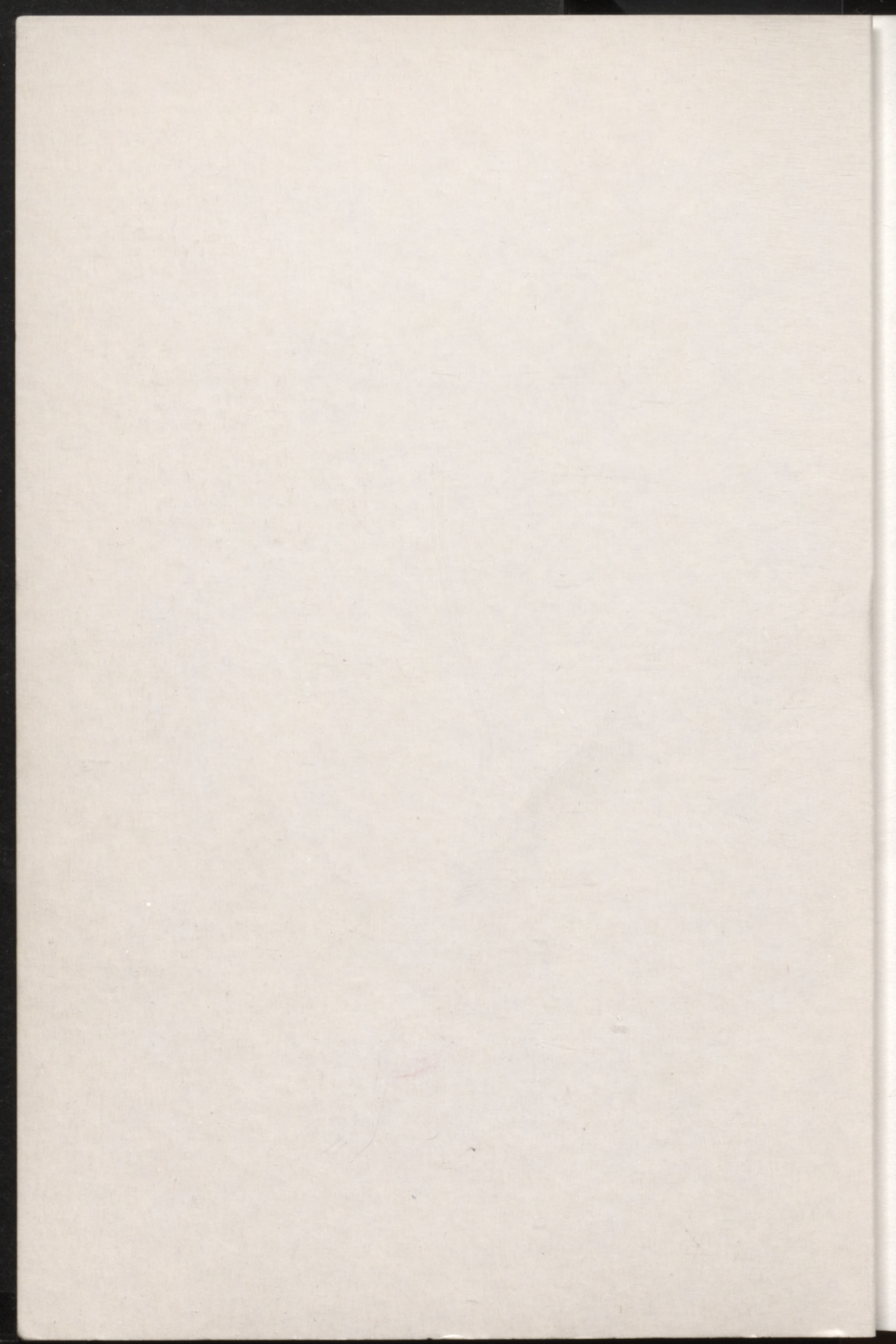

Ērvings Gofmanis

SEVIS IZRĀDĪŠANA IKDIENAS DZĪVĒ

Maarj
GRĀMATU APGĀDS

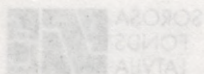
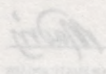
SOROSA
FONDS
LATVIJA

Šī grāmata izdota Centrālās Eiropas universitātes
tulkojumu projekta ietvaros, ko finansiāli atbalsta
Atvērtās sabiedrības institūta (Budapešta)
Izdevējdarbības attīstības centrs un
Sorosa fonds – Latvija

This edition is published with the support of the
Central European University Translation Project,
sponsored by the Centre for Publishing
Development at the Open Society Institute –
Budapest and the Soros Foundation – Latvia

Maarj
2001

For information on the Central European University Foundation, please contact the Soros Foundation, 1000 Avenue of the Americas, New York, NY 10020-1097, USA. Tel: (212) 850-6000. Fax: (212) 850-6001. E-mail: info@ceufoundation.org

This edition is published with the support of the Central European University Foundation, which is sponsored by the Soros Foundation. The development of the Open Society Institute Budapest and the Soros Foundation, Hungary.

2001-4
302

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L

UDK 139.9
Cp 130

Ērvingš Gofmanis

SEVIS IZRĀDĪŠANA IKDIENAS DZĪVĒ

1. IZPADES

Izdeva pēc spēlētāja lēmuma

Prokollāns

Drumstakais mēģinājums

Izvērtējums

Izvērtējuma kontrole

Pārbauda izrādē

Izvērtējums

Izvērtējuma izvērtējums

2. ROMANTAS

3. TERITORIJAS UN IZVEIDNĀ TERITORIJAS

4. KONSTRUKTIVAS KOMAS

5. KOMAS NERAKSTURĪGĀS KOMAS

Madriņ

2001

0301054004

UDK 159.9
Go 150

© Erving Goffman

The Presentation of Self in Everyday Life

First published in the USA by Anchor Books

1959

Tulkotāja Ingūna Beķere
Zinātniskais redaktors Agris Redovičs
Literārais redaktors Aivars Jānis Kļaviņš
Mākslinieks Ilmārs Blumbergs
Fotogrāfe Irēne Junkere
Sērijas grāmatu paraugmakets izgatavots izdevniecībā "AGB"[®]

© Ingūna Beķere, tulkojums latviešu valodā, 2001
© Ilmārs Blumbergs, mākslinieciskais iekārtojums, 2001

ISBN 9984-592-69-3

1005

SATURS

Priekšvārds	9
Pateicības	11
Ievads	13
1. nodaļa. IZRĀDES	25
Ticība paša spēlētajai lomai	25
Priekšplāns	28
Dramatiskais izpildījums	35
Idealizācija	38
Izteiksmes kontroles uzturēšana	50
Pārprasta izrāde	55
Mistifikācija	62
Realitāte un izdomājums	64
2. nodaļa. KOMANDAS	69
3. nodaļa. TERITORIJAS UN UZVEDĪBA TERITORIJĀS	90
4. nodaļa. PRETRUNĪGAS LOMAS	115
5. nodaļa. LOMAI NERAKSTURĪGA SAZIŅA	134
Izturēšanās pret klātneesošajiem	136
Iestudējuma apspriešana	140
Komandu sazvērestības	141
Darbības pārkārtošana	150
6. nodaļa. IESPAIDA ATSTĀŠANAS MĀKSLA	163
Aizsargājošās īpašības un prakses	166
Saudzējošie paņēmieni	178
Taktiskums attiecībā pret taktiskumu	181

7. nodaļa. NOBEIGUMS	184
Struktūra	184
Analītiskais konteksts	185
Personība–mijiedarbība–sabiedrība	187
Salīdzinājumi un pētījumi	188
Izteiksmes loma – iespaida radīšana par patību	192
Inscenējums un patība	194
Alfabētiskais rādītājs	197

“Maskas ir sastingušas izteiksmes un apbrīnojamas jūtu atbalsis – vienlīdz uzticamas, diskrētas un pārspīlētas. Saskarē ar gaisu dzīvām būtnēm izveidojas kutikula, un kutikulām nepārmet, ka tās nav sirdis; taču ir filozofi, kas, šķiet, dusmojas, ka attēli nav priekšmeti, ka vārdi nav jūtas. Vārdi un tēli ir kā gliemežvāki, ne mazāk būtiska dabas daļa kā vielas, ko tie nosedz, bet acij un novērojumiem labāk pieejami. Es nevēlētos teikt, ka substance pastāv ārējā izskata dēļ vai sejas – masku dēļ, vai kaislības – dzejas un tikumu dēļ. Dabā nekas nerodas kaut kā cita dēļ; visi posmi un visi produkti ir vienlīdz ierauti esības aprītē..”

Džordžs Santajana. “Monologi Anglijā” un “Pēdējie monologi”
(Londona: Constable, 1922)

7. nodaļa. MASKULĪTĀTĀS	184
Maskulitāte	184
Maskulitātes koncepti	185
Paradokāls - abpusējais - abpusējais	187
Sabiedrības un personības	188
Maskulitātes loma - maskulitātes par patību	192
Maskulitātes un sabiedrības	194

197. Maskas ir savstarpējas izteiksmes un apzīmējumi, kas veido - vienlaikus - uzskaites, diskursus un pārveidotas. Šķiet, ar grūti dzīvām būtnēm izveidojas kausi, un kausi kausi nepārmē, ka tas nav šķiet, tāču ir filozofijas, kas, šķiet, dūsmojo, ka arī šī nav priekšmeti, ka vārds nav jūtas. Vārds un tāl ir kā gēnētiķi, ne maskulitātes dāvas dāva kā vārds, ko tie nosauk, bet arī un novērojumiem labāk pieņemti. Es nevēlētos teikt, ka substance pārāv šīs izskata dēļ vai sejas - maska dēļ, vai kausiņas - dāvas un tikum dēļ. Dabā nekādas netodas kaut kā dēļ, visi poemi un visi produkti ir vienlaikus ierastu esības apriņķi.

Džordža Santajana "Monologi Anglijā" un "Pēdējais monologi"
(London: Constable, 1923)

PRIEKŠVārds

Esmu iecerējis šo pārskatu tādu, lai tas varētu kalpot kā sava veida rokasgrāmata, kurā izklāstīta viena socioloģiska pieceja, ar kuras palīdzību iespējams pētīt sabiedrības dzīvi, it īpaši vienas ēkas vai fabrikas robežās organizētu sociālo dzīvi. Tiks aprakstīts tādu īpašību kopums, kas ir pamatā jebkuram konkrētam sociālam – mājsaimnieciskam, rūpnieciskam vai komerciālam – veidojumam piemērojamai struktūrai.

Šajā pārskatā izmantotā pieceja ir teātra izrāde, atvasinātie principi – dramaturģiskie. Es aplūkošu to, kādā veidā indivīds ikdienišķā darba situācijā sevi un savas darbības izrāda citiem, kādā veidā viņš vada un kontrolē to, kāds iespaids pārējiem veidojas par viņu, to, ko viņš var un ko nevar darīt, lai nepārtrauktu to priekšā noturēto izrādi. Izmantojot šo modeli, es necentīšos atstāt bez ievēribas tā acīmredzamās nepilnības. Uz skatuves tiek izrādīts šķietamais; jādomā, ka dzīve izrāda to, kas ir īsts un reizēm nav mēģinājumos noslīpēts. Vēl svarīgāk, iespējams, ir tas, ka uz skatuves izrādes dalībnieks sevi kā varoni izrāda citiem varoņiem, kurus izrāda citi izrādē iesaistītie; skatītāji veido šīs mijiedarbības trešo dalībnieku – būtisku, taču, ja izrāde uz skatuves būtu īstenība, tad tas tur neatrastos. Reālajā dzīvē trīs puses ir saspīestas divās – indivīda spēlētā loma ir pielāgota citu klātesošo spēlētājam; un tomēr šie pārējie iemieso arī skatītājus. Citas šā modeļa nepilnības tiks aplūkotas vēlāk.

Šajā pētījumā izmantotais ilustratīvais materiāls ir neviendabīgs: daži piemēri ņemti no respektabliem pētījumiem, kuros tiek izteikti atsevišķi vispārīgākie secinājumi par ticami dokumentētām likumsakarībām; daži ņemti no spilgtu personību sarakstītām neformālām atmiņām; daudzi atrodas pa vidu. Turklāt bieži vien tiek izmantoti mani pētījumi par Šetlendas salu fermeru kopienām. Attaisnojums šai piecejai (un es pieņemu, ka tas ir attaisnojums arī

Zimmela pieejai) ir tas, ka ilustrācijas kopā veido saskanīgu struktūru, saista kopā tos pieredzes fragmentus, kas ir lasītājam, un piedāvā pētniekam izmēģināt vērtas vadlīnijas institucionalizētas sabiedriskās dzīves piemēru pētījumiem.

Struktūra ir izklāstīta loģiskos soļos. Ievads, protams, ir kopsavilkums, un to var izlaist.

PRIEKŠVārds

Ērvins izstrādājis šo priekšvārdu, lai tas varētu kalpot kā sava veida rokasgrāmata, kura izklāsta viena socioloģiska pieeja, ar kuras palīdzību iespējams pētīt sabiedrības dzīvi, it īpaši vienas ēkas vai tālruna robežās organizētu sociālo dzīvi. Tā ir apraksts tādu īpašību kopuma, kas ir pamats jebkura konteksta sociālām – mijiedarbības, tīkmeitiskām vai komercīālām – veidošanai piemērotam struktūrai.

Šajā priekšvārdā izstrādāta pieeja ir raksturota, izstrādāta principā – daudzmērīgā. Tā aplūko to, kāda veidā indivīdi ikdienas dzīvē savstarpēji sevi un savas darbības izrāda citiem, kāda veidā viņi vada un kontrolē to, kāds izpaužas pārņem veidojās pat viņu, to, ko viņi var un ko nevar darīt, lai nepārkāptu to priekš noteikto izrādī. Izstrādātais modelis, ko nosaukt šos arābi bez ievērojamas izsmeļamības nepilnības. Uz šādas ir izstrādāta šķietamā jūdotā, ka dzīve izrāda to, kas ir tā, un to izrādītu nepilnības noslēpās. Vēl svarīgāk, iespējams, ir tas, ka uz šādas izrādīšanas darbības sevi kā varoni izrāda citiem varoņiem, kuras izrāda arī izrādī nesamērīgā skatītāji veido šīs mijiedarbības tīklu darbības – jūdotā, tādu, ja izrādī uz šādas būtu izrādī, tad tas tur nesamērīgā, kādā dzīve ir patiesi iespējams dzīvot – indivīdi spēlē lomu ir pētīt dzīvi kā tīkmeitiskā spēlē un tomēr šīs pārējās jēmes un skatītāji. Citas šīs modeļa nepilnības ir aplūkojas vēlāk.

Šis pētījums izstrādātais ilustratīvā materiāls ir nevienmērīgs: dažādi pētījumi neaprobežojas pētījumam, kuros tiek izstrādāta atsevišķi vispārīgāmi par ticami dokumentētiem ilūmāskatībām, dažādi gēmi no

* Daļēji tie izklāstīti E. Goffman. *Communication Conduct in an Island Community* (nepublicēta doktora disertācija, Čikāgas universitātes Socioloģijas nodaļa, 1953). Tālāk šī kopiena tiks saukta "Šetlendas salas".

PATEICĪBAS

Šeit izklāstītais pārskats tapa saistībā ar Edinburgas universitātes Sociālās antropoloģijas un sociālo zinātņu nodaļas Pētniecības komitejas vadībā veiktajiem sociālās mijiedarbības un sociālās stratifikācijas pētījumiem, ko atbalstīja Forda fonda grants un kurus vadīja profesors E.A. Šils Čikāgas universitātē. Esmu pateicīgs šiem avotiem par padomu un atbalstu, un tāpat arī es gribētu izteikt pateicību saviem skolotājiem – K.V. Hārtam, V.L. Vorneram un E.K. Hjūzam, kā arī Elizabetei Botai, Džeimsam Litldžonam un Edvardam Benfildam, kuri man palīdzēja, kad es uzsāku pētījumus, kā arī citiem nodarbošanās pētošiem Čikāgas universitātes studentiem, kuri man palīdzēja vēlāk. Šis darbs nebūtu uzrakstīts bez manas sievas Andželikas S. Gofmanes līdzdarības.

IEVADS

Kad cilvēku tuvumā parādās kāds indivīds, tie parasti mēģina iegūt par viņu informāciju vai arī izmanto viņu rīcībā esošo informāciju par šo individu. Tie parasti interesējas par viņa vispārējo sociāli ekonomisko stāvokli, viņa priekšstatiem par sevi pašu, viņa attieksmi pret tiem, viņa kompetenci, viņa uzticamību utt. Kaut arī šķiet, ka daļa no šīs informācijas tiek ievākta gluži pašmērķīgi, parasti uz to mudina itin praktiski apsvērumi. Informācija par individu palīdz definēt situāciju, ļaujot pārējiem jau iepriekš zināt, ko viņš no tiem sagaidīs un ko tie drīkstēs gaidīt no viņa. Šādi informēti, pārējie zinās, kā vislabāk rīkoties, lai panāktu viņa vēlamo reakciju.

Klātesošajiem ir pieejami dažādi informācijas avoti, un arī informācijas nodošanai ir izmantojami dažādi ziņu piegādātāji (jeb "zīmju nesēji"). Ja novērotāji attiecīgo individu nepazīst, tad tiem šā indivīda uzvedība un āriene var sniegt uzvedinošu informāciju, kas ļauj izmantot saskarē ar lielos vilcienos līdzīgiem indivīdiem iepriekš gūto pieredzi vai, kas ir vēl svarīgāk, – attiecībā pret viņu pārbaudīt nepārbaudītus stereotipus. Balstoties uz pagātnes pieredzi, tie arī var pieņemt, ka konkrētajā sociālajā vidē ir rodami tikai noteikta veida indivīdi. Tie var paļauties uz to, ko indivīds saka pats par sevi, vai uz dokumentārajiem pierādījumiem, ko viņš sniedz, lai parādītu, kas viņš ir. Ja tie šo individu pazīst vai zina kaut ko par viņu, patiecoties iepriekšējā saskarē gūtajai pieredzei, tad var paļauties uz pieņēmumu par psiholoģisko iezīmju vispārību un noturību un to izmantot, lai prognozētu viņa tābrīža un turpmāko uzvedību.

Tomēr, indivīdam atrodoties tiešā citu klātbūtnē, iespējami pāris notikumi, kas pārējiem nepastarpināti sniedz izšķirīgu informāciju, kura tiem nepieciešama savas rīcības prātīgai tālākvirzīšanai. Daudzi izšķirīgi fakti atrodas ārpus saskares laika un vietas vai arī ir rodami tās iekšienē. Piemēram,

indivīda "īstās" vai "patiesās" attieksmes, uzskatus un emocijas ir iespējams noskaidrot tikai netieši – caur viņa paša apgalvojumiem vai caur to, kas šķiet netīši izteiksmīga uzvedība. Līdzīgā veidā, ja indivīds pārējiem piedāvā precīzi vai pakalpojumu, tad tie bieži vien sapratīs, ka šī savstarpējā saskare nedod nedz laiku, nedz vietu, lai pārbaudītu to neviltotību. Šie cilvēki būs spiesti pieņemt dažus notikumus kā tradicionālas vai dabiskas zīmes par kaut ko maņām tiešā veidā nepieejamu. Ihheizera terminoloģijā¹ – indivīdam ir jārikojas tā, lai viņš tīši vai netīši *izteiktu sevi*, un citiem savukārt būs kaut kādā veidā no viņa jāiespaidojas.

Indivīda izteiksmīgums (un līdz ar to viņa spēja atstāt iespaidu), šķiet, ir saistīts ar divām radikāli atšķirīgām zīmju iedarbībām: iespaidu, ko viņš *rada*, un iespaidu, ko viņš *atstāj*. Pirmais ir saistīts ar vārdiskiem simboliem un to aizstājējiem, ko viņš izmanto atklāti un tikai tās informācijas nodošanai, kuru, kā vispārzināms, viņš un citi saista ar šiem simboliem. Šī ir saziņa tradicionālā un šaurā izpratnē. Otrā ir saistīta ar tādu plašu darbību loku, kuras citi var uztvert kā to veicējam simptomātiskas, jo pastāv uzskats, ka šīs darbības ir veiktas citu iemeslu, nevis tādējādi nodotās informācijas dēļ. Kā redzēsim, šīm atšķirībām ir tikai sākotnēja noderība. Indivīds, protams, apzināti sniedz nepatiesu informāciju abu tipu komunikācijā: pirmajā tas ir saistīts ar krāpšanu, otrajā – ar izlikšanos.

Pievēršoties komunikācijai gan tās šaurajā, gan plašākā nozīmē, redzams, ka tad, kad indivīds nonāk citu tiešā klātbūtnē, liksies, ka viņš ar savu uzvedību kaut ko apsola. Citiem var nākties apzināties, ka tiem ir indivīdam jānotic, piedāvājot viņam taisnīgu atalgojumu, kamēr viņš ir to klātbūtnē, apmaiņā pret kaut ko, kā patiesā vērtība netiks noskaidrota, iekams viņš vairs nebūs to tuvumā. (Protams, arī pārējie dzīvo, savā darbībā izdarot netiešus secinājumus par materiālo pasauli, taču tikai sociālās saskares pasaulē objekti, par kuriem tiek izdarīti netieši secinājumi, apzināti veicinās vai kavēs netiešās secināšanas procesu.) Pārliecinātība, ko tie pamatoti jutīs, izdarot slēdzienus par indivīdu, protams, būs mainīga, atkarībā no tādiem faktoriem kā informācijas apjoms, kas jau ir to rīcībā par viņu, bet nekāds šādu pagātnes pierādījumu apjoms neļauj pilnībā izvairīties no vajadzības rīkoties, pamatojoties uz šo netiešo secināšanu. Viljams I. Tomass ieteicis:

Tāpat arī ir augstākajā mērā svarīgi saprast, ka patiesībā mēs ikdienā nedzīvojam, nepieņemam lēmumus un nesasniedzam mērķus nedz statistiski, nedz zinātniski. Mēs dzīvojam

¹ Ichheiser G. Misunderstanding in Human Relations// Supplement to The American Journal of Sociology. LV (September, 1949). P. 6–7.

saskaņā ar netiešu secināšanu. Pieņemsim, es esmu jūsu viesis. Jūs nezināt, jūs nevarat zināt-niski noskaidrot, vai es nenozagšu jums naudu vai karotes. Bet netieši ir secināms, ka es tā nedarišu, un, netieši to secinājuši, jūs esat pieņēmuši mani kā savu viesi.²

Bet tagad pievērsīsimies nevis pārējo, bet gan tā indivīda redzes viedoklim, kas sevi tiem izrāda. Viņš var vēlēties, lai tie būtu augstās domās par viņu vai arī lai tie domātu, ka viņš ir augstās domās par tiem, vai arī saprast, kādas ir viņa patiesās jūtas pret tiem, vai arī neiegūt nekādu skaidru priekšstatu; viņš var vēlēties radīt pietiekamu harmoniju šo attiecību pastāvēšanai vai arī censties tos piekrāpt, tikt no tiem vaļā, radīt viņos apjukumu, piemānīt, izaicināt vai apvainot. Neatkarīgi no konkrētā mērķa, kas indivīdam ir padomā, un no motīviem, kāpēc viņam šāds mērķis radies, viņš būs ieinteresēts kontrolēt citu uzvedību, it īpaši – to, kāda būs šo personu atbildes reakcija un izturēšanās pret viņu.³ Šī kontrole lielā mērā ir sasniedzama, ietekmējot citu formulēto situācijas definīciju, un indivīds var iespaidot šo definīciju tā, lai radītu citos tādu iespaidu, kas panāktu, ka tie brīvprātīgi rīkotos saskaņā ar viņa plānu. Tātad, kad indivīds parādās citu klātbūtnē, parasti viņam ir kādi iemesli savas aktivitātes mobilizēt tādējādi, lai citos radītu tādu iespaidu, kādu radīt ir viņa interesēs. Tā kā kopmītnes biedrenes veidos priekšstatu par to, cik kāda meitene ir populāra, pēc tā, cik bieži viņa tiek aicināta pie telefona, tad var rasties pamatotas aizdomas, ka dažas meitenes pašas izkārtos, lai viņām zvana, un varam sagaidīt, ka apstiprināsies Vilarda Vollera novērojumi:

Daudzi novērotāji ir ziņojuši, ka kopmītnē meitene, kura tiek saukta pie telefona, pieļauj, ka viņa tiek atkārtoti saukta vairākkārt, lai visām pārējām meitenēm būtu pietiekami daudz iespēju pamanīt, ka viņa tiek saukta.⁴

No diviem saziņas komunikācijas veidiem – radītā un raidītā iespaids – šis pārskats galvenokārt pievērsīsies pēdējam, daudz teatralizētākajam un kontekstualizētākajam, neverbālajam, jādomā – neplānotajam, vienalga, vai

² Citēts: Contributions of W.I. Thomas to Theory and Social Research// Volkart E.H., ed. Social Behavior and Personality. New York, 1951. P. 5.

³ Te esmu lielu pateicību parādā npublicētam Toma Bērnsa pētījumam Edinburgas universitātē. Viņš izklāsta viedokli, ka katrā mijiedarbības epizodē galvenā slēptā tēma ir katra dalībnieka vēlme vadīt un kontrolēt pārējo klātesošo reakcijas. Līdzīgu viedokli pauž arī Džeja Hārlija nesenā npublicētā pētījumā, bet vairāk pievērsoties īpaši kontrolei, kas saistīta ar šajā mijiedarbībā iesaistīto attiecību būtības definēšanu.

⁴ Waller W. The Rating and Dating Complex// American Sociological Review. II. P. 730.

ši komunikācija būtu mērķtiecīgi veidota vai ne. Kā piemēru tam, ko mums jācenšas izpētīt, es gribētu citēt garāku notikumu no romāna, kurā Prīdijs, brīvdienās devies angļis, pirmo reizi iziet viesnīcas pludmalē Spānijā:

Bet viņš katrā ziņā vairījās kādam ieskatīties acīs. Vispirms viņam vajadzēja nepārprotami parādīt šiem iespējamajiem brīvdienu biedriem, ka viņam par tiem nav itin nekādas intereses. Viņš skatījās tiem cauri, tiem apkārt, tiem pāri – acis maldījās tukšumā. Tikpat labi pludmale varēja būt tukša. Ja uz viņa pusi lidoja nejauši mesta bumba, viņš izskatījās pārsteigts; tad viņš ļāva parādīties sejā uzjautrinātam smaidam (laipnais Prīdijs), pēc tam kā apjucis pavērās apkārt, lai paraudzītos, vai tik tiešām pludmalē ir cilvēki, pameta bumbu atpakaļ, pasmaidījis, bet nevienam neuzsmaidījis, un tad atkal ņēmās bezrūpīgi, nevērīgi vērties tukšumā.

Taču nu bija laiks nelielai izrādei, Ideālā Prīdija izrādei. Veikli rikodamies, viņš ļāva katram, kam varētu būt tāda vēlēšanās, ieraudzīt viņa lasītās grāmatas nosaukumu – Homērs spēņu tulkojumā, tātad klasika, bet nekas izaicinošs, turklāt kosmopolitiski, tad viņš salika pelddvieli un somu kārtīgā, no smiltīm pasargātā kaudzītē (metodiskais un prātīgais Prīdijs), lēnām piecēlās, vareni izstaipījās (Lielais runcis Prīdijs) un nometa sandales malā (galu galā – bezrūpīgais Prīdijs).

Jūras un Prīdija satikšanās! Rituāli bija dažādi. Pirmais bija saistīts ar lēnu iešanu, kas pārvēršas skrējienā, un tad tiešu ieniršanu ūdenī, kas izlidzinājās spēcīgos kraula vēzienos virzībā uz apvārsni. Bet, protams, ne līdz pašam apvārsnim. Viņš mēdza pavisam spēji apmesties uz muguras un ar kājām kult lielas, baltas šlakatas, tādējādi it kā parādīdams, ka, ja vien gribētu, varētu aizpeldēt arī tālāk, un tad pacēlās nedaudz ārā no ūdens, lai visi varētu viņu saredzēt.

Bija vēl cita alternatīva, kura aiztaupīja aukstā ūdens radīto triecienu un arī risku, ka viņš varētu izskatīties pārāk straujš. Galvenais bija izskatīties tā, it kā viņš būtu tik ļoti pieradis pie jūras, Vidusjūras un tieši šīs pludmales, ka vairs nebūtu atšķirības, kur atrasties – jūrā vai krastā. Tā saistījās ar lēnu aizstaigāšanu līdz ūdens malai, pat nepamanot, ka pirksti kļūst slapji, jo *viņam* viss viens – ūdens vai sauszeme! – viņš drūmi vērās debesīs, meklēdams citiem nesaskatāmās laika zīmes (Prīdijs, vietējais zvejnieks).⁵

Romāna autors grib mums parādīt, cik nepiedienīgi Prīdiju nodarbina tie iespaidi, ko apkārtējos rada tikai viņa ķermeniskās izdarības. Varam apmēlot Prīdiju vēl vairāk, pieņemot, ka viņa rīcību vadījusi tikai un vienīgi doma radīt šo konkrēto iespaidu, ka šis iespaids ir nepatīams un ka pārējiem klātesošajiem vispār neizveidojas nekāds priekšstats vai, vēl ļaunāk, rodas iespaids, ka Prīdijs māksloti cenšas atstāt šādu iespaidu par sevi. Taču šeit ir svarīgi piezīmēt, ka tas iespaids, kādu Prīdijs cer atstāt, īstenībā ir tas iespaids, ko citi – patiesi vai nepatiesi – izveido par kādu no viņu vidus.

⁵ Sansom W. A Contest of Ladies. London, 1956 P. 230–232.

Es sacīju, ka tad, kad indivīds parādīsies citu priekšā, viņa rīcība ietekmēs to situācijas definīciju, kāda tiem izveidosies. Reizēm indivīds rīkosies ar skaidru aprēķinu, izpaužoties noteiktā veidā, tikai lai atstātu uz citiem tādu iespaidu, kas varētu izsaukt attiecīgās reakcijas, kuras viņš grib panākt. Reizēm indivīds rīkojas skaidra aprēķina vadīts, bet reizēm viņš nemaz to neapzinās. Reizēm viņš tīši un apzināti izpaudīs sevi īpašā veidā, bet tas notiks galvenokārt tāpēc, ka viņa grupas tradīcija vai sociālais stāvoklis pieprasa šāda veida izpausmes, nevis tāpēc, ka viņš ar šādu izpausmi gribētu panākt kādu konkrētu reakciju (ne tikai nedefinētu pieņemšanu vai atzīnību). Reizēm indivīda lomas tradīcijas liks viņam sniegt labi pārdomātu noteikta veida iespaidu, kaut gan viņš ne apzināti, ne neapzināti nebūs noskaņots šādu iespaidu radīt. Savukārt uz citiem indivīda centieni kaut ko izteikt var atstāt būtisku iespaidu, un viņi var pārprast situāciju un izdarīt tādas secinājumus, kas neizriet nedz no indivīda nolūka, nedz no faktiem. Jebkurā gadījumā tiktāl, cik pārējie rīkojas tā, *it kā* indivīds būtu atstājis noteiktu iespaidu, varam funkcionāli vai pragmatiski pieņemt, ka indivīds ir "efektīvi" projicējis situācijas definīciju un "efektīvi" veicinājis izpratni par to, kāda ir esošā lietu kārtība.

Te būtu īpaši komentējams viens citu reakcijas aspekts. Zinot, ka indivīds centīsies sevi izrādīt sev labvēlīgā gaismā, pārējie redzēto var sadalīt divās daļās: vienā, ar ko indivīdam ir diezgan viegli tīši manipulēt, tie galvenokārt ir viņa vārdos izteiktie apgalvojumi, un daļā, attiecībā uz ko viņam, liekas, ir maz rūpju vai kontroles – to galvenokārt veido viņa raidītais iespaids. Pārējie tad var izmantot to, kas tiek uzskatīts par neietekmējamiem izteiksmīgās uzvedības aspektiem, un pārbaudīt vadāmo aspektu radītā iespaida patiesumu. Tajā tiek demonstrēta komunikācijas procesa fundamentālā asimetrija, pieņemot, ka indivīds apzinās tikai vienu savas komunikācijas plūsmu, bet liecinieki – šo un vēl citu plūsmu. Piemēram, Šetlendas salās kāda zemnieka sieva, pasniedzot vietējos, tradicionālos ēdienus ciemiņam no Lielbritānijas cietzemes, vēligi smaidot, uzklaušs viņa pieklājīgos apgalvojumus, ka viņam šis ēdiens garšo; bet tajā pašā laikā viņa vēros, cik bieži ciemiņš ceļ pie lūpām dakšiņu vai karoti, cik kāri liek mutē ēdienu, cik enerģiski ēdienu košļā, un pēc visām šīm pazīmēm spriedīs par ēdāja patiesajām jūtām. Tā pati sieviete, lai noskaidrotu, ko viena no paziņām (A) "īstenībā" domā par kādu citu paziņu (B), nogaidīs, līdz B būs A tuvumā, bet iesaistīta sarunā ar kādu citu personu (C). Tad viņa paslepšus izpētīs, kāda A, vērojot B sarunā ar C, ir sejas izteiksme. A, tieši nesarunājoties ar B un arī B nenovērota, reizēm aizmirsīs par parastajiem ierobežojumiem un taktiskajiem meliem un brīvi

izpauž, ko "īstenībā" domā par B. Īsāk sakot, šī šetlendiete novēro nenovēroto novērotāju.

Nemot vērā šo faktu, ka citi mēģinās pārbaudīt kontrolējamākos uzvedības aspektus ar mazāk kontrolējamo aspektu palīdzību, varam sagaidīt, ka reizēm indivīds centīsies izmantot tieši šo iespēju, virzot iespaidu, kuru viņš atstāj, caur uzvedību, kura tiek uzskatīta par pietiekami atklājošu.⁶ Piemēram, iekļuvīšis noslēgtā sabiedrībā, dalībnieks novērotājs var ne tikai izlikties pieņemošs, uzklusot informantu, bet arī uzmanīties, lai saglabātu to pašu izteiksmi, novērojot informantu sarunās ar citiem; novērotāja novērotāji tad nevarēs viņa nostāju tik viegli saprast. Te kā ilustrācija noderēs kāds piemērs no Šetlendas salām. Ja kaimiņš iegriezās uz tasi tējas, tad viņš, ieejot pa kotedžas durvīm, parasti kaut mazliet laipni smaidīja. Bet, tā kā ārā ap kotedžu nav nekādu materiālu šķēršļu un iekšienē parasti nav apgaismota, tad parasti ir iespējams nepamanīti novērot ciemiņu tuvojamies mājai, un salinieki reizēm mēdz izklaidēties, noskatoties, kā ciemiņš īsi pirms ieiešanas pa durvīm nomaina iepriekšējo sejas izteiksmi pret sociāli pieņemamo. Tomēr daži ciemiņi, zinot, ka notiek šāda novērošana, nedomājot pieņemt ciemošanās seju jau labu gabalu pirms mājas, tādējādi nodrošinot nemainīga tēla projicēšanu.

Šāda veida kontrole no indivīda puses atjauno komunikācijas procesa simetriju un iekārto skatuvi tādai kā informācijas spēlei – potenciāli nebeidzamam slēpšanas, atklājumu, nepatiesu atklāsmju un jaunatklājumu ciklam. Jāpiezīmē, ka, tā kā pārējiem diezin vai būs īpašas aizdomas par šo it kā nevadāmo indivīda uzvedības aspektu, viņš var daudz iegūt, to kontrolējot. Citi, protams, var sajust, ka indivīds manipulē ar savas uzvedības it kā spontānajiem aspektiem, un šajā manipulācijā centīsies saskatīt kaut kādus uzvedības aspektus, kurus indivīdam neizdodas kontrolēt. Te atkal tiek pārbaudīta indivīda uzvedība, šoreiz viņa it kā neapbrēķinātā uzvedība, tādējādi atjaunojot komunikācijas procesa asimetriju. Te es vēl gribētu tikai piebilst, ka māksla caurredzēt indivīda pūliņiem radīt apzināti netīšas rīcības iespaidu šķiet labāk attīstīta nekā mūsu spēja manipulēt pašiem ar savu uzvedību, tādējādi, lai cik gājienu būtu izdarīts informācijas spēlē, lieciniekam salīdzinājumā ar aktieri vienmēr būs priekšrocības, un jādoma, ka komunikācijas procesa sākotnējā asimetrija saglabāsies.

⁶ Daudz lasītie un diezgan pamatotie Stīvena Potera darbi pievēršas arī tām zīmēm, kuras iespējams radīt, lai vērigam novērotājam sniegtu šķietami nejausūs mājienu, kas viņam vajadzīgi, lai atklātu apslēptos tikumus, kuri īstenībā krāpniekam nemaz nepiemīt.

Ja atzīstam, ka indivīds, parādoties citu priekšā, projicē situācijas definīciju, tad mums arī jāsaskata, ka citi, lai cik pasīva liktos viņu loma, arī paši efektīvi projicēs situācijas definīciju, pateicoties savai reakcijai uz indivīdu un tai rīcībai, kuru viņi izsauc. Parasti dažādu dalībnieku projicētās situācijas definīcijas ir pietiekami pieskaņotas cita citai, lai nerastos atklātas pretrunas. Es ar to negribu teikt, ka pastāvēs tāda vienprātība, kurā katrs klātesošais indivīds atklāti paudīs savas patiesās jūtas un godīgi piekritīs citu klātesošo paustajām jūtām. Šāda veida harmonija ir optimistisks ideāls un nebūt nav nepieciešama sabiedrības gludai funkcionēšanai. Drīzāk no katra dalībnieka tiek sagaidīts, ka viņš savas dziļākās jūtas apspiedīs un izplatīs tādu priekšstatu par situāciju, kādu, viņaprāt, pārējie spēs uzskatīt vismaz par pagaidām pieņemamu. Šādas vienprātības virsmas, šīs saskaņas laķējuma uzturēšanu veicina visi dalībnieki, slēpjot savas iegribas aiz apgalvojumiem, kas tiecas apliecināt vērtības, kurām visi klātesošie uzskata par nepieciešamu vismaz ārēji piekrist. Vēl vairāk – parasti pastāv sava veida darba dalīšana. Katram dalībniekam ir ļauts iedibināt pagaidu oficiālos noteikumus attiecībā uz tiem jautājumiem, kas viņam ir vitāli svarīgi, bet kuri citiem nav nepastarpināti nozīmīgi, piemēram, racionalizācija un attaisnojumi, ar kuru palīdzību viņš vēsta par savu rīcību. Apmainā pret šo laipnību viņš klusē vai ir izvairīgs jautājumos, kas ir svarīgi citiem, bet ne tieši viņam. Tādējādi veidojas zināms savstarpējās iedarbības *modus vivendi*. Dalībnieki visi kopā piedalās vienas, vispārējas situācijas definīcijas veidošanā, kas saistīta nevis ar reālu vienošanos par pastāvošo, bet gan ar reālu vienošanos par to, kura apgalvojumi un par kuriem jautājumiem tiks īslaicīgi godāti. Pastāvēs arī reāla vienošanās par to, ka vēlams izvairīties no atklāta konflikta par situācijas definīciju.⁷ Es šādu vienošanās līmeni saukšu par “funkcionālo vienprātību”. Ir skaidrs, ka viena veida funkcionālā vienprātība, kas tiks iedibināta vienā mijiedarbības situācijā, satura ziņā būtiski atšķirsies no citādā situācijā iedibinātas funkcionālas vienprātības. Piemēram, divi draugi pusdienojot uzturēs abpusējas draudzības, cieņas un rūpju izrādi. Savukārt apkalpojošās profesijās speciālists bieži vien uztur tēlu, it kā viņš būtu nesavtīgi iesaistījies klienta problēmās, bet klients atbild,

⁷ Ir iespējams arī apzināti izveidot tādu mijiedarbību, kad pastāv vienošanās par dažādu uzskatu paušanas laiku un vietu, bet tādos gadījumos dalībniekiem ir apzināti jāvienojas nestrīdēties par to, kāds ir pieļaujamais tonis, vārdi un nopietnības pakāpe, kurā tiks izteikti argumenti, un par savstarpējo cieņu, kura pretējus uzskatus paukušajiem dalībniekiem jāturpina izrādīt citam pret citu. Šāda situācijas diskusijas vai akadēmiska definīcija var tikt pēkšņi un saprātīgi piesaukta kā iespēja nopietnu uzskatu konfliktu pārvērst tādā, ko iespējams risināt visiem klātesošajiem pieņemamā formā.

izrādot cieņu pret speciālista kompetenci un godaprātu. Neņemot vērā atšķirības saturā, parasti šādu funkcionālu vienprātību forma ir vienāda.

Ievērojot dalībnieka tendenci pieņemt šos citu klātesošo definitīvos apgalvojumus, mēs varam izprast, cik izšķirīga nozīme ir tai informācijai, kas indivīdam *sākotnēji* ir vai kuru viņš par saviem līdzdalībniekiem iegūst, jo, tieši pamatojoties uz šo sākotnējo informāciju, indivīds sāk definēt situāciju un veidot atbildes rīcības un nostājas. Indivīda sākotnējā projekcija liek viņam turēties pie tā, par ko viņš ir uzdevies, un atteikties no jebkuras citas izlikšanās būt kādam citam. Protams, mijiedarbībai starp dalībniekiem izvēršoties, šī sākotnējā informācija tiks papildināta un mainīta, bet ir būtiski, lai šī turpmākā attīstība būtu nepretrunīgi saistīta ar vairāku dalībnieku pieņemtajām nostājām un pat izaugtu no tām. Varētu likties, ka indivīdam ir vieglāk saskares sākumā izvēlēties, kādu attieksmi pieprasīt no citiem klātesošajiem un izrādīt to, nekā mainīt izvēlēto attieksmi, kad mijiedarbība jau sākusies.

Ikdienas dzīvē, protams, tiek skaidri atzīts, cik svarīgs ir pirmais iespaids. Piemēram, darba izpilde apkalpojošās profesijās bieži vien ir atkarīga no spējas uzņemties un uzturēt iniciatīvu apkalpošanas attiecībās, spējas, kas no apkalpotāja puses pieprasa smalku agresivitāti, ja viņš ir zemākā sociāli ekonomiskā statusā nekā viņa klients. V.F. Vaitis kā piemēru min viesmili:

Pirmais uzkrītošais apstāklis ir tas, ka viesmīle, kura veiksmīgi tiek galā stresa situācijās, ne tikai vienkārši reaģē uz klientiem. Viņa diezgan prasmīgi kontrolē viņu uzvedību. Pirmais jautājums, kas mums jāuzdod, aplūkojot viņas attiecības ar klientu, ir: "Vai viesmīle ir pārāka par klientu, vai klients ir pārāks par viesmili?" Prasmīga viesmīle labi saprot, cik šis jautājums ir izšķirīgs...

Prasmīga viesmīle izturas pret klientu ar pašapziņu un bez vilcināšanās. Piemēram, viņa redz, ka jauns klients ir apsēdies pie galda, pirms viņa paspējusi novākt netīros traukus un apmainīt galdautu. Viņš tagad ir atspiedies pret galdu un pēta ēdienkarti. Viņa ar to sasveicinās un saka: "Lūdzu, atļausiet nomainīt galdautu?" – un, atbildi negaidījusi, paņem nost ēdienkarti, lai viņš atbīdītos no galda, un ķeras pie darba. Attiecības tiek vadītas pieklājīgi, bet stingri, un te nekad nerodas jautājums par to, kurš ir situācijas noteicējs.⁸

Ja situācija, kuras aizsākums ir šis "pirmais iespaids", pati ir tikai turpmāku mijiedarbību virknes pirmā epizode, kurā iesaistīti vieni un tie paši dalībnieki, tad mēdz runāt par to, cik svarīgi ir pirmajā reizē atstāt labu iespaidu. Tā, piemēram, ir noskaidrots, ka daži skolotāji ir pārliecināti:

⁸ Whyte W.F. When Workers and Customers Meet. Ch. VII. Industry and Society/ Ed. by W.F. Whyte. New York, 1946. P. 132–133.

Nekad nedrīkst pieļaut, ka viņi gūst virsroku, citādi ar tevi ir cauri. Tāpēc sākumā es esmu stingrs. Kad sāku strādāt ar jaunu klasi, es viņiem pirmajā dienā parādu, kurš te ir noteicējs... Sākumā jābūt stingram, vēlāk var palaist grožus vaļīgāk. Turpretim, ja iesāc pieļaidīgi un vēlāk kļūsti stingrāks, tad viņi tikai skatīsies un smiesies.⁹

Līdzīgā veidā arī kopējiem psihiatriskajās slimnīcās šķiet, ka, pirmajā dienā jauno pacientu asi "noliekot pie vietas" un parādot, kuram te ir teikšana, tiek aiztaupīti sarežģījumi nākotnē.¹⁰

Ņemot vērā faktu, ka indivīds efektīvi projicē situācijas definīciju, nonākot citu klātbūtnē, varam pieņemt ka šajā mijiedarbībā iespējami tādi notikumi, kas nonāk pretrunā ar šo projekciju, diskreditē vai citādā veidā padara to apšaubāmu. Ja gadās šādi traucējoši notikumi, tad arī pati mijiedarbība var beigties ar apjukumu un apkaunojumu. Ja daži no pieņēmumiem, uz kuriem balstās dalībnieku reakcija, zaudē ticamību, tad dalībnieki var nonākt tādā mijiedarbībā, kurai situācija ir vai nu nepareizi definēta vai vispār vairs nav definēta. Šādos brīžos indivīdi, kuru izrāde ir tikusi diskreditēta, var justies apkaunoti, turpretim citi klātesošie var būt naidīgi nosakņoti, un visi dalībnieki jutīsies neērti, apjukuši, izsisti no līdzsvara, apkaunoti, piedzīvojot šo anomāliju, kas rodas, sabrūkot tiešas saskares smalki izstrādātajai sociālajai sistēmai.

Uzsverot faktu, ka indivīda projicētā sākotnējā situācijas definīcija tiecas paredzēt tālākās kopējās darbības plānu, uzsverot šo raudzīšanos uz darbību, mums nevajadzētu ignorēt to izšķirīgo faktu, ka situācijas definīcijai ir arī nepārprotami morāls raksturs. Mēs šajā pārskatā galvenokārt pievērsīsimies tieši šim morālajam projekciju aspektam. Sabiedrība ir organizēta, balstoties uz principu, ka jebkuram indivīdam, kam piemīt zināmas sociālas īpašības, ir tiesības sagaidīt, ka pārējie viņu vērtēs pareizi un pret viņu izturēsies pienācīgi. Ar to ir saistīts otrs princips, proti, ka indivīdam, kurš tieši vai netieši norāda, ka viņam piemīt konkrētas sociālas īpašības, nāktos būt tam, par ko viņš uzdodas. Tātad indivīds, projicējot kādu situācijas definīciju un tādējādi tieši vai netieši apgalvojot, ka ir kāda noteikta tipa persona, automātiski izvirza morālas prasības citiem, liekot tiem viņu vērtēt un izturēties pret viņu tā, kā ir tiesības sagaidīt šāda veida personām. Viņš arī netieši apiet visus apgalvojumus, ka viņš varētu būt tas, par ko

⁹ Intervija ar skolotāju, citēta *Becker H.S. Social Class Variations in the Teacher-Pupil Relationship*// *Journal of Educational Sociology*. XXV. P. 459.

¹⁰ *Taxel H. Authority Structure in a Mental Hospital Ward*. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1953.

neuzdodas¹¹, un līdz ar to izvairās no tādas attieksmes, kas piedienētu šādam indivīdam. Pārējie tad saprot, ka indivīds ir tos informējis par to, kas viņš ir un par ko tiem vajadzētu viņu uzskatīt.

Nav iespējams spriest par traucējumiem, kas saistīti ar definīcijām, pēc šo traucējumu atgadišanās biežuma, jo skaidrs, ka tie notiktu daudz biežāk, ja visu laiku pret tiem netiktu veikti drošības pasākumi. Mēs redzam, ka nepārtraukti tiek izmantoti preventīvi paņēmieni, lai izvairītos no neērtām situācijām, un arī ka nepārtraukti tiek veikti korigējoši pasākumi, lai kompensētu diskreditējošos notikumus, no kuriem nav izdevies veiksmīgi izvairīties. Kad indivīds izmanto šo stratēģiju un taktiku, lai pasargātu pats savu projekciju, tad varam to dēvēt par "pašaizsardzības paņēmieniem"; kad dalībnieks izmanto to, lai paglābtu kāda cita projicēto situācijas definīciju, mēs runājam par "saudzējošiem paņēmieniem" vai "taktiskumu". Kopumā paš aizsardzības un saudzējošie paņēmieni veido to paņēmienų kopumu, kas tiek izmantoti, lai nosargātu iespaidu, ko indivīds cenšas radīt citu klātbūtnē. Jāpiebilst, ka, lai arī mēs esam gatavi pieņemt, ka neviens no radītajiem iespaidiem nenoturētos bez šo paš aizsardzības paņēmienų izmantošanas, tomēr varbūt mēs neesam tikpat gatavi atzīt, ka tikai retajam iespaidam izdotos noturēties, ja šā iespaida saņēmēji, to uztverot, neizrādītu taktu.

Varam arī piezīmēt, ka ne tikai tiek sperti piesardzības soļi projicēto definīciju sagrozījumu novēršanai, bet arī grupas sociālajā dzīvē būtisku lomu sākusi spēlēt spēcīga interese par šiem sagrozījumiem. Tiek izspēlēti praktiski joki un spēlētas viesību spēles, kurās tiek tīši radītas nopietni neņemamas neērtas situācijas.¹² Tiek radītas fantāzijas, kurās tiek piedzīvoti iznīcinoši atklājumi. Tiek stāstītas un pārstāstītas īstas, papildinātas vai izdomātas pagātnes anekdotes, kurās tiek sīkumos aprakstīti šādi traucējumi, kas notikuši, gandrīz notikuši vai arī notikuši un apbrīnojamā kārtā vērsti par labu. Šķiet, ka nav grupējuma bez liela šādu spēļu, fantāziju un pamācošu stāstu gatava krājuma, kas izmantojams kā humora avots, katarse bažām un sankcija, ar kuras palīdzību iedvest indivīdiem pieticību viņu apgalvojumos un saprātību projicētajās prasībās. Indivīds ar sapņu palīdzību var stāstīt sev par iekļūšanu neiespējamās situācijās. Ģimenes mēdz stāstīt par notikumu, kad viesis sajaucis datumus un ieradies, kad ne nams, ne ģimene nav bijusi

¹¹ Liecinieku lomu, ierobežojot to, kas indivīds var būt, uzsvēra eksistencialisti, kuri šo lomu uzskatīja par vienu no galvenajiem draudiem indivīda brīvībai. Sk. Sartre J.P. *Being and Nothingness*. London, 1957.

¹² Goffman E. *Communication Conduct in an Island Community*. P. 319–327.

gatava tā uzņemšanai. Žurnālisti stāsta par atgadījumiem, kad pieļauta zīmīga drukas kļūda un humoristiskā veidā sagrauti pieņēmumi par avīzes objektivitāti vai pieklājību. Valsts ierēdņi stāsta par notikumiem, kad klients smieklīgā kārtā pārpratis norādījumus un sniedzis atbildes, no kurām izrietējusi negaidīta un dīvaina situācijas definīcija.¹³ Jūrnieki, kas prombūtnē no mājām stingri turas pie skarbā vīrieša tēla, stāsta par to, kā, atgriezušies mājās, nevilšus palūguši mātei "padot sūda sviestu".¹⁴ Diplomāti stāsta par to, kā tuvredzīga karaliene apvaicājusies kādas republikas vēstniekam par viņa karaļa veselības stāvokli.¹⁵

Apkopojot iepriekš teikto, es pieņemu, ka indivīdam, parādoties citu priekšā, ir daudz motīvu mēģināt kontrolēt to, kāds iespaids tiem veidojas par šo situāciju. Šis apskats pievērsīsies dažiem izplatītākajiem paņēmieniem, ko cilvēki izmanto, lai šādu iespaidu saglabātu, un dažiem no izplatītākajām apstākļiem, kas saistīti ar šo paņēmienu izmantošanu. Individuālu dalībnieku darbības specifiskais saturs un tāpat arī loma, ko tā spēlē savstarpēji atkarīgās nepārtrauktas sociālas sistēmas aktivitātēs, šeit netiks aplūkota; mani interesēs tikai dalībnieku dramaturģiskās problēmas, izrādot šīs aktivitātes citiem. Jautājumi, kas tiek risināti ar skatuvisku un iestudējumu uzvešanas iemaņu palīdzību, reizēm ir triviāli, bet ļoti vispārēji; šķiet, ka tie parādās visur, kur vien norit sociālā dzīve, nodrošinot formālu socioloģisku analīzi ar skaidri definētu dimensiju.

Šo ievadu būtu parocīgi nobeigt ar dažām definīcijām, kas izriet no tā, kas noticis tiktāl, un nepieciešamas tam, kas sekos. Šā pārskata vajadzībām mijiedarbība (proti, nepastarpināta mijiedarbība) var tikt aptuveni definēta kā indivīdu savstarpēja ietekme uz otra rīcību, atrodoties otra indivīda tiešā fiziskā klātbūtnē. *Atsevišķu* saskares gadījumu iespējams definēt kā visu mijiedarbību, kas notiek kādā atsevišķā gadījumā, kad noteiktais indivīdu kopums atrodas cits cita ilgstošā klātbūtnē; varētu noderēt arī termins "sastapšanās". "Izrāde" var tikt definēta kā visas tās darbības, ko noteiktajā gadījumā veic dalībnieks un ar kurām tādā vai citādā veidā mēģina ietekmēt citus dalībniekus. Ņemot kādu atsevišķu dalībnieku un viņa izrādi par pamata atskaites punktu, pārējos, kuri to papildina ar savu sniegumu, varam apzīmēt

¹³ *Blau P.* Dynamics of Bureaucracy: Ph.D. Dissertation. Department of Sociology, Columbia University, University of Chicago Press, 1900. P. 127–129.

¹⁴ *Beattie W.M., Jr.* The Merchant Seaman. Unpublished M.A. Report, Department of Sociology, University of Chicago, 1950. P. 35.

¹⁵ *Ponsonby F., Sir.* Recollections of Three Reigns. London, 1951.

kā publiku, novērotājus vai līdzspēlētājus. Iepriekš iedibinātus darbības modeļus, kas tiek izvērtēti izrādes laikā vai izspēlēti citos gadījumos, varam saukt par "lomu" vai "rutīnu".¹⁶ Šos no situācijas izrietošos terminus ir viegli saistīt ar konvencionālākiem un strukturētākiem terminiem. Kad indivīds jeb izrādes dalībnieks spēlē vienu un to pašu lomu vienai un tai pašai publikai dažādos gadījumos, ticams, ka izveidosies sociālas attiecības. Definējot sociālo lomu kā noteiktam statusam atbilstīgu tiesību un pienākumu realizēšanu, varam teikt, ka sociālā loma ir saistīta ar vienu vai vairākām spēlētām lomām un katru no šīm dažādajām lomām spēlētājs var izrādīt virknē gadījumu viena veida publikai vai arī publikai, ko veido vienas un tās pašas personas.

¹⁶ Komentārus par to, cik svarīgi ir izšķirt starp šo mijiedarbības rutīnu un katru atsevišķo gadījumu, kad šī rutīna tiek izspēlēta, sk. *Neumann J., von and Morgenstern O. The Theory of Games and Economic Behaviour*. 2nd ed. Princeton University Press, 1947. P. 49.

1. nodaļa IZRĀDES

TICĪBA PAŠA SPĒLĒTAJAI LOMAI

Kad indivīds spēlē kādu lomu, viņš netieši pieprasa, lai novērotāji nopietni uztver to priekšstatu, ko viņš cenšas tiem radīt. Tiem tiek lūgts notice, ka tēlam, kuru tie redz, tik tiešām piemīt tās īpašības, kas tam it kā piemīt, ka tā paveiktajiem darbiem tik tiešām būs tās sekas, kas tiek netieši solītas, un ka kopumā viss ir tāds, kāds tas šķiet esam. Līdzīgs ir arī plaši izplatītais uzskats, ka indivīds piedāvā šo izrādi un uzved priekšnesumu "citu labā". Būtu parocīgi uzsākt šīs izrādes apskatu, pagriežot šo jautājumu otrādi, un pievērsties indivīda paša ticībai tam iespaidam par realitāti, ko viņš cenšas radīt tajos, kuru vidū nonācis.

Viena galējība ir tāda, ka izpildītājs tik ļoti noticejis savai izrādei, ka ir patiesi pārliecināts, ka viņa paša radītais iespaids par realitāti patiešām ir istā realitāte. Ja arī publikai par šo viņa uzvesto izrādi ir tāda pati pārliecība – un šķiet, ka šis ir tipisks gadījums –, tad, vismaz uz mirkli, šaubas par izrādītā "realitāti" varētu rasties tikai sociologam vai sociāli neapmierinātajam.

Otrā galējībā spēlētājs savai rutīnai netic nemaz. Šī iespējamība ir saprotama, jo neviens cits nav tik izdevīgā novērošanas pozīcijā, lai redzētu cauri šai spēlei, kā tās izrādītājs. Turklāt arī spēlētājs var vēlēties ietekmēt publikas pārliecību, lai sasniegtu kādus citus mērķus, un galu galā viņam var neinteresēt, kā publika uztver viņu vai šo situāciju. Kad indivīds netic pats savai spēlei un kad viņam īstenībā nerūp, vai publika tam notice, varam saukt viņu par ciniķi, apzīmējumu "paties" pataupot tiem indivīdiem, kuri tic ar savu izrādi veidotajam iespaidam. Ir jāsaprot, ka ciniķim, lai cik ļoti viņš būtu

profesionāli distancējies, šī maskarāde var sniegt neprofesionālu baudu – viņu iepriecēs garīgā agresija, ko sniedz fakts, ka viņš var pēc patikas spēlēties ar kaut ko tādu, ko viņa publika ir spiesta ņemt nopietni.¹

Protams, netiek pieņemts, ka visi ciniskie spēlētāji ir ieinteresēti krāpt savu publiku savtīgos vai peļņas gūšanas nolūkos. Cinisks indivīds var publiku maldināt, viņaprāt, tās pašas vai “sabiedriskā labuma”, vai kaut kā tamlīdzīga labā. Ilustrācijai mums nav jāpiesauc skumjie, apgaismotie izrāžu rīkotāji kā Marks Aurēlijs vai Suņs Dzi. Mēs zinām, ka apkalpojošajā jomā strādājošie, kuri citā ziņā varbūt ir patiesi, reizēm spiesti savus klientus maldināt, jo klienti pēc tā izrāda tik izjustu pieprasījumu. Ārsti, kas spiesti izrakstīt neiedarbīgas zāles, benzintanku darbinieki, kas pēc nobažījušos sieviešu auto-braucēju lūguma atkal un atkal rezignēti pārbauda spiedienu riepās, pārdevēji kurpju veikalos, kas pārdod kurpes, kuras der, bet pircējai nosauc tādu izmēru, kādu viņa gribētu dzirdēt, – tie visi ir ciniskie spēlētāji, kam publika neļauj būt patiesiem. Šķiet, ka līdzīgā veidā arī iekļūtīgi psihiatrisko nodaļu pacienti reizēm simulē savādus simptomus, lai māsas praktikantes nejostos vīlušās, sastopoties ar saprātīgu rīcību.² Tāpat arī, kad padotie, ar laipnību neskopojoties, uzņem apmeklējumā ieradušos priekšniekus, iespējams, ka viņu galvenais motīvs nav savtīga vēlme iegūt labvēlību; iespējams, ka padotais cenšas priekšnieku taktiski nomierināt, simulējot tādu pasauli, kuru, viņaprāt, priekšnieks uzskata par pašsaprotamu.

Es te esmu pieminējis divas galējības: indivīds var vai nu ticēt pats savai spēlei, vai arī izturēties pret to ciniski. Šīs galējības ir kaut kas vairāk nekā

¹ Varbūt krāpnieka īstais noziegums ir nevis tas, ka viņš saviem upuriem atņem naudu, bet gan tas, ka viņš mums visiem laupa pārliecību par to, ka vidusšķiras uzvedību un ārieni spēj demonstrēt tikai vidusšķiras ļaudis. Godīgs profesionālis var ciniski izturēties pret servisa attiecībām, kuras viņa klienti sagaida; krāpnieka stāvoklis atļauj viņam nicināt visu “leģitīmo” pasauli.

² Sk. *Taxel. Authority Structure in a Mental Hospital Ward*. P. 4.

Harijs Steks Salivans ir minējis, ka psihiatriskās klinikas pacientu – spēlētāju takts var izpausties arī pretējā virzienā, radot sava veida *noblesse oblige* skaidru saprātu. Sk. *Sullivan H.S. Socio-Psychiatric Research// American Journal of Psychiatry*. X. P. 987–988:

“Pētot “sociālās atlabšanas” gadījumus vienā no mūsu lielajām psihiatriskajām klīnikām, es sapratu, ka pacienti bieži vien tiek izrakstīti, jo viņi iemācījušies neizrādīt slimības simptomus apkārtējām personām, citiem vārdiem sakot, ir pietiekamā apjomā integrējuši savu vidi, lai saprastu, kādi aizspriedumi pret viņu maldiem tajā valda. Pat likās, ka viņi ir kļuvuši gana gudri, lai pieciestu apkārtējo mulķību, beidzot sapratuši, ka tā ir tikai mulķība, nevis ļaunums. Tad viņi spēja veidot apmierinošus kontaktus ar citiem, daļu savu vēlmju apmierinot ar psihotiskiem līdzekļiem.”

divi spektra gali. Katra no tām indivīdam piedāvā savu pozīciju ar tās drošības un aizsardzības mehānismiem, tāpēc vērojama tendence, ka tie, kas savā ceļojumā tikuši šo polu tuvumā, šo ceļojumu nobeidz. Sākotnēji indivīdam var pietrūkt iekšējas ticības savai lomai, tālākā dabiskā notikumu attīstība ir tāda, kādu to apraksta Pārks:

Jādomā, tā nav tikai vēsturiska nejaušība, ka vārda *persona* sākotnējā nozīme bija *maska*. Drīzāk tādējādi tiek atzīts fakts, ka visi vienmēr un visur vairāk vai mazāk apzināti spēlē kādu lomu.. Mēs cits citu iepazīstam tieši caur šīm lomām; tieši caur šīm lomām mēs iepazīstam paši sevi.³

Zināmā mērā un tiktāl, cik šī maska reprezentē to priekšstatu, kāds mums izveidojies pašiem par sevi – lomu, no kuras cenšamies neizkrist –, šī maska ir mūsu īstākā patība, patība, kuru mēs gribētu iemiesot. Galu galā mūsu priekšstats par savu lomu kļūst par mūsu personības otro dabu un būtisku tās sastāvdaļu. Mēs ienākam pasaulē kā indivīdi, iegūstam raksturu un kļūstam par personām.⁴

To iespējams ilustrēt ar piemēru no Šetlendās salām.⁵ Pēdējos četrus vai piecus gadus salas tūristu viesnīcas īpašnieki ir kāds fermeru izcelsmes precēts pāris. Sākumā īpašniekiem nācās atlikt sāņus savus priekšstatus par to, kā vajadzētu dzīvot, lai viesnīcā pilnā apjomā piedāvātu vidusšķiras pakalpojumus un ērtības. Tomēr šķiet, ka pēdējā laikā pārvaldnieki vairs nav tik ciniski attiecībā pret pašu uzvesto izrādi: viņi paši sāk pāriet vidusšķirā un aizvien vairāk mīl tās patības, kuras klienti viņiem piedēvē.

Kā vēl vienu piemēru varam minēt tikko armijā iesauktu jaunkareivi, kas sākumā armijas etiķeti ievēro, lai izvairītos no miesas soda, bet beigu beigās sāk ievērot noteikumus, lai nesagādātu kaunu savai organizācijai un lai iegūtu virsnieku un citu kareivju cieņu.

Kā minēts, šim ciklam no neticības uz ticību var iziet cauri arī pretējā virzienā, sākot ar pārliecību vai biklajiem centieniem un nobeidzot ar cinismu. Profesijas, pret kurām sabiedrība izturas ar reliģisku godbijību, bieži vien ļauj jaunpieņacējiem iziet ciklu šajā virzienā nevis tāpēc, lai viņi lēnām saprastu, ka maldina savu publiku – jo saskaņā ar parastiem sabiedriskiem standartiem viņu izteiktie apgalvojumi var būt pavisam pamatoti –, bet gan tamdēļ, ka cinismu viņi var izmantot, lai pasargātu savu iekšējo patību no saskares

³ Park R.E. Race and Culture. Glencoe, Illinois, 1950. P. 249.

⁴ Turpat. 250. lpp.

⁵ Šetlendās salu pētījums.

ar publiku. Ir pat iespējams sastapties ar tipiskām par aicinājumu uztvertām karjerām, kurās indivīds darbības sākumā vienā veidā iesaistās izrādē, ko no viņa prasa, pēc tam vairākkārt pāriet no patiesuma uz cinismu un atkal atpakaļ, pirms izgājis cauri visām viņa stāvokļa cilvēka ticības sev fāzēm un pagrieziena punktiem. Piemēram, medicīnas fakultāšu studenti norāda, ka ideālistiski orientētie iesācēji medicīnas fakultātēs uz kādu laiku "noliek pie malas" savus cēlos ideālus. Pirmo divu kursu laikā studenti saprot, ka jāatsakās no savas intereses par medicīnu, lai visu laiku varētu veltīt tam, kā iemācīties, lai noliktu eksāmenus. Nākamo divu kursu laikā viņi ir pārāk aizņemti ar slimību studēšanu, lai izrādītu īpašas rūpes par slimajiem. Un tikai pēc tam, kad medicīniskā izglītošanās ir pabeigta, no jauna rodas iespēja apliecināt savus sākotnējos mediķu darba ideālus.⁶

Kaut arī varam uzskatīt, ka notiks šāda dabiska kustība turp un atpakaļ no cinisma uz patiesumu, tomēr nedrīkstam izslēgt tāda pārejas punkta pastāvēšanu, kurā var noturēties ar nedaudzām ilūzijām. Iespējams novērot, ka indivīds var mēģināt piespiest publiku kādā noteiktā veidā spriest par viņu un konkrēto situāciju un ka viņam šis spriedums var būt pašmērķis, un tomēr viņš var pilnībā neticēt tam, ka būtu pelnījis šādu savas patības vērtējumu, kuru viņš pieprasa, un arī ka viņa radītais priekšstats par realitāti ir pamatots. Krēbers, apspriežot šamanismu, runā arī par citu cinisma un ticības sajaukumu:

Nākamais ir mūžsenais jautājums par krāpšanu. Visticamāk, ka vairums šamaņu vai zāļu vīru visā pasaulē dziedniecībā un īpaši savu spēju demonstrēšanā izlīdzas ar roku veiklību. Šie triki reizēm ir tīši; daudzos gadījumos tie tiek apzināti ne dziļāk kā primārajā apziņā. Šī attieksme, vai nu notikusi represija vai ne, ir kā pret svētu krāpšanos. Ekspedīcijās strādājušie etnogrāfi šķiet kopumā pārliecināti par to, ka pat tie šamaņi, kas apzinās, ka ir krāpnieki, tik un tā arī tic savām, bet jo īpaši – citu šamaņu spējām: viņi ar tiem konsultējas gadījumos, kad saslimst paši vai pašu bērni.⁷

PRIEKŠPLĀNS

Esmu lietojis terminu "izrāde", lai apzīmētu visas tās indivīda darbības, kuras tiek veiktas laikposmā, kas nozīmīgs ar viņa nepārtrauktu uzturēšanos

⁶ Becker H.S. and Greer B. The Fate of Idealism in Medical School. *American Sociological Review*. P. 23, 50–56.

⁷ Kroeber A.L. *The Nature of Culture*. Chicago, 1952. P. 311.

noteikto novērotāju kopuma priekšā, un kuras kaut kādā mērā spēj ietekmēt novērotājus. Derētu kā “priekšplānu” apzīmēt to indivīda izrādes daļu, kas regulāri funkcionē vispārējā un fiksētā veidā, lai definētu situāciju tiem, kas izrādi vēro. Tātad priekšplāns ir standarta izpausmju ekipējums, ko indivīds savas izrādes laikā tīši vai netīši izmanto. Ievadā būtu lietderīgi izšķirt un nosaukt to, kas šķiet esam priekšplāna standarta sastāvdaļas.

Vispirms jau ir “dekorācijas”, kurās ietilpst mēbeles, dizains, fiziskais izkārtojums un citi fona elementi, kas nodrošina ar dekorācijām un butaforijām to cilvēcisko darbību plūsmu, kura tiek izrādīta tās priekšā, tai iekšā vai virsū. Dekorācijas parasti ir statiskas ģeogrāfiskajā ziņā, tāpēc tie, kas savai izrādei grib izmantot noteiktas dekorācijas, spēli nevar uzsākt, iekams nav ieradušies attiecīgajā vietā, un, aizejot no tās prom, viņiem izrāde ir jābeidz. Tikai izņēmuma gadījumos dekorācijas iet līdzī izrādes dalībniekiem; to mēs redzam bērū gājienos, parādēs un sapņiem līdzīgās procesijās, kurās parādās karaļi un karalienes. Kopumā šķiet, ka šie izņēmumi piedāvā papildu aizsardzību tiem izrādes dalībniekiem, kuri vai nu ir, vai arī uz brīdi kļuvuši augstākajā mērā svēti. Protams, šīs slavenības ir jāizceļ no pavisam pasaulīgo izrādes dalībnieku – pauninieku šķiras, kas izrāžu starplaikos pārvieto savas darba vietas – bieži vien tamdēļ, ka ir spiesta to darīt. Var gadīties, ka vienai, fiksētai dekorāciju vietai valdnieks ir pārāk svēts, bet pauninieks – pārāk profāns.

Domājot par priekšplāna dekorācijām, mēs tiecamies iztēloties kādas konkrētas mājas dzīvojamo istabu un nelielo spēlētāju skaitu, kas spēj pilnībā ar to identificēties. Mēs neesam pievērsuši pietiekami daudz vērības zīmju ekipējuma komplektiem, kuru liels skaits spēlētāju īsu laika posmu var saukt par savējiem. Rietumeiropas valstīm ir tipiski – un bez šaubām šajā apstākli meklējams arī to stabilitātes avots –, ka katram, kas to var atļauties un pieder īstajai kārtai, ir pieejams īrēšanai liels skaits greznu dekorāciju. Vienu šādu piemēru varam citēt no pētījuma par augstākajiem valsts ierēdņiem Lielbritānijā:

Ļoti delikāts un grūts ir jautājums par to, cik lielā mērā augstāko stāvokli valsts ierēdniecībā sasniegušie cilvēki pieņem kādas citas šķiras “toni” vai “krāsu”, kurai viņi pēc dzimšanas nemaz nepieder. Vienīgā konkrētā informācija attiecībā uz šo jautājumu ir piederību lielajiem Londonas klubiem raksturojošie skaitļi. Vairāk nekā trīs ceturtdaļas mūsu augstāko pārvaldes ierēdņu ir viena vai vairāku klubu biedri, šiem klubiem ir augsts statuss, un tie ir ļoti grezni, iestāšanās maksa mēdz būt pat lielāka par divdesmit ginejām, ikgadējā dalības maksa – no divpadsmit līdz divdesmit ginejām. Šīs ir augstākās (pat ne augstākās vidusšķiras) šķiras

institūcijas – spriežot gan pēc to telpām, gan iekārtojuma, tajos piekoptā dzīves stila, to gaisotnes kopumā. Kaut arī to biedrus nevarētu raksturot kā bagātus, tikai bagāts cilvēks spēj bez īpašām pūlēm sev un savai ģimenei sagādāt tādas telpas, ēdienus un dzērienus, pakalpojumus un citas ērtības tādā kvalitātē, kādas rodamas klubos “Union”, “Travellers” vai “Reform”.⁸

Otrs piemērs atrodams mediķu profesijas pēdējā laika attīstībā, te redzam, ka ārstam aizvien svarīgāka kļūst pieeja sarežģītai zinātniskai skatuvei, kādu nodrošina lielās klinikas, līdz ar to aizvien mazāk ārstu uzskata, ka viņi kā dekorācijas varētu izmantot vietu, ko viņi paši, mājās iedami, aizslēdz.⁹

Ja pieņemam, ka termins “dekorācijas” attiecas uz ekspresīvā ekipējuma skatuvisko daļu, tad varam pieņemt terminu “personas fasāde”, lai apzīmētu elementus, kurus vistiešāk saistām ar pašu izpildītāju un kuri, mūsuprāt, dabiski sekos izpildītājam, lai kurp viņš dotos. Par personas fasādei piederošiem varam uzskatīt: amata vai pakāpes zīmotnes, apģērbu, dzimumu, vecumu un rases pazīmes, augumu un izskatu, stāju, runas iezīmes, sejas izteiksmes, žestus un tamlīdzīgus. Daži no šiem zīmju nesējiem, piemēram, rases pazīmes, ir relatīvi fiksētas un laika gaitā, indivīdam nonākot dažādās situācijās, nemainās. Turpretim citi šādi zīmju nesēji, piemēram, sejas izteiksme, ir relatīvi mobili vai pārejoši un izrādes laikā var mainīties.

Reizēm ir ērti iedalīt šos personas priekšplānus veidojošos stimulus “ārienē” un “uzvedībā” pēc tā, kādu funkciju veic šo stimulu nodotā informācija. Varam uzskatīt, ka “āriene” attiecas uz tiem stimuliem, kuru funkcija tobrīd ir – darīt mums zināmu spēlētāju sociālo statusu. Šie stimuli arī pavēsta par indivīda īslaicīgo statusu rituālā – proti, vai viņš ir iesaistījies oficiālā sabiedriskā darbībā, darbā vai neformālā atpūtā; vai viņš svin vai nesvin jaunu fāzi savas dzīves ciklā. “Uzvedība” attieksies uz tiem stimuliem, kuru funkcija tobrīd ir mūsu brīdināšana par to mijiedarbības lomu, kuru izpildītājam vajadzētu spēlēt gaidāmajā situācijā. Piemēram, augstprātīga, iedomīga izturēšanās var radīt iespaidu, ka spēlētājs grib būt tas, kurš uzsāk vārdisķu saziņu un vada tās gaitu. Pielaidīga, bikla uzvedība var radīt iespaidu, ka lomas izpildītājs grib pakļauties citiem vai ka vismaz attiecībā uz viņu to iespējams panākt.

Protams, bieži vien mēs sagaidām, lai starp ārieni un izturēšanos pastāvētu atbilstība; mēs uzskatām, ka mijiedarbībā iesaistīto sociālā statusa atšķi-

⁸ Dale H.E. The Higher Civil Service of Great Britain. Oxford, 1941. P. 50.

⁹ Solomon D. Career Contingencies of Chicago Physicians. Unpublished Ph.D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1952. P. 74.

rības tiks paustas ar attiecīgām atšķirībām norādēs, kas izrietēs no šajā mijiedarbībā sagaidāmās lomas. Šāda veida priekšplānu atbilstību iespējams ilustrēt ar piemēru, kurā aprakstīta mandarīna procesija cauri Ķīnas pilsētai:

Tūlīt aiz tā seko.. astoņu nesēju nests greznais mandarīna krēsls, un tas aizpilda tukšo telpu ielā. Viņš ir pilsētas mērs, būtībā – tās augstākā vara. Viņa izskats ir ideāli piemērots ierēdnim, jo viņš ir liels un masīvs no skata un turklāt viņš šķiet tik bargs un draudīgs, it kā tagad dotos uz soda vietu, lai pavēlētu kādam noziedzniekam nocirst galvu. Sabiedrībā mandarīns parādās tikai ar tādu izteiksmi. Daudzu gadu laikā man nekad nav gadījies redzēt kādu no viņiem, ne zemāko, ne augstāko, ar smaidu uz lūpām vai iejūtību skatienā, kad viņš tiek oficiāli nests pa ielām.¹⁰

Tomēr āriene un uzvedība, protams, mēdz būt pretrunīga, kā, piemēram, tad, kad spēles dalībnieka, kurš šķiet piederam augstākai kārtai nekā viņa publika, uzvedībā negaidīti parādās vienlīdzība, tuvība vai atvainošanās vai arī kad spēlētājs, kas ir ģērbies augsta stāvokļa drānās, izrāda sevi individam, kura statuss ir vēl augstāks.

Mēs gaidām ne tikai saskanību ārienē un uzvedībā, bet, protams, arī zināmu saskanību starp dekorācijām, izskatu un uzvedību.¹¹ Šāda atbilstība ir tas ideālais tips, kas stimulē mūsu vēribu un interesi attiecībā uz izņēmumiem. Šajā ziņā pētniekam nāk talkā žurnālists, jo izņēmumi attiecībā uz cerēto atbilstību starp dekorācijām, ārieni un uzvedību daudzām karjerām piemet pikantumu un eleganci, kā arī daudzus žurnālu rakstus padara labāk pārdodamus. Piemēram, "New Yorker" rakstā par Rodžeru Stīvensu (nekustamo īpašumu aģentu, kurš kārtoja debesskrāpja "Empire State Building" pārdošanu) tiek komentēts pārsteidzošais fakts, ka Stīvensam ir maza māja, trūcīgs birojs un pat nav savu, pēc pasūtījuma iespiestu veidlapu.¹²

Lai izsmeltošāk aplūkotu attiecības starp dažādām sociālā priekšplāna daļām, jāpievēršas tām būtiskajām informācijas īpašībām, ko šis priekšplāns sniedz, proti, tās abstraktumam un vispārīgumam.

Lai cik kāda rutīna būtu specializēta un unikāla, tās sociālais priekšplāns – ar zināmiem izņēmumiem – tieksies paust faktus, kurus vienlīdz iespējams izrādīt un apliecināt arī citos, nedaudz atšķirīgos rutīnas gadījumos. Piemēram, daudzas apkalpojošās jomas profesijas piedāvā klientiem izrādes,

¹⁰ Macgowan J. Sidelights on Chinese Life. Philadelphia, 1908. P. 187.

¹¹ Galvenokārt Keneta Bērka piezīmes par atbilstību starp "vietu-ricību-izpildītāju" – Burke K. A Grammar of Motives. New York, 1945. P. 6–9.

¹² Kahn E.J., Jr. Closing and Opening// New Yorker. 13 and 20 February. 1954.

kurās ar dramatiskiem izteiksmes līdzekļiem tiek uzsvērtā tīrība, modernums, kompetence un godīgums. Kaut arī dažādu profesiju izrādēs šiem abstraktajiem standartiem var būt dažādas nozīmes, novērotājs tiek mudināts uzsvērt abstraktās līdzības. Novērotājam tas var sniegt brīnišķīgas, taču reizēm – katastrofālas ērtības. Tā vietā, lai, sastopoties ar katru mazliet atšķirīgo izpildītāju un izrādi, uzturētu dažādu prasību un reakcijas modeli, viņš nu var šo situāciju ievietot plašā kategorijā, attiecībā uz kuru viņam ir vieglāk mobilizēt pagātnes pieredzi un stereotipisko domāšanu. Lai novērotāji spētu orientēties lielā situāciju daudzveidībā, viņiem pietiek pazīt nelielu un tamdēļ kontrolējamu priekšplānu vārdu krājumu un zināt, kā uz tiem reaģēt. Tādējādi Londonas pēdējā laika tendence skurstenslauķiem¹³ un parfimērijas nodaļu pārdevējiem valkāt baltos laboratoriju uzsvārcus, tiecas radīt klientos pārliecību, ka šīs personas tām uzticētos smalkos darbus veiks standartizētā, klīniskā un drošā veidā.

Ir pamats uzskatīt, ka šī tendence – lielu daudzumu dažādu darbību pasniegt uz neliela daudzuma priekšplānu – ir dabiska sabiedrības organizācijas attīstība. Redklifs-Brauns ir minējis to apgalvojumā, ka “deskriptīvā” radniecības sistēma, kurā katrai personai tiek piešķirta īpaša vieta, var funkcionēt mazās kopienās, bet, personu skaitam palielinoties, rodas nepieciešamība pēc skaidras segmentācijas, kas spētu nodrošināt ne tik sarežģītu identifikācijas un izturēšanās sistēmu.¹⁴ Šīs tendences ilustrācijas atrodamas arī fabrikās, barakās un citos lielos sociālos veidojumos. Tiem, kuri organizē šīs iestādes, nav iespējams nodrošināt katrai organizācijas daļai un darbinieku kategorijai īpašu atsevišķu ēdnīcu, īpašas samaksas formas, īpašas atvaļinājuma tiesības un īpašas sanitārās telpas, bet tajā pašā laikā viņiem šķiet, ka personas ar atšķirīgu statusu nevajadzētu savest kopā vai bez kādas atšķirības klasificēt kopā. Tiek rasts kompromiss: viss atšķirību spektrs tiek pārgriezts atsevišķos, izšķirīgos punktus, un visiem tiem, kas atrodas vienā nogrieznī, ir atļauts noteiktās situācijās uzturēt vienu un to pašu sociālo priekšplānu.

Papildus tam, ka dažāda veida rutīna var izmantot vienu un to pašu priekšplānu, ir jāpiezīmē, ka noteikts sociālais priekšplāns tiecas tikt institucionalizēts tādējādi, ka rada abstraktas stereotipiskas prasības un tiecas pieņemt nozīmi un stabilitāti ārpus tiem specifiskajiem uzdevumiem, kuri tajā laikā tā vārdā tiek veikti. Priekšplāns kļūst par “kolektīvu reprezentāciju”, faktu pašu par sevi.

¹³ Sk. Jones M. White as a Sweep. New Statesman and Nation. 6 December. 1952.

¹⁴ Radcliff-Brown A.R. The Social Organization of Australian Tribes// Oceania. I. P. 440.

Kad izrādes dalībnieks pieņem iedibinātu sociālo lomu, viņš parasti saprot, ka tai jau ir izveidots īpašs priekšplāns. Vienalga, vai šīs lomas pieņemšanas primārais motīvs bijusi vēlme veikt noteikto uzdevumu vai arī uzturēt attiecīgo priekšplānu, aktieris sapratis, ka viņam jādara gan viens, gan otrs.

Tālāk, ja indivīds uzņemas pienākumu, kas ir jauns ne tikai viņam, bet arī sabiedrībai, vai ja viņš mēģina mainīt to gaismu, kādā šis uzdevums parasti tiek uzlūkots, tad ir ticami, ka viņš atradīs vairākus sen iedibinātus priekšplānus, no kuriem viņam nāksies izvēlēties. Tādējādi, kad uzdevumam tiek piešķirts jauns priekšplāns, tad reti kad redzēsim, ka šis piešķirtais priekšplāns tiešām ir jauns.

Tā kā cilvēki priekšplānus parasti izvēlas, nevis rada, tad ir droši sagaidāms, ka sarežģījumi radīsies tad, kad tie, kuri veic kādu noteiktu uzdevumu, būs spiesti no vairākiem pavisam atšķirīgiem priekšplāniem izvēlēties sev piemēroto. Tā, piemēram, militārās organizācijās aizvien parādās tādi uzdevumi, kuru veikšanai (tā šķiet) nepieciešams pārāk daudz autoritātes un iemaņu, lai tos varētu veikt, izmantojot vienas personāla pakāpes priekšplānu, un arī pārāk maz autoritātes un prasmju, lai tiem izvēlētos priekšplānu, ko uztur nākamā hierarhijas pakāpe. Tā kā starp pakāpēm ir samērā lielas atšķirības, tad uzdevums liksies piederam vai nu pārāk augstai, vai pārāk zelai kategorijai.

Interesants piemērs šai dilemmai, ko rada nepieciešamība no vairākiem priekšplāniem, kas šķiet ne visai atbilstīgi uzdevumam, izvēlēties vienu piemēroto, rodams mūsdienu Amerikas medicīnas iestādēs attiecībā uz anestēzijas izmantošanu.¹⁵ Dažās slimnīcās anestēziju joprojām veic māsas, izmantojot tām piešķirto slimnīcas priekšplānu, lai arī kādus uzdevumus tās veiktu – šis priekšplāns paredz ceremoniālu pakļautību ārstiem un relatīvi zemu samaksu par darbu. Lai iedibinātu anestēziju kā specializāciju medicīnas fakultāšu beidzējiem, ieinteresētajiem praktiķiem nācās stipri propagandēt domu, ka anestēzijas došana ir pietiekami sarežģīts un izšķirīgs uzdevums, lai attaisnotu tā uzticēšanu tiem, kuri par tā izdarīšanu saņemot ārstu ceremoniālo un finansiālo atalgojumu. Atšķirība starp māsas un ārsta uzturētajiem priekšplāniem ir liela: daudz kas māsām pieņemamais ārstiem ir *infra*

¹⁵ Izsmeljošs šīs problēmas apskats rodams – Lortie D.C. Doctors without Patients: The Anesthesiologist, a New Medical Speciality. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1950. Sk. arī: Mark Murphy's three-part Profile of Dr. Rovenstine. Anesthesiologist// New Yorker. 25 October and 1 and 8 November. 1947.

dignitatem. Dažiem mediķiem likās, ka māsa anestēzijas došanai ir “pārāk zemā pakāpē”, turpretim ārsti – “pārāk augstā”; ja pastāvētu iedibinājies starpstatuss starp māsu un ārstu, tad būtu iespējams rast vienkāršāku atrisinājumu.¹⁶ Līdzīgi tam, ja Kanādas armijā starp leitnantu un kapteini būtu bijusi pakāpe, kuru apzīmētu ar divarpus zvaigznītēm, nevis divām vai trim, tad armijas zobārstiem, kas bija kapteini un no kuriem daudzi bija “zemākas” etniskas izcelsmes, varētu piešķirt pakāpi, kas armijas skatījumā liktos daudz atbilstīgāka nekā kapteiņa pakāpe, kura viņiem īstenībā tika piešķirta.

Es te negribētu uzsvērt skatījumu no sabiedrības formālās uzbūves viedokļa; arī indivīdam, kam ir ierobežots zīmju aprīkojuma apjoms, jāizdara nelaimīgā izvēle. Piemēram, autora pētītajā zemnieku kopienā namatēvi bieži vien atzīmēja drauga apciemojumu, piedāvājot viņam vai nu glāzīti stiprā dzēriena, glāzi vīna, kaut ko pašdarinātu, vai tasi tējas. Jo augstāks bija apmeklētāja pagaidu ceremoniālais statuss, jo lielāka bija iespēja, ka viņam piedāvātais dzēriens tuvosies grādīgā dzēriena spektra galam. Viena no problēmām, kas saistīta ar šo zīmju aprīkojumu kopumu, bija tā, ka daži fermeri nevarēja atļauties turēt mājās pudeli grādīgā dzēriena, tāpēc par vislielāko izdabāšanas žestu viņiem kalpoja vīns. Iespējams, ka visbiežākie sarežģījumi radās tad, kad daži viesi, ņemot vērā viņu tā brīža īslaicīgo un pastāvīgo statusu, bija pārāk labi piedāvātajam dzērienam, bet nebija pietiekami augsti nākamajam pēc kārtas. Bieži vien arī pastāvēja briesmas, ka apmeklētājs varētu justies apvainots vai arī, gluži otrādi, ka namatēva dārgais un ierobežotais zīmju aprīkojums tiktu ļaunprātīgi izmantots. Mūsu vidusšķirā līdzīga situācija rodas tad, kad namamātei jāizlemj, vai likt galdā labākos sudraba galda piederumus un ko pieklātos vilkt mugurā – labāko pēcpusdienas kleitu vai vienkāršāko vakartērpu.

Es minēju, ka sociālajā priekšplānā iespējams izšķirt tradicionālās sastāvdaļas, kā, piemēram, dekorācijas, izskatu un uzvedību, un (tā kā vienā priekšplānā iespējams izrādīt dažāda veida rutīnu) mēs nerodam ideālu saskaņu starp noteiktu izrādes lomu un vispārējo sociālo masku, kādā tā mums parādās. Šie divi fakti, kopā ņemti, rāda, ka kādas noteikta veida rutīnas sociālā priekšplāna elementi saskatāmi ne tikai veselas virknes rutīnas veidu sociālajos priekšplānos, bet arī kā vesela virkne rutīnas tipu, kuros rodams kopējs

¹⁶ Dažās slimnīcās uzdevumus, kas ārstam ir par zemiem, bet mātai – par augstiem, veic rezidenti un medicīnas studenti. Jādomā, ka šādiem uzdevumiem nav nepieciešama liela pieredze un praktiska apmācība, jo, kaut gan šā ārsta praktikanta starpstāvoklis slimnīcas ir pastāvīgs elements, visi tie, kas tajā atrodas, to ieņem tikai īslaicīgi.

zīmju aprīkojuma elements, atšķirsies no veselas citas rutīnas tipu rindas, kurā atrodams šā paša sociālā priekšplāna cits elements. Piemēram, advokāts var sarunāties ar klientu sociālās dekorācijās, kuras viņš izmanto tikai šim mērķim (vai kā kabinetu), bet šim gadījumam piemērotas drēbes viņš uzvilks, arī ejot vakariņās ar kolēģiem vai ar sievu uz teātri. Līdzīgā kārtā grafikas pie sienām un paklājs uz grīdas var būt atrodams arī mājas sociālā veida iekārtojumā. Protams, augstākā pakāpē ceremoniālos notikumos dekorācijas, uzvedība un izskats var būt unikāli un specifiski un to izmanto tikai viena tipa rutīnas izrādīšanai, bet šāda zīmju aprīkojuma ekskluzīva izmantošana drīzāk ir izņēmums, nevis likums.

DRAMATISKAIS IZPILDĪJUMS

Indivīdam ir tipiski citu klātbūtnē savā darbībā ietvert zīmes, kas dramatiski izceļ un attēlo apliecināšos faktus, kuri citādi varētu palikt nepamanīti vai neskaidri. Jo, ja indivīds vēlas, lai viņa rīcība kļūtu zīmīga citiem, viņam sava rīcība jāvada tādējādi, lai tā *mijiedarbības* laikā izteiktu to, ko viņš vēlas pateikt. Īstenībā spēles dalībniekam saskares laikā reizēm ir ne tikai jāizpauž sev paša piedēvētās spējas, bet arī tas jāizdara ļoti īsā brīdī. Piemēram, ja beisbola tiesnesis grib radīt iespaidu, ka par savu lēmumu nešaubās, tad viņam jāatsakās no pārdomu mirkļa, kurā viņš patiešām varētu lemt par sava lēmuma pareizību; lēmums ir jāpieņem nekavējoties, lai skatītājiem rastos priekšstats, ka viņš par to nešaubās.¹⁷

Te būtu jāatzīmē, ka dažos gadījumos statusa dramatizēšana nesagādā nekādas grūtības, jo dažas darbības, bez kurām nav iedomājama uzdevuma paveikšana un kuras ir šā statusa galveno uzdevumu veikšanas neatņemama sastāvdaļa, vienlaikus ir tik brīnišķīgi piemērotas no saziņas viedokļa kā līdzeklis, ar kura palīdzību uzskatāmi izrādīt tās īpašības un iezīmes, kuras spēlētājs sev piedēvē. Lieliski piemēri ir tādas lomas kā profesionāls bokseris, ķirurgs, vijolnieks un policists. Šīs darbības pieļauj tik daudz dramatiskas pašizpaušmes, ka labākie praktiķi – reāli vai iedomāti – kļūst slaveni un tiem tiek ierādīta īpaša loma komerciāli organizētajos nācijās “sapņos”.

Tomēr daudzos gadījumos darba dramatizēšana ir problemātiska. Ilustrācijai minams piemērs no slimnīcas pētījuma, kurā atklājās, ka medicīnas māsas saskaras ar grūtībām, ar kurām nesastopas ķirurģijas māsas:

¹⁷ Sk. Babe Pinelli, as told to Joe King// Mr Ump. Philadelphia, 1953. P. 75.

Tas, ko māsas dara, kopjot pacientus pēc operācijām ķirurģijas nodaļās, bieži vien šķiet nepārprotami svarīgs pat pacientiem, kas par slimnīcu darbību nezina neko. Piemēram, pacients redz, kā māsa nomaina pārsējus, pareizi novieto ortopēdiskos rāmjus, un saprot, ka tās ir jēgpilnas darbības. Pat ja māsa nevar atrasties viņam līdzās, viņš ciena viņas mērķtiecīgo rīcību.

Arī medicīnas māsu darbā vajadzīga prasmīga rīcība.. Ārsta diagnoze balstās uz simptomu novērojumiem kādā laikposmā, turpretim ķirurga – galvenokārt uz ārēji redzamo. Medicīnas māsām šīs uzskatāmības trūkums rada grūtības. Pacients var redzēt, ka māsa apstājas pie gultas, kādu mirkli aprunājas ar pacientu. Viņš nezina, ka māsa novēro, cik sekli viņš elpo, kāda ir viņa ādas krāsa. Viņam liksies, ka māsa palātā iegriezusies tāpat vien. Diemžēl tāpat nodomās arī viņa ģimenes locekļi, kuriem māsas loma neliksies pārāk iespaidīga. Ja māsa pie blakus gultas pavada vairāk laika nekā pie viņējās, pacients var justies neievērots.. Māsas “veltīgi šķiež laiku”, ja vien tās nešaudās apkārt, veicot skaidri uzskatāmus darbus, piemēram, izdarot zemādas injekcijas.¹⁸

Tāpat arī kādas apkalpojošas iestādes īpašniekam var būt grūti dramatizēt to, kas tiek darīts klientu labā, jo klients “neredz” viņam sniegto pakalpojumu administratīvās izmaksas. Tāpēc apbedīšanas biroju īpašniekiem ir jāprasa lielas summas par viņu ļoti redzamo produktu – zārku, kas ir pārtapis par šķirstu, jo daudzas citas ar bērēm saistītās izmaksas nav tik viegli dramatizēt.¹⁹ Arī tirgotāji ir spiesti prasīt augstu samaksu par lietām, kam patiesībā, šķiet, nevajadzētu būt dārgām, lai savam uzņēmumam nosegtu ļoti dārgo elementu izmaksas, piemēram, apdrošināšanu, dīkstāvi utt., ko klienti nekad paši savām acīm neredz.

Darba dramatizēšanas problēma ir saistīta ne tikai ar to, ka neredzamās izmaksas tiek padarītas redzamas. Darbs, kas jāpaveic tiem, kas ieņem noteiktu statusu, bieži vien ir tik ļoti nederīgs kā izteiksmes līdzeklis ar vēlamo nozīmi, ka, ja tā veicējs gribētu dramatizēt šo lomu, tad viņam tam būtu jāpātērē ievērojams enerģijas daudzums. Šīs darbības, kas virzītas uz komunikāciju, bieži vien prasa citas īpašības nekā tās, kas tiek dramatizētas. Piemēram, lai iekārtotu māju, kas pauž vienkāršu, rāmu cieņu, mājas īpašnieks varbūt ir bijis spiests traukties uz izolēm, kaulēties ar antikvāro lietu tirgotājiem

¹⁸ Lentz E.A. Comparison of Medical and Surgical Floors. Mimeo: New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, 1954. P. 2–3.

¹⁹ Visā šajā pārskatā materiāli attiecībā uz apbedīšanas biroju biznesu ir ņemti no *Habenstein R.W. The American Funeral Director*. Unpublished Ph.D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1954. Esmu daudz aizguvis no Habensteina kunga bērnu kā izrādes analīzes.

un neatlaidīgi apstaigāt visus vietējos veikalus piemērotu tapešu un aizkaru drānas meklējumos. Lai izveidotu radio raidījumu, kas izklausītos patiesi neformāls, spontāns un nesasprindzināts, runātājam ir rūpīgi jāstrādā pie scenārija, jāpārbauda viena frāze pēc otras, lai atveidotu ikdienas sarunu, valodu, ritmu un ātrumu.²⁰ Tāpat arī "Vogue" modeļi ar savu apģērbu, pozu un sejas izteiksmi ir spējīgi paust izglītotu izpratni par rokā turētās grāmatas saturu, kaut gan tiem, kas piepūlas tik pareizi izpausties, reti kad atliek laiks lasīšanai. Sartre minējis: "Vērīgs skolēns, kas vēlas būt vērīgs, acis no skolotāja nenolaizdams, ausis vaļā turēdams, tik ļoti nogurdina sevi, spēlējot šo vērīguma lomu, ka beigu beigās vairs nespēj neko saklausīt."²¹ Tā bieži vien indivīdi saskaras ar dilemmu, kad ir jāizvēlas starp izpaušmi un darbību. Tiem, kam ir laiks un talants labi paveikt uzdevumu, tamdēļ var nebūt ne laika, ne talanta radīt iespaidu, ka viņi ir labi pastrādājuši. Var teikt, ka dažas organizācijas šo dilemmu ir atrisinājušas, oficiāli uzticot dramatizēšanas funkciju speciālistam, kurš savu laiku tērēs, lai paustu uzdevumu nozīmi, bet netērēs laiku tieši šā uzdevuma veikšanai.

Ja mainām izejas punktu un uz mirkli pievēršamies nevis konkrētajai izrādei, bet indivīdiem, kas to sniedz, varam novērot virkni ar rutīnu saistītu interesantu faktu, kuru palīdz izpildīt jebkura indivīdu grupa vai kārta. Izpētot kādu grupu vai šķiru, atklājās, ka tās locekļi parasti savu ego galvenokārt investē noteiktā rutīnas tipā, mazāk uzsverot citus, kurus arī tie veic. Piemēram, profesionālis var būt gatavs spēlēt ļoti pieticīgu lomu uz ielas, veikalā vai savās mājās, bet tajā sociālajā sfērā, kas ietver arī viņa profesionālās kompetences izrādīšanu, viņš katrā ziņā gribēs izrādīties efektīgāk. Mobilizējot savu rīcību šai izrādei, viņam rūpēs ne tik daudz visi viņa rutīnas veidi, cik tas viens, uz kuru balstās viņa profesionālā reputācija. Tieši pamatojoties uz šo jautājumu, daži autori ir izlēmuši nošķirt grupas ar aristokrātiskiem ieradumiem (lai kāds būtu to sociālais statuss) no vidusšķiras lomām. Tiek uzskatīts, ka aristokrātiskais ieradums ir tas, kas liek mobilizēt visas mazsvarīgākās dzīves darbības, kuras atrodas ārpus citu šķiru nopietnās specializācijas, un caur šīm darbībām paust raksturu, varu un augstu statusu.

Kādi būs tie svarīgie sasniegumi, ar kuriem jaunam augstmanim jāapliecina savas kārtas cieņa, jāpierāda, ka viņš ir cienīgs būt pārāks par saviem līdzpilsoņiem, cienīgs ieņemt šo priekšteču sasniegumu nodrošināto stāvokli: zināšanas, čaklums, pacietība, pašizliedzība

²⁰ Hilton J. Calculated Spontaneity. Oxford Book of English Talk. Oxford, 1953. P. 399–404.

²¹ Sartre. Being and Nothingness. London, 1957.

vai kāds cits tikums? Katram viņa vārdam, katrai kustībai tiek pievērsta uzmanība, viņš iemācās vienmēr vērtīgi izturēties pret visiem ikdienišķas uzvedības apstākļiem un vissīkāko pienākumu veikt ar vislielāko piedienību. Viņš apzinās, cik ļoti tiek novērots un cik lielā mērā cilvēce ir gatava labvēlīgi uzņemt visas viņa noslieces, rīcību, pat visvienaldzīgākajos gadījumos, un, protams, šī doma rada viņā brīvības sajūtu un pacilātību. Viņa āriene, viņa uzvedība, viņa iznesība – viss pauž to eleganto, cēlo sevis pārākuma apziņu, ko reti kad ir iespējams sasniegt tiem, kas piedzimuši zemākā kārtā. Šis ir tās mākslas, ar kuru palīdzību viņš grib panākt cilvēces ātrāku pakļaušanos un vadīt tās vēlmes sev tīkamā virzienā – un šajā ziņā viņš reti kad viņas. Parasti, lai valdītu pār pasauli, pietiek ar šīm mākslām, ja tās balsta kārtā un pārākums.²²

Ja tādi virtuozī tiešām ir atrodamī, tad tā būtu īstā grupa, kurā pētīt paņēmienus, ar kuriem darbība tiek pārvērsta par izrādi.

IDEALIZĀCIJA

Jau iepriekš tika minēts, ka rutīnas izrāde caur savu priekšplānu izvirza publikai dažas diezgan abstraktas prasības, prasības, kuras diezīn vai tai tiktu izvirzītas citu veidu rutīnas izrādīšanas laikā. Tas ir veids, kā izrāde tiek “socializēta”, veidota un pielāgota klātesošās sabiedrības izpratnei un prasībām. Es te gribētu pievērsties vēl vienam svarīgam šā socializācijas procesa aspektam – izpildītāju tieksmei piedāvāt novērotājiem vairākos atšķirīgos veidos idealizētu priekšstatu.

Protams, visai izplatīts ir priekšstats par to, ka izrāde sniedz idealizētu skatījumu uz situāciju. Ilustrācijai varam ņemt Kūlija viedokli:

Ja mēs nekad necenstos izskatīties mazliet labāki nekā esam, kā gan mēs varētu kļūt labāki vai pārvērsties? Un šis pats impulss rādīt pasaulei labāku vai idealizētāku sevis aspektu rod organizētu izpausmi dažādās profesijās un kārtās, kurām visām kaut kādā mērā piemīt žargons vai poza, kuru to locekļi lielāko tiesu pieņem neapzināti, bet kas darbojas kā konspirācija, tiecoties iemantot pārējās pasaules ticību. Pastāv ne tikai teoloģijas un filantropijas, bet arī tieslietu, medicīnas, pedagogijas, pat zinātnes žargons – iespējams, ka pašlaik it īpaši zinātnes, tamdēļ ka, jo vairāk tiek apbrīnots un atzīts kāds tikums, jo vairāk to tieksies pieņemt necienīgie.²³

²² Smith A. The Theory of Moral Sentiments. London, 1853. P. 75.

²³ Colley Ch.H. Human Nature and the Social Order. New York, 1922. P. 352–353.

Tātad, kad indivīds izrāda sevi citiem, viņš savā izrādē pat vairāk nekā savā uzvedībā kopumā centīsies paust sabiedrības oficiāli pieņemtās vērtības.

Tiktāl, ciktāl šī izrāde izceļ tās sabiedrības kopīgās oficiālās vērtības, kurā tā notiek, varam tāpat kā Dirkešs un Redklifs-Brauns to uzskatīt par ceremoniju – par kopienas morālo vērtību atjaunināšanu un apliecināšanu no jauna. Turklāt arī, ciktāl izrādes izteiksmīgā neobjektivitāte tiek uzskatīta par realitāti, tiktāl tam, kas tajā brīdī tiek pieņemts par realitāti, piemīt zināmas svinību īpašības. Neiziet ārā no savas istabas, turēties tālāk no vietas, kur tiek rīkotas viesības vai kur praktiķis apkalpo klientu, nozīmē turēties tālāk no vietas, kur tiek izrādīta realitāte. Patiesībā pasaule ir kāzas.

Viens no bagātākajiem idealizēto izrāžu izrādīšanas avotiem ir literatūra par sociālo mobilitāti. Šķiet, ka vairumā sabiedrību pastāv kāda lielāka vai vispārēja stratifikācijas sistēma un vairumā stratificēto sabiedrību pastāv augstāko slāņu idealizēšana un arī zemāko kārtu centieni pacelties augstāk. (Nedrīkst neievērot, ka tas ir saistīts ne tikai ar vēlmi iegūt augsta prestiža vietu, bet arī ar vēlmi iegūt vietu, kam jābūt tuvāk kopējo sabiedrības vērtību svētajam centram.) Parasti redzam, ka mobilitāte augšupejošā virzienā ir saistīta ar pareizo izrāžu izrādīšanu un ka centieni pavirzīties augšup un centieni nenoslīdēt zemāk tiek pausti kā priekšplāna uzturēšanas labā nesti upuri. Kad ir iegūts attiecīgais zīmju aprīkojums un arī apgūta tā lietošana, tad šo aprīkojumu iespējams izmantot, lai savas ikdienas izrādes izrotātu un izgaismotu sociāli vēlamajā stilā.

Varbūt vissvarīgākais komponents ar sociālo šķiru saistītajā zīmju aprīkojumā ir statusa simboli, kas pauž materiālo pārticību. Amerikāņu sabiedrība šajā ziņā līdzinās citām, taču šķiet, ka tā tiek izcelta kā galējs uz pārticību orientētas šķiriskās struktūras piemērs, varbūt tāpēc, ka Amerikā ir tik plaši izplatītas tiesības izmantot pārticības un finansiālās varenības simbolus. Turpretim Indijas sabiedrība reizēm tiek minēta ne vien kā tāda, kurā mobilitāte vērojama tikai attiecībā uz kastu grupām, nevis indivīdiem, bet arī kā tāda, kurā izrādes tiecas izveidot labvēlīgas prasības attiecībā uz nemateriālām vērtībām. Kāds Indijas pētnieks nesen minējis:

Kastu sistēma nebūt nav sastingusi sistēma, kurā katra komponenta stāvoklis ir fiksēts uz visiem laikiem. Aizvien bijusi iespējama kustība, it īpaši hierarhijas vidusdaļā. Vienas vai divu paaudžu laikā zema kasta, pieņemot veģetārismu un atturību, kā arī sanskritizējot savus rituālus un panteonu, spēja pacelties augstākā hierarhijas pozīcijā. Īsumā, tā, cik vien bija tās spēkos, pārņēma brahmaņu ieradumus, rituālus un ticību, un šķiet, ka zemās kastas bieži pieņēmušas brahmaņu dzīvesveidu, kaut arī teorētiski tas bijis aizliegts..

Zemāko kastu tieksme atdarināt augstākās bija spēcīgs sanskritisko rituālu un ieradumu izplatību veicinošs faktors, tas arī veicināja zināmu kultūras vienveidību ne tikai kastu mērogā, bet arī visā Indijā.²⁴

Protams, daudziem hinduistu aprindu pārstāvjiem ļoti rūp pārticības, greznības un šķiras statusa piešķiršana savu ikdienas darbību izrādēm, un tie pārāk zemu vērtē askētisku skaidrību, lai nopulētos to tēlot. Līdzīgā kārtā Amerikā aizvien ir bijušas ietekmīgas grupas, kuru pārstāvji uzskatījuši, ka kaut kādam aspektam katrā izrādē vajadzētu ierobežot tīras bagātības iespaidu, atbalstot uzskatus, ka dominējošiem jābūt standartiem attiecībā uz izcelšanos, kultūru un morālo godīgumu.

Varbūt tāpēc, ka mūsdienās visās lielākajās sabiedrībās saskatāma šī orientācija augšup, mēs pieņemam, ka jebkurā izrādē izteiksmes uzsvari katrā ziņā tiecas piešķirt izpildītājam augstāku šķirisko statusu, nekā viņam citādi tiktu piedēvēts. Piemēram, mēs nebrīnāmies, uzzinot, teiksim, šādas detaļas par kādreizējo uzvedību mājas apstākļos Skotijā:

Diezgan skaidrs ir viens: vidusmēra zemnieks, zemes īpašnieks un viņa ģimene ikdienā dzīvoja daudz pieticīgāk, nekā uzņemot viesus. Tādos gadījumos viņi bija uzdevuma augstumos un pasniedza ēdienus, kuros atbalsojās dižo augstmaņu viduslaiku dzīres; bet, tāpat kā tie paši augstmaņi, dzīru starplaikos viņi "dzīvoja klusīnām", kā mēdza teikt, un viņu uzturs bija visvienkāršākais. Šis noslēpums bija ļoti glabāts. Pat Edvartam Bērtam, lai cik labi viņš pazina Skotijas kalniešus, bija ļoti grūti aprakstīt ikdienas maltītes. Pavisam droši viņš varēja pateikt tikai to, ka, uzņemot angli, viņi pasniedza pārāk daudz ēdiena, "un," viņš piezīmēja, "daudzi viņi izkratīja visus savus rentniekus, lai tikai nerastos iespaids, ka viņu ikdiena ir trūcīga; bet daudzi no tiem, kurus viņi algoja, man stāstījuši, ka.. kaut arī pie vakariņu galda bijuši pieci vai seši apkalpotāji, ar visu šo greznību viņi bieži vien ēduši vairākos veidos pagatavotas auzu pārsļas, marinētas reņģes un citas tādas pašas lētas un necilas lietas."²⁵

Patiesībā tomēr daudzām cilvēku kārtām ir bijuši daudzveidīgi iemesli sistemātiskai vienkāršības izrādīšanai, kā arī jebkuru bagātības, spēju, gara spēka vai pašcieņas izpausmju klusināšanai.

Neizglītotā, laiskā, bezrūpīgā izturēšanās, kuru daudzi melnādainie dienvidu štatos uzskatīja par nepieciešamu izrādīt saskarē ar baltajiem, ilustrē veidu, kā izrādē iespējams izspēlēt ideālās vērtības, kas izpildītājam ierāda

²⁴ *Srinivas M.N. Religion and Society Among the Coorgs of South India. Oxford, 1952. P. 30.*

²⁵ *Plant M. The Domestic Life of Scotland in the Eighteenth Century. Edinburgh, 1952. P. 96–97.*

zemāku stāvokli, nekā viņš slepenībā pieņem. Var minēt arī šīs maskarādes mūsdienu versiju:

Tur, kur pastāv sacensība, lai iegūtu amatus, kas ir augstāki par nekvalificētiem darbiem un parasti tiek uzskatīti par "balto darbiem", daži melnādainie paši labprātīgi pieņems zemāka statusa simbolus, veicot augstākas pakāpes darbu. Tā, piemēram, kuģniecības ierēdnis pieņems kurjera nosaukumu un samaksu; medmāsa pieļaus, ka viņu sauc par mājkalpotāju; un masieris vakarā ieies balto pacientu mājās pa virtuves durvīm.²⁶

Amerikas koledžu studentes agrāk un arī tagad iekārojamu puīšu klātbūtnē cenšas neizrādīt savu prātu, prasmes un apņēmību, tādējādi demonstrējot apbrīnojamu psiholoģisku disciplinētību, par spīti pārējās pasaules viņām piedēvētajai vieglprātībai.²⁷ Atrodami apraksti par to, kā šīs spēlētājas pieļauj, ka draugi gari un plaši skaidro viņām labi zināmas lietas; viņas slēpj savas spējas matemātikā no mazāk apdāvinātajiem pielūdzējiem; īsi pirms spēles beigām viņas zaudē galda tenisā:

Viens no smalkākajiem paņēmieniem ir laiku pa laikam klūdai uzrakstīt garus vārdus. Manam draugam tas šausmīgi patik, un viņš tad man atraksta: "Mīļumiņ, tev tiešām ir grūtības ar pareizrakstību."²⁸

Tādējādi tiek demonstrēts vīrieša dabiskais pārākums un apstiprināta sievietes mazsvarīgākā loma.

Līdzīgā kārtā, kā man stāstījuši šetlendieši, viņu vectēvi atturējās no kotedžas ārējā izskata uzlabošanas, baidoties, ka zemes īpašnieks varētu šādus uzlabojumus uzskatīt par zīmi tam, ka no viņiem tagad varētu izspiest lielākus rentes maksājumus. Šī tradīcija ir vēl zināmā mērā saglabājusies saistībā ar nabadzības izrādīšanu, kas tiek izspēlēta Šetlendas sociālās palīdzības darbinieka priekšā. Vēl svarīgāk – mūsdienās ir arī tādi salinieki vīrieši, kas jau sen atteikušies no piemājas saimniecības un smagās, nebeidzamās strādāšanas, ar ierobežotajām ērtībām, zivju un kartupeļu maltītēm raksturīgā dzīvesveida, kas tradicionāli uzskatīts par salinieku likteni. Tomēr šie vīrieši bieži vien turpina valkāt plikādas kamzoli un garus gumijas zābakus, kas aizvien asociējusies ar zemnieka statusu. Viņi kopienai sevi izrāda kā cilvēkus, kas nedižojas un ir lojāli pret pārējo salinieku sociālo statusu. Šī loma tiek

²⁶ Johnson Ch. Patterns of Negro Segregation. New York, 1943. P. 273.

²⁷ Komarovskij M. Cultural Contradictions and Sex Roles// American Journal of Sociology. LII. P. 186–188.

²⁸ Turpat. 187. lpp.

spēlēja sirsnīgi, iejūtīgi, ar attiecīgo dialektu un lielu prasmi. Tomēr paši savās virtuvēs viņi jūtas brīvi no šīs lojalitātes un bauda dažas no tām vidusšķiras modernajām ērtībām, pie kurām ir pieraduši.

Šāda pati negatīvā idealizācija, protams, bija izplatīta arī Amerikā lielās krīzes laikā, kad reizēm atnākušajiem sociālās palīdzības nodaļu darbiniekiem ģimenes nabadzība tika izrādīta pārspīlēti, uzskatāmi apliecinot, ka dažādu iztikas līdzekļu pārbaudes veikšanā, viņiem jāreķinās ar nabadzības izrādi:

Sociālās palīdzības dienesta darbiniece šajā sakarā ziņoja par interesantiem pieredzētiem gadījumiem. Viņa ir itāliete, bet gaišu sejas krāsu un matiem, katrā ziņā viņa neizskatās pēc itālietes. Viņas galvenais darbs bija apsekot itāliešu ģimenes, kam pienācās federālais krīzes palīdzības pabalsts. Tā kā viņa neizskatījās pēc itālietes, viņai nevilšus nācās noklausīties sarunas itāliešu valodā, kurās atklājās klientu attieksme pret saņemto palīdzību. Piemēram, viņa, sēžot dzīvojamā istabā un sarunājoties ar sievu, dzirdēja, kā sieva pasauc bērnu atnākt sasveicināties ar inspektori, bet liek tam vispirms uzaut vecās kurpes. Tāpat viņa dzirdējusi, kā māte vai tēvs uzsauc kādam dziļāk namā, lai noliek nost vīnu vai ēdienus, pirms inspektore ienāk mājā.²⁹

Varam minēt vēl vienu piemēru no nesen veikta pētījuma par lūžņu uzpirkšanas biznesu, kura dati atklāj, kādu iespaidu par sevi šā amata piekoptējiem ir izdevīgi radīt.

„lūžņu uzpircējs ir tiešām ieinteresēts neatklāt plašākai publikai to, kāda ir lūžņu biznesa patiesā finansiālā vērtība. Viņš vēlas uzturēt mītu, ka lūžņiem nav nekādas vērtības un ka indivīdi, kas ar tiem nodarbojas, ir līdzcietību pelnījuši galīgi neveiksminieki.³⁰

Šādiem iespaidiem ir idealizēts aspekts, jo, ja spēlētājs grib gūt panākumus, viņam jāpiedāvā tāda izrāde, kurā tiktu iemiesoti novērotāju maksimālie stereotipi par nožēlojamu nabadzību.

Nākamā, iespējams, socioloģiskās pievilcības žanra ziņā nepārspēta šādu idealizētu rutīnu ilustrācija ir izrādes, kuras ielās uzved ubagi. Tomēr kopš šā gadsimta sākuma Rietumu sabiedrībā ubagu izrādes dramatiskajā ziņā ir kļuvušas daudz vājākas. Mūsdienās daudz retāk dzirdam par "tīras ubagu ģimenes" izrādi, kurā ģimene parādās noplīsušas, bet neiedomājami tīras drēbēs, bērni – ar ziepēm un mīkstu drānu nomazgātām sejām, kas spīd vien. Nekur vairs neredzam izrādi, kurā puskails vīrs rīstās, it kā novārdzinājuma dēļ nespēdams norīt netīru maizes garozu; vai arī tādu skatu, kurā

²⁹ Bakke E.W. *The Unemployed Worker*. New Haven, 1940. P. 371.

³⁰ Ralph J.B. *The Junk Business and the Junk Peddler*. Unpublished M.A. Report, Department of Sociology, University of Chicago, 1950. P. 26.

noskrandis vīrs aizdzen nost no maizes gabaliņa zvirbuli, tad rūpīgi noslauka gabaliņu piedurknē un, šķietami neievērodams apkārt sapulcējušos skatītājus, mēģina to ēst. Par retu parādību tagad kļuvis arī “nokaunējies ubags”, kurš tikai ar pazemīgu, lūdzošu skatienu mēģina paust to, ko acīmredzot viņam liedz darīt smalkjūtība. Starp citu, angļu valodā šīm dažādajām ubagu izrādēm, izspiešanai, “noslaukšanai”, reketam, uzglūnēšanai, izdīkšanai, “apmešanai” ir arī dažādi nosaukumi, tādējādi pastāv dažādi termini, ar kuriem aprakstīt izrādes, kurām ir vairāk likumības, bet mazāk mākslinieciskuma.³¹

Ja indivīds vēlas izrādes laikā radīt priekšstatu par nevainojamiem standartiem, tad viņam nāksies viltot vai slēpt šiem standartiem neatbilstīgās darbības. Ja šī neatbilstīgā uzvedība kaut kādā veidā pati par sevi sniedz apmierinājumu, kā tas bieži gadās, tad parasti izpildītājs tai nodosies slepenībā; tādā veidā viņam izdosies noturēt vilku paēdušu un kazu dzīvu. Piemēram, amerikāņu sabiedrībā astoņgadīgi bērni apgalvo, ka viņus neinteresē piecgadīgajiem un sešgadīgajiem domātās televīzijas programmas, tomēr dažreiz viņi paslepšus tās skatās.³² Tāpat arī ir novērojams, ka vidusšķiras mājsaimnieces reizēm slepenībā lieto lētus kafijas, saldējuma vai sviesta aizvietotājus; tādā veidā viņām izdodas ietaupīt naudu vai pūliņus un laiku, tomēr saglabājot iespaidu, ka tās pasniedz augstas kvalitātes ēdienus.³³ Šis pašas sievietes mēdz nolikt dzīvojamajā istabā uz galda “*Saturday Evening Post*”, bet guļamistabā slēpt “*Patiesu romantisku stāstu*” (“to te būs aizmirsusi apkopēja”).³⁴ Minēts, ka šāda veida uzvedība, ko nosauksim par “slepeno patērēšanu”, ir sastopama arī pie hinduistiem.

Viņi ievēro visas savas ieražas, kad kāds viņus redz, bet vientulībā viņi vairs nav tik skrupulozi.³⁵

Man ir informācija no ticamiem avotiem, ka daži brahmaņi nelielā bariņā ir lielā slepenībā apmeklējuši šūdras, kuriem uzticējās, to mājās, lai tur bez sirdsapziņas pārmetumiem baudītu gaļu un stīpros dzērienus.³⁶

³¹ Sīkāk par ubagiem sk. *Mayhew H.* London Labour and the London Poor. 4 vol. London, 1861–1862. Vol. 1. P. 415–417; Vol. 4. P. 404–438.

³² Npublicēti pētījumu pārskati no Social Research, Inc., Chicago. Par atļauju izmantot šā un citu pārskatu datus esmu pateicīgs Social Research, Inc.

³³ Social Research, Inc. npublicēti socioloģiskie pētījumi.

³⁴ To pieminēja profesors V.L. Vorners no Čikāgas universitātes seminārā 1951. gadā.

³⁵ *Dubois H.A., abbé.* Character, Manners and Customs of the People of India. 2 vol. Philadelphia, 1818. Vol. 1. P. 235.

³⁶ Turpat. 237. lpp.

Slepena reibinošo dzērienu lietošana joprojām ir mazāk izplatīta nekā aizliegto ēdienu baudīšana, jo to ir daudz grūtāk noslēpt. Tomēr būtu kaut kas nedzirdēts satikt sabiedriskā vietā piedzērušos brahmani.³⁷

Varam piebilst, ka nesen Kinsija pārskati ir devuši jaunu stimulu pētīt un analizēt slepeno patēriņu.³⁸

Svarīgi atzīmēt, ka tad, kad indivīds sniegs izrādi, raksturīgi būs tas, ka viņš slēps kaut ko vairāk par neatbilstīgām baudām un ekonomiju. Varam uzskaitīt dažas slēpjamas lietas.

Pirmkārt, spēlētājs var būt ieinteresēts slēpt ne tikai slepenas baudas un ekonomiju, bet arī to, ka viņš ir iesaistīts sev izdevīgā darbībā, kas tiek no skatītājiem slēpta un nav savienojama ar to iespaidu par viņa rīcību, kādu viņš grib skatītājiem atstāt. Līdz smieklīgumam skaidrs piemērs tam ir rodams tabakas bodītēs, kuru pārdevēji darbojas arī kā bukmeikeri zirgu skriešanas sacīkstēs, bet šādu iestādījumu gars jūtams daudzās citās vietās. Pārsteidzoši liels strādājošo skaits savā skatījumā attaisno darbu, ko viņi strādā, ar iespējām nozagt darbarīkus, tālāk pārdot pārtiku vai arī ceļot uz firmas rēķina, vai ar propagandas izplatīšanas iespējām, vai arī ar izdevībām nodibināt kontaktus un gūt ietekmi utt.³⁹ Visos šajos gadījumos darbavieta vai oficiālais amats kļūst par tādu kā čaulu, kas slēpj izpildītāja enerģisko dzīvi.

Otrkārt, bieži novērojams, ka kļūdas un kļūmes nereti tiek izlabotas pirms izrādes uzvešanas, turklāt tiek slēptas arī zīmes par to, ka tādas kļūmes ir pieļautas un tikušas izlabotas. Tādā veidā tiek uzturēts tik daudzām izrādēm svarīgais iespaids par neklūdīgumu. Slavens ir teiciens, ka ārsti savas kļūdas aprokot. Cits piemērs ir rodams nesenā disertācijā par triju valdības iestāžu sadarbību, kurā tiek secināts, ka amatpersonām nav patīcis diktēt pārskatus stenogrāfistēm, jo šīm amatpersonām patika pašām pārlūkot savus pārskatus

³⁷ Dubois H.A., *abbé*. Character.. P 238.

³⁸ Kā minējis Ādams Smits, citētajā darbā, 88. lpp., slēpt mēdz ne tikai netikumus, bet arī tikumus:

“Tedomīgi ļaudis bieži vien izliekas moderni izvīrtuši, kaut gan sirdī viņi to neatzīst un varbūt īstenībā viņiem šāds grēks nemaz nepiemīt. Viņi vēlas tikt slavēti par kaut ko tādu, ko pašiem nemaz par slavējamu neuzskata, un kaunas par nemodernajiem tikumiem, kurus slepenībā piekopj un pret kuriem izjūt patiesu godbijību.”

³⁹ Divi nesenī sociālās nodrošināšanas pētnieki ir piedāvājuši terminu “ārējais rekets”, lai apzīmētu slepenos ienākumu avotus, kas pieejami Čikāgas ierēdņiem.

Sk. Bogdanoff E. and Glass A. The Sociology of the Public Case Worker in an Urban Area. Unpublished Master's report, Department of Sociology, University of Chicago, 1953.

un izlabot kļūdas, pirms tās būtu redzējusi stenogrāfiste, kur nu vēl kāda augstākstāvoša amatpersona.⁴⁰

Treškārt, tajās mijiedarbībās, kurās indivīds citiem izrāda produktu, viņš bieži vien demonstrē tikai galaproduktu, un tiem vajadzēs par viņu spriest, pamatojoties uz kaut ko pabeigtu, nospodrinātu un iesaiņotu. Dažos gadījumos šā produkta nobeigšanai īstenībā ir vajadzējis pavisam maz piepūles, un šis fakts tiks slēpts. Citos gadījumos tiks slēptas gara, vienmuļa un vientuļa darba stundas. Piemēram, būtu pamācoši salīdzināt dažu zinātnisko grāmatu izsmalcināto stilu ar drudzaino darbošanos, kad autors steidzis laikā pabeigt rādītāju, vai arī ķildošanos ar izdevēju par to, lai uz grāmatas vāka viņa uzvārda pirmais burts būtu lielāks.

Kā ceturto varam minēt neatbilstību starp izskatu un vispārējo realitāti. Ir tādas izrādes, kuras nebūtu iespējams uzvest, ja iepriekš nebūtu padarīti netīri, puslegāli, nežēlīgi vai kādā citādā veidā pazemojoši darbi, taču izrādes laikā šie nepatīkamie fakti reti kad tiek atklāti. Hjūss raksta, ka mēs tiecamies no saviem skatītājiem slēpt visas liecības par "netīru darbu", vienalga, vai šis darbs būtu veikts privāti vai arī uzticēts kalpotājiem, bezpersoniskam tirgum, legītimam vai nelegītimam speciālistam.

Cieši saistīta ar netīrā darba jēdzienu ir piektā neatbilstība starp ārieni un reālajām aktivitātēm. Ja indivīdam savā rīcībā ir jāiemieso vairāki ideāli standarti un jānotur laba izrāde, tad ir ticami, ka publiski tiks uzturēti daži no šiem standartiem, citus upurējot. Protams, bieži vien spēlētājs upurēs tos standartus, kuru pazušanu iespējams noslēpt, lai varētu uzturēt tos, kuru nepietiekama ievērošana nav noslēpjama. Tā, piemēram, laikā, kad pārtika tiek pārdota uz kartītēm, ja *restaurateur* vai pārtikas preču tirgotājam vai miesniekam ir jāuztur ierastā daudzveidība piedāvājumā, lai atbilstu savu klientu priekšstatam par viņu, tad iespējamais risinājums varētu būt nelegāli piegādātāji. Tāpat arī, ja pēc viņa pakalpojumiem spriež par ātrumu un kvalitāti, tad parasti no kvalitātes atteiksies vispirms, jo zemu kvalitāti iespējams noslēpt, turpretim lēnu apkalpošanu – ne. Līdzīgā veidā, ja kopējiem psihiatriskajā klīnikā ir jāuztur kārtība, bet viņi nedrīkst pacientus sist, un ja šo standartu kombināciju ir grūti uzturēt, tad nepakļāvīgu pacientu sitīs ar slapju dvieli un ar smacēšanu panāks paklausību tādā veidā, kas neatstās redzamus vardarbības pierādījumus.⁴¹ Var imitēt vardarbības nepastāvēšanu, bet ne kārtību:

⁴⁰ *Blau*. Dynamics of Bureaucracy. P. 184.

⁴¹ *Willoughby R.H.* The Attendant in the State Mental Hospital. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1953.

Visvieglāk ir ieviest tos noteikumus, nolikumus un pavēles, par kuru ievērošanu vai neievērošanu paliek lietišķi pierādījumi, piemēram, noteikumi par palātu tīrīšanu, durvju noslēgšanu, reibinošu dzērienu lietošanu darba laikā, fiksēšanas paņēmieni izmantošanu utt.⁴²

Cinisms te būtu vietā. Bieži vien varam novērot, ka, lai sasniegtu kādas organizācijas galvenos ideālos mērķus, laiku pa laikam nāksies īslaicīgi atteikties no citiem organizācijas ideāliem, tajā pašā laikā cenšoties uzturēt iespaidu, ka šie ideāli joprojām ir spēkā. Tādos gadījumos tiek upurēts nevis visredzamākā, bet gan legītimi visvarīgākā ideāla labā. Ilustrācija tam rodama pētījumā par birokrātiju flotē:

Šī raksturīgā [grupas uzspiestā] slepenība nekādā gadījumā nav pilnībā izskaidrojama ar darbinieku bailēm, ka varētu nākt gaismā nepatīkami aspekti. Kaut arī šīm bailēm vienmēr ir zināma loma stāvoklī, ka jebkura birokrātija "iekšainu" turēs neoficiālu, tomēr daudz lielāka nozīmība piešķirama kādai citai pašas neoficiālās struktūras iezīmei: neformālai struktūrai piemīt ļoti būtiska funkcija – tā nodrošina *iespējas apiet* oficiāli izsludinātos noteikumus un procedūras. Nevienai organizācijai nešķiet, ka tā varētu publiski atklāt metodes (ar kuru palīdzību tiek atrisinātas zināmas problēmas), kuras neatbilst oficiāli sankcionētajām, šajā gadījumā, stingri sankcionētajām metodēm, kuras šīs grupas tradīcijas vērtē augstu.⁴³

Beidzot, bieži novērojami arī tādi izpildītāji, kas cenšas radīt iespaidu, ka viņi izpildīto lomu ieguvuši, ideālu motīvu vadīti, ka viņiem ir šai lomai nepieciešamā ideālā kvalifikācija un ka viņiem, to iegūstot, nav nācies paciest nekādus pazemojumus, apvainojumus, noniecinājumus, nedz arī ielaisties kādos skaļi nenosauktos "darījumos". (Kaut gan laikam šo vispārējo iespaidu par svētu saskaņu starp cilvēku un viņa darbu vairāk cenšas uzturēt augstāka prestiža profesiju pārstāvji, līdzīgs elements rodams arī mazāk prestižajās.) Šo ideālo iespaidu vēl balsta sava veida "apmācības retorika", kad arodbiedrības, universitātes, profesionālās asociācijas un citas licencējošās iestādes pieprasa, lai praktiķi izietu mistiska apjoma un ilguma apmācību, daļēji tādēļ, lai saglabātu savu monopolu, bet daļēji – lai uzturētu iespaidu, ka licencēto praktiķi šī viņa apmācībā iegūtā pieredze ir kaut kādā veidā pārveidojusi un padarījusi atšķirīgu no pārējiem cilvēkiem. Tā, piemēram, kāds pētnieks min par farmaceitu uzskatu, ka licences iegūšanai obligātais četru gadu kurss universitātē "nāk par labu profesijai", bet daži tajā pašā laikā atzīst, ka īstenībā viņiem būtu nepieciešama tikai pāris mēnešu ilga apmācība.⁴⁴ Tē varam pie-

⁴² Willoughby R.H. The Attendant. P. 45–46.

⁴³ Page Ch.H. Bureaucracy's Other Face.

⁴⁴ Weinlein A. Pharmacy as a Profession in Wisconsin. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1943. P. 89.

bilst, ka Otrā pasaules kara laikā ASV armija bez ļauna nolūka pret tādiem amatiem kā farmaceits un pulksteņu labotājs izturējās ļoti tehnokrātiski un, par lielām šausmām šo amatu senākiem pārstāvjiem, piecu sešu nedēļu laikā apmācīja spējīgus praktiķus. Tāpat arī varam novērot, ka mācītāji cenšas radīt iespaidu, ka kalpo baznīcai tamdēļ, ka jutuši šo aicinājumu, Amerikā cenšoties noslēpt savu interesi sociālajā ziņā pakāpties par pakāpi augstāk, bet Lielbritānijā – nenoslīdēt pa šiem sabiedrības pakāpieniem pārāk zemu. Arī mācītāji cenšas radīt iespaidu, ka izvēlējušies savu draudzi, lai dotu tai kaut ko garīgajā ziņā, bet nevis, kā bieži vien ir īstenībā, tāpēc, ka draudzes vecākie viņiem ir piedāvājuši labu māju vai pilnībā seguši pārcelšanās izmaksas. Līdzīgā kārtā Amerikas medicīnas fakultātes pieņem studentus pēc to etniskās izcelsmes. Katrā ziņā pacientiem, izraugoties ārstu, šis faktors ir svarīgs, taču reālajā saziņā starp ārstu un pacientu viņi ļauj veidoties iespaidam, ka ārsts ir ārsts tādēļ, ka viņam piemīt īpašas spējas un sevišķa izglītība. Tāpat arī augstākās pārvaldības darbinieki bieži vien rada iespaidu, ka ir ļoti kompetenti un labi orientējas situācijā, slēpjot sev un citiem, ka īstenībā viņi šos amatus ieņem tāpēc, ka izskatās līdzīgi augstākajiem pārvaldības darbiniekiem, nevis tāpēc, ka viņi spējīgi strādāt kā šie darbinieki.

Retais augstākās pārvaldības pārstāvis apzinās, cik izšķirīga nozīme darba devēju acīs ir viņa ārējam izskatam. Darbā iekārtošanas eksperte Anna Hofa novērojusi, ka tagad darba devēji, šķiet, meklē ideālu "Holivudas tipu". Kāda sabiedrība noraidījusi kandidātu tāpēc, ka viņam esot bijuši "pārāk četrstūraini zobi", savukārt citi diskvalificēti tāpēc, ka tiem bijušas atkārušās ausis vai ka viņi intervijas laikā pārāk daudz dzēruši vai smēķējuši. Bieži vien darba devēji arī izvirza neslēptas prasības attiecībā uz rasi un reliģisko pārliecību.⁴⁵

Spēlētāji pat mēģina radīt iespaidu, ka viņiem pašreizējā pozīcija un prasmes bijušas vienmēr un ka viņiem nekad nav nācies iziet cauri mokošajam apmācības periodam. Visā tajā spēlētāju klusējot atbalsta tas sociālais veidojums, kurā viņš sevi izrāda. Tā, piemēram, daudzas fakultātes un iestādes izziņo ļoti stingras iestāšanās prasības un eksāmenus, bet īstenībā atraida tikai reto pretendentu. Piemēram, psihiatriskā klinika var likt iespējamiem pretendentiem uz sanitāru darbu iziet Roršaha testu un sniegt garu interviju, taču darbā pieņem visus, kas pieteikušies.⁴⁶

Interesanti ir tas, ka, ja kādas neoficiālas kvalifikācijas dēļ rodas skandāls vai politiski sarežģījumi, tad skaļu fanfaru pavadībā tiek uzņemti pāris

⁴⁵ Stryker P. How Executives Get Jobs// Fortune. August. 1953. P. 182.

⁴⁶ Willoughby. Op. cit. P. 22–23.

indivīdi, kam uzkrītoši trūkst formālās kvalifikācijas prasībām nepieciešamo īpašību, tādējādi viņiem tiek īpašā taisnīgās attieksmes izrādīšanas loma. Tādējādi tiek radīts iespaids par likumību.⁴⁷

Es minēju, ka spēlētājs tiecas slēpt vai vismaz neuzsvērt tās darbības, faktus un motīvus, kas nav savienojami ar idealizēto versiju par viņu un viņa radītajiem produktiem. Turklāt spēlētājs bieži vien arī rada savos skatītājos ticību, ka viņa saistība ar *tiem* ir daudz ideālāka, nekā tā ir īstenībā. Te būtu minami divi piemēri.

Pirmkārt, indivīdi bieži vien veicina tāda iespaida rašanos, ka viņi attiecīgajā brīdī spēlē savu vienīgo vai vismaz pašu svarīgāko ar rutīnu saistīto izrādi. Kā minēts iepriekš, skatītāji savukārt pieņem, ka viņiem izrādītā loma pilnībā izsmēļ indivīdu, kas viņiem šo projekciju izrāda. Par to liecina arī bieži citētais Viljama Džeimsa izteikums:

„Mēs praktiski varam teikt, ka viņam ir tik daudz dažādu sociālu patību, cik daudz ir atšķirīgu *personu* grupu, kuru viedoklis viņam ir svarīgs. Katrai no šīm grupām viņš parasti atsedz citu savu pusi. Ne viens vien jauneklis, kas vecāku un skolotāju klātbūtnē ir gana nopietns, kopā ar īstajiem draugiem, “čāļiem” lamājas un iet grīlīgā gaitā kā pirāts. Mēs saviem bērniem sevi neatklājam tā, kā parādām kluba biedriem, klientiem – tā kā algotajiem darbiniekiem, saviem kungiem un darba devējiem – kā tuvākajiem draugiem.”⁴⁸

Te parādās vajadzība pēc “publikas segregācijas” – lai radītu uzticību tobrīd spēlētājai lomai un arī kā šīs uzticības cēlonis. Caur šo skatītāju segregāciju indivīds nodrošina, ka tie, kuru priekšā viņš izrāda vienu no savām lomām, nebūs tie paši indivīdi, kam viņš citās dekorācijās spēlē citu lomu. Publikas segregācija kā radīto iespaidu uzturēšanas paņēmieni tiks aplūkota vēlāk. Pašlaik es tikai gribētu piezīmēt, ka, pat ja spēlētājs mēģina likvidēt šo segregāciju un tās uzturētās ilūzijas, publika bieži vien šādu rīcību nepieļauj. Publika tiesībās izturēties pret spēlētāju saskaņā ar viņa profesionālo vērtību saskata lielas laika un enerģijas ietaupīšanas iespējas, pieņemot, ka spēlētājs ir tikai un vienīgi tas, par ko viņu padara uzvilktā uniforma.⁴⁹ Pilsētas dzīve kļūtu nepanesami apgrūtināša, ja katrs kontakts starp indivīdiem ietvertu dalīšanos personīgajās grūtībās, rūpēs un noslēpumos. Tā, piemēram,

⁴⁷ Sk., piemēram, Kornhauser W. The Negro Union Official: A study of Sponsorship and Control// American Journal of Sociology. LVII. P. 443–452 un Greer S. Situated Pressures and Functional Role of Ethnic Labor Leaders// Social Forces. XXXII. P. 41–45.

⁴⁸ Flourmy Th. The Philosophy of William James/ Authorized translation by William James, Jr. London, 1917.

⁴⁹ Par šo un citiem ierosinājumiem esmu pateicīgs Vorenam Petersonam.

ja cilvēks grib, lai viņam pasniedz mierīgas vakariņas, viņš meklē viesmiles, nevis sievas pakalpojumus.

Otrkārt, izpildītāji cenšas uzturēt iespaidu, it kā viņu tā brīža rutīnas izrādīšanā un attiecībās ar tā brīža publiku būtu kaut kas īpašs un vienreizējs. Tiek apslāpēts izrādes rutīnas raksturs (tipiski, ka pats spēlētājs bieži vien neapzinās, cik ļoti rutinēta kļuvusi viņa izrāde) un uzsvērti situācijas spontānie aspekti. Uzskatāms piemērs ir mediķa profesija. Kāds autors rakstījis:

...viņam ir jāsīmulē atmiņas. Pacients, kurš apzinās, cik unikāla nozīme notiekošajam ir viņa paša dzīvē, atceras visu un savā sajūsmā, stāstot ārstam, piedzīvo "pilnīgu atminēšanos". Pacients nespēj noticēt, ka arī ārsts to neatceras, un viņš jūtas ļoti apvainots, ja ārsts atļauj viņam samanīt, ka viņa paša prāta virspusē neglabājas atmiņas tieši par to, kādas tabletes viņš šim pacientam pēdējā apmeklējuma laikā izrakstījis, kādā devā un cik bieži līcis tās lietot.⁵⁰

Līdzīgi no nesena pētījuma par Čikāgas ārstiem izriet, ka vispārējās prakses ārsts pacientam iesaka speciālistu kā labāko profesionāli, taču īstenībā ārsta izvēli varbūt ietekmējuši vēl no koledžas laikiem saglabājušies sakari ar šo ārstu vai arī tas, ka viņi ir vienojušies dalīties samaksā par nosūtītajiem pacientiem, vai tas, ka pastāv kāds cits skaidri definēts *qui pro quo* darījums starp šiem mediķiem.⁵¹ Mūsu komerciālajā dzīvē šīs izrāžu īpašības tiek izmantotas un kropļotas rubrikā "personalizētie pakalpojumi"; citās dzīves jomās mēs jokojam par ārsta izturēšanos pie slimnieka gultas un par draudzīgiem rokas spiedieniem. (Bieži vien noklusējam to, ka mēs kā klienta lomas izpildītāji taktiski atbalstām šo personisko pieeju, mēģinot radīt iespaidu, ka, pakalpojumu meklējot, neesam "apstaigājuši konkurentus" un nedomājam to saņemt kaut kur citur.) Varbūt tieši mūsu pašu vaina ir likusi mums pievērst uzmanību šim raupjajam "pseido *Gemeinschaft*" jomām, jo diezin vai kādā dzīves jomā notiek kāda izrāde, kurā nenorisnās šī paļaušanās uz personisko saskari, lai pārspīlētu šā starp izpildītāju un publiku notiekošā darījuma unikalitāti. Piemēram, mēs jūtamies nedaudz vīlušies, dzirdot tuvu draugu, kura spontānos laipnības žestus esam uztvēruši kā tikai mums domātus, intīmi sarunājamies ar kādu citu viņa draugu (jo īpaši tādu, kuru nepazīstam). Šī tēma skaidri izpaužas kādā deviņpadsmitā gadsimta amerikāņu labas uzvedības rokasgrāmatā:

Ja jūs vienam cilvēkam esat izteikuši kādu komplimentu vai arī izrādījuši viņam īpašu laipnību, tad jums viņa klātbūtnē nevajadzētu tādā pašā veidā izturēties pret kādu citu cilvēku.

⁵⁰ Joad C.E. On Doctors// New Statesman and Nation. 7 March. 1953. P. 255–256.

⁵¹ Solomon. Op. cit. P. 146.

Piemēram, ja jūsu namā ierodas kāds kungs un jūs viņam laipni un ieinteresēti sakāt, ka "priecājaties viņu redzēt", viņam šī uzmanība būs patikama un viņš, domājams, jums pateiksies; bet, ja viņš dzirdēs jūs to pašu sakām vēl divdesmit citiem cilvēkiem, viņam ne tikai liksies, ka jūsu laipnībai nav nekādas vērtības, bet viņš pat jutīsies aizskarts, ka viņam tā uzspiesta.⁵²

IZTEIKSMES KONTROLES UZTURĒŠANA

Minēts, ka spēlētājs var paļauties uz savu publiku, ka tā pieņems nelielas replikas, mājienu kā zīmes, kas norāda uz kaut ko svarīgu viņa izrādē. Šim tīkamajam faktam mēdz būt netikamas sekas. Paticoties tai pašai tendencei pieņemt zīmes, publika var pārprast, kas ar šo mājienu ir gribēts pateikt, var pat nejaušos, netīšos vai nesvarīgos žestos un notikumos izlasīt nepatīkamas nozīmes, kaut gan izpildītājs tajos nav ielicis nekādu nozīmi.

Atsaucoties uz šīm nejaušībām komunikācijā, izpildītājs bieži vien cenšas uzņemties tādu kā sinekdohisku atbildību, cenšoties nodrošināt, lai izrādē pēc iespējas vairāk sīku notikumu, lai cik pragmatiski nenozīmīgi tie būtu, notiktu tādā veidā, kas neradītu nekādu iespaidu vai arī radītu tādu iespaidu, kas būtu savienojams ar vispārēji uzturēto situācijas definīciju un atbilstu tai. Ja ir zināms, ka publika slepenībā ir skeptiski noskaņota pret tai uzspiesto realitāti, tad esam gatavi skaidri saskatīt šīs publikas tendenci sīkākās kļūmes uztvert kā zīmi, ka visa izrāde ir neīsta; taču kā sociālās dzīves pētnieki mēs neesam tik gatavi atzīt, ka pat iejūtīga publika var mirkli justies pārsteigta, šokēta un tās ticība var mazināties, atklājoties kādai maznozīmīgai nesaderībai tai pasniegtajā iespaidā. Daži no šiem sīkajiem negadījumiem un "nevilšajiem žestiem" ir tik veikli iestudēti, ka to radītais iespaids ir pretējs tam, ko cenšas radīt izpildītājs, un publika nespēj pilnā mērā iesaistīties mijiedarbībā, kaut arī varbūt saprot, ka beigu beigās šim neiederīgajam notikumam nav nekādas nozīmes un tas būtu atstājams bez ievēribas. Izšķirīgais te ir nevis tas, ka šīs nevilšā žesta radītās īslaicīgās situācijas definīcija būtu tik ļoti peļama, bet vienkārši ka tā *atšķiras* no oficiāli projicētās definīcijas. Šī atšķirība iedzen ļoti neērtu ķīli starp oficiālo projekciju un realitāti, jo oficiālās projekcijas elements ir tas, ka tai šajos apstākļos vajadzētu būt vienīgajai iespējamajai. Varbūt tamdēļ mums izrāžu analizē nevajadzētu vadīties pēc mehāniskiem standartiem, saskaņā ar kuriem liels ieguvums var kompensēt

⁵² The Canons of Good Breeding: Or the Handbook of the Man of Fashion. Philadelphia, 1839. P. 87.

mazu zaudējumu vai lielāks svars – mazāku. Te piemērotāki būs mākslinieciskie standarti, jo tie mūs sagatavo faktam, ka viena “falša” nots var sabojāt visas izrādes noskaņu.

Mūsu sabiedrībā daži nevilsi žesti tiek pausti tik daudzās un dažādās izrādēs un rada iespaidu, kas kopumā tik lielā mērā ir nesavienojams ar to, kuru cenšas panākt, lai šie nepiemērotie notikumi būtu ieguvuši kolektīvu simbolisku statusu. Iespējams minēt trīs aptuvenus šo notikumu iedalījumus. Pirmkārt, spēlētājs var nejauši izrādīt nespēju, nepiedienību vai necieņu, uz brīdi zaudējot kontroli pār muskuļiem. Viņš var paklupt, krist; viņš var atraugāties, nožāvāties, pārteikties, kasīties, palaist smaku; viņš var nejauši aizskart kāda cita dalībnieka ķermeni. Otrkārt, spēlētāja rīcība var radīt iespaidu, ka viņš ir pārāk lielā vai pārāk mazā mērā pievērsies šai saskarei. Viņš var stostīties, aizmirst sakāmo, izskatīties nervozs vai vainīgs, kautrīgs; viņš var nevietaļauties smiekliem, dūsmām vai cita veida nepiemērotām emocionālām izpausmēm, kuru dēļ viņš vairs neatbilst šīs saspēles partnera lomai; viņš var izrādīt pārāk lielu vai pārāk mazu ieinteresētību notiekošajā. Treškārt, spēlētājs var pieļaut, ka viņa izrāde nav pietiekami labi dramaturģiski režisēta. Var gadīties, ka dekorācijas nav kārtībā, ir sagatavotas gluži citai izrādei vai arī izrādes laikā var tikt izjauktas; neparedzētu sakritību dēļ spēlētāja ierašanās vai aiziešana nenotiek īstajā brīdī, vai arī to dēļ saskarē iestājas mulsi kļūsuma brīži.⁵³

Izrādes, protams, atšķiras tajā ziņā, cik lielā mērā jāpiestrādā pie katra to soļa izteiksmīguma. Dažās mums svešās kultūrās esam gatavi saskatīt daudz lielāku izteiksmes konsekvenci. Piemēram, Granē uzvedina uz to aprakstā par tēvu un dēlu attiecību izrādēm Ķīnā:

Jau viņu smalkās drānas vien ir cieņas apliecinājums. Labā uzvedība tiks pieņemta kā respekta izrādīšana. Vecāku klātbūtnē obligāti jābūt nopietnam: tāpēc ir jābūt ļoti uzmanīgam, jo nav atļauts ne atraugāties, ne šķaudīt, ne klepot, ne žāvāties, ne izšņaukt degunu vai nospļauties. Jebkāda veida atkrēpošanās varētu apgānīt vecāku svētumu. Atklāt apgērba oderējumu

⁵³ Viens no veidiem, kā pārvarēt šādus netišus pārtraukumus, ir – dalībniekiem smieties par tiem, tādējādi parādot, ka viņi ir sapratuši šādu pārtraukumu ekspresīvo nozīmi, bet neņem to nopietni. Ja tam piekrīt, tad Bergsona eseju par smiekliem iespējams uztvert kā aprakstu par to, kā mēs pieņemam, lai katrs izpildītājs ievērotu cilvēka spējas kustēties, publikas tieksmi jau no paša saskares sākuma piedēvēt šīs spējas izpildītājam, un par to, ka šī projekcija tiek izjaukta, ja izpildītājs sāk kustēties cilvēkam netipiski. Līdzīgā kārtā Freida eseju par asprātību un ikdienas dzīves psihopatoloģiju vienā līmenī ir iespējams uztvert kā aprakstu par to, kā mēs sagaidām, lai izpildītāji turētos pie noteiktiem takta, kautrības un tikumības standartiem, un aprakstu par to, kā šīs efektīvās projekcijas iespējams diskreditēt ar pārteikšanos, kas neprofesionālim šķiet smieklīga, bet analītiķim – simptomātiska.

būtu noziegums. Lai izrādītu tēvam, ka dēls izturas pret viņu kā pret vadoni, viņa klātbūtnē vienmēr ir jāstāv kājās, skatienam jābūt vērstam uz priekšu, augumam taisnam, svaram jābalstās uz abām kājām, neuzdriksoties ne atspiesties pret kādu priekšmetu, ne noliekties, ne balstīt svaru uz vienas kājas. Katru rītu un katru vakaru klusā, pazemīgā balsī, kā piedienas pakļautajam, tiek apliecināta cieņa. Un tad – gaidītas turpmākās pavēles.⁵⁴

Tāpat varam novērot, ka arī mūsu pašu kultūrā saistībā ar augstu stāvošām personām simboliski svarīgās darbībās tiek pieprasīta konsekvence. Sers Fredriks Ponzonbijs, kādreizējais britu galma Staļļmeistars, raksta:

Kad es apmeklēju kādu galma pasākumu, mani vienmēr nepatīkami pārsteidza tas, cik nepiemērotu mūziku spēlēja orķestris, un es nolēmu darīt visu, kas manos spēkos, lai situāciju mainītu. Tā kā lielākā daļa karaliskās ģimenes bija pavisam nemuzikāla, tad tai patika populāras melodijas... Es skaidroju, ka šīs populāras melodijas laupa ceremonijām svinīgumu. Dāmai parādīšanās galmā bieži vien bija viņas mūža ļoti svarīgs notikums, bet, ja viņa gāja garām Karalim un Karalienei pie melodijas "Cik sarkans deguns viņam bij'...", tad viss iespaids tika sabojāts. Es apgalvoju, ka te iederētos menueti un veclaicīgas melodijas, opermūzika ar "noslēpumainu" noskaņu.⁵⁵

Tāpat arī es par goda sardzes orķestra spēlēto mūziku investitūru laikā runāju un rakstīju Galvenajam orķestra vadītājam Rogenam. Man tiešām nepatika noskatīties, kā izcilus vīrus ieceļ bruņinieka kārtā, aiz loga ārā orķestrim spēlējot jaunas dziesmas; tāpat arī, kad iekšlietu ministrs runāja par kāda cilvēka īpašu sniegumu, par kuru viņam tika piešķirta Alberta medaļa, orķestris ārā spēlēja tustepu, kas visai šai ceremonijai atņēma svinīgumu. Es ieteicu spēlēt dramatisku opermūziku, un viņš man pilnībā piekrita.⁵⁶

Līdzīgā kārtā ir pieļaujams, ka Amerikas vidusšķiras bērēs ceremonijas laikā katafalka mašīnas šoferis, pieklājīgi ģērbies melnā un taktiski gaidīdams ārpus kapsētas, varētu smēķēt, bet bērīnieki justos šokēti, redzot, ka viņš ar elegantu loku iesviež izsmēķi krūmos, nevis neuzkrītoši nomet turpat zemē, sev pie kājām.⁵⁷

Mēs ne tik vien apzināmies to, ka reliģiskos pasākumos ir nepieciešama liela konsekvence, bet tāpat arī to, ka laicīgos konfliktos, jo īpaši, ja tie ir augsta līmeņa, katram spēlētājam rūpīgi jāuzmana sava uzvedība, lai viņš neatklātu savu vājo vietu, kuru pretinieks vēlāk varētu kritizēt. Tā, piemēram, Deils, runājot par augstāko valsts ierēdņu darba konsekvenci, min:

⁵⁴ Granet M. Chinese Civilization/ Transl. by Innes and Brailsford. London, 1930. P. 328.

⁵⁵ Ponsonby. Recollections of Three Reigns. London, 1951.

⁵⁶ Turpat. 183. lpp.

⁵⁷ Habenstein. Op. cit.

Vēl lielāka uzmanība nekā oficiālajiem ziņojumiem tiek veltīta oficiālo vēstulu uzmetumiem: jo nepareizs izteikums vai neveikla frāze vēstulē, kuras būtība ir pavisam nevainīga un tēma – mazsvarīga, var radīt visam departamentam neērtības, ja to pārtver kāda no daudzajām personām, kurām valdības departamenta kļūdas atklāšana publikai ir gards kumosīņš. Trīs četri šādas apmācības gadi tajā vecumā, kad cilvēks ir vēl viegli ietekmējams, no divdesmit četriem līdz divdesmit astoņiem gadiem, un viņa prātā un raksturā būs paliekoši iegūlusies kaisle pret precīziem faktiem un nepārprotamiem slēdzieniem, kā arī drūma neuzticēšanās vispārējiem apgalvojumiem.⁵⁸

Lai arī mēs esam gatavi atzīt īpašās šo dažu situāciju veidu prasības izteiksmes ziņā, tomēr tiecamies šīs situācijas uzskatīt par īpašiem gadījumiem, izliekamies neredzam faktu, ka mūsu anglosakšu kultūrā bieži vien laicīgām, ikdienišķām situācijām ir jāiztur bargas piemērotības, pieklājības, piedienības un etiķetes pārbaudes. Varbūt šīs mūsu aklums daļēji izskaidrojams ar to, ka mēs kā spēlētāji bieži vien daudz vairāk apzināties tos standartus, ar kuriem savu rīcību saskaņojam, nekā standartus, kurus ievērojam neapzināti. Lai kā arī būtu, mums kā pētniekiem jābūt gataviem izvērtēt nepareizi uzrakstīta vārda radīto disonansi vai no svārku malas apakšās izlīdušos apakšsvārkus; un mums jābūt gataviem izprast, kāpēc tuvredzīgs santehniķis, lai saglabātu priekšstatu par raupju spēku, kas viņa profesijā ir *de rigueur*, arī paslēpj brilles, kad namamātes parādīšanās pārvērš viņa darbu par izrādi, vai arī kāpēc televizoru labotājiem viņu padomdevēji sabiedriskajās attiecībās iesaka televizorā atpakaļ neieskrūvētās skrūves nolikt pie savējām, lai aizvietoto daļu dēļ nerastos nepareizs priekšstats. Citiem vārdiem sakot, mums jābūt gataviem atzīt, ka izrādes radītais priekšstats par realitāti ir smalks un trausls un katra kļūme var to iznīcināt.

No izrādēm pieprasītā izteiksmes konsekvence parāda, cik izšķirīga ir atšķirība starp mūsu, ak, tik cilvēciskajām patībām un mums kā socializētām būtnēm. Kā cilvēciskas būtnes mēs, jādoma, esam radījumi, kurus vada impulsīvas noskaņas un nemitīgi mainīgā enerģija. Turpretim kā lomu izrādītāji publikas priekšā mēs nedrīkstam pakļauties šādiem labākiem un sliktākiem noskaņojumiem. Kā minējis Dirkems – mēs nepieļaujam, ka mūsu augstākās sociālās aktivitātes “izrietētu no mūsu ķermeņu stāvokļiem, kā tas ir ar mūsu izjūtām un vispārējo ķermenisko apziņu”.⁵⁹ No mums tiek sagaidīta zināma

⁵⁸ Dale. Op. cit. P. 81.

⁵⁹ Durkheim E. The Elementary Forms of the Religious Life/ Transl. by J.W. Swain. London, 1926. P. 272.

gara birokratizēšanās, lai uz mums varētu paļauties, ka mēs katrā paredzētajā laikā spētu sniegt nevainojami homogēnu izrādi. Santajana min, ka socializācijas process ne tikai pārveido, bet arī fiksē:

Taču, pieņemot un izrādot priecīgu vai skumju sejas izteiksmi, mēs definējam savu suverēno noskaņojumu. Kopš tā brīža, kamēr vien esam šīs sevis izzināšanas burvības varā, mēs ne tikai vienkārši dzīvojam, bet arī spēlējam; mēs saceram un spēlējam šo izraudzīto lomu, mēs tinamies apņēmības apmetnī, mēs aizstāvam un idealizējam savas kaislības, mēs daiļrunīgi mudinām sevi būt tiem, kas esam, apņēmīgiem vai nicīgiem, bezrūpīgiem vai askētiskiem; mēs runājam monologus (iedomātu skatītāju priekšā) un eleganti tinamies no mums nešķiramās lomas apmetnī. Tā tērpušies, mēs pieprasām aplausus un ceram, ka mūsu nāves brīdī visā pasaulē iestāsies klusums. Mēs sakāmies dzīvojam saskaņā ar pašu paustajām cēlākajām jūtām, mēs cenšamies ticēt pašu sludinātajai reliģijai. Jo lielākas tās grūtības, ar kurām saskaramies, jo lielāka mūsu degsme. Saskaņā ar mūsu atklāti paustajiem principiem un izteiktajiem solījumiem mums centīgi jāslēpj visas nevienmērības noskaņā un uzvedībā, un tas darāms bez liekuļošanas, jo mūsu apzinātā loma ir daudz patiesāka mūsu patība nekā mūsu neapzināto sapņu plūsma. Portrets, ko mēs tādējādi gleznojam un izstādām kā savu vienīgo patieso personu, var būt ļoti dižmanīgs, ar kolonnām un drapērijām, un ainavām fonā, un pret zemeslodi vai filozofijas Jorika galvaskausu pavērstu pirkstu; bet, ja šis stils ir mums dabisks un ja mūsu māksla ir vitāla, tad, jo vairāk tā pārveido modeli, jo patiesāka un dziļāka tā izrādīsies. Arhaisko skulptūru askētiskās bistes, akmenim tik tikko piešķirtie cilvēciskie vaibsti daudz patiesāk atklās tā garu nekā cilvēka rīta īgnums vai nejauša grimase. Katrs, kurš zina, ko grib, vai lepojas ar ieņemamo stāvokli, vai cenšas veikt savu pienākumu, uzliek šo traģisko masku. Viņš tai uztic būt viņam pašam un pārliet uz to visu savu iedomību. Būdams dzīvs un kā viss esošais pakļauts savas būtības nemītīgai plūsmai, viņš ir savu dvēseli kristalizējis vienā idejā un savu dvēseli ziedojis uz Mūzu altāra vairāk lepns nekā noskumis. Sevis izzināšana kā jebkura māksla vai zinātne savu tēmu izsaka jaunā medijā, ideju medijā, kurā tā zaudē savu iepriekšējo dimensiju un vietu. Sirdsapziņa mūsu dzīvnieciskos ieradumus pārveido lojalitātē un pienākumos, un mēs kļūstam par "personām" jeb maskām.⁶⁰

Tātad sociālā disciplīna no iekšas neļauj noslīdēt šai manieri maskai. Taču, kā minējusi Simona de Bovuāra, mums to palīdz vietā noturēt skavas, kas piestiprinātas tieši pie ķermeņa – dažas paslēptas, dažas redzamas:

Pat ja visas sievietes gērbjas atbilstīgi savam statusam, tik un tā tiek spēlēta spēle: mākslotība, tāpat kā māksla, pieder iztēles jomai. Iztēles jomai pieder ne tikai korsete, krūšturis, matu krāsa, dekoratīvā kosmētika; pat vismazāk izsmalcinātā no sievietēm, kad ir

⁶⁰ Santayana. Soliloquies in England and Later Soliloquies. London, 1922.

“saģērbusies”, nevis pasniedz *sevi* novērotājiem, bet ir – tāpat kā glezna vai skulptūra, vai aktieris uz skatuves – vidutājs, caur kuru tiek uzburts kāds, kura tur nav, proti, varone, ko viņa izrāda, bet kura nepastāv. Viņu gandarī šī identifikācija ar kaut ko nereālu, fiksētu, nevainojamu, kā romāna varoni, portretu vai bisti; viņa cenšas identificēties ar šādu figūru un tādējādi pati sev šķiet šajā krāšņumā stabilizēta, attaisnota.⁶¹

PĀRPRASTA IZRĀDE

Iepriekš tika minēts, ka skatītāji spēj orientēties situācijā, nepārbaudījuši pieņemot mājienu, izturoties pret šīm zīmēm kā pret kaut ko lielāku vai atšķirīgu no pašiem zīmju nesējiem. Šī publikas tendence pieņemt zīmes noliek spēlētāju situācijā, kuru iespējams pārprast, un tāpat arī šī tendence pieņemt zīmes ieliek publiku situācijā, kurā to var mulķot un krāpt, jo ir maz tādu zīmju, ko nav iespējams izmantot, lai apliecinātu kaut kā neesoša pastāvēšanu. Skaidrs, ka daudziem spēlētājiem ir pietiekamas spējas un motivācija izdarīt šādus sagrozījumus; viņus no tā attur tikai kauns, vainas izjūta vai bailes.

Dabiski, ka mums kā skatītājiem šķiet, ka iespaids, ko kāds konkrēts spēlētājs cenšas atstāt, var būt patiesš vai nepatiesš, īsts vai viltots, pamatots vai “krāpnieciskš”. Šīs šaubas ir tik izplatītas, ka, kā minēts, mēs bieži vien īpašu uzmanību pievēršam tiem izrādes aspektiem, ar kuriem ir grūtāk manipulēt, tādējādi ļaujot sev spriest par izrādes visvairāk sagrozāmo mājienu ticamību. (Zinātniskā darba uzraudzība un projektīvā pārbaude ir šīs tendences piemērošanas redzamākie piemēri.) Un, ja mēs negribīgi pieļaujam, ka zināmi statusa simboli nodrošina spēlētājam tiesības saņemt kādu konkrētu attieksmi, tad vienmēr esam gatavi uzklupt plaisām viņa simboliskajās bruņās, lai diskreditētu viņa pretenzijas.

Ja domājam par tiem, kas izrāda nepatiesu priekšplānu vai “tikai” kādu priekšplānu, par tiem, kas krāpjas, mānās un izliekas, tad mēs domājam par atšķirībām starp uzturēto ārieni un realitāti. Mēs arī domājam par to, cik ļoti bīstamā situācijā šie spēlētāji sevi nostāda, jo viņu izrādē kuru katru mirkli var atgadīties kaut kas tāds, kā dēļ viņi var iekrist, kas var būt klajā pretrunā ar to, ko viņi paši apgalvojuši, un nest viņiem tūlītēju pazemojumu vai pat neatgriezeniski sabojāt reputāciju. Mums bieži vien šķiet, ka tieši no šīm šausmīgajām iespējām, pie kurām noved pieķeršana nenoslēpjāmā

⁶¹ *Beauvoir S. de. The Second Sex/ Transl. by H.M. Parshley. London, 1953.*

sagrozījuma brīdī *flagrante delicto*, godīgs spēlētājs spēj izvairīties. Šim plaši izplatītajam uzskatam ir ierobežota analītiska lietderība.

Reizēm, uzdodot jautājumu, vai radītais iespaids ir patiens vai nepatiens, mēs īstenībā gribam noskaidrot, vai attiecīgais izpildītājs ir vai nav tiesīgs nospēlēt šo izrādi, bet mūsu interese par pašu šo izrādi nav tik liela. Kad noskaidrojam, ka kāds, ar kuru mums ir bijušas darīšanas, ir tīrs viltvārdis un krāpnieks, mēs atklājam, ka viņam nav bijis tiesību spēlēt to lomu, ko viņš spēlējis, un ka viņš nav bijis akreditēts attiecīgajā statusā. Mēs pieņemam, ka viltvārža izrādē līdzās faktam, ka viņš pasniedzis sevi sagrozītā veidā, būs vēl citi trūkumi, bet bieži vien šī maskarāde tiek atklāta, pirms esam pamanījuši kādu nesaderību starp viltus izrādi un likumīgo izrādi, ko viņš simulē. Paradoksālā kārtā – jo vairāk viltvārža izrāde līdzinās īstajai, jo vairāk mēs esam apdraudēti, jo, ja kāds, kas izrādās viltvārdis, spēj sniegt kompetentu izrādi, tad mūsu domās var pavājināties morālā saistība starp leģitīmo atļauju spēlēt kādu lomu un spējam to nospēlēt. (Talentīgi mīmi, kas jau pašā sākumā atzīst savu nolūku nenopietnību, šķiet, sniedz mums vienu no iespējām, “tikl galā” ar šīm bažām.)

Tomēr izlikšanās sociālā definīcija nav pārāk noturīga. Piemēram, kaut arī par nepiedodamu noziegumu tiek uzskatīta uzdošanās par kādu, kam ir neskaramā statuss, teiksim, par ārstu vai mācītāju, mūs bieži vien daudz mazāk uztrauc, ja kāds uzdodas par nebūtiska zemāka sociālā statusa pārstāvi, kā, piemēram, par klaidoni vai melnstrādnieku. Kad atklājas, ka esam bijuši saskarē ar aktieri, kuram ir augstāks sociālais statuss, nekā viņš mums uzdevis, tas ir labs kristīgas uzvedības precedents mūsu reakcijai, kas ir drīzāk izbrīns un vilšanās, nevis naidīgums. Patiesībā mitoloģija un populārie žurnāli ir pilni ar romantiskiem stāstiem, kuros gan nelietis, gan varonis izdara sagrozītus apgalvojumus, kas pēdējā nodaļā tiek diskreditēti, jo tiek pierādīts, ka neliēša statuss nav augsts, bet varoņa – zems.

Turklāt mēs mēdzam nosodoši izturēties arī pret tādiem spēlētājiem kā krāpniekiem, kas visus savas dzīves faktus pasniedz sagrozītā veidā, taču jūtam zināmu līdzjūtību pret tiem, kuriem ir varbūt tikai viens liktenīgs trūkums un kuri cenšas slēpt to, ka viņi, piemēram, ir bijušie cietumnieki, vainīgi kādā pārkāpumā, ir epilepsijas slimnieki, jaukteni, nevis klaji atzīst savu vainu un cenšas to godīgi aizmirst. Tāpat mēs atšķirīgi izturamies arī pret konkrēta, atsevišķa indivīda uzdošanos par kādu citu, rīcību, ko parasti uzskatām par gluži nepieņemamu, un uzdošanos par piederošu kādai kategorijai, kas parasti mūsos neizsauc tik asu reakciju. Mēs bieži vien dažādi izturamies arī pret tiem, kuri pasnieguši sevi sagrozītā veidā, lai pārstāvētu, viņuprāt,

kādas kopienas taisnīgas prasības, vai tiem, kuri sagrozījuši šo iespaidu nejauši vai ar domu kādu izjokot, un tiem, kuri sevi pasniedz sagrozītā veidā sava psiholoģiskā vai materiālā labuma dēļ.

Beigu beigās dažā nozīmē "statusa" jēdziens nav skaidri definēts, un tāpat arī nav skaidri definēts sagrozījuma un nepatiesas uzdošanās jēdziens. Piemēram, ir daudzi statusi, piederību kuriem nenosaka oficiāls atzinums. Piemēram, ir iespējams noteikt, vai apgalvojumi, ka kāds ir juridiskās fakultātes beidzējs, ir patiesi vai nepatiesi, taču apgalvojumus par to, ka kāds ir draugs kādam citam, patiesi ticīgs vai mūzikas mīļotājs, var apstiprināt vai noliegt tikai "vairāk vai mazāk". Ja kompetences standarti nav objektīvi un ja *bona fide* praktizētāji nav kolektīvi organizējušies sava pilnvarojuma aizsardzībai, tad kāds indivīds var uzdoties par ekspertu un viņa vienīgais nosodījums būs smikņāšana.

Visus šos sajukuma cēloņus varam pamācoši ilustrēt ar to, cik atšķirīga attieksme mums var būt pret vecuma un dzimuma statusa pasniegšanu. Ir nosodāmi, ja piecpadsmit gadu vecs zēns, kas brauc ar mašīnu un iedzer krodziņā, uzdodas par astoņpadsmitgadīgu, bet ir daudzi sociālie konteksti, kuros varētu tikt uzskatīts par nepiedienīgu, ja sieviete nepasniegtu sevi sagrozītā veidā kā jaunāku un seksuāli pievilcīgāku nekā viņa ir patiesībā. Sakot, ka sieviete īstenībā nav tik izskatīga, kā liekas, un ka šī pati sieviete īstenībā nemaz nav ārste, mēs jēdzienu "īstenība" lietojam divās gluži atšķirīgās izpratnēs. Turklāt arī sava personiskā priekšplāna modifikācijas, kas vienu gadu var tikt uzskatītas par sagrozījumiem, pēc pāris gadiem var tikt uztvertas kā vienkārši dekoratīvi uzlabojumi, un šāda viedokļu atšķirība var pastāvēt vienā un tajā pašā laikā attiecībā uz dažādām sabiedrības apakšgrupām. Piemēram, tikai nesen sirmu matu slēpšana krāsojot ir kļuvusi pieņemama, kaut arī joprojām pastāv iedzīvotāji slāņi, kuri to uzskatīs par nepieļaujamu.⁶² Tāpat arī tiek uzskatīts par pieņemamu, ka imigranti cenšas tēlot vietējos amerikāņus apģērbā un uzvedībā, bet vārda⁶³ vai deguna⁶⁴ amerikānizēšana šķiet apšaubāma.

Izmēģināsim vēl citu pieeju sagrozījumu izpratnei. "Klajus", neslēptus vai nekaunīgus melus var definēt kā tādus melus, par kuriem ir neapšaubāmi

⁶² Sk., piemēram: Tintair// Fortune. November. 1951. P. 102.

⁶³ Sk., piemēram, Mencken H.L. The American Language. 4th ed. New York, 1936. P. 474–525.

⁶⁴ Sk., piemēram, Plastic Surgery// Ebony. May. 1949 un Macgregor F.C. and Schaffner B. Screening Patients for Nasal Plastic Operations: Some Sociological and Psychiatric Considerations// Psychosomatic Medicine. XII. P. 277–291.

pierādījumi, ka to paudējs apzinājies, ka melo, un darījis to tīšām. Piemērs varētu būt apgalvojums, ka kāds kādā konkrētā laikā ir atradies kādā konkrētā vietā, kaut gan tā nav taisnība. (Daža veida izlikšanās, bet ne visas, ir saistītas ar šādiem meliem, un daudzi šāda veida meli nav saistīti ar izlikšanos par citu cilvēku.) Tie, kas tiek pieķerti klajos melos, ne tikai nonāk apkaunojošā situācijā konkrētajā saskarē, bet arī var vispār zaudēt reputāciju, jo daudzām publikām šķiet, ka, ja reiz indivīds ir bijis spējīgs vienreiz tā melot, tad viņam vairs nekad nevarēs pilnībā uzticēties. Tomēr ir daudzi "nevainīgie meli", kurus pauž ārsti, ielūgtie viesi un citi, cerēdami neievainot tās publikas jūtas, kurai tiek melots, un šāda veida nepatiesības netiek uzskatītas par kaut ko šausmīgu. (Pie šādiem meliem, kuru mērķis vairāk ir pasargāt citus, nevis aizstāvēt sevi, mēs atgriezīsimies vēlāk.) Turklāt arī ikdienas dzīvē izpildītājs parasti spēj apzināti radīt gandrīz jebkāda veida nepatiesu iespaidu, nenostādot sevi tajā bīstamajā pozīcijā, kas saistīta ar kļūdu melošanu. Tādi saziņas paņēmieni kā netieši mājieni, stratēģiska neskaidrība un būtiski izlaidumi ļauj sagrozītājam iedzīvoties no meliem bez burtiskas melošanas. Masu mediju ir savi paņēmieni šajā ziņā, kas izpaužas kā rūpīgi izvēlēti objektīva leņķi un montāža, tādējādi mazu intereses tērcīti par kādu slavenību iespējams pasniegt kā neapstrīdamu palu straumi.⁶⁵

Šis smalkās pārejas no meliem uz patiesību un to saplūšanas radītās neērtības tiek oficiāli atzītas. Tādas organizācijas kā nekustamo īpašumu padomes ir izstrādājušas skaidrus kodeksus tam, cik lielā mērā ar pārspilējumu, noklusējumu un notušēšanas palīdzību ir pieļaujami šādi apšaubāmi sagrozījumi.⁶⁶ Šķiet, ka britu valsts ierēdniecība savā darbā vadās no līdzīgiem pieņēmumiem:

Šajā ziņā (attiecībā uz "apgalvojumiem, kas ir domāti publikai vai, iespējams, kļūs sabiedrībai pieejami") likums ir vienkāršs. Nedrīkst teikt neko nepatiesu; bet ir tikpat nevajadzīgi, cik nevēlami, pat sabiedrības interesēs, pasacīt visu būtisko, kas ir patiesi; un atklātos faktus iespējams izkārtot sev izdevīgā veidā. Apbrīnojami, ko prasmīgs rakstītājs šajās robežās var izdarīt. Varam sacīt, ciniski, bet zināmā mērā patiesi, ka ideāla atbilde uz nepatīkamu Apakšnama jautājumu īsumā ir atbilde, kas šķiet izsmeloši atbildam uz jautājumu, par kuru var

⁶⁵ Laba ilustrācija te būs pētījums par Makartura ierašanos Čikāgā 1952. gada Republikāņu nacionālajā saietā. Sk. *Lang K. and G. The Unique Perspective of Television and its Effects: A Pilot Study*// *American Sociological Review*. XVIII. P. 3–12.

⁶⁶ Sk., piemēram, *Hughes E.C. Study of a Secular Institution: The Chicago Real Estate Board*. Unpublished Ph.D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1928. P. 85.

sniegt pierādījumus gadījumā, ja tā tiek apšaubīta, ka katrs tās vārds ir paties, kura nepieļauj nekādus nepatīkamus "papildinājumus", bet būtībā neatklāj neko.⁶⁷

Likumdošana nonāk pretrunā ar daudziem sociāliem ieradumiem, ieviešot pati savus. Amerikas likumdošanā tiek izšķirts nodoms, nevērība un stingra kriminālatbildība; sagrozīšana tiek uzskatīta par tīšu nodarījumu, kas tiek veikts ar darbiem vai rīcību, divdomīgu vai maldinoši burtisku, patiesības slēpšanu vai tās atklāšanas kavēšanu.⁶⁸ Tiek uzskatīts, ka sodāma noklusēšana var būt dažāda atkarībā no dzīves jomas, jo viens standarts tiek attiecināts uz rekām biznesu, cits – uz profesionāliem konsultantiem. Turklāt likums nosaka:

Apraksts, kas izdarīts, godīgi ticot tā patiesībai, var tik un tā būt nevērība, jo fakti nav pietiekami rūpīgi pārbaudīti vai caur izteiksmes veidu, vai arī ja trūkst šim konkrētajam biznesam vai profesijai nepieciešamo iemaņu vai kompetences.⁶⁹

..fakts, ka apsūdzētajam nav bijušas savtīgas intereses, ka viņu vadījuši viscēlākie motīvi, un tas, ka viņam liesies, ka viņš sūdzētajam dara labu, neatbrīvo viņu no kriminālatbildības, ja viņš patiešām maldinājis tīši.⁷⁰

Pārejot no klajas izlikšanās un meliem pie cita veida sagrozījumiem, redzēsim, ka vēl grūtāk ir nosakāma atšķirība starp patiesu un nepatiesu iespaidu. Tas, kas reiz ticis uzskatīts par šarlatānismu, pēc desmit gadiem jau tiek uzskatīts par pieņemamu leģitīmu, profesionālu darbību.⁷¹ Tāpat arī ir novērojams, ka nodarbes, kuras viena publika mūsu sabiedrībā uzskata par leģitīmām, kāda cita uzskata par krāpšanu un izspiešanu.

Vēl svarīgāk ir tas, ka diezin vai mums izdosies atrast leģitīmu ikdienas nodarbi vai attiecības, kurās izpildītāji neveiktu kādu slepenu rīcību, kas būtu nesavienojama ar to iespaidu, ko viņi cenšas atstāt. Kaut arī konkrētās izrādes un pat atsevišķi aspekti viņu rutīnā nostādīs izpildītājus tā, it kā viņiem nebūtu nekā slēpjama, kaut kur pilnā viņu rīcības spektrā būs kaut kas tāds, par ko viņš atklāti nerunās. Jo vairāk ir to jautājumu un spēlējamo daļu, kas iekļaujas attiecīgajā lomā vai attiecībās, jo vairāk šķiet, ka lielāks

⁶⁷ Dale. Op. cit. P. 105.

⁶⁸ Sk. Prosser W.L. Handbook of the Law of Torts: Hornbook Series. St.Paul, Minnesota, 1941. P. 701–776.

⁶⁹ Turpat. 733. lpp.

⁷⁰ Turpat. 728. lpp.

⁷¹ McDowell H.D. Osteopathy: A Study of a Semi-orthodox Healing Agency and the Recruitment of its Clientele. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1951.

pamatojums tam, lai pastāvētu kaut kas slēpjams. Piemēram, mēs uzskatām, ka veiksmīgās laulībās abi partneri var viens no otra slēpt jautājumus, kas saistīti ar finanšu lietām, pagātnes pieredzi, pašreizējiem flirtiem, ar ļaušanos "sliktiem" vai dārgiem ieradumiem, personiskām iecerēm un bažām, bērnu uzvedību, patiesajiem uzskatiem par radniekiem vai kopējiem draugiem utt.⁷² Ar šādu stratēģiski izvietotu noklusēšanas punktu palīdzību ir iespējams uzturēt vēlamo attiecību *status quo*, stingri neattiecinot šos attiecību noteikumus uz visām dzīves jomām.

Te jāpiezīmē, ka varbūt vissvarīgākais ir tas, ka nepatiesais iespaids, ko indivīds centies uzturēt vienā no savām rutīnas izpausmēm, var apdraudēt visas viņa attiecības vai lomu, kurā šī rutīna veido tikai vienu daļu, jo diskreditējošs atklājums par kādu atsevišķu indivīda darbības jomu metīs šaubu ēnu arī uz pārējām viņa darbības jomām, kurās viņam nav nekā slēpjama. Līdzīgā kārtā, ja indivīdam izrādes laikā ir slēpjams tikai kaut kas viens un iespējamā atmaskošana varētu notikt tikai vienā noteiktā izrādes brīdī vai izteikumā, tad tomēr spēlētāja bažas var neizgaist visas izrādes laikā.

Iepriekš šajā nodaļā tika minētas dažas vispārējās izrādes iezīmes: darbība, kas orientēta uz darbu veikšanu, tiek pārveidota uz komunikāciju orientētā darbībā; priekšplāns, ar kuru tiek pasniegta kāda rutīnas izpausme, ir piemērots arī citām, nedaudz atšķirīgām tās izpausmēm un tāpēc varbūt pilnībā neatbilst kādai vienai konkrētai rutīnas formai; tiek izrādīta pietiekama pašsavalīdzināšanās, lai noturētu funkcionālu vienprātību; dažus faktus uzsverot un dažus – slēpjot, tiek radīts idealizēts iespaids; izrādes dalībnieks ievēro izteiksmes konsekvenci, īpaši raugoties, lai nepieļautu sīkas neatbilstības, panākot, ka publikai izrādes mērķis šķiet attaisnots. Visas šīs vispārējās izrādes iezīmes iespējams uzskatīt arī par mijiedarbības ierobežojumiem, kas ietekmē indivīdu un pārvērš viņa darbības izrādē. Viņš ne tikai veiks savu pienākumu un izpaudīs jūtas, bet arī demonstrēs, ka veic pienākumu, un jūtas izpaudīs pieņemamā veidā. Tātad kopumā darbības izrādīšana kaut kādā mērā atšķirsies no pašas darbības un līdz ar to neizbēgami to sagrozīs. Tā kā no indivīda tiek prasīts, lai viņš, konstruējot savas darbības paušanu, paļautos uz zīmēm, tad tēls, ko viņš veidos, lai cik uzticīgi pieturētos faktiem, tiks pakļauts visiem tiem sagrozījumiem, kuriem neizbēgami pakļaujas visi iespaidi.

Kaut arī mēs varētu turēties pie ikdienā izplatītā uzskata, ka šo veidoto ārējo izskatu var diskreditēt tam neatbilstīga realitāte, bieži vien nav nekāda

⁷² Sk., piemēram, Dressler D. What Don't They Tell Each Other// This Week. 13 September. 1953.

pamata apgalvojumam, ka veidotajam iespaidam neatbilstīgie fakti kaut kādā mērā būtu īstāka realitāte nekā tā pasniegtā realitāte, kuru tie apšaubā. Cinisks skatījums uz ikdienas izrādēm var būt tikpat vienpusējs kā tas, ko cenšas radīt spēlētājs. Daudzos socioloģiskos jautājumos nemaz nav nepieciešams izlemt, kurš no tiem ir reālāks – radītais iespaids vai tas, kuru spēlētājs skatītājos nekādi negribētu radīt. Izšķirīgais socioloģiskais apsvērums, vismaz šajā darbā, ir vienkārši tas, ka ikdienas izrādēs veidotos iespaidus iespējams apgāzt. Mēs centīsimies noskaidrot, kāda veida iespaids par realitāti var sagraut šo izrāžu veicināto iespaidu par realitāti un kādu realitāti īstenībā atklājam citiem pētniekiem. Mēs gribēsim uzdot jautājumu: “Kādā veidā iespējams diskreditēt radīto iespaidu?” – un tas nav tas pats, kas vaicāt: “Kādā veidā šis radītais iespaids ir nepatiesa?”

Tā mēs atgriežamies pie sapratnes, ka, kaut arī viltvārzu un krāpnieku sniegtās izrādes ir klaji nepatiesas un šajā ziņā atšķiras no parastām izrādēm, abas ir līdzīgas tajā ziņā, ka to izpildītājiem jābūt uzmanīgiem, lai uzturētu šo pašu veidoto iespaidu. Tā, piemēram, mēs zinām, ka britu valsts ierēdņu⁷³ un amerikāņu beisbola tiesnešu⁷⁴ oficiālais kodekss pieprasa, lai viņi ne tikai neielastos nekādos nepieņemamos “darījumos”, bet pat izvairītos no nevainīgas rīcības, kas varētu radīt iespaidu (nepatiesu), ka viņi šādās mahinācijās ielaižas. Gan godīgam spēlētājam, kas vēlas paust patiesību, gan negodīgam, kas vēlas paust melus, jācenšas atdzīvināt savas izrādes ar piedienīgu izpausmi un jāizslēdz no savām izrādēm izpausmes, kas varētu diskreditēt to iespaidu, ko viņi cenšas radīt, lai publika neizlasītu viņu rīcībā negribētu nozīmi.⁷⁵ Pateicoties šīm kopējām dramatiskajām nejaušībām, mēs varam pētīt klaji nepatiesas izrādes, lai kaut ko uzzinātu par tām izrādēm, kas ir visnotaļ godīgas.⁷⁶

⁷³ Dale. Op. cit. P. 103.

⁷⁴ Pinelli. Op. cit. P. 100.

⁷⁵ Jāpiemin viens izņēmums šajā līdzībā, kaut arī tas nedara godu godīgajam spēlētājam. Kā iepriekš minēts, parastās, leģitīmās izrādēs tiek pārlietu uzsvērts šīs izspēlētās rutīnas vienreizīgums. Pavisam nepatiesās izrādēs, gluži otrādi, lai mazinātu aizdomas, reizēm šī rutinizēšana tiek uzsvērtā.

⁷⁶ Ir vēl viens iemesls pievērsties klaji nepatiesām izrādēm un priekšplāniem. Ja redzam, ka cilvēkiem, kam nav televizoru, tiek pārdotas viltotas televīzijas antenas, un cilvēkiem, kas nekad nekur nav braukuši, – komplekti ar eksotisku ceļojumu etiķetēm, kā arī īpaši dekoratīvie diski – parastu mašīnu īpašniekiem, tad varam rast neapstrīdamus pierādījumus tam, ka šie šķietami pragmatiskie priekšmeti veic iespaidu radīšanas funkciju. Ja pētām reālas parādības, piemēram, cilvēkus, kam tik tiešām pieder antenas un televizori, utt., tad daudzos gadījumos var būt grūti neapgāzami pierādīt, ka šai it kā spontānai vai lietīšķai rīcībai varētu būt arī iespaids radīšanas funkcija.

MISTIFIKĀCIJA

Es pieminēju veidus, kādos indivīda izrādē dažas izpausmes tiek īpaši uzsvērtas, bet citas – slēptas. Ja uzskatām, ka uztvere ir kontakta un saziņas veids, tad kontrole pār to, kas tiek uztverts, ir kontrole pār izveidoto kontaktu un tā, kas tiek parādīts, ierobežojumi un nosacījumi ir kontakta ierobežojumi un nosacījumi. Šeit pastāv sakarība starp informatīviem un rituāliem nosacījumiem. Nespēja regulēt publikas iegūto informāciju var novest pie iespējamās projicētās situācijas definīcijas izkropļojumiem; nespēja regulēt kontaktu – pie izpildītāja rituālas demoralizēšanas.

Pastāv plaši izplatīts uzskats, ka kontaktam uzliktie ierobežojumi, sociālās distances uzturēšana nodrošina veidu, kādā iespējams publikā radīt un uzturēt godbijību, veidu, kādā, Keneta Bērka vārdiem runājot, publiku noturēt mistifikācijas stāvoklī attiecībā pret izpildītāju. Te kā ilustrāciju varam minēt Kūlija izteikumu:

Tas, ciktāl kāds cilvēks spēj ietekmēt citus ar nepareizu priekšstatu par sevi, ir atkarīgs no dažādiem apstākļiem. Kā jau norādīts, pats cilvēks var būt tikai nejaus, kam nav konkrētas saites ar šo viņa priekšstatu par sevi, jo tas ir atsevišķs iztēles auglis. Tas diezin vai ir sagaidāms tur, kur nav tieša kontakta starp vadoni un sekotāju, un tas ir daļējs izskaidrojums tam, kāpēc varai, it īpaši ja tā cenšas slēpt savu iekšējo vājumu, vienmēr piemīt tendence koncentrēt ap sevi formalitātes un mākslotu noslēpumainību, kuras mērķis ir novērst familiārus kontaktus un tādējādi sagādāt iztēlei idealizēšanas iespēju.. Tā, piemēram, armijas un flotes disciplīna ļoti skaidri atzīst tādu formalitāšu nepieciešamību, kas nošķir augstākstāvošos no pakļautajiem un tādējādi palīdz uzturēt neapšaubītu pirmo pārākumu. Kā piezīmējis profesors Ross savā darbā par sociālo kontroli, civilisti lielāko tiesu tādā pašā veidā izmanto manieres kā sevis slēpšanas veidu, un šī sevis slēpšana cita starpā kalpo arī tādām mērķim kā zināma pārākuma uzturēšana pār neizsmalcinātajiem.⁷⁷

Ponzonbijs, dodot padomu Norvēģijas karalim, pauž to pašu teoriju:

Kādu vakaru karalis Hakons man pastāstīja par grūtībām, ko viņam sagādājusi republikāņu vadītā opozīcija, un par to, cik viņam tamdēļ visos izteikumos un rīcībā jābūt uzmanīgam. Viņš sacīja, ka esot nolēmis, cik vien tas iespējams bieži, iziet tautā un ka viņam liekoties, ka viņš un karaliene Moda būtu daudz populārāki, ja izmantotu tramvajus, nevis brauktu automašīnā.

Es viņam atklāti izteicu savas domas, proti, ka tā būtu liela kļūda, jo familiaritāte rada nicinājumu. Viņam kā flotes virsniekam noteikti ir zināms, ka kuģa kapteinis nekad neietur

⁷⁷ Cooley. Op. cit. P. 351.

maltītes kopā ar citiem virsniekiem, bet gan viens pats nošķirtībā. Tas tiek darīts, lai nepieļautu nekādu familiāru attiecību veidošanos. Es sacīju, ka viņam jākāpj uz pjedestāla un tur arī jāpaliek. Tauta nekāro karali, ar kuru varētu saieties, bet gan kaut ko gluži miglā tītu – kā Delfu orākulu. Monarhija patiesībā ir katra indivīda iztēles auglis. Katram patik iedomāties, ko viņš darītu, ja būtu karalis. Cilvēki karalim piedēvē visus iespējamus tikumus un talantus. Tāpēc viņi noteikti justos vilušies, ieraugot karali staigājam, kā kuru katru parastu cilvēku.⁷⁸

No šīs teorijas loģiski izrietošais galējais secinājums ir vai nu pareizs, vai nepareizs, ka publikai vispār nevajadzētu ļaut skatīties uz izpildītāju, un gadījumos, kad izpildītājs sev piedēvējis pārdabiskas īpašības vai spējas, šķiet, ka šis loģiskais secinājums tik tiešām ir ticis realizēts.

Protams, attiecībā uz sociālās distances ievērošanu ļoti bieži pati publika šajā ziņā sadarbosies, izrādot godbijību un cieņu pret spēlētājam piedēvēto svēto integritāti. Zimmels minējis:

Darbošanās saskaņā ar otro no šiem lēmumiem atbilst priekšstatam (kas parādās arī citur), ka ap katru cilvēcisku būtni pastāv ideāla sfēra. Kaut arī dažādos virzienos tās izmēri var atšķirties un tāpat arī tā var būt atšķirīga dažādiem cilvēkiem, ar kuriem mums veidojas attiecības, šajā sfērā nav iespējams iekļūt citādi, kā vien iznīcinot indivīda personības vērtību. Šādu sfēru ap cilvēku izveido viņa "gods". Valoda ļoti trāpīgi apzīmē goda aizskaršanu kā "pienākšanu pārāk tuvu", it kā šīs sfēras rādiuss iezīmētu to attālumu, kuru neievērojot kāds cilvēks var aizskart šīs personas godu.⁷⁹

Dirkems pauž līdzīgu uzskatu:

Cilvēka personība ir svēta: to neklājas aizskart, un neklājas pārkāpt tās robežas, kaut arī vienlaicīgi augstākais dievs ir saskare ar citiem.⁸⁰

Pretstatā secinājumiem, kas izriet no Kūlija izteikuma, skaidri jāpasaka, ka godbijība un distance, tāpat kā pret augstāka statusa izpildītājiem, tiek ievērota (kaut arī ne tik lielā mērā) arī pret vienlīdzīga un zemāka statusa izpildītājiem.

Lai kāda būtu šo liegumu funkcija attiecībā uz publiku, spēlētājam tie dod lielāku rīcības brīvību, veidojot sevis iecerēto iespaidu un ļaujot viņam funkcionēt gan savā, gan publikas labā kā aizsardzībai vai draudam, kas, tuvāk izpētīts, varētu pagaist.

⁷⁸ Ponsonby. Op. cit.

⁷⁹ The Sociology of Georg Simmel/ Transl. and ed. by Kurt H. Wolff. Glencoe, Illinois, 1950. P. 321.

⁸⁰ Durkheim E. Sociology and Philosophy/ Transl. by D.F. Pocock. London, 1953. P. 37.

Nobeigumā es gribētu piebilst, ka jautājumi, par kuriem publika neinteresējas pret izpildītāju justās godbijības dēļ, parasti ir tādi, par kuriem, ja tie atklātos, viņš kaunētos. Kā minējis Rīzlers, mums ir galvenā sociālā monēta, kurai vienā pusē atrodas goddevība, bet otrā – kauns.⁸¹ Publika nojauš, ka aiz izrādes slēpjas slepenas mistērijas un vara, un spēlētājs jūt, ka viņa galvenie noslēpumi nav svarīgi. Kā parāda neskaitāmas tautas pasakas un iniciācijas rituāli, bieži vien īstais mistērijas noslēpums ir tas, ka nekāda noslēpuma nemaz nav; lielākā problēma ir – nepieļaut, ka to uzzina arī publika.

REALITĀTE UN IZDOMĀJUMS

Šķiet, ka mēs anglosakšu kultūrā turamies pie diviem veselā saprāta diktētiem modeļiem, saskaņā ar kuriem formulējam savu viedokli par uzvedību: īstās, patiesās jeb godīgās izrādes un nepatiesās, kuras ir vai nu safabricētas un domātas nenopietnai uztverei, kā aktieru uz skatuves spēlētās, vai arī tādas, kas iecerētas nopietni, krāpnieku izpildītās. Mēs tiecamies reālās situācijas uzskatīt nevis par apzināti izveidotām, bet gan par neapzinātu produktu, ko radījusi indivīda tieša reakcija uz faktiem konkrētajā situācijā. Turpretim izgudrotās izrādes mēs tiecamies uztvert kā rūpīgi uzbūvētas, kurās cits pēc cita likti un lipināti kopā nepatiesi elementi, jo nav tādas realitātes, attiecībā uz kuru šie uzvedības elementi varētu būt tieša reakcija. Tagad būtu svarīgi saskatīt, ka šīs dihotomās koncepcijas ir godīgo spēlētāju ideoloģijas veidotas, tās atbalsta viņu izpildīto izrādi, taču nespēj būt nekāds palīgs to analizē.

Vispirms jāteic, ka daudzi indivīdi patiesi tic, ka viņu parasti projicētās situāciju definīcijas tik tiešām ir realitāte. Šajā pārskatā es negrastos pievērsties viņu īpatsvaram iedzīvotāju vidū, bet gan drīzāk viņu patiesās pārliecības strukturālajām attiecībām ar pašu piedāvātajām izrādēm. Lai izrāde cik necik izdotos, ir nepieciešams, lai liecinieki kopumā ticētu spēlētāju patiesumam. Šī ir patiesuma strukturālā vieta notikumu drāmā. Spēlētājiem jābūt patiesiem – vai arī nepatiesiem, taču jābūt patiesi pārliecinātiem par savu patiesumu –, bet šāda veida jūtas pret savu lomu pārliecinošam sniegunam nav obligātas. Nav nemaz daudz franču pavāru, kas īstenībā būtu krievu spiegi, un iespējams, ka nav nemaz tik daudz sieviešu, kas vienam vīrietim spēlētu sievas,

⁸¹ Riezler K. Comment on the Social Psychology of Shame// American Journal of Sociology. XLVIII. P. 462 a. o.

bet otram – mīlākās lomu; bet šāda veida divkosības patiešām atgadās un bieži vien tiek ilgu laiku veiksmīgi uzturētas. Tas liecina, ka, kaut arī parasti cilvēki ir tie, par kuriem uzdodas, tomēr ir iespējams šādu šķitumu uzturēt. Tātad starp šķitumu un īstenību pastāv statistiskas, nevis iekšējas vai obligātas attiecības. Faktiski, ņemot vērā neparedzētos draudus, kas skar izrādi, un ņemot vērā vajadzību (kura tiks aplūkota vēlāk) uzturēt solidaritāti ar saviem partneriem spēlētājiem, kā arī distanci no skatītājiem, mēs redzam, ka reizēm neelastīgā nespēja atrauties no sava iekšējā viedokļa par realitāti apdraud izrādi. Dažas izrādes tiek veiksmīgi novadītas ar absolūtu negodīgumu, citas – ar absolūtu godīgumu, taču izrādēm kopumā šādas galējības nav nedz būtiskas, nedz arī, iespējams, no dramaturģiskā viedokļa ieteicamas.

No tā izriet, ka godīgas, patiesas, nopietnas izrādes saites ar stabilo pasauli nemaz nav tik stipras, kā pirmajā mirklī varētu likties. Šis secinājums pastiprināsies, kad vēlreiz pievērsīsimies tam attālumam, ar kādu parasti tiek nošķirtas godīgās izrādes no sagudrotajām. Šajā sakarībā aplūkosim, piemēram, īpašo aktiermākslas fenomenu. Lai kļūtu par labu aktieri, nepieciešamas labas iemaņas, ilga apmācība un psiholoģiskā piemērotība. Taču šā fakta dēļ mums nevajadzētu izlikties neredzam citu – proti, ka gandrīz jebkurš var pietiekami labi apgūt scenāriju, lai publikai radītu zināmu īstenības ilūziju par to, kas tai tiek izrādīts. Šķiet, tas izskaidrojams ar to, ka parasta sociāla saskare arī tiek veidota kā skatuviska darbība – apmainoties dramatiski pompozām darbībām, pretdarbībām, noslēdzošām replikām. Lugas pat nepraktizējušu spēlētāju rokās var atdzīvoties, jo pati dzīve tiek dramatiski izrādīta. Protams, visa pasaule nav viena vienīga skatuve, bet nemaz nav tik viegli uzrādīt tās būtiskās jomas, kurās tā tāda nav.

To labi ilustrē pēdējā laikā terapijā izmantotā “psihodrāma”. Šajās psihiatriski uzvestajās ainās pacienti ne tikai veiksmīgi spēlē lomas, bet arī dara to pat bez scenārija. Viņi var izmantot paši savu pagātni kā formātu, kas pieļauj tās rezumējumu. Acīmredzot kādreiz godīgi un nopietni spēlētā loma ļauj izpildītājam vēlāk to nospēlēt kā tīru izdomājumu. Turklāt vēl arī tās lomas, ko viņam nozīmīgi citi cilvēki pagātnē spēlējuši pret viņu, arī, šķiet, ir viņam pieejamas, ļaujot pārslēgties un pārtapt no tās personas, kas viņš bijis, par tām personām, kas citi reiz bijuši attiecībās ar viņu. Šo spēju pārslēgties uz spēlētājam lomām pēc nepieciešamības vajadzēja paredzēt; acīmredzot to spēj visi. Jo, apgūstot savas lomas reālajā dzīvē, mēs savu iestudējumu veidojam, ne pārāk apzināti turoties pie pirmajām iepazītajām rutīnas izpausmēm, kuras pauž tie, kurus mēs paši uzrunājam. Un, kad spējam pareizi uzturēt īstu rutīnu, mēs to varam darīt, daļēji pateicoties “iepriekšējai

socializācijai”⁸², jo mēs jau esam iemācījušies to īstenību, kas nu mums kļūst īsta.

Kad indivīds sabiedrībā sāk ieņemt jaunu stāvokli un iegūst jaunu lomu izrādīšanai, ir mazticams, ka viņam tiks detalizēti izskaidrots, kā viņam tagad pienāktos uzvesties, tāpat arī diezin vai viņam uzreiz kļūs skaidri ar jauno situāciju saistītie fakti, lai viņš bez īpašām pārdomām varētu izlemt, kādai jābūt viņa uzvedībai. Parasti viņam tiks doti pāris mājieņi, norādījumi un remarkas, un tiks pieņemts, ka viņa repertuārā jābūt pietiekami daudziem dažādiem šīs jaunās izrādes fragmentiem, kas nepieciešami šajās jaunajās dekorācijās. Indivīdam jau būs diezgan skaidrs priekšstats par to, kā izskatās kautrība, godbijība un taisnīgs sašutums, lai viņš varētu vajadzības gadījumā mēģināt tos nospēlēt. Viņš var nospēlēt arī hipnotizētā lomu⁸³ vai veikt “neapzinātu noziegumu”⁸⁴, pamatojoties uz viņam jau pazīstamiem šādu rīcību modeļiem.

Teātra izrāde vai iestudēta krāpšana prasa rūpīgi izstrādātu rutīnas pilnā runātā satura scenāriju; bet lielu daļu no tā, kas saistīts ar “radīto iespaidu”, bieži vien nosaka skopi režisora norādījumi. Bieži vien tiek sagaidīts, ka ilūzijas sniedzējam jau daudz kas būs zināms par to, kā kontrolēt savu balsi, vaibstus, ķermeni, kaut arī viņam – un tāpat arī režisoram, kas dod viņam norādījumus, – varētu būt patiesi grūti detalizēti verbāli paust šāda veida zināšanas. Protams, šajā ziņā mēs tuvojamies vienkāršajam, godīgajam cilvēkam. Socializācija varbūt nemaz nav saistīta ar vienas konkrētas lomas konkrētu detaļu apguvi – bieži vien tai nepietiktu ne laika, ne enerģijas. Šķiet, ka no indivīda tiek prasīts, lai viņš iemācās pietiekami daudz izpausmes elementu, lai ar tiem varētu “aizpildīt” jebkuru lomu, kas viņam varētu tikt piešķirta, un lielākā vai mazākā mērā tikt ar to galā. Leģitīmās ikdienas izrādes netiek “spēlētas” vai “iestudētas” tajā ziņā, ka izpildītājs jau iepriekš zina, ko viņš grasās darīt, un ka viņš to dara tikai tādējādi gūstamā iespaids dēļ. Mēdz uzskatīt, ka tas iespaids, ko viņš atstāj, viņam ir īpaši “nepieejams”.⁸⁵ Bet, gluži tāpat kā gadījumos ar mazāk izrādes dalībniekiem spēlētājiem,

⁸² Sk. *Merton R.K. Social Theory and Social Structure/ Revis. and enlarg. ed. Glencoe, 1957. P. 265 a. o.*

⁸³ Šis viedoklis par hipnozi skaidri izklāstīts *Sarbin T.R. Contributions to Role-Taking Theory. I: Hypnotic Behaviour// Psychological Review. P. 57, 255–270.*

⁸⁴ Sk. *Cressey D.R. The Differential Association Theory and Compulsive Crimes// Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. P. 45, 29–40.*

⁸⁵ Šis priekšstats izriet no *Sarbin T.R. Role Theory// Lindzey G. Handbook of Social Psychology. Cambridge, 1954. Vol. I. P. 235–236.*

tas, ka parasts indivīds nespēj iepriekš formulēt savu skatienu un kustības, nenozīmē, ka viņš nepaudīs sevi ar šādu paņēmieni palīdzību, kas ir dramatisēti un atrodami gatavi viņa rīcības repertuārā. Īsumā – mēs visi esam labāki aktieri, nekā mums šķiet.

Skatoties televīzijā cīkstoni, kas metas virsū savam pretiniekam, sit un nūrd, esam gatavi saskatīt, ka viņš tikai spēlē un turklāt labi apzinās, ka spēlē “smago” un ka citās sacīkstēs viņam var iedalīt citu – godīgā cīkstoņa lomu, un arī to viņš spēlēs ar tikpat lielu aizrautību un prasmi. Tomēr mēs neesam tikpat gatavi saskatīt, ka, kaut arī tādas detaļas kā kritienu skaits un smagums var būt iepriekš noteiktas, izteiksmes un kustības nenosaka scenārijs, bet gan idiomas pārzināšana, turklāt tā tiek izmantota pēc vajadzības, bez īpašām iepriekšējām pārdomām.

Lasot par cilvēkiem Vestindijā, kuri kļūst par “zirgu” vai kuros iemājo vūdū gars,⁸⁶ ir pamācoši uzzināt, ka persona, kuru “apsēduši ļaunie gari”, spēj pareizi raksturot tajos iemājojušu dievu, pateicoties “zināšanām un atmiņām, kas, iesaistoties draudzē vai kultā, sakrājušās dzīves laikā”,⁸⁷ un ka cilvēkam ar tiem, kas viņā noskatās, būs pareizas sociālās attiecības, ja gari viņu pārņem attiecīgajā ceremonijas brīdī, kad garu apsēstais veic savus rituāla pienākumus tādā mērā, ka piedalās tādā kā burleskā kopā ar citām personām, kuras tajā brīdī apsēduši citi gari. Bet, to uzzinot, ir svarīgi arī saskatīt, ka šāda veida zirga lomas strukturēšana tik un tā ļauj kulta dalībniekiem ticēt, ka apsēstība ir īsta un ka dievi, kurus cilvēks nevar izvēlēties, cilvēku izvēlas nejauši.

Vērojot, kā jauna amerikāņu vidusšķiras meitene izliekas par muļķīti, izpatikot savam draugam, mēs esam gatavi uzrādīt viņas uzvedībā viltību un izlikšanos. Taču, tāpat kā viņa un viņas draugs, mēs kā nenspēlētu faktu pieņemam to, ka šī spēlētāja ir jauna amerikāņu vidusšķiras meitene. Taču tādējādi mēs esam atstājuši bez ievēribas lielāko viņas izrādes daļu. Mēdz uzskatīt par vispārzināmu, ka dažādas sociālās grupas atšķirīgā veidā demonstrē tādas īpašības kā vecumu, dzimumu, teritoriju, šķirisko piederību un ka katrā gadījumā šīs nepārprotamās īpašības tiek papildinātas ar skaidri izteiktām sarežģītām kultūras konfigurācijām, kuras nosaka, kādai jābūt piedienīgai uzvedībai. Lai kāds būtu noteikta veida persona, nepietiek ar to, ka tam piemīt šīs attiecīgās īpašības, bet ir arī jāuztur tie uzvedības un izskata

⁸⁶ Sk., piemēram, *Metraux A. Dramatic Elements in Ritual Possession*// *Diogenes*. P. 11, 18–36.

⁸⁷ Turpat. 24. lpp.

standarti, kurus ar to saista attiecīgā sociālā grupa. Tas, ka izrādes dalībnieki bez piepūles izpilda šādas standartu uzturēšanas rutīnas, nenozīmē, ka izrāde notikusi tikai tamdēļ, ka dalībnieki to ir apzinājušies.

Statuss, stāvoklis, vieta sabiedrībā nav materiāls priekšmets, ko iespējams iegūt un pēc tam izrādīt; tas ir atbilstīgas uzvedības modelis, kas ir konsekvents, izpušķots un skaidri pausts. Tas tiek izrādīts nepiespiesti vai neveikli, apzināti vai nepzināti, viltū vai labticībā, bet tik un tā tas ir kaut kas tāds, kas ir jārealizē. Sartrs tam sniedz labu ilustrāciju:

Iedomāsimies viesmili kafejnīcā. Viņš kustas ātri un veikli, pat mazliet par daudz precīzi, pārāk strauji. Viņš tuvojas apmeklētājiem pārāk ātrā soli. Viņš pieliecas pārāk iztāpīgi, viņa balss un skatiens pauzē pārspīlētas rūpes par viesu pasūtījumu. Beidzot viņš atgriežas, gaitā mēģinādams atdarināt kaut kāda automāta nelokamību un stīvumu, bet paplāti nesdams virves deļotāja pārgalvībā, visu laiku saglabājot traušu, nenoturīgu līdzsvaru, kuru ātri atjauno ar vieglu rokas kustību. Viņa uzvedība mums šķiet spēle. Viņš izdara citas kustības, it kā tās veiktu savā starpā saistīti mehānismi; viņa žesti un pat balss šķiet mehāniska; viņš sev piešķir lietu nežēlīgo ātrumu un straujumu. Viņš spēlē, viņš uzjautrinās. Bet ko viņš spēlē? Nenāksies ilgi vērot, lai saprastu: viņš tēlo kafejnīcas viesmili. Šajā konstatējumā nav nekā pārsteidzoša. Šī spēle ir tāda kā teritorijas iezīmēšana un izpēte. Bērns spēlējas ar savu ķermeni, to izzinādam, to izpētīdam; kafejnīcas viesmils spēlējas ar savu stāvokli, lai to *realizētu*. Šis pienākums ne ar ko neatšķiras no tiem, kas ir uzspiesti visiem veikalniekiem. Viņu situācija ir pilnībā ceremoniāla. Publika no viņiem pieprasa šīs ceremonijas noturēšanu; gan pārtikas preču tirgotājam, gan drēbniekam, gan ūtrupniekam katram ir sava deļa, ar kuras palīdzību viņi cenšas klientiem iestāstīt, ka viņi nav nekas vairāk kā vien pārtikas preču tirgotājs, ūtrupnieks, drēbnieks. Pārtikas preču tirgotājs, kuram ir savi sapņi, pircējam ir netikams, jo tāds veikalnieks nav veikalnieks pilnībā. Sabiedrība pieprasa, lai viņš aprobežotos ar šīm pārtikas preču tirgotāja funkcijām, tāpat kā miera stājā stāvošs kareivis pārvērš sevi par priekšmetu – kareivi ar taisni uz priekšu vērstu, neko neredzošu skatienu, kuram arī nekas nav jāredz, jo to, uz kuriem skatiens tiek vērst, nosaka nevis interese, bet gan reglaments (skatiens “fiksēts desmit soļu uz priekšu”). Patiešām ir daudz drošības pasākumu, kas iesprosto cilvēku viņa esībā, it kā mēs dzīvotu pastāvīgās bailēs, ka viņš varētu no tās aizbēgt, izlauzties un pēkšņi izvairīties no šā sava stāvokļa.⁸⁸

⁸⁸ Sartre. Being and Nothingness. London, 1957.

2. nodaļa

KOMANDAS

Domājot par izrādi, viegli pieņemt, ka izrādītais saturs ir tikai izpildītājam raksturīgo īpašību izteiksmīgs paplašinājums, un izrādi uztvert šādās personiskās kategorijās. Šis skatījums ir ierobežots un var atstāt bez ievēribas tās atšķirības izrādes funkcijā, kas attiecas uz visu mijiedarbību kopumā.

Pirmām kārtām bieži vien notiek tā, ka izrādes galvenokārt kalpo, lai paustu veicamā uzdevuma, bet nevis spēlētāja raksturīgās īpašības. Piemēram, nereti novērojams, ka apkalpojošais personāls – vienalga, vai tas būtu saistīts ar kādu profesiju, birokrātiju, uzņēmumu vai amatu, – savu uzvedību atdzīvina ar tādām kustībām, kas pauž profesionālismu un godīgumu, bet, lai ko šāda uzvedība paustu par pašu šo personālu, tās galvenais mērķis ir iedibināt tā pakalpojumu vai produkta pozitīvu definīciju. Turklāt bieži vien redzam arī to, ka izpildītāja personiskā fasāde tiek izmantota ne tik daudz tādēļ, ka tā viņam ļautu izrādīt sevi tā, kā viņam gribētos izskatīties, bet tādēļ, ka viņa izskats un uzvedība kaut kādā veidā var noderēt šai izrādei plašākā nozīmē. Raugoties šādā gaismā, kļūst saprotams, kā pilsētas dzīve, šādi šķirojot un sijājot, meitenes ar labu izglītību un pareizo izrunu ieliek sekretāru darbos, kuros viņas var izrādīt ne tikai savu, bet arī attiecīgās organizācijas fasādi.

Tāču vēl svarīgāk ir tas, ko bieži vien novērojam, ka tā situācijas definīcija, ko projicē kāds konkrēts dalībnieks, ir neatņemama kopējās projekcijas sastāvdaļa, kura tiek uzturēta un stiprināta, sadarbojoties vairāk nekā vienam dalībniekam. Piemēram, slimnīcā, kurā divi štata internisti pieprasa rezidentam izskatīt pacienta karti kā daļu no apmācības, izsakot savu viedokli par katru atsevišķo ierakstu. Viņš varbūt nenojauš, ka šī it kā neziņas izrādīšana daļēji izskaidrojama ar to, ka darbinieki ar pacienta karti ir iepazinušies

iepriekšējā vakarā; un ir ticams, ka šim iespaidam ir vēl papildu nodrošinājums, proti, ka vietējā komandā pastāv vienošanās, ka vienu kartes pusi izskata viens štata darbinieks, bet otru – kāds cits.¹ Šis kopdarbs nodrošina, ka komanda par sevi sniedz labu izrādi, protams, ja īstais internists pārtver baušļa lietojumu īstajā brīdī.

Turklāt bieži vien ir tā, ka vēlāmā vispārējā iespaids sasniegšanai katram šādas trupas vai iestudējuma sastāva dalībniekam ir jāparādās citādā gaismā. Tā, piemēram, ja kāda ģimene gribēs rīkot oficiālas vakariņas, tad komandas darbam būs vajadzīgs kāds, kas ģērbtos uniformā vai livrējā. Indivīdam, kurš spēlēs šo lomu, vajadzēs attiecināt uz sevi sulaiņa sociālo definīciju. Tajā pašā laikā indivīdam, kas spēlēs namamātes lomu, vajadzēs attiecināt uz sevi tādu lomu un ar visu savu izskatu un uzvedību uzturēt tādas lomas sociālo definīciju, kurai ir dabiski ļauties, ka sulaiņi to apkalpo. Tas tika spilgti ilustrēts kādā autora pētītā tūristiem paredzētā viesnīcā (šeit un turpmāk tā tiks saukta par “Šetlendas viesnīcu”). Tajā vadība nodrošināja vispārēju priekšstatu par vidusšķiras pakalpojumiem, jo vadība sev bija iedalījusi vidusšķiras namatēva un namamātes lomas, bet darbiniekiem – mājkopotāju lomas, kaut arī, pēc vietējās šķiriskās struktūras, meitenēm, kas darbojās kā kalpones, statuss bija nedaudz augstāks nekā viesnīcas īpašniekiem, pie kuriem viņas strādāja. Kad viesu nebija tuvumā, kalpones šādas kalpoņu/kundžu attiecību spēles nepieļāva. Kāds cits piemērs ņemams no vidusšķiras ģimenes dzīves. Mūsu sabiedrībā, kad vīrs un sieva satiekas ar jauniem draugiem saviesīgā vakarā, sieva, iespējams, demonstrēs daudz goddevīgāku pakļaušanos vīra gribai un uzskatiem, nekā būdama ar viņu divatā vai senu draugu sabiedrībā. Kad viņa uzņemas spēlēt goddevīgo lomu, viņš var spēlēt dominējošo partneri; un, kad abi laulības komandas locekļi spēlē katrs savu īpašo lomu, tad viņi kā vienība var uzturēt to īpašo iespaidu, ko no viņiem gaida jaunā publika. Cits piemērs ir rasu etiķete dienviņu štatos. Čārlzs Džonsons izsaka pieņēmumu, ka tad, kad tuvumā nav daudz citu balto, melnādainais var saukt savu balto darbabiedru vārdā, taču, tuvojoties citiem baltajiem, ir skaidrs, ka bez “kungošanas” neiztikt.² Vēl viens piemērs nāk no biznesa etiķetes:

Lietišķas, oficiālas attiecības ir vēl svarīgākas nepiederīgo klātbūtnē. Jūs visu cauru dienu varat uzrunāt savu sekretāri ar “Mērij!” un savu partneri ar “Džo!”, taču, ienākot jūsu birojā kādam svešiniekam, jums darbabiedri jāuzrunā tā, kā viņi būtu jāuzrunā arī svešinie-

¹ Autora npublicēts pētījums par medicīnas iestādēm.

² *Johnson Ch. Patterns of Negro Segregation. P. 137–138.*

kam – “jaunkundzi!” vai “kungs!”. Jums var būt ieradums jokoties ar komutatora darbinieci, taču tas jāaizmirst bridī, kad jūs sazināties ar viņu, kādam svešiniekam dzirdot.³

Viņa [jūsu sekretāre] varbūt vēlas, lai svešinieku klātbūtnē jūs viņu uzrunājat kā “kundzi” vai “jaunkundzi”, un viņa nejutīsies glaimota, ja kāds, dzirdot, ka jūs viņu uzrunājat vārdā – “Mērij!”, arī uzskatīs to par pietiekamu iemeslu izturēties pret viņu familiāri.⁴

Es lietošu apzīmējumu “izrādes komanda” vai īsāk – “komanda”, lai apzīmētu jebkuru indivīdu kopumu, kas sadarbojas viena rutinizēta uzveduma iestudēšanā.

Līdz šim šajā pārskatā mēs par izejas punktu esam ņēmuši indivīda izrādi un esam pievērsušies diviem faktu līmeņiem: no vienas puses, indivīdam un viņa izrādei un, no otras, – visiem dalībniekiem kopumā un mijiedarbībā. Lai pētītu dažus mijiedarbības veidus un aspektus, šis skatījums ir pietiekams; visu, kas neatbilstu šai struktūrai, būtu iespējams aplūkot kā atrisināmu sarežģītumu. Tā, piemēram, tādu divu spēlētāju sadarbību, kuri abi būtu šķietami aizņemti ar savas paša īpašās izrādes izrādīšanu, būtu iespējams analizēt kā sava veida sadursmi vai “saprašanos”, nemainot pamatpieņēmumus un struktūru. Tomēr, pētot dažu sociālo veidojumu konkrētus piemērus, dažu dalībnieku koordinētā darbība šķiet pārāk svarīga, lai to aplūkotu tikai kā variāciju par iepriekšējo tēmu. Vienalga, vai komandas locekļi uzved līdzīgas individuālas izrādes vai arī atšķirīgas izrādes, kas tomēr visas veido vienu kopēju veselumu, rodas kopējais priekšstats par komandu, ko ir iespējams uztvert kā pašu par sevi pastāvošu faktu, kā trešo faktu līmeni, kas pastāv starp individuālo izrādi, no vienas puses, un visu dalībnieku mijiedarbību – no otras. Varētu pat sacīt, ka mums ir īpaša interese par iespaidu pārzināšanas pētīšanu, par nejaušībām, kas izceļas, kādu iespaidu veidojot, un par paņēmieniem, ar kuriem tiek reaģēts uz šīm nejaušībām, un šajā gadījumā vislabāk par izejas punktu ņemt komandu un komandas izpildītājus.⁵ Pieņemot to kā izejas punktu, iespējams šādas situācijas iekļaut vienā grupā ar divu komandu mijiedarbību, aprakstot tās kā tādu divu komandu mijiedarbību, kurā katrā komandā ir tikai viens loceklis. (Runājot loģikas kategorijās, varētu pat teikt, ka publika, uz kuru īpašu iespaidu atstāj kādas konkrētas sociālas dekorācijas, kurās nenotiek nekāda izrāde, ir publika, kas noskatās komandas izrādi, kurā komandu neveido neviens loceklis.)

³ Esquire Etiquette. Philadelphia, 1953. P. 6.

⁴ Turpat. 15. lpp.

⁵ Komandas kā pamatvienības (pretstatā spēlētājam) lietošanu esmu pārņēmis no *Neumann*. Op. cit., it īpaši 53. lpp., kurā tiek analizēts bridžs kā divu spēlētāju spēle, kurā katram no tiem savukārt ir divi indivīdi, kas spēlē.

Komandas jēdziens mums ļauj domāt arī par izrādēm, ko sniedz viens vai vairāk nekā viens izpildītājs; tas attiecas arī uz vēl vienu gadījumu. Iepriekš tika minēts, ka izpildītājs var noticēt pats savai spēlei, būt tajā mirklī pārliecināts, ka tas iespēdais par realitāti, kuru viņš cenšas radīt, tik tiešām ir vienīgā realitāte. Tādos gadījumos izpildītājs kļūst pats sev par publiku; viņš kļūst gan par šīs izrādes spēlētāju, gan par skatītāju. Iespējams, ka viņš ir pieņēmis un ievēro tos standartus, kurus cenšas ievērot citu klātbūtnē, jo sirdsapziņa viņam liek rīkoties sabiedrībā pieņemtā veidā. Šim indivīdam izpildītāja lomā būs nācies noslēpt no sevis kā pašam savas publikas diskreditējošos faktus, ko viņš uzzinājis par šo izrādi; ikdienas valodā runājot, būs tādi fakti, ko viņš zina vai ir zinājis, bet par kuriem viņš nespēs atzīties pats sev. Šis sarežģītais sevis maldināšanas manevrs tiek izpildīts nepārtraukti; no psihoanalītiķiem mēs varam aizgūt lieliskus praksē apstiprinātus datus, kas meklējami zem nosaukumiem "represija" un "disociācija".⁶ Varbūt šis ir arī "distancēšanās no sevis" avots, proti, avots tam procesam, kad cilvēks sāk justies atsvešināts pats no sevis.⁷

Ja izpildītājs savā privātajā rīcībā cenšas rīkoties saskaņā ar paša pieņemtiem morāles standartiem, viņš var asociēt šos standartus ar kādu noteiktu grupu, tādējādi radot savai rīcībai klātneesošu publiku. Šī iespējamība liek mums pievērsties vēl vienai iespējamībai. Var būt tā, ka indivīds privātā darbībā ievēro uzvedības standartus, kam viņš personiski nemaz netic, bet tos ievēro tāpēc, ka viņš ir dzīva pārliecība par kādas neredzamas publikas pastāvēšanu, kas viņu sodīs par atkāpšanos no šiem standartiem. Citiem vārdiem sakot, indivīds var būt pats sev publika vai arī iedomāties, ka atrodas iedomātas publikas priekšā. (Tajā visā saskatāma analītiska atšķirība starp komandas un individuāla izpildītāja jēdzieniem.) Tas var virzīt mūs tālāk un parādīt, ka arī pati komanda var uzvest izrādi klātneesošai publikai. Piemēram, dažās Amerikas psihiatriskajās klīnikās mirušiem pacientiem, kuriem nav radienieku, slimnīcā tiek sarīkotas samērā izsmalcinātas bēres. Bez šaubām, tas

⁶ Individuālistiskā domāšanā šādi procesi kā sevis maldināšana un negodīgums tiek uzskatīti par rakstura vājumu, kura cēloņi meklējami dziļi paša indivīda personībā. Varbūt labāk ir sākt no tā, kas atrodas ārpus indivīda, un tad virzīties iekšā indivīdā un to aptvert. Varētu sacīt, ka sākumpunkts visam tam, kas nāks vēlāk, ir tas, ka individuālais spēlētājs cenšas auditorijas priekšā saglabāt situācijas definīciju. Indivīds automātiski kļūst nepatiess, kad cenšas veikt pienākumus uzturēt funkcionālo vienprātību un piedalās dažādās rutīnās izpausmēs vai arī spēlē noteikto lomu dažādu auditoriju priekšā. Varam uzskatīt, ka pie sevis maldināšanas noved tas, ka vienā indivīdā tiek ietilpinātas divas atšķirīgas lomas – izpildītāja un publikas.

⁷ Sk. *Mannheim K. Essays on the Sociology of Culture*. London, 1956. P. 209.

nodrošina minimālu civilizētu standartu uzturēšanu vidē, kuras apstākļos valda atpazīšana un kur vispārējā sabiedrības vienaldzība šos standartus var apdraudēt. Lai kā arī būtu, tajos gadījumos, kad tuvinieki neparādās, slimnīcas mācītājs, slimnīcas bērnu rīkotājs un viena vai divas citas amatpersonas pašas uzņemas lomas bērnu izrādē un pie iezārkotā mirušā pacienta notur civilizētu rūpju izrādīšanas rituālu, kuru neviens neredz.

Skaidrs, ka, pateicoties tieši šim faktam, indivīdiem vienas komandas locekļiem izveidosies ļoti svarīgas savstarpējās attiecības. Jāmin divas galvenās šo attiecību sastāvdaļas.

Pirmkārt, šķiet, ka tad, kad notiek šī komandas izrāde, jebkura komandas locekļa varā ir ar nepiemērotu uzvedību šo izrādi izjaukt vai atmākot. Katrs komandas loceklis ir spiests paļauties uz savu biedru labu uzvedību, bet pārējie savukārt ir spiesti paļauties uz viņu. Tātad starp dažādajiem komandas locekļiem neizbēgami veidojas savstarpējās atkarības saite. Ja komandas locekļiem šajā sociālajā veidojumā ir atšķirīgs oficiālais statuss vai rangs, tad dalība šajā komandā pārsniegs strukturālas vai sociālas atšķirības un kļūs par šīs institūcijas saliedētības avotu. Darbinieku un grupu statusi tiecas organizāciju šķelt, taču izrādes komandas tiecas šos dalījumus integrēt.

Otrkārt, ir redzams, ka, ja komandas locekļiem ir jāsadarbojas, lai uzturētu kādu konkrētu situācijas definīciju publikas priekšā, tad diez vai viņi spēs šo īpašo iespaidu uzturēt arī cits cita priekšā. Būdami sazvērnīki kādas noteiktas lietu kārtības šķituma uzturēšanā, viņi ir spiesti definēt cits citu kā cilvēkus, "kas zina", kā cilvēkus, kuru priekšā neiespējami uzturēt šo īpašo fasādi. Tādējādi komandas locekļus proporcionāli tam, cik bieži viņi darbojas kā komanda un cik daudz jautājumu atrodas šajā iespaidu izrādīšanas zonā, saista "familiaritāte". Komandas locekļu vidū familiaritātes privilēģijai – kura ir tuvība bez siltuma – nav jābūt kaut kam dabiskam, tādām, kas lēnām attīstās kopā pavadītā laika gaitā, bet gan drīzāk tās ir oficiālās attiecības, kas tiek automātiski attiecinātas un pieņemtas, komandā parādoties un iekļaujoties kādam jaunam loceklim.

Apgalvojot, ka komandas locekļus saista savstarpējās atkarības un familiaritātes saites, mums nevajadzētu sajaukt šādi izveidojušās grupas ar cita veida tiptiem – tādiem kā neformālām grupām un klikēm. Komandas loceklis ir kāds, no kura dramaturģiskās sadarbības esam atkarīgi, uzturot kādu konkrētu situācijas definīciju; ja šāds cilvēks sāk pārkāpt neformālo sankciju robežas un par visām varēm grib izjaukt šo izrādi vai panākt kādu noteiktu tās tālāku virzību, viņš tik un tā ir komandas loceklis. Īstenībā šādas nepatikšanas viņš var radīt tikai tamdēļ, ka ir komandas loceklis. Tā, piemēram,

“izlecējs” fabrikā, kurš pārsniedz izstrādes normas, tik un tā ir un paliek komandas loceklis, pat ja viņa darba ražīgums traucē citiem strādniekiem uzturēt iespaidu par to, ko nozīmē smags dienas darbs. Viņu iespējams centīgi ignorēt kā draudzības partneri, bet nav iespējams ignorēt kā draudus komandas situācijas definīcijai. Līdzīgā kārtā meiteni, kas kādās viesībās ir vieglprātīgi viegli pieejama, pārējās klātesošās meitenes ignorēs, bet zināmā nozīmē viņa pieder šai komandai un apdraud to situācijas definīciju, kuru viņas visas kopā cenšas uzturēt, proti, ka meitenes ir grūti iegūstamas seksuālas balvas. Tādējādi, kaut arī komandas locekļi bieži vien ir cilvēki, kas neformāli vienojušies virzīt savus pūliņus kādā noteiktā veidā paš aizsardzības nolūkos un tādējādi izveido neformālu grupu, šī neformālā vienošanās nav kritērijs komandas jēdziena definēšanai.

Neformālas kliķes locekļi, lietojot šo apzīmējumu tādā nozīmē, ka kliķe ir pāris personu grupiņa, kas apvienojusies neformālām izklaidēm, arī var veidot komandu, jo jādoma, ka viņiem nāksies sadarboties, lai taktiski slēptu savu sevišķumu no dažiem nepiederošajiem un savukārt citiem to snobiski izrādītu. Tomēr starp jēdzieniem “komanda” un “kliķe” pastāv viena būtiska atšķirība. Lielos sociālos veidojumos indivīdi ar vienāda līmeņa statusu tiek savesti kopā, pateicoties faktam, ka viņiem ir jāsadarbojas, lai uzturētu noteiktu situācijas definīciju gan pret augstāk, gan zemāk stāvošajiem. Tādējādi indivīdi kopā, kuras ietvaros pastāv ļoti būtiskas atšķirības un tamdēļ šie indivīdi gribētu sociālajā ziņā cits no cita turēties zināmā attālumā, saprot, ka, būdami komandas locekļi, kas uzved izrādi, atrodas piespiestas familiaritātes attiecībās. Bieži vien šķiet, ka mazās kliķes veidojas, nevis lai atbalstītu to intereses, ar kuriem kopā indivīds veido izrādes, bet gan lai pasargātu sevi no negribētās identificēšanas ar viņiem. Bieži vien kliķu funkcija ir pasargāt indivīdu nevis no cita ranga personām, bet gan no viņa paša rangam piederošajiem. Tādējādi, kaut gan visiem kliķes locekļiem būs vienāda līmeņa statuss, izšķirīgi var būt, lai ne visas šāda statusa personas tiktu pieņemtas kliķē.⁸

Un vēl pēdējā piezīme par to, kas nav komanda. Indivīdi var būt formāli vai neformāli apvienoti grupās, lai veicinātu kādu kopēju mērķu sasniegšanu ar visiem viņiem pieejamiem līdzekļiem. Tiktāl, ciktāl viņi sadarbojas, lai uzturētu kādu noteiktu iespaidu, izmantojot to kā līdzekli mērķa sasniegšanai,

⁸ Protams, kliķes veidojas uz dažādiem pamatiem. *Gross E.* Informal Relations and the Social Organization of Work in an Industrial Office. Unpublished Ph. D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1949 – tiek minēts, ka kliķēs var būt pārstāvēti dažādi vecumi un dažāda etniskā izcelsme, lai savestu kopā indivīdus, kuri cits citu neuzskata par konkurentiem darba ziņā.

tie veido to, ko te dēvējam par komandu. Taču skaidri jāpasaka: šāda rīcības grupa savus mērķus var sasniegt ar daudziem līdzekļiem, ne tikai ar dramaturģisku sadarbību. Citi mērķa sasniegšanas līdzekļi, piemēram, spēka izrādīšana un kaulēšanās iemaņas, ar iespaidu stratēģisku manipulēšanu ir palielināmi vai samazināmi, bet tas, ka komanda izmanto ietekmi vai šo kaulēšanās māku, var kļūt par grupas veidošanās pamatu, taču nav saistīts ar faktu, ka noteiktos gadījumos tādējādi izveidojusies grupa rīkosies, dramaturģiski runājot, kā komanda. (Līdzīgā kārtā indivīds, kurš ir vadošā vai ietekmīgā pozīcijā, var savu ietekmi palielināt vai samazināt tādā pakāpē, lai viņa izskats un uzvedība šķistu piedienīga un pārlicinoša, bet netiek apgalvots, ka viņa rīcības dramaturģiskās iezīmes noteikti vai pat parasti būtu viņa stāvokļa pamats.)

Ja gribam izmantot komandas jēdzienu kā vienu no fundamentālajiem izejas punktiem, tad varētu būt ērti atgriezties pie pašā sākumā darītā un definēt no jauna terminu struktūru, lai pielāgotu to tam, ka par pamatvienību tiek izmantota komanda, nevis individuālais izpildītājs.

Jau tika minēts, ka izpildītāja mērķis ir uzturēt kādu noteiktu situācijas definīciju, jo tā it kā iemieso viņa apgalvojumus par to, kas ir realitāte. Kā no viena locekļa sastāvoša komanda bez citiem komandas locekļiem, kuri būtu jāinformē par lēmumu, viņš var ātri izlemt, kādu no iespējamajām nostājām atsevišķā jautājumā pieņemt, un tad aizrautīgi darboties tā, it kā šī būtu bijusi viņa vienīgā iespējamā izvēle.

Ja pievēršamies komandām, kas ir lielākas par viena locekļa komandu, tad redzam, ka komandas apliecinātā realitāte mainās. Situācija vairs netiek plaši definēta, realitāte var tikt reducēta līdz šaurai oficiālajai versijai, un iespējams, ka komandas locekļi pret šo versiju nebūs vienādā mērā labvēlīgi noskaņoti. Varam sagaidīt ironiskas piezīmes, ar kurām komandas loceklis jokojoties noliedz šo versiju, kaut gan nopietnībā to pieņem. Toties, parādīsies jauns lojalitātes faktors – pret savu komandu un komandas locekļiem, kas nepieciešams komandas versijas atbalstam.

Šķiet, ka pastāv vispārizplatīts uzskats, ka publiskas nesaskaņas starp komandas locekļiem ne tikai traucē viņu vienoto darbību, bet arī diskreditē šīs komandas apliecināto realitāti. Lai uzturētu šo iespaidu par realitāti, no komandas locekļiem var tikt prasīts, lai viņi atliek publiskas nostājas ieņemšanu, iekams komanda nav vienojusies par kopēju nostāju; un tad, kad komandas nostāja kļuvusi skaidra, visiem tās locekļiem tā jāievēro. (Tē nav runa par to, cik daudz "sovjetiskas paškritikas" tiek pieļauts un kam tā ir atļauta, pirms tiek paziņota komandas nostāja.) Tam piemērs rodams ierēdniecības darbībā:

Šādās komitejās [Ministru kabineta komiteju sanāksmēs] ierēdņi piedalās diskusijās un brīvi pauž savu viedokli, bet tikai ar vienu noteikumu: viņi nedrīkst klaji iebilst savam ministram. Šādu atklātu domstarpību izcelšanās iespēja ir reta, un tai nekad nevajadzētu rasties: deviņos gadījumos no desmit ministrs un ierēdnis, kas piedalās komitejas darbā, ir jau iepriekš vienojušies par savu nostāju, un desmitajā gadījumā ierēdnis, kas kādā konkrētā jautājumā nepiekrīt ministra nostājai, izvairīsies piedalīties sanāksmē, kurā par to tiks spriests.⁹

Var minēt vēl vienu piemēru no nesena pētījuma par nelielas pilsētas varas struktūrām:

Ja kāds vispār piedalās jebkura mēroga sabiedriskajā darbā, tad viņš nevarēs nepamanīt to, ko varētu saukt par vienprātības principu. Kad beidzot sabiedrības līderi nodefinē politiku, viņi tūlīt pat pieprasa šo savu ieskatu stingru ievērošanu. Lēmumi parasti netiek pieņemti steigā. Laika ir gana, it īpaši augstākajai vadībai, vairumu projektu apspriest, pirms ķerties pie darba. Tas attiecas uz kopējiem projektiem. Kad diskusijas beigušās un virziens nosprausts, tiek pieprasīta vienprātība. Uz citādi domājošajiem tiek izdarīts spiediens, un projekta realizācija var sākties.¹⁰

Kā jau sacīts, atklātas nesaskaņas publikas priekšā notiekošajā ienes neīstuma noti. Varētu uzskatīt, ka no neīstām notīm burtiskajā nozīmē izvairās to pašu iemeslu dēļ, kādu dēļ izvairās no neīstām notīm pārnēstā nozīmē: abos gadījumos tā ir situācijas definīcijas uzturēšana. To var ilustrēt ar piemēru no īsas grāmatiņas par profesionāla koncertmeistara darba problēmām:

Dziedātājs un pianists var tuvojies ideālam sniegumam tad, ja tas dara tieši to, ko vēlēties komponists, tomēr reizēm dziedātājs pieprasa no partnera kaut ko tādu, kas ir klajā pretrunā ar komponista norādēm. Viņš grib uzsvāru tur, kur tāds nav paredzēts, viņš izpildīs *firmatta* tur, kur tas nav vajadzīgs, *ralletando* tur, kur vajadzētu *a tempo*, viņš dziedās *forte*, kaut gan vajadzētu *piano*, viņš varbūt sentimentalizēs, kaut gan noskaņojumam vajadzētu būt *nobilmente*.

Šis uzskaitījums nebūt nav visaptverošs. Dziedātājs ar roku uz sirds un asarām acīs zvērēs, ka viņš vienmēr dara un tiecas sasniegt tieši to, ko uzrakstījis komponists. Situācija ir ļoti neveikla. Ja dziedātājs dzied vienā manierē, bet pianists spēlēs citā, tad rezultātā radīsies haoss. Diskusijas te nelīdzēs. Bet ko iesākt pavadītājam?

Koncerta laikā viņam jābūt kopā ar dziedātāju, bet pēc tam atmiņas par to jāizdzēš..¹¹

⁹ Dale. The Higher Civil Service of Great Britain. P. 141.

¹⁰ Hunter F. Community Power Structure. Chapel Hill, 1953. P. 181. Sk. arī 118. un 212. lpp.

¹¹ Moore G. The Unashamed Accompanist. London, 1943.

Tomēr vienprātība bieži nav vienīgais, kas tiek prasīts no komandas projekcijas. Šķiet, pastāv tāds vispārējs viedoklis, ka visīstākais un pamatīgākais dzīvē ir tas, par kā aprakstiem indivīdi neatkarīgi cits no cita ir vienisprātis. Mēs tiecamies uzskatīt, ka, ja kāda notikuma divi dalībnieki nolems, to atstāstot, būt tik godīgi, cik vien iespējams, tad viņu nostājas būs pieņemami līdzīgas, kaut arī viņi pirms šīs izklāstīšanas nebūtu savā starpā apspriedušies. Tiek uzskatīts, ka apņēmība teikt patiesību atceļ vajadzību pēc šādām apspriedēm. Tāpat mums arī šķiet, ka, ja šie divi indivīdi gribēs melot vai atstāstīt notikumu sagrozītā veidā, tad viņiem vajadzēs apspriesties, lai, kā mēdz teikt, "saskaņotu versijas", bet tāpat viņiem vajadzēs arī slēpt faktu, ka tiem bijusi šāda iespēja iepriekš apspriesties. Citiem vārdiem sakot, uzvedot situācijas definīciju, no vairākiem komandas locekļiem tiks prasīta vienprātība par viņu nostājām un tā fakta turēšana slepenībā, ka viņi pie šīm nostājām nav nonākuši katrs neatkarīgi. (Starp citu, ja komandas locekļi nodarbojas arī ar pašcienas izrādīšanu cits cita priekšā, tad varbūt komandas locekļiem nāksies uzzināt par to, kāda nostāja gaidāma, un to pieņemt, neatzīstot ne sev, nedz arī cits citiem, cik lielā mērā viņi pie savas nostājas nav nonākuši neatkarīgi, bet šī problēma jau pārsniedz komandas izrādes sfēru kā mūsu galveno izejpozīciju.)

Jāpiezīmē arī tas, ka, gluži tāpat kā komandas loceklim ir jāsagaida oficiālā nostāja, pirms viņš pieņem savu attieksmi, tāpat arī oficiālā nostāja ir jādara viņam zināma, lai viņš varētu spēlēt savu lomu komandā un justies tai piederīgs. Piemēram, kāds rakstnieks, komentējot to, kā ķīniešu tirgoņi nosaka savām precēm cenas, saka:

Šai pircēju pētišanai ir viens konkrēts rezultāts, proti, ja cilvēks Ķīnā ieiet kādā veikalā un, apskatījis vairākas preces, apjautājas par kādas cenu, ja vien nav skaidri zināms, ka viņš ir runājis tikai ar vienu pārdevēju, tad tas, kuram viņš šo jautājumu ir uzdevis, nekādā gadījumā neatbildēs, iekams nebūs apvaicājies visiem pārējiem pārdevējiem, vai tie šim konkrētajam kungam nav minējuši šīs preces cenu. Ja, kā notiek ļoti reti, šis svarīgais drošības solis netiek sperts, tad vienmēr dažādo pārdevēju nosauktās summas būs atšķirīgas, un tas atklāj, ka katrs no viņiem šo klientu novērtējis citādi.¹²

Neinformēt komandas locekli par viņa komandas nostāju nozīmē atņemt viņam lomu, jo, nezinot šo nostāju, viņš nespēs sevi izrādīt publikai. Tā, piemēram, ja ķirurgs operēs pacientu, ko pie viņa nosūtījis kāds cits ārsts, tad pieklājība prasa, lai ķirurgs paziņo šim ārstam, kad operācija

¹² Holcombe Ch. The Real Chinaman. New York, 1895. P. 293.

ieplānota un, ja pacientu nosūtījušais ārsts nepiedalās operācijā, telefoniski viņu informē par operācijas rezultātiem. Tādējādi "informēts" nosūtījušais ārsts var daudz efektīvāk izrādīt sevi pacienta tuviniekiem kā cilvēku, kas piedalās medicīniskajās darbībās.¹³

Es gribētu vēl ko piebilst par oficiālās versijas ievērošanu izrādes laikā. Ja kāds no komandas locekļiem publikas klātbūtnē pieļauj kļūdu, tad bieži vien pārējiem komandas locekļiem ir jāapspiež vēlme viņam nekavējoties aizrādīt un viņu sodīt līdz tam brīdim, kad skatītāju vairs nebūs klāt. Galu galā tūlītējas korektīvas sankcijas tikai vēl vairāk traucētu mijiedarbībai un, kā iepriekš minēts, atklātu publikai tādu skatu, kas domāts tikai komandas locekļu acīm. Tādējādi autoritatīvās organizācijās, kurās augstākstāvošo komanda uztur izrādi, ka viņiem vienmēr ir taisnība un visā vienota nostāja, bieži vien pastāv arī stingrs likums, ka neviens augstākstāvošais nedrīkst paust naidīgumu vai necieņu pret jebkuru citiem augstākstāvošajiem pakļauto komandas klātbūtnē. Armijas virsnieki izrāda vienprātību jauniesaukto priekšā, vecāki – bērnu,¹⁴ vadītāji – strādnieku, medmāsas – pacientu priekšā,¹⁵ un tā tālāk. Protams, kad padoto nav klāt, bieži vien var tikt pausta un tiek pausta skarba kritika. Piemēram, nesenā pētījumā par skolotāja profesiju atklājās, ka skolotājiem liekas: lai uzturētu iespaidu par profesionālo kompetenci un institucionālo autoritāti, viņiem vajadzīga pārliecība, ka, saniknotiem vecākiem ierodoties skolā sūdzēties, skolas direktors vismaz līdz vecāku aiziešanai atbalstīs savu darbinieku nostāju.¹⁶ "Pietiek tikai, ja kāda cita skolotāja sarauc uzacis, kaut mazliet, viņi [bērni] uzreiz zina, viņiem nekas nepaiet garām, un tad vairs nekādas cieņas pret tevi nebūs."¹⁷ Līdzīgā kārtā uzzinām, ka mediķu profesijā pastāv stingrs etiķetes kodekss, saskaņā ar kuru konsultants pacienta un viņa ārsta klātbūtnē nekad nepateiks neko tādu, kas varētu traucēt pacienta ārstam uzturēt iespaidu par savu kompetenci. Kā min Hjūzs: "[Profesionālā] etiķete ir rituālu kopums, kas izveidojas nefor-

¹³ Solomon. Career Contingencies of Chicago Physicians. P. 75.

¹⁴ Ģimenē rodas interesanti dramaturģiski sarežģījumi, kad dzimumu un grupu solidaritāte mēdz nonākt pretrunā precētā pāra solidaritātei, un tāpēc vīram un sievai bieži vien ir grūti "vienam par otru pastāvēt", izrādot autoritāti bērniem vai arī familiaritāti vai atsvešinātību pret tālākiem radniekiem. Kā minēts iepriekš, šāda piederības attiecību krustošanās aizkavē strukturālo plaisu paplašināšanos.

¹⁵ Taxel. Authority Structure in a Mental Hospital War. P. 53–54.

¹⁶ Becker H.S. The Teacher in the Authority System of the Public School// Journal of Educational Sociology. XXVII. P. 134.

¹⁷ Turpat. No intervijas. 139. lpp.

māli, lai klientu priekšā uzturētu kopējo profesijas fasādi.”¹⁸ Protams, šāda veida zemākstāvošo solidaritāte pastāv arī tad, kad izpildītāji atrodas augstākstāvošo klātbūtnē. Piemēram, nesens pētījums par policiju atklāja, ka divu patrulējošu policistu komanda, kurā viņi ir liecinieki viens otra pretlikumīgajai vai pa pusei nelikumīgai rīcībai un kuri varētu būt ideālā situācijā, lai diskreditētu viens otra izrādes likumību tiesneša priekšā, demonstrē varonīgu solidaritāti un atbalsta viens otra teikto, lai kādu zvēriskumu slēpjot un lai cik niecīgas būtu iespējas, ka kāds tam noticēs.¹⁹

Skaidrs, ka tie izpildītāji, kuriem rūp viņu izvēlētās nostājas uzturēšana, par komandas locekļiem izvēlēšies tos, par kuriem var būt droši, ka viņi izrādi neizjauks. Tādējādi bieži vien no tām izrādēm, ko mājinieki sniedz viesiem, tiek izslēgti bērni, jo uz bērniem nevar paļauties, ka viņi prātīs “uzvesties”, proti, atturēsies no tādas rīcības, kas varētu būt pretrunā ar iespaidu, kuru cenšas uzturēt pārējie.²⁰ Līdzīgā kārtā tie, par kuriem zināms, ka viņi noreibst, ja tiek pasniegti dzērieni, un kļūst plāpīgi vai “nevadāmi”, kad tas notiek, apdraud izrādi, gluži tāpat kā tie, kuri ir skaidrā, taču ir mulķīgi netaktiski, un tāpat arī tie, kas neieklaujas notikuma “noskaņojumā” un nepalīdz uzturēt to iespaidu, ko viesi saskaņā ar vārdos neizteiktu vienošanos palīdz uzturēt namatēvam.

Esmu minējis, ka daudzās mijiedarbību dekorācijās daži dalībnieki sadarbojas kā komanda vai arī atrodas tādā situācijā, kurā viņi ir atkarīgi no šādas sadarbības, lai uzturētu kādu noteiktu situācijas definīciju. Pētot konkrētu sociālo veidojumu, bieži vien atklāsim, ka diezgan lielā mērā visiem pārējiem dalībniekiem viņu vairākās izrādēs atbildē uz viņiem izrādīto komandas izrādi pašiem ir jāveido komanda. Tā kā katra komanda otrai izspēlēs savu rutīnu, varam runāt par dramatisku mijiedarbību, nevis dramatisku darbību, un šo mijiedarbību varam uzskatīt nevis par tik daudzu balsu sajaukumu, cik vispār tajā ir dalībnieku, bet gan par sava veida dialogu un saspēli starp divām komandām. Man nav zināms neviens vispārējs iemesls, kāpēc dabiskā vidē mijiedarbība pieņem divu komandu saspēles formu vai arī ir atrisināma šajā formā, nav zināms, kāpēc šis komandu skaits nav lielāks, taču to apliecina

¹⁸ *Hughes E.C. Institutions// New Outline of the Principles of Sociology/ Ed. by Alfred M. Lee. New York, 1946. P. 273.*

¹⁹ *Westley W. The Police. Unpublished Ph. D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1952. P. 187–196.*

²⁰ Tiktāl, cik bērni tiek definēti kā “nepersonas”, viņiem ir zināma brīvība atļauties kādas vajības, neprasot, lai publika šīs rīcības un izpausmes sekas uztvertu pārāk nopietni. Tomēr, pat ja pret bērniem izturas kā pret “nepersonām”, viņi ir spējīgi atklāt svarīgus noslēpumus.

empīriski vērojumi. Piemēram, lielos sociālos veidojumos, kuros dominē vairāki statusa līmeņi, redzam, ka katras noteiktas mijiedarbības ietvaros dalībnieki ar dažādiem statusiem īslaicīgi sadalīsies divos komandu grupējumos. Piemēram, armijā leitnants atradīsies vienā pusē ar visiem virsniekiem pret kareivjiem vienā situācijā; citā viņš būs pie jaunākajiem virsniekiem un kopā ar viņiem sniegs izrādi vecākajiem virsniekiem. Protams, dažām mijiedarbībām ir tādi aspekti, kuru dēļ šis divu komandu modelis nav piemērojams. Piemēram, šķīrējtiesas sēdes svarīgie elementi, šķiet, atbilst triju komandu modelim un dažu sāncensības un sociālo situāciju elementi vedina domāt par daudzu komandu modeli. Bet skaidri jānorāda, ka, lai kāds būtu komandu skaits, zināmā mērā mijiedarbību iespējams analizēt pēc visu dalībnieku centieniem sadarboties, lai uzturētu funkcionālu vienprātību.

Ja uztveram mijiedarbību kā divu komandu dialogu, tad reizēm būs ērti vienu no komandām saukt par izpildītājiem, bet otru – par publiku vai novērotājiem, uz mirkli ignorējot to, ka arī publika sniedz sava veida izrādi. Dažos gadījumos, kad kādā sabiedriskā iestādē vai kopēja drauga mājā notiek divu no viena locekļa sastāvošu komandu mijiedarbība, izvēle, kuru komandu saukt par spēlētājiem, kuru – par publiku, var būt visai patvaļīga. Tomēr daudzos svarīgos sociālos veidojumos tikai viena no komandām izveido un nosaka tās sociālās dekorācijas, kurās šī mijiedarbība notiek, un tā daudz tiešāk ietekmē šīs komandas sniegto izrādi nekā to, ko atbildot izrāda otra komanda. Pircējs veikalā, klients birojā, viesu grupiņa namatēva mājā – šie cilvēki sniedz izrādi un uztur fasādi, bet dekorācijas, kurās viņi to dara, nav pakļautas viņu tiešai kontrolei, jo tās ir to snieguma neatņemama sastāvdaļa, kuru klātbūtnē viņi uzturas. Šādos gadījumos bieži vien ir ērti to komandu, kas kontrolē dekorācijas, saukt par spēlējošo komandu, bet otru komandu – par publiku. Tāpat arī reizēm ir ērti saukt par izpildītājiem to komandu, kas visaktīvāk veido mijiedarbību vai arī tajā spēlē dramaturģiski visuzkrītošāko lomu, vai arī nosaka tempu un virzību, kuru abas komandas ievēro savā mijiedarbības dialogā.

Te jāpiemin kāds nepārprotams elements, proti, ja komanda grib uzturēt to iespaidu, kādu tā cenšas radīt, tad jābūt kaut kādai pārliecībai par to, ka nevienam indivīdam nebūs atļauts iekļauties abās – gan izpildītāju, gan publikas komandās. Piemēram, ja kāda māza dāmu gatavo apģērbu veikala īpašnieks gribēs kādu kleitu nocenot un teiks klientei, ka tā ir nocenota tāpēc, ka ir notraipīta vai arī tāpēc, ka sezona beidzas, vai tāpēc, ka tā palikusī pēdējā utt., un slēps no viņas patieso nocenošanas iemeslu – to, ka kleitu nepērķ, jo tai ir slikta krāsa vai modelis –, un, ja viņš gribēs atstāt uz viņu labu

iespaidu, stāstot, ka viņam ir iepirkšanas pārstāvniecība Ņujorkā, kādas viņam nav, un ka viņam ir darbiniece, kas vada visus pāršūšanas darbus, kaut gan īstenībā viņa ir tikai pārdevēja, tad viņam jāpiesargās, jo, ja viņam vajadzēs noalgot kādu pārdevēju nepilnai darba dienai sestdienās, tad viņš nedrīkstēs pieņemt darbā meiteni no tuvējās apkārtnes, kas ir bijusi viņa kliente un drīz atkal tāda būs.²¹

Bieži vien tiek uzskatīts, ka kontrole pār dekorācijām mijiedarbības laikā dod zināmas priekšrocības. Šaurākā nozīmē šī kontrole dod iespēju komandai izmantot stratēģiskus paņēmienus, lai noteiktu, kāda veida informācija kļūs pieejama publikai. Tā, piemēram, ja ārsts negrib, lai vēža slimnieki uzzina patiesību par savu slimību, tad viņam var palīdzēt tas, ka vēža slimnieki tiek izvietoti pa visu slimnīcu, lai viņi pēc nodaļas nosaukuma neuzzinātu savu patieso diagnozi. (Starp citu, slimnīcas personāls var šīs iestudējuma stratēģijas dēļ būt spiests pavadīt vairāk laika, staigājot pa gaitenīm un pārvietojot aprīkojumu, nekā tas būtu nepieciešams.) Līdzīgi arī frizieris, kas apmeklētāju plūsmu regulē ar iepriekšējā pieraksta sistēmas palīdzību, sargā pats savu kafijas pauzi, pieraksta žurnālā, kas redzams arī apmeklētājiem, šajā laikā ierakstot apmeklētāju ar izdomātu šifrētu nosaukumu. Tā potenciālais klients pats var pārliecināties, ka šajā laikā viņam pie friziera pierakstīties nav iespējams. Vēl viens interesants piemērs par to, kā tiek izmantotas dekorācijas un butaforijas, rodams rakstā par Amerikas universitāšu studentu klubiem. Tajā aprakstīts, kā studentu kluba biedres, ielūdzot uz tēju potenciālās kluba biedres, nošķir labās kandidātes no sliktajām, nekādā veidā neatklājot, ka viņas pret visām viešņām neizturas vienādi:

“Pat ja ir rekomendācijas, grūti no vienas reizes atcerēties 967 meitenes, kad viņas satiktas tikai uz brīdi,” atzina Kerola. “Tāpēc mums ir savs triks, kā mēs atšķiram spožās meitenes no necilajām. Mums ir noliktas trīs paplātes, uz kurām pretendētēm jāatstāj viņu vizītkartes – viena ir domāta izcilniecēm, viena – tām, pie kuru kandidatūrām varbūt ir vērts atgriezties, bet trešā – bezcerīgajām.

Tai biedrenei, kura viesību laikā sarunājas ar kādu pretendentu, brīdi, kad pienācis laiks atstāt vizītkarti, viņa ir nemanāmi jāaizvada līdz attiecīgajai paplātei,” Kerola turpināja. “Pretendentes nekad nav aptvērušas, ko mēs darām!”²²

²¹ Šie piemēri ņemti no *Rosenbaum G. An Analysis of Personalization in Neighborhood Apparel Retailing*. Unpublished M. A. thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1953. P. 86–87.

²² *Beck J. What's Wrong with Sorority Rushing?* // *Chicago Tribune Magazine*. 10 January. 1954. P. 20–21.

Kāds cits piemērs minams no viesnīcu pārvaldības mākslas. Ja kādam apkalpotājam kāda klientu pāra nolūki vai raksturs šķiet aizdomīgi, tad izsūtāmajam zēnam tiek dots slepens signāls "aizšaut bultu".

Tas ir vienkāršs paņēmieni, ar kura palīdzību viesnīcas darbiniekiem ir vieglāk uzmanīt aizdomīgas personas.

Izsūtāmais zēns, sanesis attiecīgā pāra bagāžu numurā, aizverot aiz sevis durvis, nospiež nelielu podziņu durvju roktura iekšpusē. Atslēgā tad pagriežas sīks reversmehānisms, un no ārpuses atslēgas vidū ir redzama melna svītriņa. Tā ir pietiekami neuzkrītoša, lai viesi to nepamanītu, bet istabenes, sargi, viesmīļi un izsūtāmie visi ir apmācīti un to saskata.. un viņiem jāziņo par jebkurām skaļām sarunām vai neierastām darbībām, kas notiek viņpus šīm durvīm.²³

Vēl plašāk – kontrole pār dekorācijām var kontrolējošajai komandai radīt drošības izjūtu. Kāds students vērtē farmaceita un ārsta attiecības:

Aptieka ir otrs faktors. Ārsts bieži vien nāk pie farmaceita uz aptieku pēc medikamentiem, lai iegūtu informāciju vai aprunātos. Šajās sarunās tam cilvēkam, kurš stāv aiz letes, ir apmēram tādas pašas priekšrocības kā kājās stāvošam runātājam salīdzinājumā ar sēdošiem klausītājiem.²⁴

Otrs, kas nostiprina šo farmaceita ārstnieciskās darbības neatkarību, ir viņa aptieka. Aptieka zināmā mērā ir daļa no farmaceita. Tāpat kā Neptūns tiek attēlots, kāpjam ārā no jūras, vienlaicīgi būdams pati jūra, tā arī farmakologu etosā ir šī vizija – cienīgs farmakologs, kas paceļas virs plauktiem un letēm ar pudelītēm un aprīkojumu, vienlaikus būdams arī to būtības daļa.²⁵

Jauks piemērs tam, kas notiek, kad cilvēkam tiek atņemta iespēja kontrolēt dekorācijas, rodams Franca Kafkas "Procesā", kurā aprakstīta K. satikšanās ar varas pārstāvjiem viņa paša pansijā:

Kad viņš bija apgērbies, viņam vajadzēja iet, un Vilems vai mina viņam uz papēžiem, cauri blakus istabai, kas tagad bija tukša, iekšā nākamajā, kuras divviru durvis tika plaši atvērtas. Šo istabu, to K. labi zināja, nesen bija noīrējusi *Fraeulein Buertner*, mašīnrakstītāja, kas agri devās uz darbu, mājās pārnāca vēlu un ar kuru viņš tikai garāmejot bija pārmijis pāris vārdu. Tagad naktsgaldiņš bija izstumts istabas vidū kā rakstāmgalds un pie tā sēdēja Inspektors. Viņš bija sakrustojis kājas, ar vienu roku atspiedies pret krēsla atzveltni. [...]

²³ Collans D. with Stewart Sterling. *I Was a House Detective*. New York, 1954. P. 56. Autora izlaidumi.

²⁴ Weinlein. *Pharmacy, as a Profession in Wisconsin*. P. 105.

²⁵ Turpat. 105.–106. lpp.

“Džozefs K.?” Inspektors vaicāja, iespējams – tikai lai pievērstu K. izklaidīgo skatienu sev. K. pamāja. “Šā rīta notikumi jūs laikam gan ļoti pārsteidza?” Inspektors vaicāja, ar abām rokām pārkārtodams pāris uz naktsгалdiņa nolikto priekšmetu – sveci un sērkokaiņu kārbu, grāmatu un adatu spilventiņu, it kā šie priekšmeti būtu viņam vajadzīgi nopratināšanā. “Protams,” K. sacīja, un viņa ielija prieks par to, ka beidzot ir sastapis saprātīgu vīru, ar kuru vismaz varēs šo lietu apspriest. “Protams, ka pārsteidza, bet es neteiktu, ka ļoti pārsteidza.” “Neesat ļoti pārsteigts?” Inspektors sacīja, nolikdams sveci galdiņa vidū un pārējos priekšmetus izkārtodams ap to. “Varbūt jūs mani pārpratāt,” K. steigšus piebilda. “Proti,” te K. apklusa un pameta skatienu riņķī, pēc krēsla raudzīdamies. “Tātad es drikstu apsēsties?” viņš vaicāja. “Tā nav pieņemts,” Inspektors atbildēja.²⁶

Protams, par privilēģiju sniegt izrādi savā teritorijā ir jāmaksā; tā ir iespēja sniegt informāciju ar scenogrāfiskiem līdzekļiem, taču tiek atņemta iespēja slēpt tāds faktus, ko šī scenogrāfija atklāj. Jādomā, ka potenciālajam izpildītājam var būt vēlēšanās izvairīties pašam no savas skatuves un iespējām to kontrolēt, lai novērstu neglaimojošu izrādi, un tas var izpausties, piemēram, kā viesību atcelšana sakarā ar to, ka aizkavējusies jauno mēbeļu piegāde. Tā, piemēram, par graustu rajoniem Londonā mēs uzzinām:

..šajā rajonā biežāk nekā jebkur citur mātes grib bērnus dzemdēt slimnīcā. Galvenais iemesls tam ir izmaksas, kas saistītas ar dzemdībām mājās, jo ir jānopērk viss vajadzīgais, piemēram, dvieļi un bļodas, jānodrošina, lai viss atbilstu vecmātes prasībām. Tas nozīmē arī to, ka mājā ienāks sveša sieviete un varētu būt vajadzīga pamatīga mājas uzkopšana.²⁷

Pievēršoties komandas sniegunam, bieži vien redzams, ka kādam ir dotas tiesības režisēt un kontrolēt dramatiskās darbības gaitu. Tam piemērs ir Staļļmeistars galma institūcijās. Reizēm indivīds, kas šādi vada izrādi, ir zināmā mērā tās režisors un arī paša režisētājā izrādē spēlē kādu lomu. To ilustrē rakstnieka skatījums uz mācītāja lomu laulību ceremonijā:

Mācītājs atstāja durvis pusvīrus, lai viņi [Roberts, līgavainis, un Laionels, vedējs] varētu sadzirdēt teikto un ienākt bez kavēšanās. Viņi stāvēja pie durvīm kā noklausoties. Laionels aptaustīja kabatu, sajuta apaļo gredzena apveidu, saņēma Robertu pie elkoņa. Tuvojoties noteiktajiem mājiņa vārdiem, Laionels atvēra durvis un, tiklīdz tie bija atskanējuši, bīdīja Robertu uz priekšu.

Mācītāja stingrās un pieredzējušās rokas vadībā ceremonija ritēja bez aizķeršanās, viņš īpaši uzsvēra zīmīgās replikas un sarauca uzacis, kā izrikodams spēlētājus. Viesi nepamanīja,

²⁶ *Kafka F. The Trial*. New York, 1948. P. 14–15; (Harmondsworth: Penguin Books, 1953).

²⁷ *Spinley B.M. The Deprived and the Privileged*. London, 1953. P. 45.

ka Robertam nebija viegli uzdabūt gredzenu līgavai pirkstā; viņi turpretim pamanīja gan, ka līgavas tēvs raud pārāk daudz, bet līgavas māte – itin nemaz. Bet tādi sikumi drīz vien aizmirsās.²⁸

Kopumā komandas locekļi atšķiras ar to, kādā veidā un cik lielā mērā katram no viņiem ir ļauts vadīt izrādi. Varam gan starp citu pieminēt struktūrālās līdzības, kas atklājas visu režisoru domāšanas šķietami atšķirīgajā rutinā. Bērēs vai kāzās, bridža partijā vai izpārdošanā, pakāršanā vai piknikā režisors tiecas vērtēt izrādi pēc tā, vai šī izrāde noritējusi “gludi”, “efektīvi” un “bez aizķeršanās” un vai iepriekš paredzēti visi iespējamie negadījumi.

Daudzām izrādēm ir jāīsteno divas svarīgas funkcijas, un, ja komandai ir režisors, tad viņam bieži vien tiks uzticēts šo funkciju veikšanas uzdevums.

Pirmkārt, režisora uzdevums ir saukt pie kārtības tos komandas locekļus, kuru spēle kļūst nepieņemama. Parasti situācija tiek labota ar pierunāšanu un sodīšanu. Te kā ilustrāciju varam izmantot beisbola tiesneša lomu, uzturot spēles faniem ipašo realitāti.

Visi tiesneši pieprasa no spēlētājiem savaldību un atturēšanos no žestiem, kas paustu nicinājumu pret tiesnešu lēmumiem.²⁹

Man kā spēlētājam pašam bija gadījies iziet no rāmjiem, un tāpēc es zināju, ka jābūt kādam drošības ventilim šīs šausmīgās spriedzes mazināšanai. Kā tiesnesis es sapratu spēlētājus. Taču man kā tiesnesim arī vajadzēja izlemt, cik tālu varu ļaut spēlētājam iet, nekavējot spēli un nepieļaujot, lai viņš mani apvaino, ievaino vai izsmej un noniecina spēli. Tikot galā ar sarežģījumiem un vīriem laukumā bija tikpat svarīgi kā pareizi tiesāt spēli – un daudz grūtāk.

Tiesnesim ir viegli noraidīt spēlētāju no laukuma. Bieži vien daudz grūtāk ir paturēt viņu spēlē – saskatīt un paredzēt viņa sūdzības, lai neizveidotos nejauks ķīviņš.³⁰

Es neciešu nekādu ākstīšanos laukumā, un tāpat to nepieļaus arī neviens cits tiesnesis. Komediantu vieta ir uz skatuves vai televīzijā, ne beisbolā. Spēles parodija vai burleska padara to lētu, un tāpat nievas izpelnās arī tiesnesis, kas to pieļāvis. Tāpēc arī visi āksti un jokdari tiek aizdzīti prom, tiklīdz viņi ķeras pie saviem trikiem.³¹

Protams, bieži vien režisoram ne tik daudz vajadzēs nogludināt nepiedienīgas uzvedības sekas, cik simulēt īstu aizrautību, “piemest izrādei spozmi”, kā reizēm to mēdz apzīmēt rotariešu aprindās.

²⁸ Miller W. *The Sleep of Reason*. London, 1956.

²⁹ Pinelli. Mr Ump. P. 141.

³⁰ Turpat. 131. lpp.

³¹ Turpat. 139. lpp.

Otrkārt, režisoram var tikt uzticēts uzdevums iedalīt lomas izrādei un arī noteikt, kāda personiskā fasāde piemērojama katrai lomai, jo katru institūciju iespējams uzskatīt par vietu, kurā pastāv vairākas potenciālajiem spēlētājiem iedalāmās lomas, tāpat arī izdalāmi dažādu zīmju aprikojuma komplekti un ceremoniālie atribūti.

Skaidrs, ka, ja režisors liek izdarīt labojumus nepiemērotā izskatā un iedala mazsvarīgākas un svarīgākas prerogatīvas, tad pārējiem komandas locekļiem (kurus noteikti nodarbinās ne tikai tā izrāde, ko viņi uzved publikai, bet arī izrāde, ko viņi uzved cits cita priekšā) pret režisoru būs citāda attieksme nekā pret pārējiem komandas locekļiem. Turklāt, ja publika saprot, ka izrādei ir režisors, tad tā uzskatīs, ka tieši viņam jāuzņemas lielāka atbildība par izrādes panākumiem nekā citiem komandas locekļiem. Režisors var reaģēt uz šo atbildību, izvirzot pret spēlētājiem dramaturģiskas prasības, kuras viņi paši sev neizvirzītu. Tādējādi viņi var vēl vairāk atsvešināties no režisora. Un tāpēc viņš kā režisors, kas savu darbību sācis kā parasts komandas loceklis, var pamazām tikt izstumts marginālā lomā starp publiku un spēlētājiem, pa pusei iekšā un pa pusei ārpus abām šīm nometnēm, līdzinādamies starpniekam, bet bez parastās starpniekiem dotās aizsardzības. Nesen kā šāds piemērs aprakstīts fabrikas priekšstrādnieks.³²

Pētot rutīnas veidus, kuru izrādīšanai nepieciešama no vairākiem spēlētājiem sastāvoša komanda, reizēm redzam, ka viens no komandas locekļiem tiek padarīts par zvaigzni, par vadošo, izlikts uzmanības centrā. Spilgtākais tāda veida piemērs rodams tradicionālā galma dzīvē, kurā telpa ar galminiekiem izkārtota tādējādi, lai tā līdzinātos dzīvai bildei, lai acs, vienalga no kura telpas punkta sākot apskati, tiktu aizvadīta līdz karaļa uzmanības centram. Izrādes karaliskā zvaigzne var būt arī daudz krāšņāk tērpta un nosēdināta daudz augstāk par visiem pārējiem. Vēl teatrālāks uzmanības centrēšanas paņēmiens rodams lielu operešu horeogrāfijās, kad četrdesmit vai piecdesmit dejotājiem liek mesties guļus varones priekšā.

Nevajadzētu ļaut karalisko izrāžu ekstravagancei padarīt mūs aklus pret to, cik galma jēdziens vispār ir noderīgs: īstenībā galmi ir ļoti izplatīta parādība arī ārpus pilīm, viens tāds piemērs ir Holivudas producentu studiju darbinieki. Kaut arī, abstrakti ņemot, šķiet patiesi, ka indivīdi ir sociālajā ziņā endogāmi un tiecas ierobežot savas neformālās saites, izvēloties tos, kuriem

³² Sk. piemēram, *Wray D.E. Marginal Men of Industry: The Foreman// American Journal of Sociology. LIV. P. 298–301* un *Roethlisberger F. The Foreman: Master and Victim of Double Talk// Harvard Business Review. XXIII. P. 285–294*. Starpnieka loma tiks aplūkota turpmāk.

ir tāds pats sociālais statuss, tomēr, pievēršoties sabiedrības šķirām, redzam, ka to veido atsevišķi sociāli komplekti un katrā no tiem ir tikai pa vienam dažāda statusa izpildītājam. Bieži vien šis komplekts veidojas ap vienu dominējošo personību, kas tiek nepārtraukti noturēta uzmanības centrā kā skatuves vidū. Ivilins Vo izvirza šo tēmu, apspriežot britu augstākās šķiras.

Palūkojieties atpakaļ pagātnē – pirms divdesmit pieciem gadiem, kad joprojām pastāvēja diezgan stingra aristokrātiska struktūra un valsts bija sadalīta ietekmes sfērās starp magnātiem, kas savu statusu bija mantojuši. Es atceros, ka augstmaņi, ja vien tie nebija tuvi radnieki, cits no cita vairījās. Viņi satikās svinīgos gadījumos un hípodromos. Cits cita namos viņi neciemojās. Hercogu pilis varēja sastapt jebko – sirgstošus, nabadzīgus brālēnus un māsīcas, padomdevējus, sikofantus, žigolo un klajuš šantāžistus. Taču vienu gan jūs nekad tur nesastaptu – citu hercogu pūlīti. Man likās, ka angļu sabiedrība ir cilšu komplekss: katrai ciltij bija savs virsaitis un savi vecākie, savi šamaņi un varoņi, katrai bija savs dialekts un sava dievība, un tām visām piemita spilgta ksenofobija.³³

Šķiet, ka neoficiālā sabiedriskā dzīvē, kurā iesaistās mūsu universitāšu un citas intelektuālās birokrātijas darbinieki, iedalās līdzīgi: kliķes un frakcijas, kas rada administratīvās politikas mazākās partijas, veido saviesīgās dzīves galmus; un tieši tajos vietējie varoņi var uzturēt savas vienības pārkumu, savu kompetenci un dziļumu.

Tātad kopumā redzams, ka tie, kas palīdz sniegt komandas izrādi, atšķiras viņiem piešķirtās dramaturģiskās ietekmes ziņā un ka vienas komandas rutīna atšķiras no citas ar to, cik atšķirīgas ir tās dominēšanas iespējas, kas dotas dažādiem komandas locekļiem.

Jēdziens par dramaturģisko un režijas dominēšanu kā kontrastējošiem izrādes varas tipiem ir piemērojams, *mutatis mutandis*, mijiedarbībai kopumā, un būs iespējams norādīt, kurai no abām komandām lielākā mērā piemīt kāda no šīm varām un kurš izpildītājs, ja ņemam abu komandu spēlētājus kopā, izvirzās priekšplānā abos šajos aspektos.

Protams, bieži izpildītājs vai komanda, kura dominē vienā no šiem veidiem, dominēs arī otrā, taču tā tas nav vienmēr. Piemēram, atvadoties no mirušā sēru namā, parasti sociālās dekorācijas un visi dalībnieki, ieskaitot gan sērojošo komandu, gan šīs iestādes komandu, būs izkārtoti tā, lai paustu savas jūtas pret aizgājušo un savas saites ar viņu; viņš būs izrādes centrā un dramaturģiski dominējošais tās dalībnieks. Taču, tā kā sērojošie ir nepiere-

³³ Waugh E. An Open Letter// Nancy Mitford, ed. Noblesee Oblige. London, 1956. P. 78. (Harmondsworth, Penguin Books, 1959.)

dzējuši un bēdu mākti un izrādes zvaigznei ir dziļi aizmigušā loma, tad apbedīšanas biroja vadītājs pats režisēs izrādi, kaut arī viņš centīsies būt gandrīz tikpat kā neredzams netaisnības tuvumā vai pat uzturēsies citā iestādes telpā, gatavojoties nākamajai izrādei.

Skaidri jānorāda, ka dramaturģiskā un režisoriskā dominante ir dramaturģiski termini un ka spēlētājiem, kas šādā veidā dominē, var nepiemest cita veida vara un autoritāte. Ir vispārzināms, ka spēlētāji, kuri atrodas redzamās līdera pozīcijās, bieži vien ir tikai nomināli vadītāji, izvēlēti kā kompromisa variants vai arī lai neitralizētu potenciāli draudīgu partneri, vai arī lai stratēģiski slēptu īsto varu aiz fasādes un tādējādi – varu aiz varas fasādes. Tāpat arī ikreiz, kad oficiāla autoritāte tiek piešķirta nepieredzējušam vai islaicīgam iestādes īpašniekam, nevis pieredzējušiem pakļautajiem, redzams, ka šī persona, kurai dota oficiālā vara, ir uzpirkta ar lomu, kurai ir dramaturģiski dominējoša pozīcija, kaut gan īstenībā izrādi režisē pakļautie.³⁴ Piemēram, bieži vien par britu kājniekiem Pirmajā pasaules karā teikts, ka pieredzējušie strādnieku šķiras seržanti pildījuši delikāto uzdevumu apmācīt savus jaunos leitnantus uzņemties dramaturģiski izteiksmīgo lomu atrasties vada priekšgalā un drīz vien mirt labi redzamā dramaturģiskā situācijā, kā pieklājas privātskolu beidzējiem. Paši seržanti ieņēma pieticīgu vietu vada aizmugurē un izdzīvoja, lai varētu apmācīt nākamos leitnantus.

Dramaturģiskā un režijas dominante ir minētas kā divas dimensijas, attiecībā pret kurām var mainīties katra spēlētāja loma komandā. Bet, ne daudz izmainot izejas punktu, varam atrast vēl trešo variācijas veidu.

Kopumā tie, kas piedalās kādā sociālā veidojumā noritošā darbībā, kļūst par komandas locekļiem, kad viņi sadarbojas, lai šo savu darbību pasniegtu kādā īpašā gaismā. Tomēr, uzņemoties spēlētāja lomu, indivīds nepārtrauc zināmu daļu savu pūļu veltīt nedramaturģiskām nodarbēm, proti, pašai šai darbībai, kuru spēlētājs pasniedz pieņemamā dramatizējumā. Tāpēc jādomā, ka kādā konkrētā komandā spēlējoši indivīdi atšķirsies arī tajā ziņā, kā viņi sadala savu laiku tikai starp darbību un izrādi. Vienā spektra galā būs indivīdi, kas publikas priekšā iziet reti un kurus maz interesē darbības ārējie aspekti. Otrā galā būs tā dēvētās tīri ceremoniālās lomas, kuru izpildītājiem rūp tikai tas iespaids, ko viņi atstāj, un maz kas cits. Piemēram, gan nacionālās arodbiedrības prezidents, gan pētniecības direktors pavada laiku galvenajā pārvaldē, tērpti attiecīgā apģērbā, viņi saka attiecīgas runas, tādējādi radot

³⁴ Sk. *Riesman D.*, in collaboration with *Denny R.* and *Glazer N.* *The Lonely Crowd*. New Haven, 1950. *The Avocational Counselors*. P. 363–367.

arodbiedrībai cienījamu fasādi. Tomēr var gadīties, ka prezidents nodarbojas arī ar svarīgu lēmumu pieņemšanu, turpretim pētījumu direktoram ir maz cita darāmā, izņemot klātbūtni kā vienam no prezidenta svītas. Arodbiedrību vadītāji uztver šādas tīri ceremoniālas lomas kā daļu no "skatlogu dekorācijām".³⁵ Tāda pati darba dalīšana sastopama arī mājās, kad jāizrāda kaut kas vispārējāks par spēju veikt pienākumus. Pazīstama tēma diskusijās par pārspīlētu patēriņu skar to, kā modernā sabiedrībā vīriem ir uzdevums iegūt sociāli ekonomisko statusu, bet sievu darbs ir šo ieguvumu demonstrēt. No senākiem laikiem kā daudz skaidrāks šīs specializācijas piemērs minams sulainis livrējā:

Bet livrējā gērbtā sulaiņa galvenā vērtība bija tieši saistīta ar šiem [mājsaimniecības] pakalpojumiem. Proti, ar to, cik prasmīgi viņš izrādīja sava saimnieka bagātību. Šā mērķa sasniegšanai tika izmantoti visi mājkalpotāji, jo viņu klātbūtne namā apliecināja saimnieku spēju viņus uzturēt, pretī saņemot ļoti nedaudz vai vispār nesaņemot nemaz produktīvu darbu. Taču šajā ziņā visi nebija vienlīdzīgi. Tie, kuriem bija neparastas iemaņas un specializēta apmācība, saņēma lielāku atalgojumu un lielākā mērā tika uztverti kā viņu saimnieku sasniegums nekā tie, kas saņēma mazāku algu; tie, kuri veicamo pienākumu dēļ bija redzamāki, daudz efektīvāk apliecināja savu saimnieku bagātību nekā tie, kuru darbs notika tālāk no acīm. Livrējā tērptie kalpotāji, sākot no kučiera, līdz pat izsūtāmajam zēnam šajā ziņā bija visnoderīgākie. Rutīna viņus padarīja par visredzamākajiem. Turklāt arī livreja uzsvēra to, ka viņi nav nodarbināti produktīvā darbā. Šī efektivitāte sasniedza visaugstāko pakāpi tieši attiecībā uz sulaini livrējā, jo viņa rutīna viņu padarīja daudz redzamāku nekā jebkuru citu. Līdz ar to viņš bija būtisks sava saimnieka bagātības izrādīšanas elements.³⁶

Jāatzīmē, ka indivīdam ar tīri ceremoniālu lomu nav obligāti jābūt arī dramaturģiski dominējošai lomai.

Tāpat komandu iespējams definēt kā tādu indivīdu kopumu, kuru cieša sadarbība ir nepieciešama, lai uzturētu kādu konkrētu projicēto situācijas definīciju. Komanda ir grupējums, taču tāds grupējums, kas pamatojas nevis uz kādu sociālo struktūru vai sociālo organizāciju, bet gan uz mijiedarbību vai mijiedarbību virkni, kura uztur attiecīgo situācijas definīciju.

³⁵ Sk. *Wilensky H.L.* The Staff "Expert": A Study of the Intelligence Functioning in American Trade Unions. Unpublished Ph. D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1953. Chap. IV.

Esmu Vilenska kungam pateicīgs ne tikai par viņa disertācijā apkopotajiem materiāliem, bet arī par daudziem ieteikumiem.

³⁶ *Hecht J.J.* The Domestic Servant Class in Eighteenth Century England. London, 1956. P. 53–54.

Mēs noskaidrojām, un tas būs redzams arī turpmāk, ka, lai izrāde būtu iedarbīga, ticami, ka šīs sadarbības apjoms un saturs, kas padara to iespējamu, tiks turēts slepenībā. Tātad komandai kaut kādā mērā piemīt slepenas biedrības iezīmes. Protams, publikai var būt skaidrs, ka visus komandas locekļus saista saite, kādas ar tiem nav nevienam no publikas. Piemēram, kad pircēji ieiet kādā apkalpojošā iestādē, viņi skaidri apzinās, ka visi darbinieki atšķiras no klientiem šā oficiālā statusa ziņā. Tomēr indivīdi, kas ir šīs iestādes darbinieki, ir komandas locekļi nevis tādēļ, ka viņiem ir šis darbinieka statuss, bet tikai pateicoties tai viņu savstarpējai sadarbībai, kuras mērķis ir uzturēt konkrēto situācijas definīciju. Nekādā gadījumā netiek izdarīti mēģinājumi slēpt, kuri ir darbinieki; viņi veido slepenu biedrību, komandu tiktāl, ciktāl viņi glabā noslēpumu par to, kā viņi sadarbojas konkrētas situācijas definīcijas uzturēšanai. Komandas var izveidot indivīdi, lai palīdzētu tai grupai, kurai pieder, bet, palīdzot sev un savai grupai dramaturģiski, viņi rīkojas kā komanda, nevis kā grupa. Tādējādi komanda šeit lietotajā nozīmē ir slepena, pat ekskluzīva biedrība, taču sabiedrība, kuru, kā zināms, veido šie indivīdi, nav tā, kuru viņi veido, darbojoties kā komanda.

Tā kā mēs visi darbojamies komandās, tad mūsos visos ir nedaudz saldās sazvērnieku vainas apziņas. Un, tā kā katra komanda nodarbojas ar kādas situācijas definīcijas stabilitātes uzturēšanu, slēpjot vai notušējot zināmus faktus, lai to izdarītu, tad jādomā, ka spēlētājs savu sazvērnieka karjeru izdzīvo zināmā slepenībā.

3. nodaļa

TERITORIJAS UN UZVEDĪBA TERITORIJĀS

Teritoriju iespējams definēt kā jebkuru vietu, kuru kaut kādā mērā iezīmē ierobežojumi uztverei. Teritorijas, protams, atšķiras pēc to norobežotības pakāpes un pēc tā saziņas līdzekļa, kurā rodas šīs robežas uztverei. Tā, piemēram, raidorganizāciju studiju biezās stikla sienas izolē teritoriju dzirdamības, bet ne redzamības ziņā, turpretim birojā ar vieglām starpsienām ir pretējais norobežojums.

Mūsu angloamerikāņu sabiedrībā, kas vairāk orientēta uz darbību iekštelpās, sniegtā izrāde parasti tiek izrādīta ļoti norobežotā vietā, turklāt bieži vien tai pievienojas arī strikti noteiktas robežas laikā. Tas iespajds un sapratne, kuru uztur izrāde, parasti piesātina teritoriju un laika nogriezni, līdz ar to jebkurš indivīds, kas atrodas šajā telpas un laika veselumā, varēs vērot izrādi un vadīties pēc tās uzturētās situācijas definīcijas.¹

Bieži vien izrāde ir saistīta tikai ar vienu vizuālās uzmanības fokusa punktu attiecībā uz izpildītāju un publiku, kā, piemēram, kad kādā zālē tiek veikta politiskā runa vai kad pacients sarunājas ar ārstu viņa kabinetā. Tomēr daudzas izrādes tiek veidotas no atsevišķām daļām, atsevišķiem vārdisku mijiedarbību mezgliem vai čemuriem. Piemēram, kokteiļu vakaram ir tipiskas vairākas sarunu apakšgrupas, kas nemitīgi mainās pēc to izmēra un dalībnieku ziņā. Līdzīgā kārtā arī veikalos noturētajām izrādēm ir tipiski vairāki vārdiskās mijiedarbības centri, kurus visus izveido pāris – pārdevējs un pircējs.

¹ Ar terminu "uzvedības vide" Raits un Bārkers pētniecības metodoloģijā skaidri apraksta to, kas tiek sagaidīts no konkrētām vietām un kāda veida uzvedība tiek asociēta ar tām. Sk. Wright H.F. and Barker R.G. *Methods in Psychological Ecology*. Topeka, Kansas, 1950.

Par izejas punktu ņemot kādu noteiktu izrādi, reizēm tās izrādīšanas vietas apzīmēšanai būs ērti lietot terminu "priekšplāns". Šādas vietas iepriekš noteiktais zīmju kopums jau tika apzīmēts kā tā fasādes daļa, ko saucam par "dekorācijām". Mēs redzēsim, ka daži izrādes aspekti, šķiet, tiek spēlēti nevis publikai, bet šai priekšplāna teritorijai.

Indivīda sniegumu priekšplāna teritorijā iespējams uztvert kā mēģinājumu radīt priekšstatu, ka viņa darbības šajā teritorijā uztur un iemieso zināmus standartus. Šķiet, ka šie standarti iedalāmi divās lielās grupās. Viena no tām ir saistīta ar to, kā izpildītājs izturas pret publiku, kā ir iesaistījies ar to sarunā vai arī žestu apmaiņā, kas uzskatāma par sarunas aizvietojumu. Šie standarti reizēm tiek apzīmēti kā pieklājības noteikumi. Otra standartu grupa saistīta ar to, kādā veidā izpildītājs uzvedas, kad publika viņu var gan redzēt, gan dzirdēt, bet viņš ne vienmēr ir iesaistīts ar to sarunā. Otrās standartu grupas apzīmēšanai es izmantošu terminu "etiķete", kaut gan šā lietojuma pamatošanai būtu nepieciešami daži attaisnojumi un paskaidrojumi.

Ja paraugāmies, kādas etiķetes prasības tiek izvirzītas teritorijai, kāda veida prasības, kas neattiecas uz to, kā jāizturas pret citiem sarunas laikā, tad tās arī varam iedalīt divās apakšgrupās – morālās un lietišķās. Morālās prasības ir pašmērķīgas un attiecas uz noteikumiem par citu neaizskaršanu un neaizvainošanu, nosacijumiem par seksuālo piedienību, noteikumiem uzvedībai svētvietās utt. Lietišķās prasības nav pašmērķi un visticamāk attiecas uz pienākumiem, kuru veikšanu darba devējs pieprasa no saviem darbiniekiem – rūpes par īpašumu, darba līmeņa uzturēšanu utt. Varētu šķist, ka termins "etiķete" būtu attiecināms tikai uz morālajiem standartiem un ka lietišķo standartu apzīmēšanai būtu jāatrod cits termins. Kad izpētām, kāda kārtība tiek uzturēta kādā konkrētā teritorijā, mēs tomēr redzam, ka šīs divu veidu prasības, morālās un lietišķās, šķiet, indivīdu, kam tās jāievēro, ietekmē vienādi un ka gan morālais, gan lietišķais pamatojums vai racionalizācija tiek izvirzīta kā attaisnojums vairumam standartu, kuri ir jāievēro. Ja šie standarti tiek uzturēti ar kaut kādu sankciju vai uzrauga palīdzību, tad izpildītājam bieži vien nebūs nekādas atšķirības, vai šiem standartiem ir galvenokārt lietišķs vai morāls pamatojums un vai no viņa prasa vai neprasa šo standartu iemiestot.

Te jāpiezīmē, ka tā personīgās fasādes daļa, ko esmu nosaucis par "mānīrēm", būs svarīga attiecībā uz pieklājību, bet "izskats" savukārt būs svarīgs attiecībā uz etiķeti. Tāpat varam piezīmēt arī, ka, lai gan etiķetei atbilstīga uzvedība var izpausties kā cieņas izrādīšana pret teritoriju un dekorācijām, kurās spēles dalībnieks atrodas, šīs cieņas izrādīšanas motivācija var būt arī

vēlme radīt publikā labvēlīgu iespaidu par sevi, izvairīties no soda utt. Beigu beigās vēl jāpiezīmē, ka prasības etiķetei ir visur izplatītākas nekā prasības pieklājībai. Publika var veselu priekšplāna teritoriju nepārtraukti pētīt no etiķetes viedokļa, bet, kamēr publika ir ar to nodarbināta, nevienam nevar būt vai tikai dažiem spēles dalībniekiem var būt pienākums sarunāties ar publiku un tādējādi izrādīt pieklājību. Izpildītāji var neradīt iespaidu, bet tomēr nevar to neatstāt.

Pētot sociālās institūcijas, svarīgi ir aprakstīt valdošos etiķetes standartus; to ir grūti izdarīt tāpēc, ka ziņu sniedzēji un pētnieki bieži vien daudzus no šiem standartiem tiecas uztvert kā pašsaprotamus, neapzinoties, ka viņi tā darījuši tikmēr, iekams nenotiek kāds negadījums, nerodas krīze vai kādi neparedzēti apstākļi. Ir zināms, piemēram, ka dažādu uzņēmumu birojos ir dažādi standarti darbinieku neformālām sarunām, bet tikai tad, kad tiek veikti pētījumi par biroju, kurā ievērojams skaits darbinieku ir ārzemju bēgļi, mēs pēkšņi saprotam, ka atļauja uzsākt ar darbu nesaistītas sarunas nebūt nenozīmē atļauju uzsākt ar darbu nesaistītas sarunas svešvalodā.²

Mēs esam raduši uzskatīt, ka etiķetes noteikumi, kas dominē reliģiskās institūcijās, tādās kā baznīcas, lielā mērā atšķirsies no tiem, kas ir spēkā parastā darba vietā. Tomēr mums no tā nevajadzētu secināt, ka reliģiskos veidojumos pastāvošo standartu ir vairāk vai ka tie ir stingrāki par standartiem, ar kuriem sastopamies darba vietās. Piemēram, baznīcā sievietei ir atļauts sēdēt, sapņot un pat iesnausties. Turpretim kā no pārdevējas apģērbu veikālā no viņas tiks prasīts, lai viņa visu laiku stāv kājās, nezaudē uzmanību, nekošļā košļājamo gumiju, pastāvīgi smaida, pat ja ne ar vienu nesarunājas, un valkā apģērbus, kuru īstenībā nemaz nevar atļauties.

Viena no etiķetes formām sabiedriskās institūcijās, kas pētīta, ir tā sauktā darbības imitācija. Skaidrs, ka daudzās iestādēs no darbiniekiem tiek prasīts ne tikai zināmā laika sprīdī paveikt zināmu darba apjomu, bet arī nepieciešamības gadījumā radīt iespaidu, ka viņi tajā brīdī ļoti cītīgi strādā. Piemēram, par kuģu būvētavām uzzinām:

Bija smieklīgi noraudzīties pēkšņajā pārtapšanā, tiklīdz nāca ziņa, ka kuģī parādījies priekšnieks vai arī darbnīcā – pārraugs no kantora. Meistari un priekšstrādnieki piesteidzās pie savu strādnieku grupām un mudināja viņus ķerties pie redzamām darbībām. "Lai jūs neviens nepieķertu te sēžam!" skanēja vispārējais brīdinājums, un, ja īsta darba nebija, tad viņi ražīgi salieca kādu cauruli un tad to iztaisnoja vai piegriezta stingrāk kādu skrūvi, kurai

² Sk. Gross *Informal Relations and the Social Organization of Work on an Industrial Office*. P. 186.

šāds stiprinājums nemaz nebija vajadzīgs. Tas bija formālais cieņas apliecinājums, ar kādu parasti sagaidīja priekšnieku, un šis ieražs bija labi pazīstams abām pusēm, tāpat kā ģenerāļa inspekcija. Ja šajā samākslotajā un veltīgajā izrādē kāda detaļa tiktu atstāta bez ievēribas, to varētu iztulkot kā nepārprotamu necieņas izrādīšanu.³

Līdzīgā kārtā mēs uzzinām par slimnīcas nodaļu:

Novērotājam viņa pirmajā darba dienā pārējie slimnieku kopēji skaidri pateica, ka viņš nedrīkst "tikt pieķerts", sitam pacientu, ka priekšnieces apgaitas laikā jāizskatās nodarbinātam un nedrīkst runāt, iekams nav uzrunāts. Tika piezīmēts, ka daži slimnieku kopēji raugās, vai viņa nenāk, un tad bridina pārējos, lai neviens no viņiem netiktu pieķerts nevēlamā rīcībā. Daži slimnieku kopēji īpaši pietaupta darbus, ko veikt priekšnieces klātbūtnē, lai izskatītos nodarbināti un lai viņiem netiktu uzlikti papildu pienākumi. Lielākajā daļā slimnieku kopēju šīs pārmaiņas uzvedībā gan nav tik uzkrītošas, tās galvenokārt ir atkarīgas no katra konkrētā slimnieku kopēja, priekšnieces un situācijas nodaļā. Tomēr gandrīz visu kopēju uzvedībā augstākstāvoša darbinieka klātbūtnē ir vērojamas kādas pārmaiņas salīdzinājumā ar to, kā viņi rīkojas, kad priekšnieku nav klāt. Likumi un noteikumi netiek neievēroti atklāti.⁴

No šādas "darbības imitācijas" tikai vienu soli tālāk ir citi aplūkojamie darbā ievērojamie standarti, kuru dēļ jāizrāda tādu īpašību izpausmes kā ātrums, personiskā ieinteresētība, taupība, precizitāte utt.⁵ Un pēc darba standartu aplūkošanas tikai solis mūs šķir no dažiem citiem būtiskiem lietīškiem un morāliem etiķetes aspektiem darba vietās, tādiem kā: ģērbšanās veids, pieļaujamais trokšņa līmenis, aizliegtās izklaides, atļautās izpriecās un emociju izpausmes veidi.

Mēdz uzskatīt, ka darbības imitācija un etiķetes prasības darbā parasti ir zemā statusa darbinieku slogs. Dramaturģiskās pieejas dēļ mums tomēr jāpievēršas ne tikai darba imitācijai, bet arī pretējai problēmai – bezdarbības iestudēšanai. Tā, piemēram, no atmiņām par deviņpadsmitā gadsimta sākuma nabadzīgajiem aristokrātiem uzzinām, ka:

Attiecībā uz vizītēm cilvēki bija ļoti pedantiski – te varam atsaukt atmiņā apmeklējumus no romāna "Dzirnavas pie Flosas". Vizītēs ieradās noteiktos laika intervālos, tā ka bija iespējams gandrīz precīzi paredzēt dienu, kad kāds ieradīsies vizītē vai atbildes vizītē. Šis rituāls bija saistīts ar lielām ceremonijām un izlikšanos. Piemēram, neviens negribēja tikt pieķerts

³ Archibald K. Wartime Shipyard. Berkeley and Los Angeles, 1947. P. 159.

⁴ Willoughby. The Attendant in the State Mental Hospital. P. 45.

⁵ Dažu svarīgāko darba standartu analīze rodama Gross citētajā darbā, no kura ņemti šeit minētie standartu piemēri.

strādājam kādu lietderīgu darbu. Augstdzimušās ģimenēs pastāvēja viedoklis, ka nama dāmas pēc vakariņām nedara neko nopietnu vai praktisku; tika uzskatīts, ka pēcpusdienas tiek veltītas vai nu pastaigām vai apmeklējumiem, vai elegantām, nenozīmīgām nodarbēm mājās. Un tamdēļ, ja meitenes tajā brīdī darīja kaut ko lietderīgu, viņas visu to pabāza zem divāna un izlikās, ka lasa grāmatu, glezno, ada vai ir nodevušās vieglām un modīgi elegantām sarunām. Man nav ne mazākās nojausmas, kamdēļ viņas izpildīja šo sarežģīto izlikšanās rituālu, jo ikvienam bija zināms, ka visas meitenes vienmēr šuva, pāršuva, lāpīja, piegrieza, sadiedza, iešuva ielaidumus kleitās, tās izrotāja, pārgrieza uz otru pusi un centās izlīdzēties citādos veidos. Kā gan citādi advokāta meitas varētu svētdienās droši iziet cilvēkos, ja viņas nebūtu gana attapīgas, lai pašas gatavotu sev tērpus? Protams, visi to zināja, un tāpēc grūti saprast, kamdēļ meitenes neparko nebija gatavas to atzīt. Varbūt kaut kādu nojausmu vai vāju cerību, vai neprātīgu sapņu dēļ, ka ar šādu cienīga nepraktiskuma reputāciju viņām grāfistes ballē izdosies pārkāpt kādai robežai un satuvināties ar grāfistes labākajām ģimenēm.⁶

Skaidrs, ka cilvēki, kuri spiesti imitēt darbību, un cilvēki, kuriem jāimitē bezdarbība, atrodas pretējās pusēs, taču viņiem vienādā mērā jāprot piemēroties darbībai prožektoru gaismā.

Jau iepriekš tika minēts, ka, darbībai notiekot kādu citu cilvēku klātbūtnē, daži tās aspekti tiek īpaši uzsvērti un izcelti, turpretim citi, kas varētu kaitēt tam iespaidam, ko cenšas uzturēt, tiek notušēti. Skaidrs, ka uzsvērtie fakti parādās priekšplāna reģionā, kā to esmu nosaucis; un tāpat arī ir skaidrs, ka jāpastāv vēl kādam citam reģionam – “dibenplāna teritorijai” jeb “aizkulisēm”, kur šie apspiestie fakti parādās.

Dibenplāna teritoriju jeb aizkulisēs varam definēt kā vietu, kurā par konkrēto izrādi tās laikā apzināti uzturētais iespaids parasti tiek apšaubīts. Protams, šīm vietām ir daudz tipisku funkciju. Šajā vietā tiek rūpīgi veidota izrādes spēja paust kaut ko vairāk par sevi pašu; tieši šeit tiek neslēpti konstruētas ilūzijas un iespaidi. Šeit var uzglabāt butaforijas un personiskās fasādes elementus, sametot vienuviet veselus dažādas rīcības un lomu reperuārus.⁷ Šeit var paslēpt dažādas pakāpes ceremoniālo aprikojumu, piemēram,

⁶ Besant W., *Sir. Fifty Years Ago* // *The Graphic Jubilee Number. 1887. Quoted Laver J. Victorian Vista. London, 1954.*

⁷ Kā min *Métraux* (*Dramatic Elements in Ritual Possession. P 24*), pat šamaņu kultu praktizēšanai nepieciešamas šādas iespējas:

“Katram gadījumam, kad cilvēku apsēž gari, piemīt savs teatrālais aspekts, kā to parāda arī pārgērbšanās. Svētnīcas telpas līdzinās teātra aizkulisēm, kurās garu apsēstie var atrast nepieciešamos aksesuārus. Atšķirībā no cilvēka histērijas lēkmē, kurš caur šiem simptomiem – personiskiem izteiksmes līdzekļiem – atklāj savas sāpes un vēlmes, apsēstības rituālam ir jāatbilst klasiskajam priekšstatam par mītisko personāžu.

dažādus dzērienus vai drēbes, lai publika neredzētu, kāda ir tai veltītā izturēšanās salīdzinājumā ar to izturēšanos, kādu tā būtu varējusi saņemt. Te var nomājus novietot tādas iekārtas kā telefonus "privātai" lietošanai. Šeit iespējams uzlabot kostīmus un citus personiskās fasādes elementus, pārbaudīt, vai tie nav bojāti. Te komanda, publikai neredzot, var izmēģināt savu izrādi, pārbaudīt, vai kāds no izteiksmes līdzekļiem nešķiet apvainojošs; te vājākie komandas locekļi, kas nespēj paust vajadzīgo iespaidu, ir apmācāmi vai izslēdzami no izrādes. Te spēlētājs var atbrīvoties, var nomest savu fasādi, aizmirst iemācīto tekstu, var nespēlēt lomu. Simona de Bovuāra sniegusi spilgtu šādu aizkulišu darbību aprakstu, attēlojot situāciju, kad vīriešu publikas nav klāt.

Šādām sieviešu attiecībām īpašu vērtību piešķir to patiesums. Satiekoties ar vīrieti, sieviete vienmēr spēlē kādu lomu: viņa melo, kad izliekas, ka pieņem savu mazsvarīgo statusu, viņa melo, kad ar mīmikriju, kostīmiem, iestudētām frāzēm izrāda viņam kādu izdomātu personāžu. Šie teatralie izteiksmes līdzekļi uztur nemitīgu spriedzi – kopā ar vīru vai mīļāko visas sievietes lielākā vai mazākā mērā apzinās domu: "Es neesmu es pati." Vīriešu pasaule ir skarba, asiem stūriem, skaļām balsīm, spilgtu apgaismojumu, raupju saskari. Kopā ar citām sievietēm sieviete atrodas aizkulisēs; viņa spodrīna ieročus, bet nav devusies kaujā; viņa sakārto kostīmu, sagatavo grimu, izstrādā taktiku; viņa kavējas aizkulisēs rītkleitā un čībās, gatavojas izešanas uz skatuves; viņai patīk nepiespiestā, nesapringtā gaisotne..

Dažām sievietēm šī siltā un frivolā tuvība ir dārgāka nekā nopietnā pompozitātē attiecībās ar vīriešiem.⁸

Ļoti bieži aizkulišu teritorija ir saistīta ar to vietu, kurā tiek uzvesta izrāde, un to nodala vai nu starpsiena, vai slēgta eja. Šāds priekšplāna un aizkulišu teritorijas savienojums nodrošina, ka izpildītājam izrādes laikā ir pieejama palīdzība no aizkulišu teritorijas un ka viņš var uz īsu brīdi arī pārtraukt izrādi, lai atbrīvotos. Kopumā, protams, aizkulišu telpa ir tā vieta, kurā izpildītājs var justies drošs, ka tur neparādīsies neviens no publikas.

Tā kā aizkulisēs ir redzami vitāli izrādes noslēpumi un tā kā izrādes dalībnieki tur nespēlē lomu, tad ir dabiski, ka pāreja no priekšplāna teritorijas uz aizkulisēm būs publikai slēgta vai arī ka no tās tiks slēpta visa šī aizkulišu telpa. Šis ir plaši izmantots iespaidu pārvaldīšanas paņēmieni un tāpēc būtu aplūkojams sīkāk.

Acīmredzot aizkulišu teritorijas kontrole spēlē svarīgu lomu "darba uzraudzības" procesā, ar kura palīdzību indivīdi cenšas pasargāt sevi no katego-

⁸ *Beauvoir S. de The Second Sex*. London, 1953.

riskām prasībām, kas valda ap viņiem. Ja fabrikas strādnieks grib veiksmīgi uzvest izrādi, ka visu dienu smagi strādā, tad viņam ir vajadzīga kāda droša vieta, kur paslēpt ierīci, ar kuras palīdzību viņš dienas darbu paveic ātrāk nekā veselā dienā.⁹ Ja sērojošajiem radniekiem grib radīt iespaidu, ka mirušais guļ dziļā un rāmā miegā, tad apbedīšanas biroja vadītājam ir jāspēj noturēt sērojošie prom no darba telpas, kur liķi tiek balzamēti un grimēti, sagatavojot viņus pēdējai izrādei.¹⁰ Ja psihiatriskajā klīnikā darbinieki grib ciemos atnākušajiem pacientu radniekiem radīt labu iespaidu par klīniku, tad viņiem būs svarīgi apmeklētājus neielaist nodaļās, it īpaši – hroniski slimo nodaļās; viņi nepiederošos ielaidīs tikai īpašās apmeklētāju telpās, kuras būs iespējams samērā labi mēbelēt un kur var nodrošināt, lai visi klātesošie pacienti būtu kārtīgi apģērbti, nomazgāti, ka pret viņiem izturas labi un ka viņi relatīvi labi uzvedas. Tāpat arī daudzās apkalpošanas iestādēs klientam lūgs atstāt labojamo priekšmetu darbnīcā, lai amatnieks varētu strādāt netraucēti. Kad klients atnāk pakalpojuma automašīnai (pulkstenim, biksēm vai radio), viņam tā tiek izsniegta labā darba kārtībā, un tādējādi, starp citu, tiek slēpts tas, cik daudz un kāds darbs šajā pasūtījumā ieguldīts, cik daudz kļūdu pieļauts, līdz lieta tiešām salabota, un arī citas detaļas, kuras zinot, klients varētu apšaubīt viņam izsniegtā rēķina pamatotību.

Pakalpojumu jomā strādājošais personāls tik lielā mērā uzskata par pašaprotamām tiesībām neielaist publiku savā aizkulišu telpā, ka tamdēļ lielāka uzmanība tiek pievērsta tiem gadījumiem, kad šī vispārizplatītā stratēģija nav piemērojama, nekā tiem, kad tā tiek izmantota. Piemēram, Amerikā šajā ziņā daudz sarežģītumu ir degvielas uzpildes stacijas vadītājam.¹¹ Ja nepieciešami kādi remontdarbi, klienti bieži vien nav ar mieru automašīnu atstāt šajā iestādē līdz nākamajai dienai, kā viņi darītu, ja būtu aizveduši mašīnu uz īstu remontdarbnīcu. Turklāt klientiem bieži vien arī šķiet, ka viņiem ir tiesības noskatīties, kā strādā tas meistars, kas veic šos labojumus. Tāpēc

⁹ Sk. Collins O., Dalton M., Roy D. Restriction of Output and Social Cleavage in Industry// Applied Anthropology (now Human Organization). IV. P. 1–14, it īpaši 9. lpp.

¹⁰ Habenšteina kungs seminārā ir minējis, ka dažos štatos apbedīšanas biroja vadītājam ar likumu noteiktas tiesības neielaist mirušā radniekus darba telpā, kur tiek sagatavots liķis. Acīmredzot tas, kas tiek darīts ar mirušajiem, lai viņi izskatītos pievilcīgi, neprofesionāliem un it īpaši aizgājēja tuviniekiem būtu pārāk smags trieciens. Habenšteina kungs min arī gadījumus, kad radnieki vēlas, lai netiktu ielaisti apbedīšanas biroja darba telpā, jo baidās paši no savas slimīgās ziņkāres.

¹¹ Tālākais piemērs ņemts no pētījuma, ko par divsimt mazā biznesa vadītājiem veikusi Social Research Inc.

tad, ja meistari vēlas sniegt iluzorus pakalpojumus un pieprasīt par tiem samaksu, tad viņiem tas ir jāizdara klienta acu priekšā. Savukārt klienti bieži vien ne tikai ignorē degvielas uzpildes stacijas personāla tiesības uz savu aizkulišu telpu, bet arī visu degvielas uzpildes staciju uztver kā sava veida brīvu vīriešu pilsētu, vietu, kur var gadīties nosmērēt drēbes, un tāpēc pieprasa sev visas aizkulišu privilēģijas. Šoferi te brīvi nāk iekšā, atbīda cepures pakausī, splauj uz grīdas, lamājas, grib saņemt bezmaksas pakalpojumus vai padomus par ceļojuma maršrutu. Viņi nāk iekšā bez ceremonijām, izmanto tualeti, ņem darbarīkus, lieto telefonu vai arī meklē noliktavā sev vajadzīgo.¹² Lai nebūtu jāapstājas pie luksofora, šoferi brauc pāri degvielas uzpildes stacijas piebraucamajam ceļam, pilnībā ignorējot vadītāja īpašuma tiesības.

Šetlendas viesnīcā rodams vēl kāds cits piemērs tām problēmām, ar kurām saskaras darbinieki, ja viņiem nav pietiekamas kontroles pār savu aizkulišu vidi. Viesnīcas virtuvē, kurā tika gatavoti ēdieni viesiem un kurā darbinieki ēda un pavadīja laiku, parasti dominēja fermeru kultūra. Te būtu lietderīgi minēt dažas no tās iezīmēm.

Virtuvē dominēja fermeriem raksturīgās attiecības starp darba devēju un darba ņēmēju. Visi cits citu uzrunāja vārdā, kaut arī zēnam trauku mazgātājam bija četrpadsmit gadu, bet īpašniekam – vairāk nekā trīsdesmit. Īpašnieku pāris un darbinieki ēda visi kopā, diezgan vienlīdzīgi iesaistoties maltītes laika sarunās un plāpās. Ja īpašnieki rīkoja neoficiālas viesības virtuvē draugiem un radniekiem, tad tajās piedalījās arī viesnīcas darbinieki. Šis tuvo un vienlīdzīgo attiecību modelis starp vadību un darbiniekiem bija pretrunā ar to šķitumu, ko abas puses uzturēja viesu klātbūtnē, jo tas neatbilstu viesu priekšstatam par to, kādai sociālai distancei vajadzētu pastāvēt starp atbildīgo personu, ar kuru viņi sarakstījušies, kārtojot savu uzturēšanos

¹² Kādas sporta automašīnu remontdarbnīcas vadītājs man atstāstīja šādu notikumu, kad kāds klients iegājis noliktavā pēc paplāksnes un pēc tam aiznesis to vadītājam pie letes: Klients: "Cik tas nāk?"

Vadītājs: "Kungs, kur jūs to ņemāt, un kas notiktu, ja jūs tāpat izrīkotos bankā – pagrābtu centus un tad nestu pie kases?"

Klients: "Bet te taču nav banka."

Vadītājs: "Jā, bet tie ir mani centi. Nu, ko jūs, lūdzu, gribējāt?"

Klients: "Jums visas tiesības tā domāt, labi – jūsu darišana. Man vajadzēja paplāksni "51 Anglija"."

Vadītājs: "Ši ir "54"."

Iespējams, ka vadītājs visu notikumu un sarunu neatstāstīja pavisam precīzi, taču tajā atklājas kāda patiesība par šo situāciju un viņa izjūtas tās sakarā.

šeit, un nesējiem un istabenēm, kas uznesa viņu bagāžu, katru nakti nospodrināja viesu kurpes un izlēja naktspodu.

Līdzīgā kārtā viesnīcas virtuvē tika ievēroti šīs salas ēšanas ieradumi. Ja pasniedza gaļu, tā bija vārīta. Zivis, kas bieži tika liktas galdā, bija vai nu vārītas, vai sālītas. Neatņemama ikdienas svarīgākās maltītes sastāvdaļa kartupeļi gandrīz vienmēr bija novārīti ar visu mizu un pasniegti saskaņā ar salas ieradumiem: katrs ēdājs ar roku paņēma no kopējās bļodas kartupeli, tad uzdur to uz dakšiņas un ar nazi nomizo, turpat kārtīgā kaudzītē saliekot miziņas, kas pēc tam, kad maltīte ir galā, ar nazi tiks savāktas kopā. Galdus klāja vaskadrāna. Gandrīz katras maltītes pirmais ēdiens bija zupa, un arī citi ēdieni pēc tam tika ēsti no zupas bļodām, nevis no šķīvjiem. (Tā kā lielākā daļa ēdienu bija vārīta, tas bija ērti.) Nažus un dakšiņas mēdza saņemt dūrē, un tēja tika pasniegta krūzītēs bez apakštasītēm. Lai arī salas ēdienkarte daudzējādā ziņā likās adekvāta un salas galda manieres izpildītas ļoti smalki un pārdomāti, salinieki uzskatīja, ka viņa ēšana kopumā ne tikai atšķīrās no britu vidusšķiras ieradumiem, bet pat kaut kādā veidā tos pārkāpj. Iespējams, ka ieradumu atšķirība visskaidrāk izpaudās tad, kad reizēm viesiem gatavotie ēdieni tika ēsti virtuvē. (Tas nebija nekas neparasts, bet arī nebija pārlicu izplatīts, jo darbiniekiem labāk patika salinieku, nevis viesiem pasniegtie ēdieni.) Tādās reizēs virtuvei domātā ēdienu daļa tika gatavota un pasniegta salinieku gaumē, īpaši neuzsverot atsevišķus gabaliņus un porcijas, vairāk uzsverot kopējo trauku. Bieži vien tika pasniegts gaļas cepeša pārpalikums vai atlikušās kūciņas: galdā parādījās tie paši ēdieni, kas viesu ēdamzālē, taču servēti citādāk – tā, lai netiktu pārkāpti salinieku virtuves standarti. Un, ja no sakaltušas maizes gatavotais viesiem domātais pudiņš vai kūka tika uzskatīti par nepietiekami labiem, tad tos apēda virtuvē.

Virtuvē bija manāms fermeru apģērbs, pozas un uzvedības ieradumi. Tā, piemēram, vadītājs reizēm, sekojot vietējiem ieradumiem, nenonēma cepuri un zēns trauku mazgātājs notēmēja splāvienu ogļu spainī; darbinieces mēdza sēdēt, kājas kaut kur augstāk pacēlušas, kā dāmām nepavisam nepiedien.

Bez šīm dažādu kultūru noteiktajām atšķirībām bija arī citi atšķirības avoti starp virtuves dzīvi un izturēšanos viesistabās, jo daži viesnīcas apkalpošanas standarti, kas tika izrādīti vai imitēti viesu teritorijās, virtuvē netika pilnībā ievēroti. Virtuves trauku mazgātavā bieži vien zupa, kas vēl bija domāta lietošanai, pārklājās ar pelējuma kārtiņu. Pie plīts virs kūpošiem katliem tika žāvētas slapjas zeķes – pavisam parasta lieta salā. Viesu pasūtītā svaigā uzlējuma tēja bieži vien tika uzlieta tējkannā, kuras dibenā tējas lapīņas krājas

jau nedēļām ilgi. Svaigas reņģes tika tīrītas, vispirms tās pārgriežot vidū pušu un tad iekšas iztīrot ar avīzi. Sviesta gabaliņi, kas, ēdamzālē uzturoties, bija pakusuši un zaudējuši formu, tika pārkausēti, lai atkal izskatītos svaigi un varētu doties veikt savu pienākumu. Treknie pudiņi, kas bija pārāk labi, lai tos apēstu virtuvē, tika bez žēlastības nogaršoti, ielaižot traukā pirkstu, pirms tos iznesa viesiem. Reizēm maltīšu laikā, kad bija liels viesu pieplūdums, lietotās ūdens glāzes tikai iztukšoja un izslaucīja, nevis kārtīgi nomazgāja, lai tās pēc iespējas ātrāk varētu laist atpakal apritēt.¹³

Nemot vērā šos dažādos veidus, kā darbība virtuvē nonāca pretrunā ar iespaidu, kas tika uzturēts viesnīcas viesu teritorijā, ir saprotams, kāpēc durvis, kas veda no virtuves uz pārējām viesnīcas daļām, no darba organizācijas viedokļa vienmēr sagādāja raizes. Kalpones gribēja turēt durvis vaļā, jo tā viņām bija vieglāk nēsāt paplātes ar ēdieniem turp un atpakal, ievākt informāciju, vai viesi jau ir vai vēl nav gatavi nākamajam pakalpojumam, un pēc iespējas saglabāt kontaktus ar cilvēkiem, kuriem viņas strādā. Tā kā kalpones viesu klātbūtnē spēlēja kalpotāju lomu, viņām nelikās, ka tās daudz zaudēs, ja viesi pa šīm atvērtajām durvīm viņas novēros viņu pašu vidē. Turpretim vadītāji vēlējās turēt tās aizvērtas, lai vidusšķiras loma, ko viņiem uzspieda viesi, netiktu diskreditēta, atklājot šos viņu virtuves ieradumus. Nepagāja gandrīz ne diena, kad šīs durvis netika skaļi cirstas ciet un dusmīgi rautas vaļā. Abos virzienos veramās durvis, kādas tiek ierīkotas modernos restorānos, daļēji atrisinātu šo ar izrādes iestudēšanu saistīto problēmu. Tāpat arī varētu palīdzēt neliels durvīs ierīkots lodziņš, pa kuru varētu paskatīties, – tādus izmanto daudzos uzņēmumos.

Vēl viens interesants piemērs šiem ar aizkulišu telpu saistītajiem sarežģījumiem ir rodams no radio un televīzijas pārraidēm. Šādās situācijās kā aizkulišu teritorija tiek definētas visas tās vietas, pret kurām nav pavērsta kamera, vai arī visas vietas “ārpus dzīvajiem mikrofoniem”. Tā, piemēram, diktors var turēt izstieptā rokā sponsora produktu kameras priekšā, bet ar otru – turēt ciet aizspiestu degunu, jo viņa seja nav kadrā, viņš tādējādi joko ar saviem komandas biedriem. Profesionāļiem, protams, netrūkst stāstu par to, kā cilvēks, kas domājis, ka atrodas aizkulisēs, īstenībā “gājis gaisā” un kā tādējādi šī aizkulišu definīcija ir diskreditējusi ēterā uzturēto situācijas definīciju.

¹³ Šie piemēri par neatbilstību starp realitāti un šķietamajiem standartiem nebūtu uzskatāmi par galējībām. Ja mēs tuvāk pavērotu Rietumu vidusšķiru namu aizkulisēs, tad atšķirības starp realitāti un šķitumu būtu tikpat lielas. Un pat vismazākajā komercializācijas pakāpē šīs atšķirības, bez šaubām, ir vēl lielākas.

Tātad tehnisku iemeslu dēļ tās sienas, aiz kurām jāslēpjas raidorganizāciju darbiniekiem, var izrādīties ļoti nodevīgas, un tās mēdz krist, ja tiek nospiesta poga vai pagriezta kamera. Raidorganizāciju māksliniekiem ar šīm uzvedumu nejausībām jāsadzīvo.

Nedaudz radnieciskas grūtības rada arī dažu nesen celto dzīvojamo namu arhitektūra, jo sienas, kas īstenībā ir tikai starpsienas, ģimeņu mītnes nodala vizuāli, taču pieļauj, ka kaimiņu aizkulišu darbības ir dzirdamas pie blakus kaimiņiem. Tā, piemēram, britu pētnieki šā "pretuguns mūra" iedarbības sekas raksturo šādi:

Iedzīvotāji dzird daudz "apkārtnes" trokšņu, sākot no parastiem dzimšanas dienu svinību trokšņiem, beidzot ar parastām ikdienas skaņām. Aptaujātie piemin radio, bērnu raudas nakti, klepošanu, uz grīdas nomestas kurpes, bērnus, kas skraida augšup, lejup pa kāpnēm vai pa guļamistabas grīdu, klavieru plinkšķināšanu, smieklus vai skaļas sarunas. Laulāto guļamistabā kaimiņu darbības var šķist šokējošas: "Mēs varam dzirdēt pat to, ka viņi izmanto naktspodu. Tas ir šausmīgi un arī ļoti traucējoši. Es dzirdēju, kā viņi gultā strīdas. Viens gribēja lasīt, otrs – iet gulēt. Klausīties tādos gultas trokšņos ir ļoti neērti, tāpēc es apgriezu savu gultu otrādi." [...] "Man patīk gultā lasīt, un man ir laba dzirde, un tāpēc man traucē, ja es dzirdu viņus sarunājamies"; tas var būt arī mazliet apgrūtināši. "Reizēm var dzirdēt visnotaļ privātas lietas, piemēram, vīrs saka sievai, ka viņai ir aukstas kājas. Tad tev rodas sajūta, ka *tu* pats par privātām lietām vari runāt tikai čukstus"; un: "Tas mazliet sasaista, it kā tev savā guļamistabā naktī vajadzētu staigāt uz pirkstgaliem."¹⁴

Tādējādi savstarpēji mazpazīstami kaimiņi nonāk neērtajā situācijā, kad cits par citu zina pārāk daudz.

Pēdējais piemērs saistībā ar šīm aizkulišu grūtībām minams par zināmiem apstākļiem, kuros nonāk augstu stāvoša persona. Cilvēki var kļūt tik svēti, ka viņiem vienīgā piemērotā parādīšanās vieta ir svītas un ceremonijas centrs; var likties, ka viņiem neklājas parādīties citādiem jebkurā citā kontekstā, jo it kā šāda neformāla parādīšanās varētu diskreditēt viņiem piedēvētās maģiskās īpašības. Tamdēļ publikas locekļiem ir aizliegta uzturēšanās jebkurā vietā, kur augstu stāvošais varētu atpūsties, un, ja šī atpūtas teritorija ir plaša, kā tas bija ķīniešu imperatoriem deviņpadsmitajā gadsimtā, tad uzreiz saasinās robežu pārkāpšanas problēmas. Tādējādi karaliene Viktorija ieviesa likumu, ka jebkuram, kas redz viņu braucam ponija aizjūgā pils teritorijā, ir vai nu jānovēršas, vai jādodas pretējā virzienā; tamdēļ izcili valstsvīri reizēm bija

¹⁴ Kuper L. Blueprint for Living Together// Kuper L. and others. Living in Towns. London, 1953. P. 14–15.

spiesti upurēt paši savu cieņu un karalienes negaidītas tuvošanās gadījumā mesties krūmos.¹⁵

Kaut arī daži no šiem piemēriem par grūtībām, kas saistītas ar aizkulišu vidi, ir galējības, šķiet, ka nepastāv tādi sociālie veidojumi, kuros nebūtu kādu problēmu saistībā ar aizkulišu kontroli.

Darba un atpūtas teritorijas pārstāv divas aizkulišu kontroles jomas. Vēl viena joma ir tā, kura saistīta ar mūsu sabiedrībā plaši izplatīto tendenci piešķirt izpildītājiem kontroli pār vietu, kurā viņi kārtotā dabiskās vajadzības. Mūsu sabiedrībā defekācija ir saistīta ar individuālu darbību, kas tiek definēta kā daudzās mūsu izrādēs paustajiem tīrības un šķīstības standartiem neatbilstīga. Šīs darbības dēļ arī indivīda drēbes ir nekārtībā un viņam "jaizstājas no spēles", proti, jānoņem no sejas tā izteiksmīgā maska, kuru viņš izmanto tiešā mijiedarbībā. Tajā pašā laikā viņam būtu grūti ātri savest kārtībā personisko fasādi, ja pēkšņi rastos vajadzība stāties kādā mijiedarbībā. Varbūt šā iemesla dēļ mūsu sabiedrībā tualetes durvis ir aprīkotas ar atslēgām. Arī gultā guļot, indivīds izteiksmīgas izpausmes ziņā ir imobilizēts un nevar nekavējoties pieņemt saskarei nepieciešamo pozu; arī sociālo sejas izteiksmi viņš var pieņemt tikai kādu brīdi pēc pamodināšanas, un tas arī ir izskaidrojums tendencei guļamistabas novietot nostāk no mājas aktīvākās daļas. Šādai nošķirtībai ir vēl papildu noderība tā iemesla dēļ, ka arī seksuālas darbības notiek guļamistabās, un arī šīs saskares veids neļauj lomas izpildītājam nekavējoties iesaistīties kādā citā mijiedarbībā.

Visinteresantākais laiks iespaidu pārvaldīšanas novērošanai ir tas brīdis, kad spēlētājs aiziet no aizkulišu telpas un ieiet vietā, kur jāatrodas publikai, vai kad no turienes atgriežas, jo šajos mirkļos iespējams novērot brīnišķīgo ieiešanu un izešanu no lomas. Orvels, aprakstot viesmīļus, runādamas no šīs trauku mazgātāju – aizkulišu viedokļa, sniedz mums tādu piemēru:

Pamācoši ir noskatīties, kā viesmīlis iziet viesnīcas ēdamzālē. Tikko viņš ir izgājis pa durvīm, ar viņu notiek pēkšņas pārvērtības. Viņa pleci iztaisnojas; visa netīrība un steiga, un saērcinātība nokrīt nost vienā mirklī. Viņš iet svinīgi kā priesteris. Es slidu pa paklāju, atceros mūsu *maitre d'hôtel* palīgu – kaismīgu itālieti, kurš apstājās pie durvīm uz ēdamzāli, lai norātu mācekli, kas bija sasitis viņa pudeli. Viņš, roku gaisā pacēlis, kratīja dūri un kļiedza (par laimi durvis bija lielākā vai mazākā mērā ar skaņu izolāciju):

"Tu me fais! Tu sevi sauc par viesmīli, tu, paklidenis! Kas no tevis par viesmīli! No tevis neiznāks pat grīdu mazgātājs tajā bordelī, no kura ir nākusi tava māte! Maquereau!"

¹⁵ Ponsonby. *Recollections of Three Reigns*. London, 1951.

Viņam aptrūkās vārdu, viņš pagriezās pret durvīm un, tās atverot, vēl nobēra pēdējos apvainojumus kā Skvairs Vesterns "Tomā Džonsā".

Tad viņš izgāja ēdamzālē un peldēja uz priekšu, šķīvi rokā, graciozi kā gulbis. Pēc desmit sekundēm viņš goddevīgi paklanījās kādam klientam. Un, redzot viņu palokāmies un pasmaidām šo labvēlīgo apmācītā viesmīļa smaidu, prātā ienāca doma, ka klientam būtu vai jākaunas, ka viņu apkalpo tāds aristokrāts.¹⁶

Vēl vienu piemēru šīm pārmaiņām pretējā virzienā sniedz kāds cits angļu novērotājs:

Es atklāju, ka tā kalpone – viņu sauca Edija – un abas viesmīles uzvedās kā cilvēki, kas spēlē lugā. Viņas ietraucās virtuvē it kā no skatuves aizkulisēs, augstu paceltām paplātēm un saspringtām, augstprātīgām izteiksmēm sejās; tad uz mirkli atslāba, kamēr steigšus tika sakrauti nākamie ēdieni, un tad aizslidēja prom, jau atkal nākamajam uznācienam gatavībā savillktām izteiksmēm. Mēs ar pavāru bijām kā skatuves strādnieki šo drupu vidū un teju vai ieklausījāmies, vai nesadzirdēsim neredzamās publikas aplausus.¹⁷

Līdz ar mājkalpotāju skaita samazināšanos arī vidusšķiras mājsaimniecei ir uzspiestas Orvela aprakstītās pārmaiņas. Pasniedzot draugiem vakariņas, viņai ar netīrajiem virtuves darbiem jātiek galā tādējādi, lai viņa varētu pārslēgties no mājstrādnieces lomas uz namamātes lomu un atkal atpakaļ, viņai jāmaina savas darbības, uzvedība, noskaņojums, izejot no ēdamistabas un atgriežoties tajā. Etiķetei veltītās grāmatas pat dod ieteikumus, kā labāk tikt galā ar šīm pārmaiņām, iesakot, ka, ja namamātei uz ilgāku laiku jāpazūd aizkulišu reģionā, piemēram, lai saklātu gultas, tad, lai ievērotu pieklājību, namatēvam viesus vajadzētu izvest pastaigāties dārzā.

Mūsu sabiedrībā visur atrodamas ilustrācijas šai robežšķirtnei starp priekšplāna un aizkulišu teritorijām. Kā jau minējām – vannasistabas un guļamistabas visur, izņemot zemāko šķiru mājas, atrodas vietās, kurās netiek ielaista pirmā stāva publika. Ķermeņus, kas šajās telpās tiek tīrīti, ietērpti un grimēti, draugiem izrāda citās. Protams, virtuvē tas, kas vannas istabā un guļamistabā tiek izdarīts ar cilvēka ķermeni, tiek paveikts ar ēdienu. Īstenībā vidusšķiras un zemākās šķiras dzīves atšķiras tieši ar šo iestudējumu palīdzīdzekļiem. Taču visās mūsu sabiedrības šķirās vērojama šī tendence nodalīt mājvietu ārējos, priekšplāna un aizkulišu reģionus. Priekšplāns parasti ir

¹⁶ *Orwell G.* Down and Out in Paris and London. London, 1951. P. 68–69 (Harmondsworth: Penguin Books, 1940).

¹⁷ *Dickens M.* One pair of Hands. London, 1952. P. 13 (Harmondsworth: Penguin Books, 1961).

samērā labi iekārtots, salabots un kārtīgs, aizkulišu daļa – samērā necila. Atbilstīgi tam sociālajā ziņā pieaugušie ienāk caur priekšplānu, bet šajā ziņā nepilnvērtīgie – kalpotāji, piegādātāji un bērni – pa dibendurvīm.

Kaut arī mēs diezgan labi pazīstam ar dzīvesvietu saistīto skatuvisko iekārtojumu, citus skatuviskos iekārtojumus mēs tik labi nepamanām. Amerikas dzīvojamo namu kvartālos astoņus līdz četrpadsmit gadus veci zēni un citas nepiederošas personas ļoti labi zina, ka pagalma izejas uz klu-sajām šķērsielīņām kaut kur ved un ir izmantojamas; viņi to redz ļoti spilgti, taču vēlāk, kļūstot vecākiem, šo skatījumu zaudē. Līdzīgā veidā sētniekiem un apkopējām ir skaidrs priekšstats par mazajām durvīm, kas biroju namos ved uz dibenplāna reģioniem, un ļoti labi pārzina necienīgo pārvaldāšanas sistēmas, kas slepenībā pārvieto netīros uzkopšanas piederumus, lielākās butaforijas un viņus pašus. Līdzīga sistēma valda arī veikalos, kuros vietas “aiz letes” un noliktavas kalpo kā aizkulišu zonas.

Nemot vērā kādas konkrētas sabiedrības vērtības, ir skaidrs, ka dažu vietu aizkulišu īpatnības tajās ir iebūvētas gluži materiāli un ka salīdzinājumā ar līdzās esošām vietām šie neizbēgami ir aizkulišu apvidi. Mūsu sabiedrībā to bieži vien mūsu vietā izdara interjera dizainera māksla, tām ēkas daļām, kurās tiek strādāts, atvēlot tumšas krāsas un neapmestas ķieģeļu sienas, turpretim fasādes nogabaliem – baltu apmetumu. Fiksēts aprīkojums šo sadalījumu padara pastāvīgu. Darba devēji to pilnībā līdzsvaro, pieņemot darbā aizkulišu reģionos personas ar nevēlamām vizuālām īpašībām. Ārēji neizteiksmīgu darbinieku rezerves izmantojamas ne tikai darbībām, kas ir slēpjamās no publikas, bet arī darbībā, kuru iespējams slēpt, lai gan to darīt nav nekādas vajadzības. Kā minējis Evrets Hjūzs¹⁸, melnādainajiem darbiniekiem Amerikas fabrikās ir daudz vieglāk piešķirt statusu, ja, kā tas ir gadījumā ar ķīmiķiem, viņus iespējams nošķirt no galvenajām fabrikas ražošanas zonām. (Tas viss ir saistīts ar tādu kā ekoloģisku šķirošanu, kas ir labi pazīstama, bet maz pētīta.) Bieži vien tiek sagaidīts, lai aizkulišu teritorijā strādājošie sasniedz augstus tehniskos standartus, turpretim priekšplānā strādājošie – augstus izteiksmes standartus.

Vieta, kur parasti tiek sniegta kāda noteikta izrāde, it kā nonāk iekārtojuma un aprīkojuma, kā arī tur parasti redzamo spēlētāju un izrādes burvības varā; pat ja netiek uzvesta parastā izrāde, tik un tā šķiet, ka attiecīgajai vietai saglabājušās dažas no šīs vietas priekšplāna teritorijas iezīmēm. Piemēram, katedrāle un skolas klase saglabā daļu sava noskaņojuma pat tad, kad tur

¹⁸ Seminārā Čikāgas universitātē.

atrodas tikai remontstrādnieki, un, kaut arī šie vīri, darot savu darbu, var neizturēties ar īpašu godbijību, viņu necieņa šķiet strukturēta, īpaši vērsta pret to, ko viņiem vajadzētu just, bet ko viņi tomēr nejūt. Tāpat iespējams, ka kāda vieta tik lielā mērā tiek uztverta kā paslēptuve, kurā nav jāuztur zināmi standarti, ka tai šī aizkulišu joslas identitāte kļūst fiksēta. Tam kā piemēru varētu minēt mednieku namiņus un ģērbtuves sporta iestādēs. Arī vasaras kūrvietām, šķiet, ir fiksēta visatļautība attiecībā uz fasādēm, atļaujot citādā ziņā konservatīviem cilvēkiem iziet ielās drēbēs, kādās ģērbties svešu cilvēku klātbūtnē viņi parasti neatļautos. Tāpat atrodamas arī noziedznieku paslēptuves un kriminogēnas vietas, kurās nav nepieciešams uzturēt "legālo" ārieni. Ir ziņas, ka tāds interesants piemērs bijis atrodams Parīzē:

Tādējādi septiņpadsmitajā gadsimtā, lai kļūtu par *Argotier*, vajadzēja ne tikai lūgt žēlastības dāvanas kā parastam ubagam, bet arī būt izveicīgam kabatas zaglim. Šo mākslu varēja apgūt vietās, kuras kalpoja arī par ierastām satikšanās vietām pašām sabiedrības padibenēm, un tās parasti bija pazīstamas kā *Cours des Miracles*. Šiem namiem vai drīzāk midzeņiem tāds nosaukums bija dots tamdēļ, ka, ja ticam kādam septiņpadsmitā gadsimta rakstniekam, "blēži.. un citi, kas cauru dienu bija pavadījuši kā kropļi, kleinkāji, tūskas pārņemtie, visu iedomājamo kaišu ķertie, vakarā pārradās mājās, pārnesdami pa vērsa filejai, pa teļa gurnam, aitas kājai, neaizmirsuši arī pie siksnām piesiet vīna pudeles, un, ienākuši pagalmā, viņi meta krukus pie malas, atguva veselīgo un liksmo izskatu, un, atdarinot seno bakhānāļu liksmību, metās visādās dejās, ieguvumus rokās turēdami, bet tikmēr nama saimnieks gatavoja vakariņas. Vai gan vēl kaut kur ir pieredzēti lielāki *brīnumi* kā šajā pagalmā, kur kropļi atguva stalto stāju?"¹⁹

Tamlīdzīgās aizkulišu teritorijās jau tas vien, ka šeit neviens netiecas radīt kādu noteiktu iespaidu, nosaka tādu mijiedarbības toni, ka tur nonākušie sāk izturēties tā, it kā viņi cits citu visādā ziņā labi pazītu.

Tomēr kaut arī pastāv šī tendence, ka teritorija tiek identificēta vai nu kā izrādes, ar kuru tā ir regulāri saistīta, priekšplāna vai kā aizkulišu teritorija, tik un tā ir daudzas teritorijas, kas vienā laikā un vienā ziņā funkcionē kā priekšplāns un citā laikā un citā ziņā – kā aizkulises. Piemēram, vadoša darbinieka kabinets nepašaubāmi ir priekšplāna teritorija, jo tieši tajā ar biroja iekārtojuma kvalitātes palīdzību tiek spilgti pausts viņa statuss organizācijā. Un tomēr – šī ir tā vieta, kurā viņš var novilkt žaketi, palaist vaļīgāk kaklasaiti, turēt pa rokai kādu dzēriena pudeli un draudzīgi un pat trakulīgi uzņemt

¹⁹ *La Croix P. Manners, Custom, and Dress during the Middle Ages and during the Renaissance Period. London, 1876. P. 471.*

citus sava ranga vadošos darbiniekus.²⁰ Tāpat arī uzņēmumā, kas sarakstē ar firmai nepiederošām personām izmanto izsmalcinātu vēstulpapīru, var tikt ievērots šis padoms:

Uz biroja iekšējo saraksti vairāk attiecināmi ekonomiskuma, ne etiķetes apsvērumi. Lēts papīrs, krāsains papīrs, mimeogrāfa kopijas vai apdrukāts papīrs – ģimenē viss ir pieļaujams.²¹

Tomēr šajā pašā padomu avotā saskatāmi zināmi situācijas vietas definīcijas ierobežojumi:

Individuāli pasūtīnāts piezīmju papīrs parasti domāts, lai birojā uz tā ātrumā uzrakstītu piezīmes, tas var būt arī praktisks un brīvi lietojams. Te vietā brīdinājums: jaunākajiem darbiniekiem neklājas pasūtīnāt šādu piezīmju papīru, lai cik ērts tas būtu. Tāpat kā paklājs kabinetā uz grīdas un plāksnīte pie durvīm, piezīmju bloks ar lietotāja vārdu birojos ir statusa simbols.²²

Līdzīgā kārtā svētdienu rītos visa ģimene var izmantot sienu, kas ieskauj tās mītni, lai slēptu zināmu nevērību apģērbā un neformālu uzvedību (kas parasti tiek pieļauta tikai virtuvē un guļamistabās), izplatot to pa visu māju. Tāpat arī Amerikas vidusšķiras dzīvojamajos rajonos līniju starp bērnu rotaļu laukumu un māju mātes definē kā aizkulišu vidi – tur viņas staigā džinsos, sporta kurpēs, minimāli krāsojušās, cigareti zobos, stumj bērnu ratiņus un apstājas parunāties ar kolēģēm. Tāpat Parīzē strādnieku *quartiers* agri no rīta sievietēm šķiet, ka viņām ir tiesības paplašināt savu aizkulišu loku līdz tuvējiem veikaliņiem, un viņas dodas pēc piena un svaigas maizes čībām kājās, ritakleitām mugurā, matu tīkliņiem galvā, nekrāsojušās. Arī lielākajās Amerikas pilsētās redzamas modeles, kas uzvilkušas kleitas, kurās tiks fotografētas, uzmanīgi steidzas pa visdzīvākajām ielām, apkārtējos gandrīz neievērodamas, cepuru kasti rokā, virs frizūras pārvilktu matu tīkliņu, viņas pārvietojas, nevis cenšoties radīt par sevi iespaidu, bet gan nesaburzīties pa ceļam uz fonam izvēlēto ēku, pie kuras sāksies viņu īstā, fotografētā izrāde. Un,

²⁰ Fakts, ka mazu, privātu biroju var ļoti ātri pārveidot par aizkulišu teritoriju – ar tādu kontrolējamu metodi, ka darbinieks šajā telpā ir vienīgais, reizēm ir tas iemesls, kāpēc steno-grāfistes labāk grib strādāt privātā nekā lielā birojā. Lielā, atklātā birojā, jādomā, vienmēr atradīsies kāds, kuram vajadzēs izrādīt strādīgumu; mazā birojā, tiklīdz priekšnieks izgājis, jebkuru izlikšanos attiecībā uz darbu un etiķeti var uzreiz atnest.

Sk. Rencke R. The Status Characteristics of Jobs in a Factory. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1953. P. 53.

²¹ Esquire Etiquette. P. 65.

²² Turpat. 65. lpp.

protams, teritorija, kas parastajās izrādēs ir stabils priekšplāns, laikā pirms un pēc katras izrādes var pārvērsties par aizkulisēm, jo tajā laikā tiek veikti labojumi, remontdarbi, pārkārtošanās vai arī spēlētāji notur mēģinājumus. Lai to saprastu, pietiek ieskatīties restorānā, veikālā vai namā mirkli, pirms tas atver mums savas durvis. Tātad kopumā mums jāpatur prātā, ka, runājot par priekšplāna vai aizkulišu telpu, mēs runājam, par izejas punktu ņemot kādu konkrētu izrādi, un runājam par to funkciju, ko šī vieta veic attiecīgās izrādes laikā.

Tika minēts, ka personas, kas sadarbojas, uzvedot vienas komandas izrādi, parasti atrodas familiārās savstarpējās attiecībās. Šo familiaritāti parasti demonstrē tikai, publikai klāt neesot, jo tā rada tādu priekšstatu par sevi un komandas biedru, kas parasti neatbilst tam priekšstatam par sevi un komandas locekli, kāds tiek uzturēts publikas priekšā. Tā kā parasti aizkulišu telpa publikai nav pieejama, tad tieši šeit ir rodama tā savstarpējā familiaritāte, kas nosaka sociālās saskares toni. Līdzīgā kārtā varam sagaidīt, ka priekšplāna teritorijā valdošais būs formālais tonis.

Visā Rietumu sabiedrībā tiecas pastāvēt viena neoficiālā jeb aizkulišu uzvedības valoda un cita uzvedības valoda izrādes sniegšanas gadījumiem. Aizkulišu valoda sastāv no uzrunāšanas vārdos, kopējas lēmumu pieņemšanas, lamāšanās, klajām seksuālām piezīmēm, žēlošanās, smēķēšanas, vienkārša, neformāla apģērba, "nevīžīga" sēdēšanas un stāvēšanas pozām, runāšanas dialektā vai nestandarta valodā, neskaidras runāšanas vai kliegšanas, rotaļīgas agresivitātes un "āzēšanās", nevērības pret citiem mazsvarīgā, bet iespējami simboliskā rīcībā, nenožīmīgas darbības – dunošanas, svilpošanas, košļāšanas, knibināšanās, atraugāšanās un smakošanas. Priekšplāna uzvedības valoda uzskatāma par visa sekojošā esamības ignorēšanu (un kaut kādā mērā – par visa tā pretstatu). Tātad kopumā aizkulišu teritorijā valdošā uzvedība ir tāda, kas pieļauj nenožīmīgu rīcību, ko itin viegli varētu uztvert kā intimitātes un necieņas izpausmi pret pārējiem klātesošajiem un visu teritoriju, turpretim priekšplānā uzvedība ir tāda, kas nepieļauj šādu potenciāli aizvainojošu rīcību. Te arī jāpiezīmē, ka aizkulišu uzvedībai piemīt tas, ko psihologi sauktu par "regresīvu" raksturu. Jautājums, protams, ir, vai aizkulisēs dod indivīdiem iespēju regresēt vai arī regresija klīniskā izpratnē ir aizkulišu uzvedība, kas tiek izmantota nepiemērotos gadījumos ar sociāli nepieņemamiem motīviem.

Darbojoties aizkulišu stilā, indivīdi jebkuru teritoriju var pārvērst par aizkulisēm. Tādējādi mēs redzēsim, ka daudzos sociālos veidojumus izpildītāji pārņem kādu priekšplāna daļu un, darbojoties tur familiāri, simboliski nodala to no pārējās teritorijas. Piemēram, Amerikā dažos restorānos, jo

īpaši lētākās ēdnīcās, darbinieki, kas sapulcējušies nodalījumā, kurš atrodas vistālāk no durvīm vai vistuvāk virtuvei, vismaz dažā ziņā uzvedas tā, it kā atrastos aizkulisēs. Tāpat arī vakara lidojumos, kas nav pārpildīti, stjuartes, savus pienākumus paveikušas, mēdz iekārtoties pēdējā sēdekļī, pārauj apavus – nomaina darba laiviņas pret ērtiem sporta apaviem, aizsmēķē cigaretes un rada pieklusinātu neapkalpojošu vidi, reizēm tajā ietverot arī vienu vai divus tuvākos pasažierus.

Vēl svarīgāk ir uzskatīt, ka konkrētās situācijas būs tīri formālas vai neformālas uzvedības piemēri, kaut gan parasti vērojama tendence situācijas definīciju veidot vienā no šiem virzieniem. Mēs nesastapsimies ar šiem skaidri redzamajiem gadījumiem tāpēc, ka komandas biedri attiecībā uz vienu izrādi kādā citā izrādē kaut kādā mērā būs izpildītāji un publika citai izrādei un vienas izrādes izpildītāji un publika kādā citā izrādē kaut kādā – lai cik niecīgā – mērā būs komandas biedri. Tā konkrētā situācijā varam sagaidīt, ka viens stils dominēs, ar zināmu vainas apziņu vai šaubām par sasniegto abu stilu kombināciju vai līdzsvaru starp tiem.

Es gribētu uzsvērt faktu, ka dažā konkrētā situācijā darbība vienmēr ir kompromiss starp formālajiem un neformālajiem stiliem. Parasti aizkulišu neformālūmam tiek minēti trīs ierobežojumi. Pirmkārt, publikai klāt neesot, visi komandas locekļi gribēs uzturēt iespaidu, ka viņiem var uzticēt komandas noslēpumus un ka publikas priekšā viņi savas lomas nespēlēs slikti. Visi komandas locekļi vēlas, lai publika uzskata viņus par cienjamiem tēliem, viņi arī visticamāk vēlēšies, lai komandas biedri viņus uzskata par lojāliem, disciplinētiem spēlētājiem. Otrkārt, aizkulisēs bieži vien novērojami tādi brīži, kad spēlētāji cits citam palīdz uzturēt možu garu un iespaidu, ka tūlīt uzvedamā izrāde noritēs labi vai ka tikko nospēlētā izrāde nemaz nav bijusi tik slikta. Treškārt, ja komandā ir fundamentāli pretēju sociālu grupu pārstāvji, piemēram, no dažādām vecuma vai etniskām grupām, tad arī aizkulišu darbībā brīvībai būs noteikti kaut kādi ierobežojumi. Te, protams, vissvarīgākais ir dalījums pēc dzimumiem, jo šķiet, ka nav tādas sabiedrības, kurā abu dzimumu pārstāvji, lai cik tuvās attiecībās tie būtu, cits cita priekšā kaut kādā mērā necenstos ievērot pieklājību. Piemēram, par Amerikas rietumkrasta kuģubūvētavām varam uzzināt:

Lielākā daļa vīriešu attiecībās ar strādniecēm sievietēm bija pieklājīgi un pat galanti. Kad sievietes sāka parādīties kuģu korpusos un tālākajos būvētavas šķūņos, vīri laipni novāca no sienām kaifoto un pornouzuņēmu galerijas un pārvietoja tās instrumentu kastu krēslā. Apliecinot cieņu klātesošajām "dāmām", manieres uzlabojās, bārdas tika skūtas biežāk un

izteicieni kļuva mērenāki. Tabu attiecībā uz nepieklājīgiem izteicieniem, sievietēm dzirdot, bija tik galējs, ka likās pat uzjautrinošs, jo īpaši tādēļ, ka pašas sievietes bieži vien sniedza sadzirdamus pierādījumus tam, ka viņām šie aizliegtie vārdi nebija nedz nepazīstami, nedz traucējoši. Kad sievietes un vīrieši kopā pusdienoja vai arī kādā vaļas brīdī sarunājās, visā, kas attiecās uz zināmiem sociāliem kontaktiem, pat kuģubūvētavas neierastajā vidē, vīrieši gandrīz pilnībā turējās pie tā uzvedības modeļa, ko viņi ievēroja mājās: cieņa pret kārtīgu sievu un labu māti, atturīgā draudzība ar māsu un pat sargājošās jūtas pret ģimenes nepieredzējušo meitu.²³

Česterfildam ir līdzīgi novērojumi par kādu citu sabiedrību:

Jauktās vienlīdzīgo kompānijās (jo jauktās kompānijās visi cilvēki līdz zināmai pakāpei ir vienlīdzīgi) pieļaujama lielāka nepiespiestība un brīvība; bet arī tām *bienseance* ietvaros ir zināmas robežas. Ir jāizrāda cieņa pret sabiedrību: tu vari atturīgi uzsākt sarunu par sevis izvēlētu tēmu, tomēr vienmēr jāraugās, lai *de ne jamais parler de cordes dans la maison d'un pendu**. Tev vārdos, žestos un attieksmēs ir daudz lielāka brīvība, taču ne visatļautība. Tu vari iebāzt rokas kabatās, šņaukt tabaku, sēdēt, stāvēt, reizēm pastaigāt, ja tev tā tik; bet es ticu, ka tu neiedomāsies, ka būtu īpaši *bienseant* svilpot, uzlikt cepuri galvā, atsprādzēt bikšu lences vai siksnu, atgulties uz divāna, doties gulēt vai izgāzties klubkrēslā. Šādas brīvības un vajības var atļauties tikai vienatnē; tās ir apvainojošas pret augstākstāvošajiem, šokē un aizvaino vienlīdzīgos, ir rupjas un pazemojošas pret zemākstāvošajiem.²⁴

Kinsija dati par to, cik lielā mērā kailums vīra un sievas attiecībās ir tabu, jo īpaši amerikāņu strādnieku šķiras vecākās paaudzes vidū, dokumentē to pašu iezīmi.²⁵ Turklāt to nosaka ne tikai kautrība. Piemēram, divas aptaujātās sievietes Šetlendā salās apgalvoja, ka viņas pēc savām pavisam drīz gaidāmajām kāzām vienmēr iešot gulēt naktskreklī mugurā, ne tīras kautrības dēļ, bet gan tāpēc, ka viņām likās – viņu augumi esot pārāk tālu no tā, kas, viņuprāt, bija modernais pilsētas ideāls. Viņas varēja minēt pāris savu draudzeņu, kuras gan varētu iztikt bez šādas kautrības; jādodomā, ka pēkšņa nokrišanās svarā varētu mazināt arī viņu pašu kautrību.

Sakot, ka izpildītāji darbojas diezgan neformāli, familiāri, atbrīvoti aizkulisēs un ir ļoti piesardzīgi, sniedzot izrādi, nav jāuzskata, ka viss patīkamais, ko sniedz cilvēciska saskare – pieklājība, laipnība, dāsnums –, un prieks, ko

²³ Archibald. Op. cit. P. 16–17.

* Nekad nerunāt par virvēm mājā, kurā kāds pakāries (fr. val.).

²⁴ Letters of Lord Chesterfield to His Son/ Everyman Series. London, 1929.

²⁵ Kinsey A.C., Pomeroy W.B., Martin C.E. Sexual Behavior in the Human Male. Philadelphia, 1948. P. 366–367.

sniedz citu cilvēku klātbūtne, vienmēr būtu rezervēts aizkulisēm, bet snobisms, aizdomīgums un savas ietekmes izrādīšana – aktivitātēm priekšplāna reģionā. Bieži vien šķiet, ka to entuziasmu un dzīvo interesi, kas mums saglabājusies, mēs taupām tiem, kam sniedzam izrādes, un ka visnepārprotamākā aizkulišu solidaritātes pazīme ir izjūta, ka nu var ļauties nesabiedriskam īgnumam un aizkaitinājumam.

Interesanti ir tas, ka, lai gan katrai komandai būs iespēja novērtēt pašai savas aizkulišu dzīves “neizrādītās” uzvedības nepatīkamos aspektus, tai diezin vai būs izdevība nonākt pie līdzīgiem secinājumiem par tām komandām, ar kurām tā nonāk saskarē. Skolēni, izgājuši no klasēm un devušies ārā, lai glābtos familiaritātē un blēņās, bieži vien neapzinās, ka skolotāji, tieši tāpat kā viņi, ir devušies uz skolotāju istabu, kur var lādēties un smēķēt – līdzīgā savas aizkulišu uzvedības atpūtā. Mēs, protams, zinām, ka tikai no viena locekļa sastāvošai komandai var pašai par sevi izveidoties ļoti drūms priekšstats un ka ne viens vien psihoterapeits atrod sev darbu un pelna iztiku, klāstot indivīdiem citu cilvēku dzīves faktus un tādējādi mazinot viņu vainas apziņu. Šī izpratne par sevi un ilūzijas par citiem slēpj vienu no svarīgākajiem sociālās mobilitātes dinamikas un vilšanās aspektiem, vianalga, vai šī mobilitāte būtu augšup, lejup vai sāņus virzīta. Mēģinot izbēgt no divseju pasaules ar priekšplāna un aizkulišu uzvedības modeļiem, indivīdiem var šķist, ka tajā stāvoklī, uz kuru viņi tiecas, viņi būs šajā stāvoklī esošo indivīdu projicētie varoņi un tajā pašā laikā nebūs izpildītāji. To sasnieguši, viņi, protams, saprot, ka jaunā situācija negaidītā veidā līdzinās vecajai; abās divās publikai tiek izrādīts priekšplāns, un abas divas spēlētāju iesaista negodīgajā, plāpīgajā izrādes uzvešanā.

Reizēm tiek uzskatīts, ka parupja familiaritāte ir vienīgi kultūras izpausme, teiksim, raksturīga strādnieku šķirai, un ka augstākas kārtas cilvēki tā neuzvedas. Lieta, protams, ir tāda, ka augstākas šķiras personas parasti darbojas mazākās komandās un lielu savas dienas daļu pavada vārdiskās izrādēs, turpretim strādnieku šķiras cilvēki parasti ir lielu komandu locekļi un lielāko savas dienas daļu pavada aizkulisēs vai izrādēs bez vārdiem. Tādējādi, jo augstāk kāds atrodas statusa piramīdā, jo mazāks ir to cilvēku skaits, ar kuriem viņam varētu būt familiāras attiecības, jo mazāk laika viņš pavada aizkulisēs un jo ticamāk, ka no viņa prasīs gan pieklājības, gan etiķetes ievērošanu. Tomēr īstajā brīdī un īstajā kompānijā pat visai nevainojami izpildītāji rīkosies pagalam vulgārā veidā un no viņiem šāda rīcība pat tiks gaidīta. Apjomu un stratēģisku iemeslu dēļ ir visai ticami, ka mēs uzzināsim par strādnieku aizkulišu uzvedību, tomēr maz ticams, ka uzzināsim par to, ka

tādu atļaujas arī lordi. Interesants šīs situācijas ierobežojošs piemērs rodams saistībā ar valsts galvām, kuriem nav komandas locekļu. Reizēm šādi indivīdi var izmantot tādu kompanjonu grupu, kuri tiek pieklājīgi dēvēti par komandas locekļiem, kad nepieciešami atpūtas brīži, un tie ir jau iepriekš minētās kompanjona funkcijas piemēri. Bieži vien šāda loma tiek uzticēta galmu staļļmeistariem, kā Ponzonbijs ilustrē, aprakstot karaļa Eduarda viesošanos Dānijas galmā 1904. gadā:

Vakariņās tika pasniegti vairāki ēdieni un daudz vīna, un parasti tās ilga pusotru stundu. Tad mēs visi roku rokā devāmies uz viesistabu, kur Dānijas karalis un visa Dānijas karaliskā ģimene atkal riņķoja pa istabu. Astoņos mēs devāmies uz savu istabu smēķēt, bet, tā kā mūs pavadīja daļu svīta, tad sarunas nesniedzās tālāk par pieklājīgu apvaicāšanos par abu valstu ierāšām. Deviņos mēs atgriezāmies viesistabā, kur spēlējām kāršu spēles, parasti lū, ne uz naudu.

Desmitos mēs tikām visžēlīgi atlaisti un devāmies uz savām istabām. Šie vakari visiem bija īstas mocības, bet karalis uzvedās kā eņģelis, spēlēja vistu, kas tolaik tika uzskatīts par pavisam vecmodīgu, parasti uz ļoti zemiem punktiem. Tomēr pēc apmēram nedēļas, kas bija pavadīta šādā veidā, viņš nolēma uzspēlēt bridžu, taču tikai pēc tam, kad Dānijas karalis būs devies pie miera. Līdz desmitiem mēs ievērojām parasto kārtību, un tad princis Demidovs no Krievijas diplomātiskās misijas atnāca uz karaļa istabu un spēlēja bridžu ar karali, Seimūru, Forteskjū un mani – uz diezgan augstām likmēm. Tā mēs turpinājām līdz vizītes beigām un patīkami atpūtāmies pēc Dānijas galma stīvuma.²⁶

Par aizkulišu attiecībām ir jāsaka vēl kas. Kad apgalvojam, ka cilvēki, kas sadarbojas priekšnesumā, nebūdami publikas priekšā, var izturēties cits pret citu familiāri, tad jāpiebilst, ka cilvēki var tik lielā mērā pierast pie savas darbības priekšplāna reģionā (un priekšplānā spēlētās lomas), ka atbrīvošanās no tās būs jāpasniedz kā izrāde. Cilvēks var just pienākumu, atrodoties aizkulisēs, “izkāpt” no ierastās lomas, un var izrādīties, ka tā ir lielāka poza nekā izrāde, no kuras viņam šādā veidā it kā vajadzētu atpūsties.

Šajā nodaļā esmu runājis par to, cik noderīga ir kontrole pār aizkulisēm un par dramaturģiskajiem sarežģījumiem, kas rodas tad, kad šo kontroli nav iespējams īstenot. Tagad es gribētu pievērsties šādai problēmai: kontrole pār pieeju priekšplānam. Taču, lai to izdarītu, ir nepieciešams mazliet paplašināt sākotnējos atsaucē punktus.

Ir izskatīti divu norobežotu teritoriju tipi: priekšplāna apgabali, kuros notiek vai varētu notikt kāda noteikta izrāde, un aizkulišu apgabali, kur notiek ar izrādi saistītas darbības, kas tomēr neatbilst ar izrādes palīdzību

²⁶ Ponsonby. Op. cit. P. 269.

radītajam priekšstatam. Šķiet, būtu pamatoti pievienot vēl trešo, pārpalikušo, apgabalu, proti, visas tās vietas, kas nepieder nevienam no šiem abiem identificētajiem reģioniem. Šādu reģionu varētu nosaukt par "ārpusi". Šis priekšstats par ārpuses teritoriju, kas attiecībā uz kādu konkrētu izrādi nav nedz priekšplāns, nedz aizkulisēs, saskan ar mūsu ikdienišķo priekšstatu par sociālajiem veidojumiem, jo, ja aplūkosim lielāko daļu ēku, tad redzēsim, ka tajās ir telpas, kas regulāri vai īslaicīgi tiek izmantotas kā aizkulišu un priekšplānu reģioni, un ka ēkas āršienas šīs abu tipu telpas nodala no ār pasaules. Tos indivīdus, kas atrodas ārpus sociālā veidojuma, varam dēvēt par nepiederošajiem.

Kaut arī priekšstats par ārpusi ir pašsaprotams, tomēr bez pietiekami nopietnas attieksmes tas var radīt pārpratumus un apjukumu, jo, kad uzmanību virzām no priekšplāna vai aizkulišu apvidus uz ārpusi, tad parasti arī mainām izejas punktu no vienas izrādes uz kādu citu. Ja par izejas punktu pieņem kādu konkrētu notiekošu izrādi, tad tie, kuri atrodas ārpusē, būs cilvēki, kam spēlētāji īstenībā vai potenciāli sniedz izrādi, bet izrādi (kā redzēsim), kas atšķiras no notiekošās izrādes vai ir pārlietu līdzīga tai. Kad nepiederošie negaidīti ienāk kādas konkrētas, notiekošās izrādes priekšplāna vai aizkulišu teritorijā, viņu nepiemērotās klātbūtnes sekas bieži vien vislabāk pētīt nevis pēc tā, kādu iespaidu tā atstāj uz tobrīd notiekošo izrādi, bet gan pēc tās ietekmes uz kādu citu izrādi, proti, uz to, kuru spēlētāji vai publika parasti izrādītu nepiederošajiem tādā laikā un vietā, kad nepiederošo publika būtu paredzēta.

Jēdzieniska uzmanība ir nepieciešama vēl vienā ziņā. Priekšplānu un aizkulisēs no ār pasaules norobežojošā siena acīmredzot spēlē zināmu lomu izradē, kas tiek uzvesta un izrādīta šajos reģionos, un mājas ārējais rotājums ir daļēji uzskatāms par kādas citas izrādes aspektu; turklāt šis pēdējais ieguldījums var izrādīties svarīgāks. Tā, piemēram, par Anglijas ciematu mājām mēs uzzinām:

Tas, no kāda auduma bija pagatavoti logu aizkari, vairākumā ciemata māju bija tieši atkarīgs no tā, cik redzams bija katrs logs. "Labākie" aizkari bija tajās vietās, kur tie neapšaubāmi tiks redzēti, un bija daudz labāki nekā aizkari pie citu skatieniem slēptajiem logiem. Turklāt arī tie audumi, kuriem raksts bija drukāts tikai vienā pusē, tika piekārti tā, lai raksts būtu redzams no ārpusēs. Šāda "vismodernākā" un dārgākā auduma izmantošana, lai to pēc iespējas labāk izrādītu, uzskatāma par tipisku prestiža iegūšanas paņēmieni.²⁷

Šā pētījuma 1. nodaļā tika minēts, ka spēles izpildītāji tiecas radīt iespaidu vai nenonākt pretrunās ar iespaidu, ka viņu tobrīd spēlētā loma ir viņu vissva-

²⁷ Williams W.M. The Sociology of an English Village. London, 1956. P. 112.

rīgākā loma un ka viņiem piedēvētās īpašības ir viņu visbūtiskākās un raksturīgākās īpašības. Ja indivīdi redz izrādi, kas nav bijusi viņiem domāta, tad viņi var just vilšanos gan pret šo, gan arī pret viņiem domāto izrādi. Arī izpildītājs var justies apjucis, kā min Kenets Bērks:

Mēs visi ar savām nodalītajām reakcijām līdzināties tam vīram, kas savā birojā ir tirāns, bet mājās, ģimenes vidū – vārgulis, vai arī kā mūziķis, kas savā mākslā ir pašpārliecināts, bet personiskās attiecībās – kautrīgs. Šāda norobežošanās rada grūtības tad, kad cenšamies šos nodalījumus apvienot (tāpat kā tas vīrs, kurš birojā ir tirāns, bet ģimenē – vārgulis, ja viņam pēkšņi nāktos pieņemt pie sevis darbā savu sievu vai bērnus, saprastu, ka šie nodalīšanas paņēmieni nedarbojas, un sāktu just apjukumu un mokas).²⁸

Šīs problēmas var īpaši saasināties tad, kad viena indivīda izrāde ir atkarīga no īpašām dekorācijām. Tas arī ir izskaidrojums, kāpēc Hermans Melvils juta zināmu vilšanos, kad kuģa kapteinis, kurš, satiekoties uz kuģa, nekad viņu “neredzēja”, pēc Melvila dienesta laika beigām kādā saviesīgā sarīkojumā Vašingtonā bija pavisam laipns:

Un kaut arī uz fregates klāja komodors nekad nekādā veidā netika mani personiski uzrunājis – nedz arī es viņu –, tomēr ministra rīkotajās viesībās, *tur* mēs kļuvām ļoti runīgi; un tāpat man nepatika nepamanīts, ka šajā pūlī starp ārzemju un visas Amerikas valstsvīriem un magnātiem mans cienījamais draugs nelikās tik augsts kā tad, kad vientuļi stāvēja, atspiedies pret “Negrimstoša” kvarterklāja misiņa margām. Likās, ka viņš, tāpat kā daudzi citi kungi, vislabāk izskatās un arī izpelnās vislielāko godbijību paši savās mājās, uz savas fregates.²⁹

Šīs problēmas risinājums ir tāds, ka spēles dalībniekam jānošķir savas publikas tā, lai tie indivīdi, kas redz viņu vienā lomā, nebūtu tie paši, kas viņu redz arī kādā citā lomā. Tā, piemēram, daži franču Kanādas priesteri negrib dzīvot tik askētisku dzīvi, lai nevarētu iet peldēties kopā ar draugiem, taču viņiem šķiet, ka labāk ir doties peldēties kopā ar cilvēkiem, kas nav viņu draudzes locekļi, jo familiaritāte, kas rodas pludmalē, nav savienojama ar draudzes dzīvē nepieciešamo distanci un cieņu. Priekšplāna kontrole ir viens no publikas segregācijas paņēmieniem. Nespēja šo kontroli saglabāt ieliek izpildītāju tādā situācijā, ka viņš nezina, kura no lomām nākamajā mirklī būtu jāprojicē, līdz ar to viņam ir grūti kādā no tām gūt dramaturģiskus panākumus. Ir viegli just līdzjūtību pret aptiekāru, kas izturas kā pārdevējs vai kā nosmulējies noliktavas strādnieks pret pircēju, kurai izrādās

²⁸ Burke K. *Permanence and Change*. New York, 1953. P. 309. Zemsvītras piezīme.

²⁹ Melville H. *White Jacket*. Oxford University Press, 1966.

esam recepte, turpretim nākamajā brīdī viņš jau projicē cienīgu, objektīva medicīnas profesionāla nevainojamo pozu attiecībās ar pircēju, kas vēlas tikai trīs centu marku vai šokolādes saldējumu.³⁰

Skaidrs, ka gluži tāpat, kā izpildītājam ir ieteicams izslēgt no publikas cilvēkus, kas redz viņu citā un citādā izrādē, tāpat arī viņam ir noderīgi izslēgt no publikas tos, kas redzējuši viņu piedalāmies izrādē, kura ir pretrunā pašlaik uzvestajai. Cilvēki, kas redzami kāpuši vai krituši sociālajā hierarhijā, panāk to vērienīgi, pametot savas izcelsmes vietu. Tāpat kā ir ērti spēlēt dažādas ierastas darbības dažādām publikām, tāpat ir ērti arī nošķirt vienas un tās pašas darbības dažādaī publikai, jo tikai tādējādi katra publika jutīsies tā, it kā tikai tā dabū visvēlamāko izrādi, lai gan šī pati izrāde tiek demonstrēta arī citām publikām. Arī šajā gadījumā liela nozīme ir priekšplāna teritorijas kontrolei.

Pareizi plānojot izrādes, ir iespējams ne tikai noturēt dažādās publikas nošķirtībā (parādoties tām dažādos priekšplāna reģionos vai secīgi vienā un tajā pašā reģionā), bet arī iekārtot brīvus mirkļus starp izrādēm, lai varētu psiholoģiski un fiziski norobežoties no vienas personiskās fasādes un pieņemt kādu citu. Tomēr reizēm var rasties sarežģījumi tādos sociālos veidojumos, kuros vieniem un tiem pašiem vai arī dažādiem komandas locekļiem vienā laikā ir jānodarbojas ar dažādām publikām. Ja šīs dažādās publikas nonāk cita citai sadzirdamā attālumā, tad var būt grūti uzturēt iespaidu, ka katra no tām saņem īpašu un neatkārtojamu pakalpojumu. Piemēram, ja namamāte vēlēšies katru viesi sevišķi silti sveikt vai arī no viņa atvadīties, īstenībā – sniegt īpašu izrādi, tad viņai tas būs jādara priekštelpā, kas ir šķirta no istabas, kurā uzturas pārējie viesi. Līdzīgā kārtā gadījumos, kad apbedīšanas birojam vienā dienā jānotur divas izvadīšanas ceremonijas, darbiniekiem vajadzēs izplānot abu publiku iziešanu cauri viņu iestādei tā, lai to ceļi nekrustotos, jo citādi viņi varētu riskēt ar iespaida sagraušanu, ka sēru nams līdzinās mājām prombūtnē esošiem. Tāpat arī mēbeļu veikālā pārdevējam, kas klientu “pārbīda” no vienas mēbeļu iekārtas uz citu, dārgāku, sava publika ir jānotur nesadzirdamā attālumā no kāda cita pārdevēja, kas tajā laikā kādu citu klientu “pārbīda” no vēl lētākas iekārtas uz to, no kuras pirmais pārdevējs cenšas savu klientu pārbīdīt, jo šajā gadījumā viens pārdevējs slavēs otra pārdevēja noniecināto iekārtu.³¹ Protams, ja dažādās publikas šķir sienas, tad spēlētājs var uzturēt vēlamo iespaidu, strauji šaudoties no vienas teritorijas

³⁰ Sk. Weinlein. *Pharmacy as a Profession in Wisconsin*. P. 147–148.

³¹ Sk. Conant L. *The Borax House// The American Mercury*. XVII. P. 172.

uz otru. Šādu uzvedumu paņēmieni, iespējams, ar diviem pieņemšanas kabinetiem, ir ļoti iecienījuši Amerikas zobārsti un ārsti.

Gadījumos, kad publikas neizdodas nošķirt un kāds nepiederošais noskatās viņam neparedzētu izrādi, rodas nopietnas grūtības iespaidu pārvaldīt. Mināmi divi iespējamie šīs problēmas risināšanas paņēmieni. Pirmais ir tāds, ka tiem, kas atrodas publikā, tiek pēkšņi piešķirts aizkulišu statuss, tie to pieņem un kopā ar izpildītāju maina izrādi tā, lai tā būtu pasniedzama nepiederošajam. Piemēram, vīrs un sieva, iegrīmuši ikdienišķos ķīviņos, pēkšņi, kad viņus apciemo kāds paziņa, metīs pie malas savus strīdus un notēlos pavisam draudzīgas attiecības. Tādas attiecības un sarunas, kurās visiem trim nav iespējams iesaistīties, tiks atliktas. Tātad kopumā, lai pret jaunpienācēju izturētos tā, kā viņš ir pieradis, spēlētājam strauji jāpārslēdzas uz tādu izrādi, kāda jaunpienācējam varētu likties piedienīga. Tomēr tikai retos gadījumos to ir iespējams izdarīt tik gludi, lai jaunpienācējam saglabātos ilūzija, ka pēkšņi uzvestā izrādē ir spēlētāja dabiskā izturēšanās. Pat, ja tas izdodas, tad tai publikai, kas tur jau atradās iepriekš, liksies, ka tas, ko tā uztvērusi kā spēlētāja patību, īstenībā tāda nav bijusi.

Ir minēts arī, ka ar šādiem traucējumiem var tikt galā, panākot, lai klātesošie pārslēdzas uz tādu situācijas definīciju, kurā iespējams iekļaut arī šo ienācēju. Vēl viens veids, kā tikt galā ar šo problēmu, ir ienācēju sveikt nepārprotami – kā tādu, kam jau visu laiku būtu vajadzējis atrasties šajā reģionā. Lielākā vai mazākā mērā turpinās jau iesāktā izrādē, bet tajā tiek iesaistīts arī jaunpienācējs. Piemēram, ja cilvēks negaidīti iegriežas pie draugiem un izrādās, ka tie ir sarīkojuši viesības, viņu parasti priecīgi uzņems un pierunās palikt. Ja viņš netiktu sagaidīts ar šādu entuziasmu, tad šis atklājums, ka viņš nav ticis iesaistīts, varētu diskreditēt to draudzīgo priekšplānu, kas citos gadījumos pastāv starp nejaušo atnācēju un saimniekiem.

Tomēr parasti neviens no šiem paņēmieniem nav īpaši efektīvs. Parasti tad, kad šis negaidītais ienācējs parādās priekšplānā, izpildītāji tiecas sagatavoties uzsākt to izrādi, kuru viņi izrāda citiem negaidītiem ienācējiem citā laikā un vietā, un šī pēkšņā gatavība rīkoties kādā noteiktā veidā rada vismaz īslaicīgu apjukumu tajā izrādē, kuru tās dalībnieki jau spēlē. Līdz ar to spēles dalībnieki kādu brīdi atradīsies starp divām dažādām realitātēm, un, iekams nav doti un saņemti signāli, komandas locekļi var īsti nesaprast, kā rīkoties. Viņi gandrīz neizbēgami nonāks neērtā situācijā. Šo apstākļu dēļ ir saprotams, ka šādos gadījumos pret jaunpienācēju netiek vērsti neviens no iepriekš minētajiem paņēmieniem, bet pret viņu izturēsies tā, it kā viņa vispār tur nebūtu, vai arī viņu bez īpašām ceremonijām palūgs iziet ārā.

4. nodaļa

PRETRUNĪGAS LOMAS

Viens no visu komandu vispārējiem mērķiem ir uzturēt to izrādes radīto situācijas definīciju. Tas prasīs dažu faktu īpašu izcelšanu un citu – noslēpšanu. Ņemot vērā izrādē dramatizētās realitātes trauslumu un nepieciešamību pēc izteiksmes konsekvences, parasti ir tādi fakti, kuri, ja tie izrādes laikā piesaistītu uzmanību, diskreditētu, izjauktu vai padarītu nederīgu šīs izrādes radīto iespaidu. Varam teikt, ka šie fakti sniedz “destruktīvu informāciju”. Tāpēc daudzu izrāžu galvenā problēma ir informācijas kontrole: publika nedrīkst gūt destruktīvu informāciju par situāciju, kas tai tiek definēta. Citiem vārdiem sakot, komandai jābūt spējīgai glabāt savus noslēpumus un arī panākt, ka tās noslēpumi tiek glabāti.

Pirms turpinājuma būtu noderīgi izteikt pāris apsvērumu par dažāda veida noslēpumiem, jo dažāda tipa noslēpumu atklāšana dažādā veidā apdraud izrādes. Minētie tipi izrietēs no šo noslēpumu veiktās funkcijas, kā arī no šo noslēpumu attiecībām ar to, kāds priekšstats citiem radies par noslēpumu glabātāju; es pieņemšu, ka jebkurš atsevišķs noslēpums var piederēt vairāk nekā vienam no šiem tipiem.

Pirmkārt, ir noslēpumi, kas reizēm tiek dēvēti par “tumšajiem” noslēpumiem. Tie ir fakti par komandu, ko tā zina un slēpj un kas ir nesavienojami ar to paštēlu, ko komanda cenšas uzturēt publikas priekšā. Tumšie noslēpumi, protams, ir divkārtšie noslēpumi: viens ir būtiskais fakts, kas tiek slēpts, bet otrs ir fakts, ka šie būtiskie fakti nav atklāti atzīti. Tumšie noslēpumi tika izskatīti 1. nodaļā, sadaļā par pārprastām izrādēm.

Otrkārt, ir tā saucamie stratēģiskie noslēpumi. Tie ir saistīti ar tiem komandas nolūkiem un spējām, ko tā slēpj no publikas, lai neļautu tai efektīvi

adaptēties situācijā, ko komanda ir ieplānojusi radīt. Stratēģiskie noslēpumi ir tie, kurus izmanto uzņēmumi vai armijas, plānojot nākamo soli pret opozīciju. Kamēr komanda neizliekas, ka tā ir komanda bez stratēģiskiem noslēpumiem, tikmēr tās stratēģiskajiem noslēpumiem nav jābūt tumšiem. Tomēr jāpiezīmē, ka, pat ja komandas stratēģiskie noslēpumi nav tumšie noslēpumi, tik un tā šādu noslēpumu atklāšana vai atklāšanās traucē komandas izrādei, jo komandai pēkšņi un negaidīti izrādās nevajadzīgi un mulķīgi uzturēt to rūpību, mazrunību un tišo divdomību rīcībā, kas no tās tika sagaidīta pirms noslēpumu atklāšanas. Jāpiebilst arī, ka tikai stratēģiski parasti ir tie noslēpumi, kurus komanda beigu beigās atklāj, ja ir spiesta to darīt, turpretim tiek pieliktas visas pūles, lai tumšos noslēpumus saglabātu mūžīgi. Tāpat arī iespējams piebilst, ka bieži informācija tiek noklusēta nevis tādēļ, ka tai ir kāda īpaša stratēģiska nozīme, bet gan tādēļ, ka šķiet – šāda nozīme tai varētu rasties nākotnē.

Treškārt, var būt tā saucamie iekšējie noslēpumi. Tie ir noslēpumi, kuru zināšana apliecina kāda indivīda piederību grupai un arī palīdz grupai justies nošķirtai un atšķirīgai no indivīdiem, kuri “ir neziņā”.¹ Iekšējie noslēpumi dod objektīvu intelektuālu saturu subjektīvi izjustai sociālajai distancei. Gandrīz vai visai sociāla veidojuma informācijai piemīt kaut kas no šīs izslēgšanas funkcijas, un to iespējams uzskatīt par tādu, par kuru citiem nav nekādas daļas.

Iekšējie noslēpumi var būt stratēģiski maznozīmīgi un nebūt īpaši tumši. Ja tā, tad, šādiem noslēpumiem atklājoties vai tos atklājot, komandas izrāde netiek īpaši izjaukta; komandas locekļiem vienkārši jānovirza savas slepenās baudas uz kaut ko citu. Protams, noslēpumi, kas ir stratēģiski un/vai tumši, īpaši labi kalpo kā iekšējie noslēpumi, un īstenībā redzams, ka bieži vien tieši šā iemesla dēļ noslēpumu stratēģiskums vai tumšums tiek pārspīlēts. Interesanti, ka sociālo grupu līderi attiecībā uz svarīgiem stratēģiskiem noslēpumiem bieži vien sastopas ar dilemmu. Tie grupas locekļi, kuriem šie noslēpumi netiek uzticēti, noslēpumam beigu beigās nākot gaismā, jutīsies izslēgti un apvainoti; no otras puses, jo lielāks to cilvēku skaits, kam noslēpums ir uzticēts, jo lielāka iespēja, ka šis noslēpums tīši vai netīši varētu tikt atklāts.

Vēl divu veidu noslēpumi parādās, vienai komandai kaut ko zinot par otras komandas noslēpumiem. Pirmām kārtām tie ir noslēpumi, ko mēs varētu saukt par “uzticētajiem” noslēpumiem. Tie ir noslēpumi, kurus to

¹ Galvenokārt Rīsmāna diskusija par “iekšējo ziņotāju”: *The Lonely Crowd*. Yale, 1950. P. 199–209.

zinātājs spiests glabāt savu attiecību dēļ ar to komandu, uz kuru šis noslēpums attiecas. Ja indivīds, kam šis noslēpums ir uzticēts, grib būt tas, par ko viņš uzdodas, tad viņš ir spiests šo noslēpumu glabāt, pat ja tas nav saistīts ar viņu pašu. Piemēram, kad advokāts atklāj savu klientu nepiedienību, tiek apdraudētas divu veidu izrādes – klienta nevainības spēlēšana tiesai un advokāta lojalitāte pret savu klientu. Jāpiezīmē arī, ka komandas stratēģiskie noslēpumi neatkarīgi no tā, vai tie ir tumši vai ne, būs uzticēti visiem komandas locekļiem, jo katrs komandas loceklis tieksies izrādīt savu lojalitāti pārējiem komandas locekļiem.

Otra tipa informāciju par citu noslēpumiem varam saukt par “brīvo” informāciju. Brīvais noslēpums ir kāda cita noslēpums, kas tev ir zināms un ko tu vari atklāt, neapdraudot savu izrādīto paštēlu. Kāda rīcībā brīvie noslēpumi var nonākt, tos atklājot, nejauši izzinot, nevilšus atzīstoties, uzzinot no kāda cita, utt. Kopumā mums jāsaprot, ka vienas komandas brīvie vai uzticētie noslēpumi kādai citai komandai var būt tumšie vai stratēģiskie noslēpumi, un komanda, kuras vitālie noslēpumi tapuši zināmi citiem, centīsies panākt, lai šo noslēpumu zinātāji pret tiem izturētos nevis kā pret brīviem, bet gan kā pret uzticētiem noslēpumiem.

Šī nodaļa pievērsīsies tiem cilvēku tipiem, kuriem top zināmi komandas noslēpumi, kā arī pamatojumiem un draudiem viņu privilēģētajam stāvoklim. Taču, pirms turpinām, skaidri jāpasaka, ka ne visa destruktīvā informācija atrodama noslēpumos un ka informācijas kontrole nozīmē daudz vairāk nekā tikai noslēpumu glabāšanu. Šķiet, ka saistībā ar ikkatru izrādi pastāv fakti, kas ir nesavienojami ar to tēlu, ko cenšas radīt šī izrāde, bet kurus neviens nav apkopojis un sakārtojis lietojamā formā. Piemēram, arodbiedrības avīzei var būt tik maz lasītāju, ka redaktors, baidoties zaudēt darbu, var atteikties veikt profesionālu pētījumu par lasītājiem, tādējādi nodrošinot, ka ne viņam, ne kādam citam nebūs efektīvu pierādījumu par viņa darba neefektivitāti, par kuru varētu būt radušās aizdomas.² Šie ir latentie noslēpumi, un noslēpumu glabāšanas problēma būtiski atšķiras no latentu noslēpumu latentuma saglabāšanas. Vēl viens destruktīvas, bet ar noslēpumiem nesaistītas informācijas piemērs ir jau iepriekš minētie netīšie žesti. Šādi notikumi piesaka informāciju – situācijas definīciju, kas nav savienojama ar izpildītāju projicētajiem apgalvojumiem, bet šie neveiksmīgie notikumi neveido noslēpumus. Izvairīšanās no šādiem ekspresīvi nesaderīgiem notikumiem arī ir sava veida informācijas kontrole, taču šajā nodaļā tā netiks aplūkota.

² Aprakstīts Wilensky. The Staff Expert. VII nod.

Ņemot par izejas punktu konkrētu izrādi, esam pēc funkcijām izdalījuši trīs izšķirīgās lomas: tie, kas izrāda; tie, kam tiek izrādīts; un nepiederošie, kas nedz piedalās izrādē, nedz to vēro. Tāpat iespējams izdalīt arī šīs trīs izšķirīgās lomas, ņemot par pamatu informāciju, kas parasti ir pieejama to izpildītājiem. Izpildītāji parasti apzinās, kādu iespaidu paši cenšas uzturēt, turklāt viņiem par izrādi ir destruktīva informācija. Publika zina to, ko tai ir ļauts uztvert, bet šīs zināšanas papildina tas, ko tā, cieši novērojot, saskata neoficiāli. Pamatvilcienos tā zina izrādes uzturēto situācijas definīciju, bet tai par to nav destruktīvas informācijas. Nepiederošajiem nav zināmi nedz izrādes noslēpumi, nedz tās uzturētais šķitums. Šīs trīs izšķirīgās lomas iespējams aprakstīt arī pēc tā, kurām teritorijām šīs lomas izpildītāji var piekļūt: izpildītāji parādās priekšplānā un aizkulisēs; publika parādās tikai priekšplānā; un nepiederošie netiek ielaisti nevienā no šīm teritorijām. Jāpiezīmē, ka izrādes laikā varam sagaidīt zināmu savstarpēju atbilstību starp funkciju, pieejamo informāciju un pieejamajām teritorijām, tādējādi, piemēram, zinot, kurām teritorijām indivīdam ir pieeja, varam saprast, kādu lomu viņš izrādē spēlējis un kāda informācija viņam par to bijusi.

Istenībā atbilstība starp funkciju, rīcībā esošo informāciju un pieejamajām darbības vietām reti kad ir pilnīga. Saistībā ar izrādi veidojas papildu skatpunkti, kas sarežģī vienkāršās attiecības starp funkciju, informāciju un vietu. Daži no šiem īpašajiem skatpunktiem tiek ieņemti tik bieži un to nozīmība izpildītājam kļūst tik skaidri saprotama, ka varam tos dēvēt par lomām, kaut gan attiecībā pret trim izšķirīgajām lomām tās varētu saukt par pretrunīgām lomām. Šeit tiks aplūkotas dažas visspilgtākās.

Iespējams, visuzskatāmākās pretrunīgās lomas ir tās, kuras personu kādā sociālā veidojumā ievēd ar viltus masku.

Pirmkārt, ir "ziņu pienesēja" loma. Ziņu pienesējs ir kāds, kas izrādes dalībnieku priekšā izliekas par viņu komandas locekli, kuram ir ļauts nākt aizkulisēs un iegūt destruktīvu informāciju un kurš tad atklāti vai slepeni nodod izrādi publikai. Plaši pazīstami ir militārie, rūpnieciskie un kriminālie šīs lomas paveidi. Ja šķiet, ka sākumā indivīds komandā iesaistījies patiesu apsvērumu vadīts un viņam nav bijis iepriekšēja plāna atklāt tās noslēpumus, tad mēs saucam viņu par nodevēju, pārbēdzēju, jo īpaši tad, ja viņš ir tāds cilvēks, kam vajadzēja kļūt par krietnu komandas locekli. Indivīds, kam visu laiku bijis nodoms ziņot par komandu un kas tajā iesaistījies tikai šā mērķa dēļ, reizēm tiek dēvēts par spiegu. Protams, bieži vien atzīmēts, ka ziņu pienesēji – gan nodevēji, gan spiegi – ir lieliskā situācijā, lai varētu spēlēt dubulto spēli, nododot to noslēpumus, kuri no viņiem noslēpumus pārņem.

Protams, ziņu pienesējus iespējams klasificēt arī citādi: kā min Hanss Špeiers, daži savam darbam ir profesionāli sagatavoti, citi ir amatieri; daži ir augstas, citi – zemas kārtas; daži strādā naudas, citi – pārliecības dēļ.³

Otrkārt, ir arī “ielikteņa” loma. “Ieliktenis” ir kāds, kurš uzvedas tā, it kā būtu parasts publikas loceklis, taču īstenībā darbojas kopā ar izrādes dalībniekiem. Parasti šāds ieliktenis vai nu demonstrē publikai skaidru paraugu, kā reaģēt uz izrādi, vai arī nodrošina tādu publikas reakciju, kāda attiecīgajā mirklī izpildītājiem ir vajadzīga. Tagad no izklaides biznesa ir plaši pārņemti tādi apzīmējumi kā ieliktenis un aplaudētājs. Mēs šo lomu, protams, vislabāk pazīstam no atrakciju parkiem, turpmākās definīcijas dod ieskatu šā jēdziena izcelsmē.

Tāpat ir arī “pievilinātājs”, indivīds, reizēm vietējais laukis, ko noalgo azartspēļu telts īpašnieks, lai tas laimētu lielas balvas un mudinātu pūli spēlēt. Kad vietējie ir iesīlušies, pievilinātāji tiek novākti un viņi savu laimestu atdod kādam ārā gaidošam vīram, kurš ar spēļu telti it kā nekādi nav saistīts.⁴

Ievilinātājs ir arī cirka darbinieks, kas pieskrien pie bērnu izrādes biļešu kases tajā psiholoģiskajā mirklī, kad iekšāsaucējs beidz savu priekšnesumu. Viņš un citi ievilinātāji nopērk biļetes un metas iekšā, un pie ieejas sapulcējušos pilsētnieku bariņš arī nevilcinoties dara tāpat.⁵

Nevajadzētu uzskatīt, ka ielikteņi sastopami tikai nerespektablās izrādēs (kaut arī iespējams, ka tikai nerespektablie ielikteņi savu lomu spēlē sistēmātiski un bez personiskām ilūzijām). Piemēram, tipiski, ka neformālās sarunās sieva tēlo interesi par vīra stāstīto anekdoti un pat uzvedina viņu, dodot mājienus, kaut gan īstenībā šo anekdoti ir dzirdējusi daudz reižu un zina, ka vīrs, izliekoties, ka kaut ko stāsta pirmo reizi, tikai spēlē. Tātad ieliktenis ir kāds, kurš izliekas esam viens no daudzajiem nezinošajiem publikas locekļiem un savu slēpto informētību izmanto spēlējošās komandas labā.

Tagad pievērsīsimies kādam citam viltvārdim publikā, kurš savu slēpto informētību izmanto nevis izrādes dalībnieku, bet gan publikas labā. Šā tipa piemērs varētu būt cilvēks, kas tiek algots, lai pārbaudītu izpildītāju standartus, lai nodrošinātu to, ka zināmos aspektos izrādītā realitāte nebūtu pārāk tāla no īstās realitātes. Viņš darbojas, oficiāli vai neoficiāli, kā neko nezinošās publikas interešu aizstāvis un uztveres un ētisko prasību ziņā ir daudz stingrāks nekā parasti novērotāji.

³ *Speier H.* Social Order and the Risks of War. Glencoe, 1952. P. 264.

⁴ *Maurer D.* Carnival Cant// American Speech. VI. P. 336.

⁵ *White P.W.* A Circus List// American Speech. I. P. 283.

Reizēm šie aģenti darbojas atklāti, iepriekš brīdinot izrādes dalībniekus, ka viņu nākamā izrāde tiks pārbaudīta. Tādējādi aktieri pirmizrādēs un ares-tētās personas tiek taisnīgi brīdinātas, ka viss viņu teiktais var tikt izmantots kā pierādījums pret viņiem. Līdzīgu iespēju izpildītājiem dod arī novērotājs, kas piedaloties uzreiz atklāj savus nolūkus.

Reizēm tomēr šāds aģents rīkojas pagrīdē un, uzvezdamies kā viens no lētticīgās publikas locekļiem, pasniedz izrādes dalībniekiem virvi, ar ko pakārties. Reizēm ikdienā šādi aģenti, kuri par sevi nebrīdina, tiek dēvēti par "okšķeriem", tā viņi tiks saukti arī šeit, un saprotamu iemeslu dēļ viņi nav labi ieredzēti. Pārdevēja apjauš, ka ir zaudējusi savaldīšanos un nepieklājīgi izturējusies pret pircēju, kurš patiesībā ir firmas aģents, kas pārbauda, kā pārdevēji izturas pret īstiem pircējiem. Pārdevējs pārtikas veikalā atklāj, ka ir pārdevis preces par nelegālām cenām pircējiem, kuri ir eksperti un kuriem šajā jomā ir zināmas pilnvaras. Ar līdzīgu problēmu sastopas arī dzelzceļnieki.

Bija laiki, kad konduktors varēja pieprasīt, lai pasažieri izturas pret viņu ar cieņu; tagad viņu var iegāzt okšķeris, ja viņš aizmirst ņemt cepuri, ienākot vagonā, kurā sēž sievietes, vai arī ja neizrāda glumo padevību, ko viņam uzspiedusi pieaugošā šķiru apziņa vai no Eiropas un viesnīcu pasaules pārņemtie modeļi, kā arī konkurence ar citām transporta formām.⁶

Līdzīgā kārtā ielasmeitai var gadīties piedzīvot, ka viņas darbības sākuma stadijā izteikts priekšlikums nāk no klienta, kurš īstenībā ir policists⁷, un šīs vienmēr draudošās iespējas dēļ viņa mazliet piesargās no svešas publikas, tādējādi daļēji sabojādama savu izrādi.

Starp citu, jābūt uzmanīgiem, lai atšķirtu īstos okšķerus no tiem, kas par tādiem uzdodas, kurus bieži vien dēvē par pārgudreļiem un kašķīgajiem, kuriem nav zināšanu par darbībām aizkulisēs, kaut viņi izliekas, ka tādas ir, un tāpat arī viņus ne likums, ne ieradums nav pilnvarojis pārstāvēt publiku.

Mūsdienās esam raduši uztvert aģentus, kas pārbauda izrādes vai izpildītāju standartus (vai nu tas tiek darīt atklāti vai bez brīdinājuma), kā daļu no pakalpojumu struktūras un jo īpaši kā daļu no sociālās kontroles, ko valdības organizācijas veic patērētāja un nodokļu maksātāja labā. Bieži vien šāda veida darbs tiek veikts arī plašākā sociālā jomā. Heraldikas un protokola institūcijas ir šajā ziņā pazīstamākie piemēri, šīs iestādes nodrošina, lai aristokrātija un augsti valdības ierēdņi, kā arī tie, kas nepamatoti par tādiem uzdodas, visi ieņemtu tiem pienācīgās vietas.

⁶ Cottrell W.F. The Railroader. Stanford, 1940. P. 87.

⁷ Murtagh J.M. and Harris S. Cast the First Stone. New York, 1958. P. 100. un 225–230.

Taču publikā ir vēl viens īpatnējs tips. Viņš tajā ieņem neievērojamu, pieticīgu vietu un aiziet no šīs teritorijas kopā ar pārējo publiku, bet dodas pie sava darba devēja – pie izrādi sniegušās komandas konkurenta – un ziņo par redzēto. Viņš ir profesionālais pircējs – Gimbela cilvēks pie Meisija un Meisija cilvēks pie Gimbela; viņš ierodas modes skatēs, ārzemnieks Nacionālās aviācijas sanāksmē. Pircējs ir tas, kam ir formālas tiesības izrādi noskatīties, bet kuram, kā reizēm šķiet, vajadzētu būt gana pieklājīgam un palikt pašam savā aizkulišu teritorijā, jo viņa interesei par izrādi ir nepareizā perspektīva, viņš ir reizē daudz ieinteresētāks un daudz garlaikotāks nekā pavisam likumīgs skatītājs.

Vēl viena pretrunīga loma ir tā, ko bieži sauc par starpnieku jeb vidutāju. Starpnieks uzzina abu pušu noslēpumus un abām pusēm rada iesaisti, ka viņš to noslēpumus glabā; bet parasti viņš abām pusēm rada nepareizo priekšstatu, proti, ka viņš katrai no tām ir lojālāks nekā otrai. Reizēm, piemēram, darba strīdos starpnieks var funkcionēt kā līdzeklis, lai divas puses, kurām obligāti jābūt naidīgi noskaņotām vienai pret otru, varētu nonākt pie abpusēji izdevīgas vienošanās. Reizēm, kā tas ir teātra agentu gadījumā, starpnieks darbojas kā līdzeklis, lai abām pusēm radītu nepareizu priekšstatu vienai par otru, tādu, lai radītu tuvāku attiecību izveidošanās iespēju starp abām pusēm. Reizēm, kā gadījumos ar savedēju laulību lietās, starpnieks kalpo, lai paziņotu vienai pusei otras biklos priekšlikumus, kuri, ja tiktu izteikti atklāti, varētu novest pie muldinošas piekrišanas vai noraidījuma.

Kad starpnieks darbojas abu komandu, kuru loceklis viņš ir, klātbūtnē, redzam brīnišķīgu izrādi, kas līdzinās cilvēka mēģinājumam spēlēt tenisu pašam ar sevi. Un atkal mums jāsaprata, ka tā dabiskā vienība, kas mums būtu jāanalizē, ir nevis indivīds, bet gan komanda un tās locekļi. Starpnieka kā indivīda uzvedība ir savāda, nepārliciecināma un necienīga, jo tā svārstās starp divām šķitumu un lojalitātes kopām. Bet starpnieka kā divu komandu sastāvdaļas svārstīšanās ir pavisam saprotama. Starpnieku iespējams uzskatīt vienkārši par dubultielikteni.

Viena starpnieka lomas ilustrācija atrodama jaunākajos pētījumos par priekšstrādnieka funkcijām. Viņam ne tikai jāuzņemas režisora pienākumi, vadot cehā izrādi, kas domāta priekšnieku publikai, bet tāpat arī tas, ko viņš zina, un tas, ko publika redz, jātulko tādā vārdiskā versijā, ko būtu gatava pieņemt viņa sirdsapziņa un viņa publika.⁸ Vēl vienai starpnieka lomas ilustrācijai kalpo oficiālas sanāksmes priekšsēdētājs. Tiklīdz viņš grupu saucis pie

⁸ Sk. Roethlisberger. The Foreman.

kārtības un stādījis priekšā runātāju, viņam visticamāk ir jākalpo kā ļoti redzamam paraugam citiem klausītājiem, pārspīlēti demonstrējot ieinteresētību un patiku, kāda būtu jāizrāda arī pārējiem, sniedzot viņiem mājienu par to, vai kāda atsevišķa piezīme būtu jāuzņem ar nopietnību, smiekliem vai atziņīgu spurdzienu. Runātāji pieņem uzaicinājumus uzstāties pārliecībā, ka priekšsēdētājs "par viņiem parūpēsies", ko viņš dara, uzņemoties paraugklausītāja lomu un visādā veidā apliecinot, ka runa ir patiesi nozīmīga. Priekšsēdētāja izrāde ir efektīva daļēji tāpēc, ka klausītājiem pret viņu ir kāds pienākums, pienākums apliecināt viņa atbalstīto situācijas definīciju, īsumā – pienākums sekot viņa uzņemtajai klausīšanās versijai. Dramaturģiskais uzdevums nodrošināt to, ka runātājs šķiet novērtēts un klausītāji – sajūsmināti, protams, nav viegls, un bieži vien priekšsēdētājs nemaz nav spējīgs apdomāt dzirdēto.

Starpnieka loma šķiet īpaši nozīmīga neformālā, saviesīgā saskarē, atkal ilustrējot divu komandu pieejas noderību. Kad viens indivīds sarunas lokā izrāda tādu uzvedību vai runu, kas izpelnās citu klātesošo pilnīgu uzmanību, viņš definē situāciju, un iespējams, ka definē to tādā veidā, ko viņa publikai nav viegli pieņemt. Kāds no klātesošajiem jutīs lielāku atbildību par viņu vai viņa priekšā, un varam sagaidīt, ka šis viņam tuvākais cilvēks centīsies pārtulkot atšķirības runātāja un klausītāju uzskatos tādā priekšstatā, kas ir kolektīvi vairāk pieņemams nekā sākotnējā projekcija. Pēc mirkļa, runājot kādam citam, starpnieka un vidutāja lomu var uzņemties kāds cits indivīds. Neformālu sarunu plūsmu īstenībā ir iespējams uzskatīt par komandu veidošanos un pārveidošanos, par aizvien jaunu starpnieku rašanos.

Tika pieminētas dažas pretrunīgas lomas: ziņu pienesējs, ieliktenis, okšķeris, pircējs un starpnieks. Visos šajos gadījumos atrodam negaidītas un ne uzreiz saredzamas attiecības starp neīsto lomu, rīcībā esošo informāciju un pieejamajām teritorijām. Visos gadījumos mums ir darīšana ar kādu, kas var iesaistīties reālajā mijiedarbībā starp izpildītājiem un skatītājiem. Iespējams aplūkot vēl vienu pretrunīgu lomu, proti, "nepersonu"; tie, kuri spēlē šo lomu, ir klāt mijiedarbības brīdī, taču neuzņemas ne izpildītāja, ne publikas lomu, un tāpat arī viņi (atšķirībā no ziņu pienesējiem, ielikteniem un okšķeriem) neuzdodas par tiem, kas viņi nav.⁹

Šķiet, mūsu sabiedrībā klasiskais "nepersonu" tips ir kalpotājs. No šīs personas tiek sagaidīta klātbūtne priekšplāna teritorijā, kamēr namatēvs viesiem izrāda viesmīlības izrādi. Kaut arī dažā ziņā kalpotājs pieder namatēva komandai (par ko esmu runājis iepriekš), gan izpildītāji, gan publika viņu

⁹ Detalizētāks šīs lomas izklāsts rodams Goffman, citētajā darbā, XVI nodaļā.

definē kā tādu, kura tur nemaz nav. Dažās grupās tiek arī sagaidīts, ka kalpotājs varēs brīvi ieiet aizkulisēs, balstoties uz teoriju, ka viņa priekšā nav jācenšas uzturēt nekādu iespaidu. Trolopa kundze sniedz mums šādus piemērus:

Man tiešām bieži bija iespēja novērot, ar kādu ierastu nevēribu viņi izturas savu kalpotāju klātbūtnē. Viņi runā par tiem, par to stāvoqli, īpašībām, uzvedību tā, it kā tie būtu kurli. Es reiz redzēju kādu jaunu dāmu, kura, sēžot pie galda starp vīrieti un sievieti, savas kautribas dēļ uzgrūdās blakussēdētājas krēslam, tikai lai nepieļautu tādu nekautribu kā pieskaršanos *vīrieša* elkonim. Taču es redzēju arī šo pašu jauno dāmu pavisam mierīgi sienam korseti sulaiņa nēģera klātbūtnē. Kāds džentlmenis no Virdžīnijas man arī stāstīja, ka kopš apprecēšanās viņš esot pieradis, ka kopā ar viņu un sievu gulāmistabā gulot arī kāda nēģeru meitene. Es jautāju, kādam nolūkam viņas klātbūtne vajadzīga naktī. "Augstā debess!" skanēja viņa atbilde, "ja nu man naktī iegribas glāzi ūdens, kas tad ar mani notiks?"¹⁰

Šis ir ārkārtējs piemērs. Kaut arī parasti kalpotāji tiek uzrunāti tikai tad, kad viņiem ir jāpaziņo kāds "lūgums", tomēr viņu klātbūtne kādā teritorijā tipiski rada ierobežojumus to uzvedībai, kuru klātbūtne ir pilnīga, acīmredzot jo vairāk tad, kad sociālā distance starp kalpotāju un apkalpojamu nav liela. Attiecībā uz citām lomām mūsu sabiedrībā, kas ir līdzīgas kalpotājiem, piemēram, liftu zēni un taksometru vadītāji, šķiet, ka abās attiecību pusēs pastāv zināma neizlēmība par to, kāda veida tuvība pieļaujama pret "nepersonu".

Līdzās šīm kalpotājiem līdzīgajām lomām ir arī citas personu standarta kategorijas, kuru klātbūtnē mēdz uzvesties tā, it kā viņu nebūtu klāt, – tipiski piemēri ir ļoti jaunie, ļoti vecie un slimie. Turklāt mūsdienās pieaug arī tehniskais personāls – stenogrāfistes, raidorganizāciju tehniķi, fotogrāfi, slepenpolīcija utt. –, kurš svarīgu ceremoniju laikā spēlē tehnisku, bet ne scenārijā paredzētu lomu.

Varētu šķist, ka "nepersonas" lomai līdzī nāk zināma pakļautība un necieņa, tomēr mums nevajadzētu pārāk zemu novērtēt to, cik lielā mērā cilvēks, kam šāda loma ir piešķirta vai kuru viņš ir pieņēmis, var izmantot to kā aizsardzību. Turklāt jāpiemin, ka rodas arī tādas situācijas, kad pakļautajiem šķiet, ka vienīgā iespēja tikt galā ar priekšnieku ir izturēties pret viņu tā, it kā viņa nebūtu klāt. Tā, piemēram, Šetlendas salās, kad britu privātskolas beigušie ārsti apmeklēja pacientus, nabadzīgos fermerus, mājās, nama iemītnieki bieži vien mēģināja tikt galā ar grūtībām, kas viņiem radās, veidojot saskari ar ārstējošo ārstu, izturēdamies pret ārstu, cik nu tas bija viņu spēkos,

¹⁰ Mrs Trollope. *Domestic Manners of the Americans*. 2 vol. London, 1832. Vol. 2. P. 56–57.

tā, it kā viņa tur nemaz nebūtu. Tāpat arī varam piebilst, ka komanda var izturēties pret individu tā, it kā viņa nebūtu klāt, to darot nevis tāpēc, ka tā būtu dabiska vai vienīgā iespējamā rīcība, bet gan izrādot kļaju naidīgumu pret nepiedienīgi uzvedušos individu. Tādās situācijās būtisks izrādes elements ir izraidītajam kļaji parādīt, ka viņš tiek ignorēts, un darbības, kas tiek veiktas, lai to pierādītu, nozīmes ziņā var būt otršķirīgas.

Te esam aplūkojuši dažus personu tipus, kas vienkāršā nozīmē nav ne izpildītāji, ne publika, ne nepiederošie un kam ir negaidīta pieeja informācijai un teritorijām. Tagad izskatīsim vēl četras lomas, kuras galvenokārt ir saistītas ar personām, kas izradē nav klāt, bet kam par to ir negaidīta informācija.

Pirmām kārtām svarīga ir loma, ko varētu apzīmēt kā "servisa speciālists". To izpilda indivīdi, kas specializējas savu klientu izrādes veidošanā, labošanā un uzturēšanā kārtībā. Daži no šiem darbiniekiem, piemēram, arhitekti un mēbeļu pārdevēji specializējas dekorācijās; citi, piemēram, zobārsti, frizieri un dermatologi nodarbojas ar personisko fasādi; citi, tādi kā uzņēmuma ekonomisti, grāmatveži, advokāti un pētnieki formulē klienta verbālās izrādes faktisko saturu, proti, komandas argumentācijas virzību vai intelektuālo nostāju.

Pamatojoties uz konkrētiem pētījumiem, šķiet, ka servisa speciālisti diezin vai varētu nodrošināt individuālā izrādes dalībnieka vajadzības, neiegūstot par viņu tikpat daudz vai pat vairāk destruktīvas informācijas nekā ir viņam pašam. Servisa speciālisti līdzinās komandas locekļiem tajā ziņā, ka izzina izrādes noslēpumus un ka redz to no aizkulisēm. Tomēr atšķirībā no komandas locekļiem speciālists neuzņemas to pašu risku, vainu un apmierinājumu, izrādot publikai izrādi, kuras tapšanā viņš ir devis savu ieguldījumu. Un atšķirībā no komandas locekļiem viņš uzzina citu noslēpumus, taču citi šādus noslēpumus par viņu neuzzina. Šajā kontekstā varam saprast, kāpēc bieži vien profesionālā ētika pieprasa speciālistiem izrādīt "diskrētumu", proti, neatklāt tos noslēpumus, ko viņi uzzinājuši, pienākumus veicot. Piemēram, psihoterapeitiem, kuri kā uzticības personas tik plaši iesaistīti mūsdienu ģimeņu karos, ir jāklusē par to, ko viņi uzzinājuši, to viņi drīkst atklāt tikai savam vadītājam.

Kad speciālistam ir augstāks vispārējais sociālais statuss nekā indivīdiem, kam viņš savus pakalpojumus sniedz, viņa vispārējo sociālo novērtējumu apstiprina daži fakti, ko viņš par šiem indivīdiem uzzina. Dažās situācijās tas kļūst būtiski *status quo* uzturēšanai. Piemēram, Amerikas pilsētiņās augstākās vidusšķiras bankieri redz, ka mazu uzņēmumu īpašnieki apsvērumu dēļ, kas saistīti ar nodokļiem, uztur viņu patiesajiem darījumiem neatbilstīgu fasādi, savukārt citi biznesmeņi sabiedrībā izrāda pārliecinošu maksāspējas fasādi,

taču privāti ir nomākti un nedroši prasa aizdevumu. Vidusšķiras ārsti, kam labdarības pienākuma dēļ ir jāārstē apkaunojošas slimības apkaunojošā vidē, nonāk līdzīgā situācijā, jo viņi padara neiespējamu zemākas šķiras personai aizsargāt sevi no augstākstāvošo ieskatīšanās tās dzīvē. Līdzīgā kārtā namīpašnieks uzzina, ka visi viņa īrnieki uzvedas tā, it kā būtu cilvēki, kas vienmēr ir nomaksā savlaicīgi, taču dažiem īrniekiem tā ir tikai izlikšanās. (Cilvēkiem, kas nav servisa speciālisti, arī izveidojas šis neglaimojošais viedoklis. Piemēram, daudzās organizācijās vadošajam darbiniekam nākas novērot personāla uzturēto enerģisko kompetences izrādi, kaut gan slepenībā viņam var būt precīzs un neglaimojošs viedoklis par dažiem viņa pakļautībā strādājošajiem.)

Reizēm, protams, mēdz būt tā, ka klienta vispārējais sociālais statuss ir augstāks nekā par viņa fasādi rūpēties pieaicinātajam speciālistam. Šādos gadījumos rodas interesanta dilemma attiecībā uz statusu: no vienas puses, ir augsts statuss un zema informācijas kontrole, no otras, – zems statuss un augsta informācijas kontrole. Šādos gadījumos var gadīties, ka speciālistu tik ļoti iespaido par viņu augstākstāvošā izrādes trūkumi, ka viņš sāk aizmirst pats savus trūkumus. Rezultātā šādiem speciālistiem izveidojas raksturīga divkosība, cinisms pret “labāko” pasauli to pašu iemeslu dēļ, kāpēc viņi vispār nonākuši ar to tik tuvu saskarē. Piemēram, sētnieks, pateicoties tiem pakalpojumiem, ko viņš sniedz, uzzina, kādus dzērienus nama iemītnieki dzer, kādus ēdienus ēd, kādas vēstules saņem, kādus rēķinus nav nomaksājuši, un vai dzīvokļa saimnieces nevainojamā fasāde neslēpj menstruāciju faktu, kādu tīrību iemītnieki uztur virtuvē, vannas istabā un citās aizkulišu teritorijās.¹¹ Līdzīgā kārtā degvielas uzpildes stacijas vadītājs zina, ka cilvēks, kas lepni braukā ar jaunu kadiljaku, atļaujas nopirkt degvielu tikai par vienu dolāru vai arī pērk pašu lētāko benzīnu, vai arī mēģina no degvielas uzpildes stacijas izspiest pakalpojumus par velti. Tāpat viņš zina arī to, ka daudzu vīriešu īpaši izrādītās vīrišķīgās zināšanas par mašīnām neatbilst patiesībai, jo viņi nebūt nespēj nedz pareizi noteikt, kāda vaina ir viņu mašīnai, nedz arī veikli piebraukt to pie degvielas sūkņa. Tāpat arī cilvēki, kas pārdod apģērbus, reizēm ierauga, ka pircējiem, no kuriem viņi nekādā gadījumā to negaidītu, ir netīra veļa un ka klienti nekautrējoties vērtē citus pēc to spējas sagrozītā veidā pasniegt faktus. Tie, kas pārdod vīriešu apģērbus, uzzina, ka vīriešu pausta vienaldzība pret savu izskatu reizēm ir tikai izrāde un ka stiprie, mazrunīgie vīrieši mēdz pielaikt uzvalku pēc uzvalka, cepuri pēc cepures,

¹¹ Sk. *Gold R.* The Chicago Flat Janitor. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1950, it īpaši IV nodaļa. The Garbage.

līdz spoguļi ierauga sevi tieši tādu, kādu vēlas redzēt. Tāpat arī policisti pēc tā, ko cienījami biznesmeņi vēlas, lai viņi dara vai nedara, saprot, ka sabiedrības pīlāri ir nedaudz izžodzējušies.¹² Viesnīcu apkalpotājas uzzina, ka kungi, kas augstāstāvos ar viņām flirtē, nav gluži tādi, kā varētu likties pēc viņu nevainojamās uzvedības apakšstāvā.¹³ Arī viesnīcu drošības dienestu darbinieki jeb slepenie, kā viņi bieži tiek dēvēti, uzzina, ka papīrkuurvī var atrast divus izmestus pašnāvnieka vēstules melnrakstus:

Mīļā –

Kad Tu šo saņemsi, nekāda Tava rīcība mani vairs nespēs sāpināt –

Kad Tu šo saņemsi, nekas no tā, ko Tu spētu izdarīt, vairs mani nesāpinās –¹⁴

kas parāda, ka izmisīgi apņēmīga cilvēka jūtas ir bijušas kaut kādā mērā iestudētas, lai atstātu pavisam īsto iespaidu, un katrā ziņā šī apņemšanās nav bijusi galīga. Apšaubāmas reputācijas servisa speciālisti, kas uztur savus birojus pilsētas aizkulišu rajonos, lai klienti, kas nāk pēc palīdzības, netiktu pamanīti, – tas ir vēl viens piemērs. Hjūza kungs raksta:

Literatūrā ir izplatīta aina, kurā dāma ar stāvokli sabiedrībā, plīvuru nolaidusi, dodas uz kādu nomaļu pilsētas kaktu pie zilnieces vai vecmātes. Zināmu pilsētas daļu anonimitāte ļauj cilvēkiem meklēt specializētos pakalpojumus, kas ir apkaunojoši, taču legāli vai arī tādi nelegālie, kurus sniedz cilvēki, ar kuriem kopā viņi negribētu parādīties paši savā sabiedrības lokā.¹⁵

Speciālists, protams, var nēsāt anonimitāti sev līdzī, kā dara grauzēju indētājs, kurš sludina, ka ieradīsies klienta mājā mašīnā bez uzrakstiem. Jebkuras anonimitātes garantija, protams, ir kļajš apgalvojums, ka klientam tā ir nepieciešama un ka viņš ir gatavs to izmantot.

Skaidrs, ka jebkurš speciālists, kam darba dēļ par klientu veidosies priekšstats no aizkulisēm, šim cilvēkam sagādās neērtības. Nomainot izrādi kā izejas punktu, kļūst redzamas sekas. Bieži novērojams, ka klienti izmanto kādu speciālistu nevis tādēļ, lai tas palīdzētu uzvest izrādi, bet gan lai demonstrētu šāda speciālista klātbūtni un pakalpojumus. Vairums sieviešu, šķiet, iet uz skaistumkopšanas saloniem, jo vēlas, lai viņas aptekalē un sauc par kundzēm, nevis tikai tāpēc, ka viņām vajadzētu ieveidot matus. Ir rakstīts arī, ka, piemēram, Indijā hinduistiem pareizo servisa speciālistu nodrošināšana rituāla ziņā nozīmīgiem uzdevumiem ir būtiska, lai apliecinātu savu kastas

¹² Westley. The Police. P. 131.

¹³ Autora pētījums par Šetlendas viesnīcu.

¹⁴ Collans. I Was a House Detective. P. 156.

¹⁵ Hughes E.C. and Hughes H.M. Where People Meet. Glencoe, 1952. P. 171.

pozīciju.¹⁶ Šādos gadījumos izpildītājs var gribēt, lai viņu pazīst pēc tā servisa speciālista, kas viņu apkalpo, nevis pēc tās izrādes, ko, pateicoties servisa speciālistam, viņš vēlāk var uzvest. Tā mēs redzam, ka parādās īpašie speciālisti, kas apmierina tās vajadzības, ar kurām klients kautrējas vērsties pie tā speciālista, no kura viņš parasti nekautrējas. Piemēram, tā izrāde, kuru klients izrāda savam ārstam, reizēm viņu spiež doties pie aptiekāra pēc aborta izraisīšanas, kontraceptīvajiem vai venerisko slimību ārstēšanas līdzekļiem.¹⁷ Līdzīgā kārtā Amerikā indivīds, kas iekūlies nepatīkšanās, mēdz ar savām nelaimēm vērsties pie melnādainā advokāta, jo baltā priekšā viņam būtu kauns.¹⁸

Skaidrs, ka tie servisa speciālisti, kuru rīcībā ir uzticētie noslēpumi, var izmantot savu stāvokli, lai iegūtu to izpildītāju labvēlību, kuru noslēpumus viņi zina. Likums, profesionālā ētika un izglītots savtīgums bieži vien nepieļauj klajākās šantāžas formas, taču nelielas, delikāti palūgtas labvēlības izpausmes bieži vien šīs sociālās kontroles formas neierobežo. Varbūt tendence iepriekš samaksāt honorāru juristam, grāmatvedim, ekonomistam un citiem verbālās fasādes speciālistiem un tos, kuri šādus honorārus saņem, iekļaut firmā, ir vēlme nodrošināt viņu diskrētumu; tikko verbālais speciālists kļūst piederīgs organizācijai, acīmredzot ir iespējams izmantot citas metodes viņa uzticamības nodrošināšanai. Ievedot speciālistu savā organizācijā un pat savā komandā, ir lielāka drošība, ka viņš izmantos savas iemaņas uzteicamiem, taču mazsvarīgiem mērķiem, piemēram, lai sniegtu objektīvu viedokli vai arī lai izklāstītu interesantus teorētiskus datus speciālistu profesionālajai publikai.¹⁹

¹⁶ Par šiem un citiem datiem attiecībā uz Indiju, kā arī par vispārējiem norādījumiem esmu pateicīgs Mariotam Makkimam.

¹⁷ Weinlein. *Pharmacy as a Profession in Wisconsin*. P. 106.

¹⁸ Hale W.H. *The Career Development of the Negro Lawyer*. Unpublished Ph. D. dissertation, Department of Sociology, University of Chicago, 1949. P. 72.

¹⁹ No vārdiskās fasādes speciālista, kas tiek ievests organizācijā, tiks sagaidīts, lai viņš datus apkopotu un izrādītu tādā veidā, lai maksimāli atbalstītu šīs komandas izteiktos apgalvojumus. Ar lietu saistītie fakti parasti būs nesvarīgi, tikai viens elements no daudzajiem, kā, piemēram, oponentu iespējamie argumenti, vispārējais publikas noskaņojums, no kura komanda gaida atbalstu, principi, kurus visi klātesošie vismaz ārēji atbalstīs, utt. Interesanti ir tas, ka indivīds, kas palīdz apkopot un formulēt faktus, kuri tiek izmantoti komandas verbālajā izrādē, var tikt algots arī būtiski atšķirīgajam uzdevumam šo fasādi personiski izrādīt vai pasniegt publikai. Tā ir atšķirība starp izrādes ceremonijas uzrakstīšanu un šīs ceremonijas izpildīšanu izrādes laikā. Šeit ir iespējama dilemma. Jo vairāk speciālistu var piespiest nolikt pie malas viņa profesionālos standartus un darboties tās komandas interesēs, kas viņu algo, jo noderīgāks viņš būs tai nepieciešamo fakti formulēšanā, taču, jo labāka ir viņa kā neatkarīga profesionāla reputācija, jo lielāku efektu viņš sasniegs, parādoties publikas priekšā un izklāstot savus secinājumus. Ļoti bagātīgs datu avots par šo tēmu ir *Wilensky*, citētajā darbā.

Vēl būtu jāatzīmē viens speciālistu lomas paveids, proti, "apmācošā speciālista" loma. Individam, kurš šo lomu uzņemas, ir sarežģītais uzdevums iemācīt izpildītājam, kā panākt vēlamo iespaidu, tajā pašā laikā izpildot nākamās publikas lomu un ar sodiem ilustrējot nepiedienības sekas. Laikam gan vislabākie piemēri šai lomai ir vecāki un skolotāji; vēl viens piemērs varētu būt seržanti, kas apmāca kadetus virsnieku skolās.

Bieži vien izpildītāji jūtas neērti tā pasniedzēja klātbūtnē, kura mācību viņi sen jau apguvuši un uzskata par pašsaprotamu. Pasniedzēji izpildītājam pilgti atsauc atmiņā sevi pašu, apspiestās atmiņas par sevi neveiklajā, nepatīkamajā tapšanas procesā. Izpildītājs var piespiest sevi aizmirst, cik kādreiz bijis mulķīgs, bet nevar piespiest to aizmirst pasniedzēju. Rīzlers par apkauņojošiem faktiem min, ka, "ja tas ir zināms citiem, tad šis fakts ir iedibināts, un viņa spēkos vairs nav ietekmēt viņa paša tēla atcerēšanos vai aizmiršanu".²⁰ Iespējams, nav tādas vienas nemainīgas attieksmes, ar kuru mēs varam izturēties pret cilvēkiem, kas ieskatījušies aiz mūsu pašreizējās fasādes – cilvēkiem, kuri "pazīna mūs, kad..." –, ja vienlaicīgi viņi ir cilvēki, kuriem jāsimbolizē publikas reakcija pret mums, un tamdēļ mēs nevaram viņus pieņemt kā bijušos komandas locekļus.

Servisa speciālists tika minēts kā tāds personas tips, kas nav izpildītājs, bet kam ir pieejamas aizkulišu teritorijas un destruktīva informācija. Otrs tips ir cilvēks, kas spēlē "uzticības personas" lomu. Uzticības personām izpildītājs atzīstas savos grēkos, brīvi atklājot to, ka iespaids, kas radīts izrādes laikā, ir bijis tikai iespaids. Uzticības personām tipiski atrasties ārpusē un tikai netieši iesaistīties priekšplāna un aizkulišu aktivitātēs. Tieši šādai personai, piemēram, vīrs mājās stāsta ikdienas stāstus par to, kā viņam veicies biroja kara viltībās, intrigās, izstāsta par neatklātajām jūtām un blefošanu; un, kad viņš raksta vēstuli, lūdzot, pieņemot vai uzsakot darbu, tad šī persona pārskatīs melnrakstu, lai pārliecinātos, vai vēstule atstāj pareizo iespaidu. Un, kad bijušie diplomāti un bijušie bokseri raksta savus memuārus, lasītāji tiek ievesti aizkulisēs un kļūst par atšķaidītām uzticības personām vienā no dižākajām izrādēm, kura gan jau ir beigusies.

Personai, kurai kāds cits uzticas, atšķirībā no servisa speciālista šādas atzīšanās uzklausišana nav bizness; viņš šo informāciju pieņem bez samaksas kā draudzības un uzticības izpaušmi, kā šīs personas pret viņu izjusto cieņu. Tomēr redzam, ka ļoti bieži klienti mēģina savus servisa speciālistus pārvērst par uzticības personām (varbūt lai tādējādi nodrošinātu viņu diskrētumu),

²⁰ Riezler. Comment on the Social Pathology of Shame. P. 458.

it īpaši tad, ja speciālista darbs ir tikai klausīties un runāt, kā tas ir ar priesteriem un psihoterapeitiem.

Vēl jāaplūko trešā loma. Tāpat kā speciālista un uzticības personas, arī kolēģa loma tās izpildītājam dod informāciju par izrādi, ko viņš neapmeklē.

Kolēģus iespējams definēt kā cilvēkus, kas izrāda vienu un to pašu ierasto darbību viena un tā paša tipa publikai, taču nepiedalās tajā kopā, kā to dara komandas locekļi, nespēlējot vienā un tajā pašā laikā un vietā vienai un tai pašai publikai. Mēdz teikt, ka kolēģiem ir kopējs liktenis. Tā kā viņiem ir jāuzved viena veida izrādes, viņi iepazīst cits cita grūtības un redzes viedokli; lai kādā mēlē viņi runātu, visi apgūst vienu un to pašu sociālo valodu. Un, kaut arī kolēģi, kas ir konkurenti attiecībā pret dažādu publiku, var neatklāt cits citam dažus stratēģiskos noslēpumus, viņiem tomēr neizdodas citam no cita noslēpt zināmas lietas, ko viņi neatklāj savai publikai. To priekšplānu, kuru viņi uztur citu priekšā, nav vajadzības uzturēt citam cita priekšā; ir iespējams atslābināties. Hjūzs nesen ir izteicies par šāda veida solidaritātes sarežģījumiem:

Šā stāvokļa ētikai pieder arī diskrētums; tas ļauj kolēģiem atklāti izteikties par viņu attiecībām ar citiem cilvēkiem. Šo izteikumu vidū ir ciniski izteikumi par viņu misiju, kompetenci, par priekšnieku, viņu pašu, klientu, pakļauto un publikas kopumā dīvainībām. Šādi izteikumi noņem nastas no pleciem un kalpo arī aizsardzībai. Nepieciešamā, vārdos neizteiktā abpusējā uzticība balstās uz diviem pieņēmumiem par biedriem. Pirmkārt, ka kolēģis nepārprātis; otrkārt, ka viņš to neatstāstīs neiniciētajiem. Lai pārliecinātos, ka jaunais biedrs nepārprātis, nepieciešama duelēšanās ar sociāliem žestiem. Fanātiķim, kas šo dueli pārvērs istā kaujā, kas draudzīgu iniciāciju uztver pārāk nopietni, diez vai tiks uzticēti vieglprātīgāki izteikumi par savu darbu, kā arī šaubas un nedrošība; un tāpat viņš neiemācīsies arī to pastāvošo kodeksu, kas tiek nodots tikai ar mājieniem un žestiem. Viņam neuzticās, jo, kaut arī viņš nav piemērots kara viltībām, pastāv aizdomas, ka viņš varētu būt spējīgs uz nodevību. Cilvēku brīvai un pārliecinošai saziņai ir vajadzīgs, lai viņi lielu daļu otra cilvēka noskaņojuma uzskatītu par pašsaprotamu. Viņiem jājūtas labi gan par noklusēto, gan par pateikto.²¹

Simona de Bovuāra labi novērojusi citus koleģiālās solidaritātes aspektus; viņas nolūks ir raksturot sievietes īpašo situāciju, taču viņa mums sniedz kolēģu grupas aprakstu:

Sievietei ir dārga draudzība ar citām sievietēm, ko tai izdodas uzturēt, taču tā ļoti atšķiras no šādām attiecībām vīriešu vidū. Viņi uztur attiecības kā indivīdi – caur idejām un projektiem, kuros ir personiski ieinteresēti, turpretim sievietes ierobežo viņu kopējais sievišķais liktenis

²¹ Hughes and Hughes. Op. cit. P. 168–169.

un saista tāda kā imanenta līdzvainība. Un viņas vispirms savā vidū meklē apliecinājumu savam kopējam visumam. Viņas neapspriež viedokļus un vispārējas idejas, bet gan apmainās ar noslēpumiem un receptēm; viņas ir izveidojušas savienību, lai radītu tādu kā antivisumu, kura vērtībām jāpārspēj vīrišķās vērtības. Viņas kolektīvi rod spēku nokratīt važas; viņas noliedz vīriešu seksuālo dominēšanu, atzīstoties cita citai savā frigiditātē; un viņas ironiski apšaubā savu vīru un vīriešu kopumā morālo un intelektuālo pārkumu.

Viņas salīdzina pieredzēto: grūtniecību, dzemdības, savas un bērnu slimības, mājas darbi kļūst par būtiskiem notikumiem stāstā par cilvēku. Viņu darbs nav kaut kādas tehniskas iemaņas; nododot tālāk ēdiena un citas receptes, viņas tām piešķir mutvārdu tradīcijā balstītas slepenas zinātnes cienību.²²

Vajadzētu būt skaidram, kāpēc vārdi, ar kuriem apzīmē kolēģus, tāpat kā tie, ar kuriem apzīmē komandas biedrus, kļūst par grupas iekšienē lietotiem terminiem un kāpēc termini, ar kuriem apzīmē publiku, tiecas būt piesātināti ar emocijām, kas vērstas pret nepiederošajiem.

Interesanti, ka tad, kad komandas biedri nonāk kontaktā ar svešinieku, kas ir viņu kolēģis, uz laiku šim jaunpienācējam tiek piešķirta ceremoniālā un godpilnā piederība komandai. Pastāv tāds ciemos atbraukušā ugunsdzēsēja komplekss, kad komandas locekļi izturas pret savu viesi tā, it kā viņiem pēkšņi būtu izveidojušās tuvas un senas attiecības. Lai kādas būtu viņu prerogatīvas, viesim tiek piešķirtas kluba biedru tiesības. Šāda laipnība jo īpaši tiek izrādīta tad, ja viesis un namatēvs ir mācījušies vienā un tajā pašā iestādē vai ja viņiem bijuši vieni un tie paši pasniedzēji, vai abējādi. Uzskatāmi piemēri ir tie, kas nākuši no viena nama, beiguši vienu skolu, iznākuši no vienas ieslodzījuma vietas, vienas privātskolas, cēlušies no vienas mazpilsētiņas. Kad "vecie draugi satiekas", var būt grūti uzturēt aizkulišu nenopietnību, taču atteikšanās no parastās pozas var būt pienākums un kļūt par pozu, tomēr darīt kaut ko citu var būt vēl grūtāk.

No tā izriet kāds interesants secinājums, proti, ka komanda, kas nepārtraukti izrāda vienas un tās pašas ierastās darbības vienai un tai pašai publikai, var būt sociālā ziņā distancētāka no šīs publikas nekā no kolēģa, kas uz brīdi nonāk kontaktā ar komandu. Tā, piemēram, sīkmuiznieki Šetlendas salās ļoti labi pazina savus kaimiņus fermerus, jo jau kopš bērnības bija spēlējuši viņu priekšā sīkmuiznieku lomu. Tomēr kāds muižnieks, atbraucis apciemot šo salu, kā piedienas rekomendēts un iepazīstināts, vienas pēcpusdienas tējas laikā varēja kļūt daudz tuvāks vietējiem muižniekiem nekā kāds fermeris

²² *Beauvoir S. de. The Second Sex. London, 1953.*

saskarē ar kaimiņiem muižniekiem visa mūža laikā. Jo pēcpusdienas tēja muižniekiem bija aizkulišu teritorija muižnieku un fermeru attiecībām. Te jokojās par fermeriem, un parasti atturīgo uzvedību nomainīja muižnieku versija par saviesīgu uzjautrināšanos. Te muižnieki atzinās, ka viņi izšķirīgā ziņā bijuši līdzīgi fermeriem un atšķirušies no viņiem nevēlamos veidos; un tas viss notika ar to slēpto rotaļību, par kuru fermeriem nebija nojausmas.²³

Varētu minēt, ka viena kolēģa ceremoniāli izrādītā labā griba ir sava veida miera piedāvājums: "Tu nenosūdzi mūs, un mēs nenosūdzēsim tevi." Tas varbūt ir daļējs izskaidrojums tam, kāpēc ārsti un veikalnieki izrāda profesionālu laipnību vai piedāvā cenu atlaidies tiem, kas kaut kādā veidā ir saistīti ar viņu amatu. Te sastopamies ar tādu kā kukuļdošanu tiem, kuri ir pietiekami labi informēti, lai varētu kļūt par okšķeriem.

Kolēģiālo attiecību būtība ļauj mums izprast svarīgu sociālo procesu – endogāmiju, kad vienas šķiras, kastas, nodarbošanās, reliģijas vai etniskās piederības ģimene cenšas slēgt laulības saites tikai ar līdzīga statusa ģimenēm. Cilvēki, kurus saved kopā radnieciskas saites, nonāk stāvoklī, kurā viņi redz, kas slēpjas aiz otras puses priekšplāna; tas rada neērtības, tomēr mazākā mērā, ja šis jaunpienācējs ir uzturējis līdzīgu izrādi un viņu apdraudējusi līdzīga destruktīvā informācija. Sociāli nevienlīdzīga laulība ievieš aizkulišu teritorijā un komandā kādu, ko vajadzētu turēt ārpusē vai vismaz publikā.

Jāpiezīmē, ka cilvēki, kas ir kolēģi vienā kapacitātē un tamdēļ abpusējas familiaritātes attiecībās, var nebūt kolēģi citā ziņā. Reizēm šķiet, ka kolēģis, kas citā ziņā nav tik ietekmīgs vai kura statuss nav tik augsts, var pārspīlēt šo familiaritāti un apdraudēt to sociālo distanci, kas būtu jāuztur, pamatojoties uz šiem citiem statusiem. Amerikas sabiedrībā vidusšķiras personas, kas nāk no minoritātes grupas ar zemu statusu, bieži vien izjūt šādus viņu zemākās šķiras brāļu pretenziju draudus. Hjūzs minējis par dažādu rasu kolēģu attiecībām:

Dilemmu rada fakts, ka profesijai nenāk par labu parādīt lajiem, ka viņu rindās ir plaisas; indivīdam var kaitēt, ja viņa reālie vai potenciālie pacienti vai pat kolēģi saista viņu ar tik nicinātu grupu kā nēģeri. Iecienītākais šīs dilemmas atrisināšanas paņēmiens ir vairīšanās no kontaktiem ar profesionāliem nēģeriem.²⁴

²³ Salas muižnieki reizēm runāja par to, ka būtu vēltīgi socializēt iedzimtos, jo viņiem nebūtu nekādu kopīgu interešu. Kaut arī muižnieki tādējādi parādīja labu izpratni par to, kas notiktu, ja fermeris atnāktu uz tēju, likās, ka viņi ne tik labi apzinās to, cik ļoti viņu tējas dzeršanas *esprit* bija atkarīgs no tā, ka viņiem bija tādi fermeri, kas nebija ieradušies uz tēju.

²⁴ Hughes and Hughes. Op. cit. P. 172.

Līdzīgā kārtā darba devēji ar acīmredzamu zemāku šķirisko statusu nekā dažiem Amerikas degvielas uzpildes staciju menedžeriem pamana viņu darbinieku uzskatu, ka visa strādāšana notiks aizkulišu stilā un ka pavēles un norādījumi tiks izteikti kā lūgumi vai joki. Protams, šāda veida draudus palielina fakts, ka tie, kas nav kolēģi, var situāciju vienkāršot un pārāk lielā mērā spriest par cilvēku pēc tā, kādā kolēģu sabiedrībā viņš atrodas. Bet te atkal sastopamies ar problēmām, kuras nav iespējams pilnībā aplūkot, ja nemainām izejas punktu no vienas izrādes uz citu.

Tāpat kā par dažiem cilvēkiem tiek uzskatīts, ka viņi rada grūtības, pārspīlējot koleģialitāti, tā citi rada sarežģījumus, nepietiekami to izmantojot. Vienmēr pastāv iespēja, ka kāds neapmierināts kolēģis kļūst par atkritēju un atklāj publikai noslēpumus par to izrādi, ko viņa kādreizējie brāļi joprojām uzved. Katrai lomai ir savs no baznīcas izslēgts priesteris, kurš pastāstīs, kas īsti notiek klosterī, un prese par šādām grēksūdzēm un atklātībām vienmēr ir izrādījusi īpašu interesi. Piemēram, ārsts var aprakstīt to, kā kolēģi dalās honorāros, pārvilina cits cita pacientus, kā specializējas nevajadzīgās operācijās, kurām ir vajadzīgs tāds aprīkojums, kas pacientam par viņa naudu sniegs dramatisku izrādi.²⁵ Bērka vārdiem runājot, mums tiek sniegta informācija par "medicīnas retoriku":

Izmantojot šos izteikumus saviem mērķiem, varam novērot, ka pat medicīniskais aprīkojums ārsta kabinetā nav vērtējams tikai pēc tā noderības diagnosticēšanā, bet ka tam ir arī tāda kā medicīnas *retorikas* funkcija. Lai kāds tas būtu kā aparāts, tas arī rosina iztēli; un, ja cilvēks ir ticis apstrādāts ar veselu kaudzināšanas, pētišanas, izklausīšanas virkni ar dažādu "skopu", mērītāju un instrumentu palīdzību, tad viņš var justies apmierināts, jo kā patients ir piedalījies šajā teatrālajā darbībā, kaut arī viņa labā nav izdarīts nekas taustāms, turpeim viņš justos apkrāpts, ja viņam tiktu piedāvāta īsta ārstēšanās bez visa šā krāšņuma.²⁶

Protams, ļoti šaurā nozīmē ikreiz, kad tiek pieļauts, ka kāds nekolēģis kļūst par uzticības personu, kāds cits ir kļuvis par renegātu.

Renegātiem bieži vien ir morāla nostāja, viņi apgalvo, ka labāk saglabāt uzticību lomas ideāliem, nevis izpildītājiem, kuri sevi tajā izrāda nepatiesi. Cita veida neapmierinātība vērojama, ja kolēģis "kļūst par iedzimto" vai par atkritēju un pat nemēģina uzturēt to priekšplānu, ko no viņa gaida kolēģi un publika un kas atbilstu viņa statusam. Par šādi novirzījušajiem mēdz teikt, ka viņi pārejies "nodevuši". Piemēram, Šetlendas salas iedzīvotāji, kuri

²⁵ Arrowsmith L.G. The Young Doctor in New York// The American Mercury. XXII. P. 1-10.

centās iebrucējiem no ār pasaules sevi izrādīt kā progresīvus fermerus, jūta naidīgumu pret tiem fermeriem, kam tas acīmredzot bija vienaldzīgi, kas nemazgājās un neskuvās, neuzkopa priekšpagalmu un nenomainīja kotedžu salmu jumtus ar kaut ko citu, kas tik ļoti neatbilstu tradicionālajam zemnieku statusam. Tāpat arī Čikāgā bija neredzīgo kara veterānu organizācija, kuri, kareivīgi nevēlēdamies pieņemt nožēlojamu lomu, apbraukāja pilsētu, lūkodamies, vai viņu neredzīgie biedri pārējos “nenodod”, ubagojot uz ielu stūriem.

Vēl pēdējā piezīme par koleģialitāti. Pastāv dažu kolēģu grupējumi, kuru locekļiem reti kad tiek uzlikta atbildība par citu labo uzvedību. Piemēram, mātes savā ziņā ir kolēģu grupējums, bet parasti vienas mātes pārkāpumi vai atzišanās nemazina šai grupai veltīto cieņu. Savukārt ir arī tādi koleģiāli grupējumi, pēc savas dabas daudz korporatīvāki, kuru locekļi citu cilvēku acīs tiek tik ļoti identificēti, ka viena praktiķa labā uzvedība ir atkarīga no cita labās uzvedības. Ja viens tiek pieķerts un izraisa skandālu, tad publikas cieņu zaudē visi. Šādas identificēšanas cēlonis un sekas bieži vien ir tas, ka grupas locekļi ir oficiāli organizējušies vienā kolektīvā, kam atļauts pārstāvēt grupējuma profesionālās intereses un sodīt tos locekļus, kuri diskreditē pārējo uzturēto situācijas definīciju. Acīmredzot šāda tipa kolēģi veido zināmu komandu, komandu, kas atšķiras no parastajām komandām tajā ziņā, ka tās publikas locekļi nav tūlītējā tiešā savstarpējā kontaktā un savas reakcijas nodod cits citam tad, kad redzētās izrādes vairs neatrodas viņu acu priekšā. Līdzīgi kolēģis renegāts ir sava veida nodevējs vai atkritējs.

No šiem faktiem izrietošie secinājumi par kolēģu grupējumiem liek mums nedaudz modificēt sākotnējo definīcijas struktūru. Mums tajā ir jāiekļauj arī margināla tipa “vāja” publika, kuras locekļi nav tiešā kontaktā cits ar citu izrādes laikā, bet beigu beigās apkopo dažādu savu reakciju uz izrādēm, kuras viņi noskatījušies neatkarīgi cits no cita. Kolēģu grupējumi, protams, nav vienīgais izpildītāju kopums, kuram ir šāda veida publika. Piemēram, valsts departamenti vai ārlietu ministrijas var noteikt oficiālo tobrīd pauzamo versiju visā pasaulē izkaisītajiem diplomātiem. Strikti ievērojot šo oficiālo versiju un saskaņojot savu rīcību pēc būtības un laikā, šie diplomāti funkcionē (vai viņiem ir jāfunkcionē) kā vienota komanda, kas uzved vienu pasaules mēroga izrādi. Taču, protams, šajos gadījumos vairāki publikas locekļi neatrodas tiešā kontaktā cits ar citu.

²⁶ Burke K. A Rhetoric of Motives. New York, 1953. P. 171.

5. nodaļa

LOMAI NERAKSTURĪGA SAZIŅA

Kad divas komandas izrāda sevi viena otrai mijiedarbības nolūkā, abu komandu locekļi tiecas uzturēt spēkā pozīciju, ka viņi ir tie, par ko uzdodas: viņi cenšas neizkrist no lomas. Aizkulišu familiaritāte tiek apspiesta, lai nenotiktu tā, ka saspēle izjūk un pēkšņi visi dalībnieki izrādās it kā vienas komandas locekļi, kuriem nav neviena, kam spēlēt savu lomu. Visi mijiedarbības dalībnieki parasti cenšas zināt un ievērot savu vietu pat tik lielā mērā, ka, uzturot šai saskarei iedibināto formalitātes un neformalitātes līdzsvaru, tāpat izturas arī pret savas komandas locekļiem. Tajā pašā laikā abas komandas tiecas apspiest atklātu viedokli par sevi un par otru komandu, projicējot otrai diezgan pieņemamu priekšstatu par sevi un par otru komandu. Un, lai nodrošinātu, ka komunikācija norit pa iedibinātiem, šauriem kanāliem, abas komandas ir gatavas palīdzēt otrai taktiski un klusi uzturēt to iespaidu, ko tā cenšas radīt.

Protams, lielu krīžu mirkļos pēkšņi var parādīties jaunu motīvu kopums un starp komandām iedibinātā sociālā distance var strauji pieaugt vai samazināties. Kā piemēru varam minēt pētījumus par slimnīcas nodaļu, kurā tika piedāvāta eksperimentāla terapija brīvprātīgajiem, kuriem bija mazpazīstama vielmaiņas saslimšana un kuru labā maz ko bija iespējams darīt.¹ Tā kā saistībā ar pētījumiem pacientiem tika izvirzītas īpašas prasības un vispārējais noskaņojums par prognozi bija bezcerīgs, tad parasti krasā līnija, kas šķīr ārstu un pacientu, izplūda. Ārsti godbijīgi un gari apspriedās ar pacientiem par

¹ Fox R.C. A Sociological Study of Stress: Physician and Patient on a Research Ward. Unpublished Ph. D. dissertation, Department of Social Relations, Radcliff College, 1953.

simptomiem, pacienti paši sāka sevi uztvert kā pētījumā iesaistītus. Tomēr tad, kad krīze ir garām, iepriekš pastāvējušais konsenss parasti tiek atjaunots, kaut arī bikli. Līdzīgā kārtā brīžos, kad izrāde tiek pēkšņi izjaukta, jo īpaši, atklājot kļūdainu identificēšanu, attēlotā loma var uz mirkli sajukt, šīs lomas izpildītājs “aizmirstas”, un viņam pasprūk kāds ar lomu nesaistīts izsauciens. Piemēram, kāda amerikāņu ģenerāļa sieva stāsta par gadījumu, kad viņa kopā ar civilā ģērbušos vīru kādā vasaras vakarā devusies izbraukumā armijas džipā:

Nākamais, ko izdzirdējām, bija bremžu kaukšana, tad militārās policijas džips piespieda mūs apstāties ceļa malā. Policisti izkāpa ārā un pienāca pie mūsu džipa.

“Jūs braucat valdības mašīnā kopā ar kundzīti,” bargākais kareivis noskaldīja. “Uzrādiēt ceļazīmi!”

Protams, armijā nevienam nav atļauts braukt ar armijas transporta līdzekli bez ceļazīmes, kurā norādīts, kas atļāvis džipu lietot. Kareivis darbojās pamatīgi un pieprasīja arī Veina tiesības – vēl vienu armijas dokumentu, kuram Veinam vajadzēja būt.

Viņam, protams, nebija ne tiesību, ne ceļazīmes. Taču viņam līdzās uz sēdekļa bija formas cepure ar četrām zvaigznēm. Kamēr militārie policisti savā džipā meklēja veidlapas, kurās gribēja ierakstīt visus Veina pārkāpumus, viņš to ātri uzlika galvā. Viņi atrada veidlapas, atgriezās pie mums un palika stāvam vaļējām mutēm.

Četras zvaigznes!

Pirmais kareivis, kurš līdz tam bija galvenais runātājs, bez domāšanas pateica: “Ak Kungs!” – un tad, diezgan nobijies, aizsāva roku mutei priekšā. Viņš mēģināja varonīgi izklūt no nepatīkamās situācijās, sakot: “Es jūs nepazīnu, ser.”²

Jāpiezīmē, ka mūsu angloamerikāņu sabiedrībā “Augstais Dievs!”, “Ak Kungs!” vai tiem ekvivalenta sejas izteiksme bieži vien kalpo kā personas atzīšanās, ka tā uz mirkli iekļuvusi situācijā, kurā acīmredzami neiespējami noturēties spēlētajā lomā. Šie izteicieni ir galēja lomai neatbilstīgas komunikācijas izpausme, un tomēr tie ir tik ļoti konvencionalizēti, ka gandrīz vai kļuvuši par nospēlētu lūgumu piedot tamdēļ, ka visi mēs, nabaga lomu izpildītāji, esam vienādi.

Tomēr šīs krīzes ir izņēmumi; pastāv iedibināts konsenss, un parasti publiski tiek ievērota īstā vieta. Tomēr aiz šīs tipiskās džentlmeņu vienošanās plūst parastākas, bet ne tik redzamas komunikācijas straumes. Ja tās nebūtu zemūdens straumes, ja šie pieņēmumi tiktu darīti zināmi oficiāli, nevis paslepus, tad tās nonāktu pretrunā ar dalībnieku projicēto situācijas definīciju un

² Mrs Clark M. (Maurien Clark). *Captain's Bird, General's Lady*. New York, 1956. P. 128–129.

diskreditētu to. Pētot kādu sociālu veidojumu, gandrīz vienmēr tiek atrastas šīs pretrunīgās noskaņas. Tie parāda, ka, lai gan izrādes dalībnieks, iespējams, domā, ka viņa reakcija uz situāciju ir tieša, nieplānota un spontāna, tik un tā vienmēr iespējama tādas situācijas rašanās, kurā viņš vienai vai pāris klātesošām personām dara zināmu, ka viņa paša uzturētā izrāde ir tikai un vienīgi izrāde. Tātad šādas lomai netipiskas saziņas pastāvēšana pamato nepieciešamību pētīt izrādes gan no komandu, gan arī no iespējamo mijiedarbības traucējumu viedokļa. Te varētu atkārtot: netiek apgalvots, ka paslepenā saziņa būtu lielākā mērā realitātes atspoguļojums nekā oficiālā saziņa, kurai tā neatbilst; jāuzsver tas, ka izpildītājs parasti ir saistīts ar abām, un šī divējādā iesaistītība ir uzmanīgi jāvada, lai oficiālā projekcija netiktu diskreditēta. No daudzajiem komunikācijas paveidiem, kuros izpildītājs iesaistās un ar kuru palīdzību nodod informāciju, kas neatbilst mijiedarbības laikā uzturētajam oficiālajam iespaidam, tiks aplūkoti četri paveidi: izturēšanās pret klātneesošajiem, iestudējuma apspriešana, komandu sazvērestības un darbības pārkaršana.

IZTURĒŠANĀS PRET KLĀTNEESOŠAJIEM

Kad komandas locekļi aiziet aizkulisēs, kur publika viņus ne redz, ne dzird, viņi publiku ļoti nonievā, kas pavisam neatbilst tiešā saskarē ar to paustajai attieksmei. Piemēram, apkalpojošajā jomā klienti, pret kuriem izrādes laikā izturas ar cieņu, bieži vien tiek izsmieti, aprunāti, kariķēti, lādēti un kritizēti, kad spēlētāji nonāk aizkulisēs; te arī tiek kalti plāni par to, kā viņiem ko "nopārdot" vai "iesmērēt" vai kā viņus nomierināt.³ Piemēram, Šetlendas viesnīcas virtuvē viesiem tika piešķirtas nievājošas iesaukas; viņu runa, toņi un ieradumi tika precīzi atdarināti – par uzjautrinājumu un kā kritika; viņu trūkumi, vājības un sociālais statuss tika apspriests ar zinātnisku un klīnisku precizitāti; viņu pieprasītie nenozīmīgie pakalpojumi izpelnījās groteskas sejas izteiksmes un lādēšanos – tad, kad viesnīcas darbinieki nebija viņiem saredzami un sadzirdami. Taču šie apvainojumi tika bagātīgi atlīdzināti, kad viesi palika paši savā lokā, un tad darbinieki tika raksturoti kā nevižīgas cūkas, primitīvi dārzeni un naudaskāri lopīņi. Tomēr, sarunājoties savā vidū, darbinieki un viesi izrādīja abpusēju

³ Sk., piemēram, konkrēta gadījuma analīzi: Central Haberdashery// Robert Dubin, ed. *Human Relations in Administration*. New York, 1951. P. 560–563.

cieņu un apmainījās laipnībām. Tāpat ir arī ļoti nedaudzas draudzīgas attiecības, kurās nebūtu gadījumu, kad par draugu viņam aiz muguras paustā attieksme nebūtu klaji nesavienojama ar to, kas tiek pausta pašam šim draugam.

Protams, reizēm notiek nievām pretējais, kad spēlētāji slavē publiku tā, kā to darīt tās klātbūtnē būtu nepiedienīgi. Taču šķiet, ka slepena nonievāšana ir daudz izplatītāka nekā slavēšana, varbūt tamdēļ, ka šī nonievāšana kalpo komandas solidaritātes stiprināšanai, demonstrējot savstarpēju cieņu uz klātneesošo rēķina, un ka, iespējams, kompensē pašcieņas zaudēšanu, kas piedzīvota, kad saskarē ar publiku pret to jāizturas iztapīgi.

Iespējams minēt divus klātneesošās publikas nonievāšanas paņēmienus. Pirmkārt, kad spēlētāji atrodas teritorijā, kurā viņi stāsies publikas priekšā, un kad publika ir aizgājusi vai vēl nav ieradusies, spēlētāji reizēm izspēlē satīru par pašu saskari ar publiku, daži komandas locekļi uzņemas publikas lomu. Piemēram, Frensisss Donovans, aprakstot pārdevēju izklaides, min:

Taču, ja vien meitenes nav nodarbinātas, viņas reti kad ilgi paliek šķirtas. Viņas atkal saved kopā aizraujoša izklaide. Pie katras izdevības viņas uzsāk spēli "Klients", spēli, kuru viņas pašas ir izgudrojušas un no kuras nekad nenogurst, spēli, par kuru kā karikatūru un komēdiju neesmu redzējis neko labāku. Viena meitene spēlē pārdevēju, otra – pircēju, kas izvēlas kleitu, un viņu abu uzvestais priekšnesums iepriecētu vodeviļas publikas sirdi.⁴

Līdzīgu situāciju apraksta Deniss Kinkeids, pievēršoties viesībām, ko vietējie rīkoja britiem Indijā to valdīšanas laika sākumā:

Atšķirībā no jaunajiem ierēdņiem, kuriem šī izklaide sagādāja maz prieka, viņu namatēvi, kuriem citreiz Radži grācija un Kaliani asprātība būtu sagādājusi lielu apmierinājumu, jutās pārāk neveikli, lai baudītu paši savas viesības, iekams viesi nebija devušies prom. Tad sekoja izklaide, par kuru nojauta tikai retais angļu viesis. Durvis tika aizvērtas, un dejotājas, lieliski mīmi, kā visi indieši, atdarināja tikko prom devušos garlaikotos viesus, un pēdējās stundas neomulīgo spriedzi izkļiedēja laimīgu smieklu šaltis. Un, kamēr angļu faetoni dipināja mājās, Radži un Kaliani pārgērbās, lai kariķētu angļu drānas, un ar piedauzīgu pārspīlētību izpildīja orientalizēto versiju par angļu dejām, šiem menuetiem un lauku dančiem, kas angļu acīm likās tik nevainīgi un dabiski, tik atšķirīgi no indiešu dejotāju provokatīvajām pozām, bet kas indiešu skatījumā šķiet klaji skandalozi.⁵

⁴ Donovan F. *The Saleslady*. Chicago, 1929. P. 39. Konkrēti piemēri minēti 39.–40. lpp.

⁵ Kincaid D. *British Social Life in India, 1608–1937*. London, 1938. P. 106–107.

Šķiet, ka šāda darbība ir gan priekšplāna, gan publikas rituāla profanācija.⁶

Otrkārt, parādās noturīgas atšķirības starp apzīmējuma un uzrunas formu. Publikas klātbūtnē izpildītāji parasti attiecībā uz to lieto pieklājīgu uzrunas formu. Piemēram, Amerikā tas nozīmē oficiālu, pieklājīgu uzrunu, teiksim, "ser" vai "mister", vai arī sirsnīgāku, familiārāku uzrunu, kas varētu būt kristītais vārds vai iesauka, un šo oficiāluma vai neformalitātes pakāpi nosaka uzrunātās personas vēlme. Publikai klāt neesot, tās locekļi tiek apzīmēti tikai ar uzvārdu vai kristīto vārdu, ja šāda uzruna nebūtu pieļaujama viņu klātbūtnē, apzīmējumam var tikt izmantota arī iesauka vai pilna vārda nievājoša izrunāšana. Reizēm publikas locekļu apzīmēšanai tiek izmantoti pat ne nievājoši vārdi, bet gan šifrēts nosaukums, kas viņus visus ieliek vienā abstraktā kategorijā. Tā, piemēram, ārsts, pacientam klāt neesot, mēdz viņu saukt par infarktu vai streptokoku, frizieri klientus privāti apzīmē kā "galvas". Tāpat arī, publikai klāt neesot, tai tiek piemērots apzīmējums, kas pauz distanci un nievas, kas liecina par sašķelšanos grupai piederošajos un grupai nepiederošajos. Piemēram, mūziķi sauc klientus par klučiem; vietējās amerikāņu meitenes biroja darbinieces slepenībā mēdz saukt savas kolēģes ārzemnieces par VB⁷. Amerikāņu kareivji angļu kareivjus, ar kuriem viņi strādā kopā, mēdz saukt par laimkiem⁸; ielu tirgotāji karnevālos izrāda savu māku cilvēku priekšā, kurus viņi privātās sarunās sauc par lauķiem, pākjiem un pilsētniekiem; un ebreji savas ierastās darbības izrāda citu tautu publikai, kas tiek saukta par *gojiem*, turpretim melnādainie savās sarunās reizēm baltos mēdz saukt par *ofaj*. Līdzīga iezīme tiek uzsvērtā arī izcilā pētījumā par kabatzagļiem:

⁶ Te būtu pieminama kāda līdzīga tendence. Daži biroji ir sadalīti atbilstīgi rangam, un parasti pusdienu pārtraukumā rangā augstākie dodas prom no šā sociālā veidojuma, turpretim visi pārējie pārvietojas uz viņu reģionu pusdienot un pēc pusdienām papļāpāt. Šķiet, ka uz mirkli, ieņemot augstākstāvošā darbavietu, rodas arī zināma tās profanācijas iespēja.

⁷ Vācu bēgli. Sk. Gross. *Informal Relations and the Social Organisation of Work in an Industrial Office*. P. 186.

⁸ Sk. Glaser D. *A Study of Relations between British and American Enlisted Men at "SHAEF"*. Unpublished Master's thesis, Department of Sociology, University of Chicago, 1947. P. 16. D. Glāzers raksta:

"Apzīmējums "laims", kad amerikāņi to lietoja apzīmējuma "brits" vietā, parasti tika lietots nievājoši. Viņi tomēr izvairījās no šā apzīmējuma lietošanas britu klātbūtnē, kaut arī tie nedz zināja, ko tas nozīmē, nedz uztvēra tā nievājošo nozīmi. Amerikāņu uzmanība šajā ziņā līdzinājās no ziemeļu štatiem nākušo balto uzmanībai, kuri lietoja vārdu "nēģeris", taču vairinājās to lietot melnādaino klātbūtnē. Protams, šādu iesauku fenomens ir parasta iezīme etniskajās attiecībās, kurās dominē kategoriski kontakti."

Nolūkoto upuru kabatas zagļiem ir svarīgas tikai tāpēc, ka tajās atrodas nauda. Īstenībā kabatas gan upurī, gan viņa naudu var sākt simbolizēt tik lielā mērā, ka ļoti bieži vai pat galvenokārt upuris tiek apzīmēts kā viņa kabatas – kreisā bikškabata, virsējā, iekškabata, kuras kādā noteiktā laikā vai vietā tikušas iztīrītas. Īstenībā upuris tiek uztverts kā tā apzagtā kabata, un parasti šie tēli ir saprotami visai zagļu bandai.⁹

Visnežēlīgākais apzīmējums rodams tajās situācijās, kad indivīds lūdz, lai viņu sauc vārdā, kas viņa klātbūtnē tiek iecietīgi darīts, taču, viņam klāt neesot, apzīmēšanai tiek izmantots oficiālais nosaukums. Tā, piemēram, ja kāds iebrucējs Šetlandas salās lūdza vietējiem fermeriem, lai tie viņu uzrunā vārdā, reizēm viņa klātbūtnē šis lūgums tika ievērots, taču, viesim klāt neesot, oficiālais apzīmējums iebīdīja viņu atpakaļ, kā vietējiem likās, viņa īstajā vietā.

Esmu pieminējis divus standarta paņēmienus, ar kuriem izrādes dalībnieki noniecina savu publiku: lomu spēle, parodija un neglaimojoši apzīmējumi. Ir arī citi standarta paņēmieni. Publikas locekļiem klāt neesot, komandas locekļi mēdz ciniski vai gluži tehniski atsaukties uz dažiem savas ierastās darbības aspektiem, paši sev enerģiski pierādot, ka viņu pašu uzskats par savu rīcību nav tas, ko viņi cenšas uzturēt publikas priekšā. Kad komandas biedri tiek brīdināti par publikas tuvošanos, komandas locekļi mēdz tiši aizkavēt izrādi līdz pat pēdējam brīdim, lai publika teju teju pamanītu viņu aizkulišu rīcību. Līdzīgā veidā komanda mēdz iedrāzties aizkulišu reģionā, tiklīdz publika ir devusies prom. Šādi apzināti pārslēdzoties no vienas rīcības uz otru, komanda zaimo un profanē publiku ar savu aizkulišu uzvedību vai arī saceļas pret pienākumu uzturēt izrādi publikas priekšā, vai arī ļoti skaidri parāda atšķirību starp komandu un publiku, vai dara visas šīs pieminētās lietas, bet tā, lai publika to īsti nepieķertu. Vēl viena standarta agresijas izpausme pret klātneesošajiem parādās tajās zobgalībās, kas tiek vēltītas komandas loceklim, kurš grasās (vai tikai vēlas) pamest savus komandas locekļus un vai nu pacelties augstāk, vai nolaisties zemāk, vai arī pievienoties publikas rindām. Šādos brīžos pret komandas biedru, kas ir gatavs pāriet kur citur, var izturēties tā, it kā viņš jau būtu pārgājis, un iespējams viņu, un netieši – arī publiku, nekaunīgi apkraut ar apvainojumiem vai familiaritāti. Pēdējais agresijas piemērs rodams, kad komandā oficiāli ienāk kāds no publikas. Un atkal pret viņu jokojoties slikti izturas un viņu “apceļ” lielā mērā to pašu iemeslu dēļ, kāpēc viņš tika apvainots, kad devās prom no tās komandas, kuru tikko atstājis.¹⁰

⁹ Maurer D. W. Whiz Mob. Gainesville, Florida, 1955. P. 113.

¹⁰ Galvenokārt Burke K. A Rhetoric of Motives. 234. lpp. un tālāk, kurā rodama indivīda iniciācijas sociālā analīze, izmantojot atslēgas vārdu “apcelšana”.

Šeit aprakstītie nonievāšanas paņēmieni liecina par to, ka vārdiski pret individiem samērā labi izturas viņu klātbūtnē, bet samērā slikti – viņiem aiz muguras. Tas ir viens no pamatvispārinājumiem, kas būtu izdarāms par mijiedarbību, bet mums nevajadzētu meklēt tam izskaidrojumu savā pārlietu cilvēciskajā dabā. Kā jau minēts iepriekš, šī noniecināšana aizkulisēs palīdz arī uzturēt komandas noskaņu. Publikas klātbūtnē pret to ir jāizturas uzmanīgi, nevis tās dēļ vai ne tikai tās dēļ, bet gan lai nodrošinātu mierīgas un sakārtotas mijiedarbības turpināšanos. Izpildītāja "īstajām" jūtām pret kādu publikas locekli (gan negatīvā, gan pozitīvā nozīmē), šķiet, ir maz sakara ar šo jautājumu, nedz nosakot to, kā pret šo publikas locekli izturēsies viņa klātbūtnē, nedz to, kā – viņam aiz muguras. Iespējams, ka darbība aizkulisēs bieži vien notiek kara padomes formā, taču, kad abas komandas satiekas saskares laukā, tās parasti nesatiekas ne mieram, ne karam. Tās satiekas īslaicīga pamiera apstākļos, kad ir panākta vienprātība, lai tās varētu nokārtot savas darīšanas.

IENTUDĒJUMA APSPRIEŠANA

Komandas locekļiem neatrodies publikas klātbūtnē, bieži vien izvēršas diskusijas par inscenējuma jautājumiem. Tiek uzdoti jautājumi par zīmju aprīkojuma stāvokli; sapulcējušies komandas locekļi runā par pozām, tekstu un pozīciju un šos jautājumus "noskaidro"; tiek analizētas pieejamo priekšplāna teritoriju priekšrocības un trūkumi; tiek apsvērts izrādes iespējamās publikas lielums un raksturs; tiek izrunāti bijušie un iespējamie traucēkļi izrādei; tiek nodoti jaunumi par kolēģu komandām; tiek izvērtēts jeb, kā mēdz teikt, "uzšķērsts" tas, kā tikušas uztvertas iepriekšējās izrādes; tiek aplaizītas brūces un tiek rasts uzmundrinājums nākamajām izrādēm.

Labi pazīstams jēdziens ir runas par iestudējumu, kas reizēm tiek apzīmētas ar tādiem vārdiem kā plāpas, darba sarunas utt. Es to te esmu īpaši uzsvēris tamdēļ, ka tas palīdz atklāt faktu, ka indivīdi ar ļoti atšķirīgām sociālajām lomām dzīvo vienādā dramaturģisko prasību noskaņā. Komediantu un zinātnieku teiktās runas būtiski atšķiras, taču viņu runas par šīm runām ir visai līdzīgas. Izrādās, ka pirms runas runātāji apspriež ar draugiem to, kas varētu vai kas nevarētu piesaistīt publikas uzmanību, kas to apvainotu vai neapvainotu; pēc runas runātāji apspriež ar draugiem to, kādu auditoriju viņi uzrunājuši, kādu publiku piesaistījuši, kāda bijusi tās reakcija. Runas par iestudējumu ir jau pieminētas, apspriežot aizkulišu darbības un kolēģu solidaritāti, un tāpēc šeit vairs netiks plašāk izskatītas.

KOMANDU SAZVĒRESTĪBAS

Kad mijiedarbības laikā dalībnieks kaut ko pauž, mēs sagaidām, ka viņš to darīs zināmu tikai ar tās lomas muti, kuru viņš izvēlēties izrādīt, ka visas savas piezīmes adresēs visai mijiedarbības situācijai tā, lai visi klātesošie būtu vienlīdzīgā situācijā kā saziņas uztvērēji. Piemēram, sačukstēšanās bieži vien tiek uzskatīta par nepiedienīgu un neatļautu, jo tā var iznīcināt iespaidu, ka izpildītājs ir tikai tas, kas viņš šķiet esam, un ka viss ir tā, kā viņš to pasniedz.¹¹

Par spīti šīm cerībām, ka viss izpildītāja teiktais atbildīs viņa paša uzturētajai situācijas definīcijai, viņš tomēr mijiedarbības laikā var paust daudz ko savai lomai neatbilstīgu vai arī paust tādā veidā, lai nepieļautu, ka visa publika kopumā saprot, ka ticis pausts kaut kas definētajai situācijai neatbilstīgs. Cilvēkiem, kuri šajā slepenajā saziņā piedalās, izveidojas slepenas attiecības, un viņi sevi pretnostata pārējiem dalībniekiem. Atzīstot cits citam, ka viņiem ir svarīgi noslēpumi, kas netiek izpausti pārējiem klātesošajiem, viņi cits citam atzīst, ka atklātības izrāde, kuru viņi uztur, izrāde, it kā viņi būtu tikai tās personas, kuras oficiāli projicē, ir tikai izrāde. Ar šādas mīmiskas intermēdijas palīdzību spēlētāji pauž aizkulišu solidaritāti, pat būdami nodarbināti izrādē, nekaunīgi pauzdami nepieņemamas ziņas par publiku, tāpat arī tādas ziņas par sevi, kas publikai varētu būt nepieņemamas. Jebkuru šādu slepenu sazināšanos, kas tiek uzmanīgi pausta tādā veidā, lai nekādi neapdraudētu tās ilūzijas, kas tiek uzturētas publikas priekšā, es saukšu par komandu sazvērēstību.

Viens šāds svarīgs komandu sazvērēstības paveids ir slepenu signālu sistēma, ar kuras palīdzību izrādes dalībnieki slepeni saņem vai nodod svarīgu informāciju, palīdzības lūgumus vai kādas citas svarīgas ziņas, kas ir būtiskas izrādes veiksmes nodrošināšanai. Tipiski ir tas, ka šādas mājienu par izrādi saņem vai tos dod izrādes režisors, un šādas pagrīdes valodas pieejamība lielā mērā atvieglo viņa iespaidu vadišanas uzdevumu. Norādījumi par izrādi bieži vien saista tos, kas ir nodarbināti izrādes sniegšanā, ar tiem, kuri no aizkulisēm sniedz palīdzību vai norādījumus. Piemēram, namamāte, ar kāju nospiežot grīdā ierīkotu zvanu, var dot signālus apkalpotājiem virtuvē, tajā pašā laikā izturoties tā, it kā viņa būtu pilnībā nodevusies sarunām pie galda.

¹¹ Sačukstēšanās bieži tiek uzskatīta par pieņemamu saviesīgās spēlēs, tāpat arī bērnu un ārzemnieku klātbūtnē, kuriem tiek pievērsta maza vērība. Sociālās situācijās, kurās atsevišķu personu bariņi vai grupiņas sarunājas cita citai redzamā attālumā, dalībnieki bieži vien cenšas uzvesties tā, it kā viņu sacīto *varētu* dzirdēt arī šīs citas grupiņas, kaut gan īstenībā tā nav.

Līdzīgā veidā radio un televīzijas raidījumu veidošanas laikā tiek izmantota zīmju valoda, lai tie, kas ir pie vadības pulsts, varētu ietekmēt dalībniekus, it īpaši attiecībā uz laika limita ievērošanu, neļaujot publikai nojaust, ka pastāv vēl kāda komunikācijas kontroles sistēma, ne tikai tā saziņa, kurā oficiāli iesaistīti izpildītāji un publika. Arī uzņēmumos vadītāji, kuri grib ātri un efektīvi izbeigt tikšanos, apmāca sekretāres pārtraukt tikšanos piemērotajā brīdī ar piemērotu ieganstu. Kāds cits piemērs rodams tādā Amerikas sociālā veidojumā, kurā parasti tiek pārdotas kurpes. Reizēm klients vēlas kurpes, kas būtu vienu izmēru lielākas nekā tās, kas ir dabūjamas vai arī kas viņam der, un tad ar viņu iespējams tikt galā šādi:

Lai radītu pircējam labu iespaidu par to, cik efektīvi var nokārtot kurpju pastiepšanu, pārdevējs teiks pircējam, ka viņš pastieps kurpes uz trīsdesmit ceturtais liestes. Šī frāze darīs zināmu palīgam, pirkumu saiņotājam, ka kurpes nav jāpastiepj, bet gan jāiesaiņo tādas, kādas tās ir, bet vienkārši kādu brīdi jāpatur zem letes.¹²

Šādas īpašas replikas, protams, tiek izmantotas arī saziņā starp izrādes dalībniekiem un ielikteni vai līdzdalībnieku publikā, kā starp negodīgu ielu tirgoni un viņa līdzzinātāju lētticīgo vidū. Daudz biežāk novērojams, ka replikas izmanto komandas locekļi izrādes laikā, un šīs iestudētās replikas īstenībā sniedz mums pamatojumu, kāpēc te jāizmanto komandas jēdziens, nevis jāanalizē mijiedarbības modelis pēc individuālu izrāžu shēmas. Šāda veida komandas locekļu sazvērestībai, piemēram, ir ļoti svarīga loma iespaidu vadīšanā Amerikas veikalos. Katra atsevišķa veikala darbiniekiem parasti izveidojas pašiem savas replikas, kas palīdz vadīt klientiem izrādīto izrādi, kaut arī šķiet, ka zināma šīs valodas daļa ir standartizēta un sastopama daudzos veikalos visā valstī. Ja, kā reizēm gadās, pārdevēji pieder vienai svešvalodas grupai, viņi šo valodu mēdz izmantot slepenajai saziņai – šo paņēmieni izmanto arī vecāki, kas bērnu klātbūtnē vārdus nosauc pa burtiem, vai arī augstāko kārtu pārstāvji, kas savā starpā sarunājas franciski, ja apspriež lietas, kas nav domātas viņu bērnu, kalpotāju vai tirgotāju ausīm. Tomēr šī taktika, tāpat kā sačukstēšanās, tiek uzskatīta par rupju un nepieklājīgu; šādā veidā iespējams saglabāt noslēpumus, taču nevar noslēpt, ka noslēpumi pastāv. Šādā situācijā komandas locekļiem diezin vai izdosies uzturēt iespaidu, ka viņi godprātīgi rūpējas par klientiem (vai ka izturas atklāti pret bērniem, utt.). Pārdevējiem daudz labāk palīdz šķietami nevainīgas, klientam it kā saprotamas frāzes. Piemēram, ja kāda pircēja kurpju veikalā ļoti vēlas B

¹² Geller D. Lingo of the Shoe Salesman// American Speech. IX. P. 285.

platuma kurpes, tad pārdevējs var viņu pārliecināt, ka tieši tās viņai arī tiek piedāvātas:

..pārdevējs tad uzsauks tālākstāvošam pārdevējam un teiks: “*Benij*, kāds šīm kurpēm ir platums?” Uzmanot šo pārdevēju vārdā “*Benij*”, viņš dod mājienu, ka vēlāmā atbilde ir: “*B.*”¹³

Saistošs šādas sazvērestības piemērs rodams pētījumā par mēbeļu namu “*Borax*”:

Tagad, kad pircēja ir iekšā veikalā, ko iesākt, ja viņai neko nevar “nopārdot”? Cena ir pārāk augsta; viņai jāapspriežas ar vīru; viņa tikai apskatās. Pieļaut, ka viņa aiziet (proti, izglābjas, neko nenopirkusi), “*Borax*” namā ir nodevība. Tāpēc pārdevējs ar vienu no daudzajiem grīdā ierīkotajiem zvaniem raida SOS signālu. Tūdaļ parādās “vadītājs”, kas pievēršas kādam mēbeļu komplektam un darbojas it kā bez mazākās nojausmas par to, kurš Aladins viņu šurp izsaucis.

“Atvainojiet, Diksona kungs,” saka pārdevējs, tēlodams, ka jūtas neērti par tik svarīgas personas iztraucēšanu. “Sakiet, vai jūs nevarētu palīdzēt manai klientei? Viņai šķiet, ka šīs iekārtas cena ir pārāk augsta. Kundze, šis ir mūsu vadītājs Diksona kungs.”

Diksona kungs teatrāli noklepojas. Viņš ir veselās sešas pēdas garš, sudrabaini iesirmi mati, un pie žaketes atloka viņam ir piespraude ar masonu zīmi. Spriežot pēc viņa ārienes, nevienam ne prātā neienāktu, ka viņš ir tikai īpašais pārdevējs, kam tiek nodoti sevišķi sarežģīti pircēji.

“Jā,” Diksona kungs novelk, paberzējot gludi skūto zodu, “es saprotu. Benet, varat iet, es pats parūpēšos par kundzi. Es tik un tā šobrīd neesmu tik ļoti aizņemts.”

Pārdevējs aizslīd prom, pakalpīgi kā sulainis, kaut gan, ja Diksons “nojauks” šo darījumu, tad viņam šis pārdevējs liks trūkties.¹⁴

Šeit aprakstītā prakse “piespēlēt” pircēju citam pārdevējam, kas uzdodas par vadītāju, šķiet visai izplatīta daudzos mazumtirdzniecības uzņēmumos. Vēl viens piemērs rodams no pētījuma par mēbeļu pārdevēju lietoto valodu:

“Kāds ir šīs preces numurs?” īstenībā ir jautājums par šīs preces cenu. Atbilde ir šifrēta. Šifrs ir universāls visās Amerikas Savienotajās Valstīs un ir vienkāršs – cena tiek divkāršota, pats pārdevējs zinās, kāds peļņas procents tai jāpieskaita.¹⁵

Verlier tiek izmantots kā pavēle.. ar nozīmi “Pazūdi no šejienes!”. Tā tiek izmantota, kad viens pārdevējs grib otram darīt zināmu, ka viņa klātbūtne kavē darījumu.¹⁶

¹³ Geller D. Lingo. P. 284.

¹⁴ Conant. The Borax House. P. 174.

¹⁵ Miller Ch. Furniture Lingo// American Speech. VI. P. 128.

¹⁶ Turpat. 126. lpp.

Puslegālajos un ļoti saspringtajos pusoficiālajos mūsu komerciālās dzīves darījumos bieži vien komandas locekļi izmanto nepārprotami iemācītu valodu, ar kuras palīdzību iespējams slepeni nodot izrādei izšķirīgu informāciju. Jādomā, ka šādi kodi cienījamākās aprindās nav tik ļoti izplatīti.¹⁷ Tomēr itin visur ir redzams, ka komandas locekļi lieto kādu neapzināti apgūtu žestu un skatienu valodu, ar kuras palīdzību tiek paustas zīmīgas remarkas.

Reizēm šādas neoficiālas remarkas vai "īpašas zīmes" aizsāk kādu izrādes posmu. Piemēram, "cilvēkos" vīrs ar tikko samanāmām izmaiņām balss tonī un pozā var darīt zināmu sievai, ka viņiem pavisam drīz jāsāk atvadīties. Šādā veidā laulāto komanda var uzturēt iespaidu par vienotu, šķietami spontānu rīcību, bet bieži vien tā slēpj stingru disciplīnu. Reizēm ir pieejamas arī tādas remarkas, ar kuru palīdzību viens izpildītājs var brīdināt otru, ka tas sāk izkrist no lomas. Par vispārzināmiem jocīgiem piemēriem kļuvusi spēriens zem galda un acu piemiegšana. Pianists, kas izpilda klavieru pavadījumu, min veidu, kādā iespējams dabūt atpakaļ melodijā nomaldījušos dziedātāju:

Viņš [pavadītājs] to veic, padarot toni asāku, lai šī melodija sasniegtu dziedātāja ausis – izlaužoties cauri vai paceļoties pāri viņa paša balsij. Iespējams, ka viena nots klavieru harmonijā ir tieši tā nots, kuru dziedātājam vajadzētu dziedāt, un līdz ar to viņš padara šo noti par dominējošo. Ja šī nots nav ierakstīta klavieru partitūrā, viņam tā jāpievieno – diskanta atslēgā, lai tā skanētu skaļi un skaidri un lai dziedātājs to sadzirdētu. Ja viņš dzied par ceturtdaļtoni zemāk, tad viņam grūti nāksies turpināt dziedāt nepareizi, jo īpaši, ja pavadītājs spēlē visu vokālo frāzi. Vienreiz pamanījis briesmu signālu, pavadītājs arī turpmāk būs *qui vive* un laiku pa laikam šo dziedātāja noti atskaņos.¹⁸

Šā paša autora novērojumi ir attiecināmi arī uz cita veida izrādēm:

Jūtīgam dziedātājam pietiks ar ļoti neuzkrītošiem partnera mājieniem. Tie var būt tik neuzkrītoši, ka pat dziedātājs, kaut arī pats tos izmantos savā labā, apzināti tos nepamanīs. Jo mazāk jūtīgs dziedātājs, jo šiem mājieniem jābūt uzsvērtākiem un tamdēļ – uzkrītošākiem.¹⁹

¹⁷ Izņēmums, protams, ir priekšnieka un sekretāres attiecības cienījamās iestādēs. Piemēram, "Esquire Etiquette" 24. lpp. atzīst:

"Ja jūsu sekretāre uzturas ar jums vienā kabinetā, jums vēlams norunāt kādu signālu, kas nozīmēs, ka jūs gribētu parunāt ar apmeklētāju divatā. "Smitas jaunkundze, vai jūs mūs uz mirkli neatstātu divatā?" visus nostāda neērtā situācijā; no tā ir iespējams izvairīties, ja to pašu domu saskaņā ar iepriekšēju norunu paudisiet citā veidā, piemēram: "Smitas jaunkundze, vai jūs, lūdzu, nenokārtotu to jautājumu ar piegādes nodaļu?"

¹⁸ Moore. The Unashamed Accompanist. London, 1943.

¹⁹ Turpat.

Kāds cits piemērs minams no Deila apraksta par to, kā sanāksmes laikā ierēdņi var dot mājienu ministram, ka viņš nonācis nedrošā situācijā:

Tāču sarunas gaitā var parādīties arī jauni un iepriekš neparedzēti apsvērumi. Ja tādā gadījumā ierēdnis redz, ka ministrs izvēlas, viņaprāt, nepareizu virzienu, viņš nevar to atklāti paziņot. Tādā gadījumā viņš vai nu uzrakstīs ministram zīmīti, vai arī taktiski ieminēties par kādu faktu, vai arī ierosinās nelielas izmaiņas ministra viedoklī. Pieredzējis ministrs uzreiz uztvers šo brīdinājuma signālu un vai nu pārtrauks vai vismaz atliks diskusijas. Ir skaidrs, ka komitejā, darbojoties ministriem un ierēdņiem, reizēm no abām pusēm ir nepieciešams takts un ātra uztvere.²⁰

Ļoti bieži neformālas remarkas brīdinās komandas locekļus par negaidīto publikas klātbūtni. Tā, piemēram, kad viesis uzdrīkstējās neaicināts ienākt Šetlendās viesnīcas virtuvē, pirmais cilvēks, kas to pamanīja, īpašā tonī vai nu sauca otru klātesošu darbinieku, vai uzrunāja tos visus, piemēram: "Bērni!" – ja klāt bija vairāk nekā viens. Skatot šim signālam, vīrieši nocēla no galvām cepures un kājas no krēsliem, arī sievietes ieņēma piedienīgākas pozas, un visi klātesošie kļuva uzkrītoši stīvāki, gatavojoties piespiedu izrādei. Labi pazīstams brīdinājuma signāls par izrādes sākšanos, kas tiek iemācīts, ir vizuālie signāli raidorganizāciju studijās. Tie burtiski vai simboliski nozīmē: "Jūs esat gaisā!" Līdzīgu piemēru piemin arī Ponzonbijs:

Karaliene [Viktoriņa] bieži vien šo tveicīgo izbraucienu laikā iemīga, un, lai ciemata pūlis viņu neredzētu tādā stāvoklī, es, ikreiz kad ieraudzīju priekšā lielu pūli, iecirtu zirgam piešus sānos, un pārsteigtais dzīvnieks tad satrūkās un iezviedzās. Princese Beatrise zināja, ka tas aizvien nozīmē pūļa tuvumu, un, ja karaliene no šā trokšņa nebija pamodusies, tad pati viņu pamodināja.²¹

Protams, arī daudzi citi cilvēki ir stāvējuši sardzē, kamēr pārējie izrādes dalībnieki atpūtušies, kā redzams arī Katrīnas Arčibaldas pētījumā par kuģu būvētavām:

Reizēm, kad darba bija pavisam maz, es pati esmu stāvējusi sardzē pie darbarīku nolikta-vas durvīm, gatava brīdināt par pārrauga vai priekšnieka tuvošanos no kantora, kamēr dienām ilgi deviņi vai desmit mazāki priekšnieki un strādnieki kaislīgi nodevās pokera spēlei.²²

Tātad pastāv tipiskas skatuves replikas, kas izpildītājiem dara zināmu, ka gaiss ir tīrs un priekšplāna teritorijā pieļaujama lielāka vaļība. Ir arī citas

²⁰ Dale. *The Higher Civil Service of Great Britain*. P. 141.

²¹ Ponsonby. *Recollections of Three Reigns*. Eyre & Spottiswoode, 1951.

²² Archibald. *Wartime Shipyard*. P. 194.

zīmes, ar kurām spēlētājiem paziņo, ka, lai gan varētu šķist, ka visa piesardzība jau lieka, tomēr tuvumā ir vēl kādi publikas locekļi un tamdēļ nebūtu ieteicams zaudēt modrību. Kriminālajā pasaulē brīdinājums par to, ka "legālo" acis skatās vai ausis klausās, ir tik svarīgs, ka tam pat tiek atrasti īpaši apzīmējumi. Ar šādu zīmju palīdzību, protams, ir arī iespējams komandai paziņot, ka it kā nevainīgs publikas loceklis īstenībā ir okšķeris vai špiķis, vai kāds, kas kaut kādā ziņā nav tas, par kuru tiek turēts.

Bez šādu brīdinājuma signālu kopuma jebkurai komandai, piemēram, ģimenei, būtu grūti uzturēt to iesaisti, pēc kura tā tiecas. Atmiņās par māti un meitu, kas Londonā dzīvojošas vienā istabā, rodams šāds piemērs:

Ejot garām Grenaro veikaliņam, es sāku bažīties par pusdienām, par to, kā māte uzņems Skotiju [kolēģi manikīri, kuru viņa pirmo reizi veda pie sevis uz mājām pusdienās] un ko Skotija domās par manu māti, un, tiklīdz mēs bijām kāpnēs, es sāku runāt skaļā balsī, lai brīdinātu māti, ka neesmu viena pati. Tas mums bija norunāts signāls, jo, ja divi cilvēki dzīvo vienā istabā, tad nekad nevar zināt, kādas nekārtības var pavērties apmeklētāja skatienam. Vienmēr kaut kur rēgojās kāds katls vai netīrs šķīvīšs vai virs plīts bija izkārti apakšsvārkī vai zeķes. Mana māte, meitas līksmās balss brīdināja, tad steigšus vien kā cirkus dejojāja apskrēja istabu, novākdama netīros šķīvjus vai zeķes, un pēc tam pati ļoti mierīgi apsēdās kā sastindzis cienības iemiesojums, gatava ciemiņu uzņemšanai. Ja viņa bija pārāk steigusies un kaut ko ļoti uzkrītošu nebija novākusi, tad viņa no tā nenolaida modro skatienu un tad man bija kaut kas jādara lietas labā, tā, lai tas paliktu apmeklētājam nepamanīts.²³

Beigu beigās jāpiezīmē arī tas, ka, jo neapzinātāk šīs replikas ir apgūtas un tiek izmantotas, jo vieglāk komandas locekļiem pat pašiem no sevis būs noslēpt faktu, ka viņi darbojas kā komanda. Kā jau minēts iepriekš, pat pašas locekļiem komanda var būt slepena biedrība.

Ciešā saistībā ar skatuves replikām redzams, ka komandas izstrādā veidus, kā cits citam var nodot paplašinātas verbālas ziņas tādējādi, lai pasargātu projicēto iesaisti, kas varētu tikt apdraudēts, ja skatītāji pamanītu šāda veida informācijas nodošanu. Un arī šajā gadījumā varam minēt piemēru par britu ierēdniecību:

Pavisam kas cits ir tad, kad ierēdnim uztic pārraudzīt likumprojekta virzību parlamentā vai arī doties uz debatēm kādā no parlamenta palātām. Viņš nevar runāt pats savā vārdā; viņš var tikai sagatavot ministram materiālus un ieteikumus un cerēt, ka ministrs tos prasmīgi izmantos. Lieki sacīt, ka pirms katras paredzētās runas ministrs tiek rūpīgi "instruēts", kā tas ir kāda svarīga likumprojekta otrajā vai trešajā lasījumā, vai arī aizstāvēt departamenta gada

²³ *Mrs Robert Henrey. Madeleine Grown Up. New York, 1953. P. 46–47.*

budžetu: šādiem gadījumiem ministram tiek sagatavotas izsmeljošas piezīmes par katru iespējamo diskusijām izvirzīto jautājumu, pat anekdotes un "nevainīgi", oficiālajam stilam atbilstīgi joki. Viņš pats, viņa privātsēkretārs un pastāvīgais sekretārs, jādoma, ieguldījuši daudz laika un darba, izvēloties no šīm piezīmēm īpaši uzsveramos, visefektīvākos jautājumus, sakārtojot tos pēc iespējas labākā secībā un veidojot iespaidīgu uzstāšanos. Tas gan ministram, gan viņa palīgiem nenākas grūti; tas tiek darīts lēni un nesteidzīgi. Bet izšķirīgā ir atbilde debašu noslēgumā. Tiesa, ierēdņi, kas pacietīgi un pieticīgi sēž mazajā galerijā spikerim pa labi vai arī pie ieejas Augšpalātā, būs atzīmējuši neprecizitātes un faktu sagrozījumus, nepareizus secinājumus, pārprastu valdības piedāvājumu skaidrojumu un līdzīgus trūkumus opozīcijas runātāju izklāstā, taču bieži vien nav viegli šo munīciju aizgādāt līdz priekšējām līnijām. Reizēm ministra parlamentārais privātsēkretārs piecelsies no vietas tūlīt šefam aiz muguras un nevērīgi aizstaigās līdz galerijai, kur sēž ierēdņi, un ar viņiem čukstus sarunāsies; reizēm ministram tiks piesūtīta zīmīte; reti kad viņš pats pienāks tiem klāt un uzdos jautājumus. Visai šai saziņai jānotiek palātas acu priekšā, un neviens ministrs negrib izskatīties kā aktieris, kas nav iemācījies savu lomu un nevar iztikt bez sufliera palīdzības.²⁴

Biznesa etiķete, kam vairāk rūp stratēģiski, ne morāli noslēpumi, piedāvā:

Ļoti piedomājiet, ko jūs runājat pa telefonu, ja tuvumā ir kāds nepiederošais. Ja jums lūdz atstāt ziņu kādam citam un jūs gribat būt drošs, ka visu esat pierakstījis pareizi, tad neatkārtojiet ziņu kā parasti, bet gan lūdziet, lai zvanītājs pats to atkārtotu, tādējādi neiznāks, ka jūs, visiem klātesošajiem skaidri un skaļi pavēstāt kādu privātu ziņu.

[..]Pirms kāda nepiederoša apmeklētāja ierašanās aizklājiet dokumentus vai arī pierodiet turēt tos mapēs vai arī vienmēr uzlikt tiem virsū baltu papīra lapu.

[..]Ja jums ir kaut kas sakāms kādam no jūsu organizācijas, ja viņš atrodas kopā ar kādu nepiederošu personu vai tādu, uz kuru šī ziņa neattiecas, dariet to tādā veidā, lai trešā persona neko no šīs informācijas neuzzinātu. Izmantojiet iekšējo telefonu, nevis skaļruņu sistēmu vai arī uzrakstiet sakāmo uz zīmītes un pasniedziet to, nevis sakiet to publiski.²⁵

Par gaidīta apmeklētāja ierašanos ir jāpaziņo bez kavēšanās. Ja jūs atrodaties kopā ar kādu citu personu, sekretāre var jūs pārtraukt, paziņojot: "Cilvēks, ar ko norunāta tikšanās trijos, ieradies. Domāju, ka gribēsiet to zināt." (Nepiederošai personai dzirdot, viņa nemin apmeklētāja vārdu. Ja pastāv iespēja, ka jūs varētu neatcerēties, ar ko jums trijos norunāta tikšanās, viņa var šo vārdu uzrakstīt uz zīmītes vai arī zvanīt pa privāto telefonu, nevis lietot skaļruņu sistēmu.)²⁶

Skatuves replikas ir minētas kā viens no galvenajiem komandas sazvērētības tipiem; vēl viens tips ir saistīts ar komunikāciju, kuras galvenā funkcija

²⁴ Dale. Op. cit. P. 148–149.

²⁵ Esquire Etiquette. Op. cit. P. 7. Autora izlaidumi.

²⁶ Turpat. 22.–23. lpp.

ir apliecināt izrādes dalībniekam faktu, ka viņš būtībā nepiekrīt pastāvošajam konsensam, ka izrāde, ko viņš uzved, ir tikai izrāde, līdz ar to sniedzot viņam vismaz kādu privātu aizsardzību pret publikas izvirzītajām prasībām. Šai darbībai varētu dot apzīmējumu "nievājošā sazvērestība", jo tai raksturīga slēpta publikas nonievāšana, kaut arī reizēm tiek sniegts tāds priekšstats par publiku, kas ir pārāk komplementārs, lai atbilstu pastāvošajam konsensam. Te sastopamies ar līdzīgu slepenu publisku uzvedību, kas tika aprakstīts nodaļā, kura saucās "Izturēšanās pret klātneesošajiem".

Nievājošā sazvērestība laikam gan visbiežāk ir spēkā izpildītāja attiecībās pašam ar sevi. Viens piemērs varētu būt skolēni, kas sakrusto pirkstus, kad melo, vai arī izbāž mēli, kad skolotāja uz mirkli nostājusies vietā, no kurienes šī necieņas izrādīšana nav redzama. Tāpat bieži vien darbinieki mēda priekšnieku vai velta tam nicīgus žestus, šo nicinājumu vai nepaklausību izrādot tādā leņķī, lai šīs rīcības adresāts to neredzētu. Varbūt visbīklākā šāda veida sazvērestība ir ieradums "kricelēt" kaut ko uz papīra vai "pazust" iztēlē, tajā pašā laikā turpinot izlikties, ka tiek spēlēta klausītāja loma.

Tāpat nievājošā sazvērestība starp komandas locekļiem veidojas arī izrādes laikā. Tādējādi, lai arī vārdisku apvainojumu slepens kods tiek izmantots varbūt vienīgi mūsu komerciālās dzīves trakākajās nomalēs, nav nevienas tik cienījamās komerciālās iestādes, lai tās darbinieki zīmīgi nesaskatītos nevēlama klienta klātbūtnē vai arī tad, kad vēlams klients uzvedas nevēlamā veidā. Līdzīgā kārtā mūsu sabiedrībā vīram un sievai vai diviem tuviem draugiem ir grūti pavadīt omulīgu vakaru ar kādu trešo personu, kādā brīdī nesaskatoties tā, lai slepenībā nenonāktu pretrunās ar to attieksmi, ko viņi oficiāli pauž pret šo trešo personu.

Vēl postošāka šāda agresija pret publiku sastopama situācijās, kad izpildītājs ir spiests ieņemt nostāju, kas ir dziļā pretrunā viņa pārlicībai. Te kā piemēru var minēt ziņojumu, kurā aprakstīta paš aizsardzības taktika, ko izvēlējušies karagūstekņi Ķīnas ideoloģiskās apstrādes nometnēs:

Jāpiezīmē, ka ieslodzītie atrada daudzus veidus, kā pakļauties ķīniešu prasībām burtiski, taču ne pēc būtības. Piemēram, publisko paškritikas seansu laikā viņi bieži vien teikumā uzsvēra nepareizos vārdus, tādējādi padarot visu šo rituālu smieklīgu: "Es nožēloju, ka nosaucu biedru Vanu par *nekam nederīgo kuņas dēlu*." Otrs iecienīts paņēmieni bija apsolt, ka nekad nākotnē vairs nepieļaus, ka "tiek pieķerts" kādā noziegumā. Šie paņēmieni bija tik efektīvi tamdēļ, ka pat tie ķīnieši, kas zināja angļu valodu, idiomu un slengu nepārzināja pietiekami labi, lai šo smalko izsmieklu pamanītu.²⁷

²⁷ Schein E.H. The Chinese Indoctrination Program for Prisoners of War// Psychiatry. 19. P. 159–160.

Līdzīga lomai neraksturīga saziņa vērojama arī tad, kad viens no komandas locekļiem savu lomu spēlē tā, lai īpaši izklaidētu komandas biedrus. Piemēram, viņš var mesties savā lomā ar tādu emocionālu aizrautību, kas ir vienlaicīgi gan pārspilēta, gan precīza, bet tik tuva tam, ko skatītāji gaida, ka tie īsti neaptver vai arī nav pavisam droši par to, ka netiek izjokoti. Piemēram, džeza muzikanti, kam jāspēlē sentimentāli salkana mūzika, reizēm to spēlē mazliet salkanāk, nekā vajadzētu, un ar šo nelielo pārspilējumu mūziķi izrāda cits citam savu nicinājumu pret publiku, kā arī lojalitāti augstākām vērtībām.²⁸ Līdzīgs savvērestības paveids vērojams arī tad, kad viens komandas loceklis mēģina pavilkt uz zoba otru, kaut arī abi divi tajā laikā ir iesaistīti izrādē. Šādā situācijā tiešais nolūks ir panākt, lai komandas biedrs izplūstu smieklos vai pakluptu, vai kaut kādā citādā veidā zaudētu savaldīšanos. Piemēram, Šetlendas viesnīcā pavārs reizēm mēdza stāvēt virtuves durvīs viesnīcas priekšplāna teritorijā, nopietni un ar pašcieņu pareizā angļu valodā atbildot uz viesnīcas apmeklētāju uzdotajiem jautājumiem, turpretim virtuvē kalpones, nopietnām sejas izteiksmēm, paslepšus, bet nepārtraukti viņam knieba pēcpusē. Izrādes dalībnieks, zobojojies par publiku vai ķircinot komandas biedru, var parādīt, ka viņu ne tikai nesaista oficiālā saskarsme, bet arī ka viņš tik lielā mērā valda pār šo saskarsmi, ka var ar to spēlēties pēc patikas.

Jāpiemin vēl viens nicīgas intermēdijas paveids. Bieži vien kāds indivīds saskarē ar kādu citu, kaut kādā veidā netīkamu indivīdu mēģinās notvert trešā indivīda skatienu, kāda, kas ir definēts kā šai saskarei nepiederošs, un tādējādi apliecinās, ka viņš nekādi nevar būt atbildīgs par šā otrā indivīda raksturu vai uzvedību. Nobeigumā jāpiezīmē, ka visi šie nievājošo savvērestību paveidi mēdz rasties gandrīz negribot, caur replikām un mājieniem, kas tiek vispirms doti, bet tikai pēc tam – apdomāti.

Nemot vērā to, ka pastāv tik dažādi veidi, kā komandas locekļi var sazināties savā starpā lomai neraksturīgā veidā, varētu likties, ka izpildītājiem izveidosies patika pret šāda veida darbību pat tad, kad pēc tās nav nekādas praktiskas vajadzības, un tāpēc pat savās solo izrādēs labprāt pieņems partnerus. Tāpēc ir saprotami, ka attīstījusies viena specializēta komandas loma – “kompanjons”, proti, persona, kas tiek iesaistīta izrādē citas personas priekam, lai nodrošinātu tai komandas locekļa atbalstu. Šādu īpašo ērtību nodrošināšanas veidu rodam visur, kur pastāv spilgtas atšķirības varas ziņā, bet nepastāv tabu pret sociālu saskari starp tiem, kam ir vara, un tiem, kam tās nav. Kā

²⁸ Hovarda S. Bekera personiskā sarunā stāstītais.

noņemams no astoņpadsmitā gadsimta beigu literāras autobiogrāfijas, ilustrācija tam ir kompanjones sociālā loma:

Mans darbs, īsumā, bija šāds: vienmēr būt gatavai uzreiz pievienoties kundzei jebkurās izpriecās vai darbos, ko viņa izvēlējusies. No rīta es pavadīju viņu uz visām izpārdošanām, izsolēm, izstādēm u.tml. un it īpaši piedalījos svarīgajā *iepirkšanās* lietā.. Es savu kundzi pavadīju visās vizītēs, tāpat biju klāt arī tad, kad viņa uzņēma mājās viesus, tajos gadījumos man bija tāda kā augstākā kalpotāja loma.²⁹

Šķiet, ka šis amats prasīja tā pienākumu pildītājam vienmēr būt gatavam izpildīt kunga gribu, nevis lai pakalpotu vai ne tikai lai pakalpotu, bet arī lai kungam vienmēr būtu kāds sabiedrotais attiecībās ar visiem citiem klātesošajiem.

DARBĪBAS PĀRKĀRTOŠANA

Ir minēts, ka tad, kad indivīdi sapulcējas, lai mijiedarbotos, katrs turas pie tās lomas, kas viņam iedalīta savas komandas ierastajā darbībā, un visi sadarbojas ar pārējiem komandas locekļiem, lai uzturētu piedienīgo oficiāluma un neoficiāluma, distancētības un tuvības sajaukumu pret otras komandas locekļiem. Tas nenozīmē, ka komandas locekļi atklāti izturēsies cits pret citu tāpat, kā tie atklāti izturas pret publiku, tomēr tas parasti nozīmē, ka komandas biedri cits pret citu izturēsies citādāk nekā “dabiskā” situācijā. Ir jau pieminēta sazvērnieciskā saziņa kā viens no veidiem, kā komandas locekļi kaut nedaudz atbrīvojas no komandu mijiedarbības uzliktajiem ierobežojumiem; tā ir atkāpe no tipa, kas publikai nav jāpamana, un tāpēc tā parasti *status quo* neietekmē. Tomēr reti kad spēlētāji, lai paustu savu neapmierinātību ar esošo konsensu, aprobežojas ar drošiem veidiem. Tie bieži vien mēģinās izteikties lomai neatbilstīgi, tā, lai publika to saklausītu, taču atklāti neapdraudot nevienas komandas integritāti, ne arī sociālo atstatumu starp tām. Šī īslaicīgā, neoficiālā vai kontrolētā, bieži vien – agresīvā pārkārtošanās ir interesanta pētījumu joma.

Kad divas komandas iedibina oficiālu, funkcionālo vienprātību kā drošas sociālās saskares garantiju, parasti ir saskatāma arī neoficiāla komunikācijas līnija, kuru viena komanda vērs pret otru. Šī neoficiālā komunikācija noris

²⁹ No: Lady's Magazine. 1789. XX. P. 235. Citēts: Hecht. The Domestic Servant Class in Eighteenth-Century England. P. 63.

kā netieši mājiieni, akcentu atdarināšana, iederīgi joki, zīmīgas pauzes, neskaidri mājiieni, mērķtiecīgi joki, izteiksmīgi mājiieni un dažāda cita zīmju prakse. Noteikumi attiecībā uz šo vajību ir pavisam stingri. Tās ievērotājam ir tiesības noliegt, ka viņš ar šo savu rīcību ir "kaut ko domājis", ja tās saņēmējs atklāti viņam pārmestu kaut kādas nepieņemamas izpausmes, un saņēmējam ir tiesības rīkoties tā, it kā pausts nebūtu nekas vai būtu pausts kaut kas pavisam nevainīgs.

Iespējams, visierastākais šīs "zemūdens" komunikācijas virziens ir tāds, ka ikviena komanda nemanāmi cenšas parādīt sevi labvēlīgākā gaismā, bet otru komandu nostādīt nelabvēlīgākā, bieži vien slēpjoties aiz vārdiskas pieklājības un komplimentiem, kas rāda pretējā virzienā.³⁰ Tāpēc bieži vien komandas cenšas norauties no saites, kas tās notur un liek ievērot šo darbojošos konsensu. Interesanti, ka bieži vien saviesīgas tikšanās neizbēgami padara stīvas tieši šīs slēptās sevis izcelšanas un citu noniecināšanas tieksmes, nevis vairāk iestudētie sociālie rituāli.

Daudzās sociālās saskares formās tieši neoficiālā saziņa dod vienai komandai iespēju izteikt skaidru, bezkompromisa aicinājumu otrai komandai attiecībā uz to, vai sociālā distance un formalitātes būtu jāpalielina vai jāsamazina, vai arī dod iespēju abām komandām mainīt saskari, spēlējot jaunu lomu kopumu. To reizēm mēdz dēvēt par "iztaustīšanu", un tā ir saistīta ar piesardzīgiem atklātības mirkļiem un mājienu formā izteiktām prasībām. Izsakot apgalvojumus, kas ir tīši pārprotami vai arī sapratējam atklāj slepenu nozīmi, izpildītājam, neatkāpjoties no savām aizsardzības pozīcijām, ir iespēja atklāt, ir vai nav droši atteikties no pašreizējās situācijas definīcijas. Piemēram, tā kā nav nepieciešamības saglabāt sociālo distanci vai piesardzību kopā ar kolēģiem nodarbošanās, ideoloģijas, etniskās un šķiriskās piederības utt. ziņā, tad bieži vien kolēģi izstrādā slepenas zīmes, kas nekolēģiem šķiet nekaitīgas, taču tai pašā laikā zinātājam atklāj, ka viņš ir savējo vidū un var atbrīvoties un neuzturēt to pozu, kas parasti tiek demonstrēta publikai. Piemēram, deviņpadsmitā gadsimta Indijā laupītājiem slepkavām, kas savas ikgadējās laupīšanas slēpa aiz deviņu mēnešu ilgas pilsoniskas uzvedības, bija slepens kods, pēc kura tie cits citu pazina. Kāds autors raksta:

³⁰ Poters šo parādību apzīmējis ar terminu "psiholoģiskais pārākums". Tas tiek izskatīts pie frāzes "Gūt punktus savā labā": *Goffman E. On Face-Work// Psychiatry. 18. P. 221–222; (Where the Action Is: Three Essays. Allen Lane The Penguin Press, 1969); "Statusa uzspiešana": Strauss A. Essay on Identity. (1959). Dažās amerikāņu aprindās tieši šajā saistībā tiek lietots arī izteiciens: "Piespiest otru pie zemes." Lielisks piemērs, kā tas tiek attiecināts uz viena tipa sociālo mijiedarbību, rodams *Haley J. The Art of Psychoanalysis. ETC. XV. P. 189–200.**

Kad satiekas slepkavu bandu locekļi, kaut viņi būtu svešinieki, viņu uzvedībā ir kaut kas tāds, kas drīz vien atklāj viņus citu citam, un, lai apstiprinātu radušās nojaudas, vieni tad iesaucas: "*Alee Khan!*" – un, kad otra puse to atkārto, ir panākta skaidrība par abu pušu ieradumiem.³¹

Līdzīgā kārtā ir sastopami arī vīrieši no britu strādnieku šķiras, kas joprojām mēdz pavaicāt svešiniekam, "ciktāl uz austrumiem" viņš ir; citi brīvmūrnieki zina, kā atbildēt uz šo paroli, un zina, ka pēc šīs atbildes klātesošie varēs brīvi paust neiecietību pret katoļiem un izvirtušajām šķirām. (Anglo-amerikāņu sabiedrībā cilvēka uzvārds un izskats bieži vien veic līdzīgu funkciju attiecībā pret tiem, ar kuriem šis cilvēks tiek iepazīstināts, pasakot, kuru sabiedrības segmentu neklātos nomelnot.) Tāpat arī daži *delicatessen* restorānu apmeklētāji īpaši uzsvērti lūgs, lai sviestmaizes gatavo no rudzu maizes un bez sviesta, tādējādi liekot darbiniekiem saprast, kādai etniskai grupai apmeklētājs sevi pieskaita.³²

Šī piesardzīgā atzišanās, ko izdara divi vienas noslēgtas biedrības locekļi, iespējams, ir vistiešākais šādas atklāšanās saziņas paveids. Ikdienas dzīvē, kad indivīdiem nav tādas piederības slepenai biedrībai, ko atklāt, notiek daudz smalkāks process. Ja indivīdiem nav zināmi otra uzskati un statuss, tad noris tāds iztaustīšanas process, kurā viens indivīds otram pamazām atklāj savus uzskatus vai statusu. Nedaudz atslābinājies piesardzību, viņš gaida, kad otrs viņam pierādis, ka to var droši darīt un ka pēc tam viņš var piesardzību samazināt vēl mazliet. Katru soli izsakot pārprotamā veidā, indivīdam ir iespēja jebkurā brīdī apturēt šo fasādes nolaišanas procedūru, ja no otra netiek saņemts apstiprinājums, un šajā brīdī viņš var uzvesties tā, it kā viņa pēdējā atzišanās itin nemaz nebūtu bijusi domāta kā uzvedināšana. Piemēram, ja divi cilvēki sarunā cenšas noskaidrot, cik uzmanīgiem jābūt, paužot savus patiesos politiskos uzskatus, viens no tiem var apturēt šo pakāpenisko atklātību par to, cik galēji labēji vai kreisi ir viņa uzskati, tieši tajā brīdī, kad otrs savus patiesos uzskatus ir atklājis līdz galam. Šādos gadījumos tas, kura uzskati ir galējākie, taktiski rīkosies tā, it kā viņa uzskati nebūtu ekstrēmāki par otra uzskatiem.

Šo pakāpeniskās atklāšanās procesu ilustrē arī daži mīti un fakti, kas saistīti ar heteroseksuālo dzīvi mūsu sabiedrībā. Seksuālās attiecības tiek definētas kā tuvība, kurā iniciatīvu uzņemas vīrietis. Īstenībā šī aplidošana

³¹ *Sleeman Col. J.L. Thugs or a Million Murders. London, 1933. P. 79.*

³² Team Work and Performance in a Jewish Delicatessen. Unpublished paper by *Louis Hirsch*.

ir saistīta ar vīrieša konsekventu agresiju pret dzimumu lomu sadalījumu, kad viņš mēģina panākt šīs intīmās pakļaušanās attiecības no kāda, pret ko viņam sākumā jāizrāda cieņa.³³ Pat vēl agresīvāka rīcība pret dzimumu lomu izkārtojumu rodama situācijās, kad pastāvošais konsenss ir definēts kā pārākums un distance no tā izrādes dalībnieka puses, kas ir sievietē, un pakļaušanās no tā spēlētāja puses, kas ir vīrietis. Pastāv iespēja, ka izpildītājs vīrietis definē šo situāciju no jauna, lai uzsvērtu savu dominēšanu seksuālajā jomā pretstatā viņa sociāli ekonomiskajai pakļautībai.³⁴ Piemēram, mūsu proletāriešu literatūrā tieši nabadzīgs vīrietis ievieš šo jauno definīciju attiecībā uz bagātu sievieti; kā bieži minēts, "Lēdijas Čaterlijas mīļākais" šajā ziņā ir ļoti atbilstīgs piemērs. Ja pievērsīsimies apkalpojošās jomas, it īpaši zemāka statusa profesijām, tad neizbēgami redzēsim, ka tās pārstāvjiem ir krājumā anekdotes par gadījumiem, kad viens no viņiem vai kāds no viņu kolēģiem pakalpojuma sniegšanas attiecības definējis no jauna, pārvēršot tās seksuālās attiecībās (vai arī kāds cits tās pārdefinējis attiecībā uz viņiem). Šādi stāsti par agresīvu pārdefinēšanu ir būtiska sastāvdaļa ne tikai kādā atsevišķā profesijā, bet arī vīriešu subkulturā vispār.

Īslaicīga pārkārtošana, ar kuras palīdzību pakļautais var pārņemt saziņas virzību savās rokās vai arī augstākstāvošais var to oficiāli paplašināt, iegūst zināmu stabilitāti un tiek institucionalizēta ar to, kas reizēm tiek dēvēts par "aplinkus izteikumiem"³⁵. Divi indivīdi, izmantojot šādu saziņas paņēmieni, var nodot viens otram informāciju tādā veidā vai par tādiem jautājumiem, kas neatbilst viņu oficiālajām attiecībām. Aplinkus izteikumi ietver tādus mājienus, ko zināmu laika periodu var dot abas puses. Šis sazvērneciskās saziņas paveids atšķiras no citiem tajā ziņā, ka tēlus, pret kuriem tiek uzturēta

³³ Homoseksuālajā pasaulē aizsargājošajām, provocējošajām rutīnas darbībām ir divkārša funkcija: tiek atklāta piederība slepenai sabiedrībai, un tās arī kalpo kā ievads attiecībās starp konkrētiem šīs sabiedrības locekļiem. Labi formulēts literārs piemērs tam rodams Gora Vidala stāstā "Trīs kara viltības" (*Vidal G. Three Strategies// A Thirsty Evil. London, 1958*).

³⁴ Varbūt aiz cieņas pret freidisko ētiku daži sociologi, šķiet, izturas tā, it kā būtu bezgumīgi, zaimojoši vai pašatmaskojoši definēt dzimumaktu kā ceremoniālai sistēmai piederošu, divpusēju rituālu, kas tiek veikts, lai simboliski apliecinātu tikai un vienīgi sociālas attiecības. Šajā nodaļā plaši izmantoti Keneta Bērka uzskati, kuram ir skaidrs socioloģisks viedoklis, definējot pāru attiecības kā retorikas principu, caur kuru tiek transcendēta sociāla atsvešinātība. Sk. *Burke K. A Rhetoric of Motives. P. 208. un tālāk, un 267.–268. lpp.*

³⁵ Ikdienas sarunvalodā šis termins "aplinkus izteikumi" tiek lietots divējādā nozīmē: ar to tiek apzīmēti teikumi, kuros savienotas skaņas, kas tikai šķiet jēgpilnas, kaut arī patiesībā tādas nav; un tas tiek izmantots arī, lai apzīmētu tiši neskaidras atbildes uz jautājumiem, kas prasa skaidras un nepārprotamas atbildes.

sazvērestība, projicē tās pašas personas, kas ir iesaistītas šajā sazvērestībā. Tipiski šādu aplinkus izteikumu gadījumi ir saziņa starp augstākstāvošo un pakļauto par jautājumiem, kas atrodas ārpus pakļautā kompetences un jurisdikcijas, bet kas īstenībā ir atkarīgi no viņa. Izmantojot aplinkus izteikumus, pakļautais var panākt zināmu rīcību, atklāti neatzīstot šo iniciatīvu un arī neapdraudot starp viņu un augstākstāvošo pastāvošās statusa atšķirības. Īpaši daudz aplinkus izteikumu novērojams barakās un cietumos. Tāpat tie ir bieži sastopami situācijā, kad padotajam pretstatā augstākstāvošajam kādā darbā ir liela pieredze, kas redzama, piemēram, valdības iestādēs starp "pastāvīgo" ministra vietnieku un politiski iecelto ministru, kā arī tajos gadījumos, kad pakļautais runā darbinieku grupas valodā, ko nerunā augstākstāvošais. Šādi aplinkus izteikumi var parādīties arī situācijās, kad divas personas noslēdz nelikumīgu darījumu, jo ar šā paņēmiena palīdzību notiek saziņa, taču neviens no dalībniekiem nenonāk otra varā. Līdzīga veida sazvērestība reizēm redzama tādu komandu attiecībās, kurām jāuztur iespaids, it kā to savstarpējās attiecības būtu diezgan naidīgas vai distancētas, taču tām abām ir izdevīgi dažos jautājumos vienoties, ja vien tas nekādā veidā neapgrūtinā viņu oficiālo nostāju, kas tām jāuztur savstarpējās attiecībās.³⁶ Citiem vārdiem sakot, iespējams noslēgt darījumus, neradot, kā ierasts, savstarpējas solidaritātes attiecības. Vēl svarīgāk, aplinkus izteikumi regulāri tiek izmantoti mājās vai ikdienas darba situācijās, izmantojot tos kā drošu veidu, lai izteiktu vai noraidītu lūgumus un pavēles, kuras nav iespējams, nemainot attiecības, izteikt vai noraidīt atklāti.

Esmu izskatījis dažus tipiskus pārkārtošanās veidus – kustības ap, apkārt un pāri līnijai, kas nošķir komandas. Kā piemēri tika minēti tādas norises kā neoficiāla neapmierinātības paušana, piesardzīga atklātība un aplinkus izteikumi. Es gribētu papildināt šo ainu ar vēl pāris piemēriem.

Kad divu komandu starpā iedibinātais konsenss pieprasa atklātu opozīciju, redzēsim, ka darba dalīšana katrā komandā var beigu beigās novest pie tādas īslaicīgas pārkārtošanās, kas liks mums saprast, ka brāļošanās problēma skar ne tikai armijas. Vienas komandas speciālists var nonākt pie atziņas, ka viņam ir daudz kas kopējs ar viņa līdzinieku pretinieka komandā, ka viņi abi runā valodu, kas viņus abus apvieno vienā komandā, pretstatot visiem pārējiem dalībniekiem. Piemēram, pārrunās starp darba devējiem un arodbiedrībām

³⁶ Sk. Dale. Op. cit. P. 182–183 – ilustrācija slepeni noslēgtajam kompromisam starp divām, oficiāli pretējām komandām. Sk. arī Dalton M. Unofficial Union-Management Relations// American Sociological Review. XV. P. 611–619.

bieži vien pretējo komandu juristi sazvērnieciski saskatīsies, kad vienas komandas nespeciālists pieļaus kādu rupju juridisku kļūdu. Tajos gadījumos, kad šāds speciālists nav pastāvīgs attiecīgās komandas loceklis, bet tikai pārdod savus pakalpojumus kādā pārrunu posmā, viņš, visticamāk, būs lojālāks savam aicinājumam un kolēģiem nekā komandai, ko tobrīd apkalpo. Ja tādā gadījumā ir jāuztur priekšstats par komandu opozīciju, tad šī speciālistu situācijai neatbilstīgā lojalitāte būs jāapspiež vai arī jāpauž paslepeni. Piemēram, juristi, apzinoties, ka klienti vēlas, lai viņi pret opozīcijas advokātiem būtu naidīgi noskaņoti, nogaidīs brīdi, kad iespējams mierīgi atkāpties aizkulisēs, lai draudzīgi, koleģiāli apspriestu konkrēto lietu. Deils, raksturojot ierēdņu lomu parlamenta debatēs, arī vedina domāt par līdzīgu situāciju:

Plānotām debatēm par kādu tēmu.. parasti ir atvēlēta viena diena. Ja attiecīgajam departamentam nav paveicies un tas ir iesniedzis garu un pretrunīgu likumprojektu palātas komitejā, tad ministram un atbildīgajiem ierēdņiem jābūt tur no 16.00 līdz 23.00 (reizēm, ja tiek atcelts noteikums par darbu līdz 23.00, tad pat daudz ilgāk nekā līdz 23.00), iespējams – katru dienu, no pirmdienas līdz ceturtdienai katru nedēļu.. Tomēr ierēdņi par savām ciešanām saņem kādu kompensāciju. Šajā laikā viņi atjaunos un paplašinās savas pazīšanās palātā. Gan parlamenta locekļiem, gan ierēdņiem šādos gadījumos spriedze ir mazāka nekā vienas dienas debatēs: ir pieļaujami atstāt diskusiju telpu un doties uz smēķētavu vai terasi un tur nodoties aizraujošām sarunām, kamēr kāds bēdīgi slavens garlaicīgs cilvēks cenšas panākt labojumu, kas, kā visiem zināms, ir neiespējams. To vidū, kas garus vakarus strādā pie likumprojekta, gan valdības locekļiem, gan opozīcijas pārstāvjiem, gan ierēdņiem veidojas zināma *camaraderie*.³⁷

Reizēm liekas, ka pat aizkulišu brāļošanās varētu pārāk lielā mērā apdraudēt visu izrādi. Piemēram, beisbola spēlētājiem, ko atbalsta naidīgi noskaņoti fani, līgas noteikumi pieprasa pirms paša spēles sākuma atturēties no draudzīgām sarunām ar pretinieku komandas spēlētājiem.

Šis likums ir viegli saprotams. Liktos nepiedienīgi, ja spēlētāji tērzētu, kā pēcpusdienas tēju dzerot, un pēc tam cerētu pierādīt, ka viņi ir gatavi cits citu sasist lupatu lēveros, ko viņi cenšas darīt, tiklīdz spēle sākusies. Viņiem visu laiku jāuzvedas kā pretiniekiem.³⁸

Visos šajos gadījumos, kas saistīti ar pretējo komandu speciālistu brāļošanās, runa nav par to, ka varētu tikt izpausti vienas komandas noslēpumi un ka tai varētu tikt nodarīts zaudējums (kaut gan arī tas ir iespējams, un

³⁷ Dale. Op. cit. P. 150.

³⁸ Pinelli. Mr Ump. P. 169.

var likties, ka tas notiek), bet gan par to, ka var tikt sabojāts iespaids par komandu opozīciju, ko tās cenšas uzturēt. Jārodas iespaidam, ka speciālistu devums ir spontāna reakcija uz faktiem, kas saistīti ar šo lietu, kāpēc viņi neatkarīgi no visa nostājas opozīcijā pret otru komandu; ja speciālists brāļojas ar savu kolēģi no otras komandas, viņa ieguldījuma tehniskā vērtība necietīs, taču no dramaturģiskā viedokļa atklāsies tā būtība – apmaksāta, ierasta uzdevuma veikšana.

Šajā izklāstā es negribētu radīt iespaidu, ka brāļošanās notiek tikai starp speciālistiem, kas īslaicīgi nostājušies pretējās pozīcijās. Visos gadījumos, kad lojalitātes izpausmes saduras, indivīdu grupa var publiski veidot vienu komandu pāri, tomēr klusībā izveidojot pavisam citu. Un ikreiz, kad komandām ir jāuztur iespaids par īpaši saasinātu antagonismu vai sociālu distanci to starpā, vai abiem tiem, var tikt izveidots īpašs, norobežots rajons, kas ne tikai kalpo par aizkulisēm komandas uzturētajai izrādei, bet arī ir atvērts *abu* komandu locekļiem. Piemēram, valsts psihiatriskajās dziednīcās bieži vien ir telpa vai kāda norobežota teritorijas daļa, kurā gan pacienti, gan kopēji var nodoties kādām kopējām darbībām, piemēram, spēlēt pokeru vai patenkot, un ir pavisam skaidrs, ka šeit kopēji “neizrādīs savu varu”. Reizēm arī armijas nometnēs ir līdzīga zona. Cits piemērs ņemts no atmiņām par jūrasbraucēju dzīvi:

Saskaņā ar senu likumu kambīzē visi var brīvi izteikt savas domas, tāpat kā Londonas Haidparka Runātāju stūrī. Ja kāds virsnieks vērsīsies pret kādu no vīriem par kambīzē runāto, tad drīz vien viņš uz kuģa izjutīs sabotāžu vai tiks klaji ignorēts.³⁹

Neviens nekad nepaliek divatā ar koku. Vienmēr kāds slaistās viņa tuvumā, uzklausu tenkas vai bēdu stāstus, ērti iekārtojies uz mazā soliņa pie sienas otrpus plītij, kājas pret plīti atspiedis, piesarkušiem vaigiem. Izskaidrojums nav tālu meklējams: kambīze kuģī ir tas pats, kas ciematā laukums, un koks ar savu plīti ir karsto pīrādziņu lete. Tā ir vienīgā vieta, kurā gan virsnieki, gan parastie jūrniece ir pilnīgi vienlīdzīgi, un to drīz vien sapratis katrs jūrniece iesācējs, kas tur ienāks un gribēs diktēt savus noteikumus. Koks nesauks viņu gluži par “puiku” vai “veci”, taču drīz vien ierādīs viņam īsto vietu – līdzās naftiniekam Henkam uz mazā soliņa..

Ja nebūtu šīs brīvās izrunāšanās iespējas kambīzē, tad kuģī drīz vien sāktu mākt dažādas zemūdens traumas. Visi ir vienprātīgi, ka tropu joslā spriedze īpaši pieaug un ka ir grūti tikt galā ar ekipāžām. Daži to izskaidro ar karstumu, daži zina, ka tas saistīts ar vecā labā drošības ventiļa – kambīzes – izzušanu.⁴⁰

³⁹ Hartog J. de. A Sailor's Life. London, 1956.

⁴⁰ Turpat. 154.–155. lpp.

Bieži vien, kad divas komandas nonāk sociālā saskarē, iespējams noteikt, ka vienai no tām kopumā ir augstāks prestižs nekā otrai. Parasti mēs iedomājamies, ka darbības pārkārtošana šādos gadījumos būs saistīta ar to, ka komanda ar zemāko prestižu mēģinās mainīt šo saskari sev labvēlīgākā virzienā vai arī mēģinās samazināt sociālo distanci un formalitātes starp sevi un augstākstāvošo komandu. Interesanti, ka ir gadījumi, kad tieši augstākstāvošās komandas interesēs ir pazemināt šīs barjeras un pielaist otru, zemākstāvošo komandu sev tuvāk, un izveidot ar to ciešākas attiecības. Apzinoties, kādas varētu būt sekas šādai aizkulišu familiaritātes izrādīšanai zemākstāvošajiem, tomēr iespējams, ka, darot to īslaicīgi, tiek sasniegti kādi citi, tālāki mērķi. Piemēram, Bārnarda kungs stāsta, ka, lai novērstu streiku, viņš tīšuprāt rupji lamājies komitejas klātbūtnē, kas pārstāvējusi no darba atlaistos strādniekus, un tas ir pierādījums tam, ka viņš ir apzinājies šā soļa svarīgumu:

Manuprāt, – un to apliecina arī citi, kuru viedokli es cieniu, – vispārējais likums ir tāds, ka ļoti slikti, ja augstākstāvošais lamājas pakļauto vai zemākstāvošo klātbūtnē, kaut arī tiem nebūtu nekas iebilstams pret lamāšanos vai arī tie zina, ka priekšnieks to mēdz darīt. Man zināmi tikai pāris cilvēki, kas varējuši to darīt, tādējādi nemazinot savu ietekmi. Es uzskatu, ka iemesls tam ir šāds: tas iedragā priekšnieka cieņu, un tāpēc kļūst grūtāk pieņemt atšķirību viņu ieņemamā stāvokļa ziņā. Tāpat arī vienā organizācijā, kurā augstākais amats simbolizē visu šo organizāciju, tādā veidā iespējams kaitēt visas organizācijas prestižam. Šis gadījums ir izņēmums – es lamājos tīši un apzināti, turklāt arī vēl situ ar dūri pa galdu.⁴¹

Līdzīga situācija vērojama arī tajās psihiatriskajās slimnīcās, kurās tiek praktizēta vides terapija. Iesaistot arī medmāsas un pat kopējus parasti neaizskaramajās darbinieku sanāksmēs, šiem darbiniekiem, kas nav medicīniskais personāls, liekas, ka distance starp viņiem un ārstiem samazinās, un viņi ātrāk pieņems ārsta viedokli attiecībā uz pacientiem. Ziedojot šo augstākstāvošo īpašo izņēmuma stāvokli, šķiet, iespējams uzlabot zemākstāvošo noskaņojumu. Maksvels Džonss, rakstot par Anglijas pieredzi darbā ar vides terapiju, nosvērti attēlo arī šo procesu:

Šajā vienībā mēs centāmies attīstīt ārsta lomu, lai sasniegtu noteikto ārstniecības mērķi, un mēģinājām izvairīties no izlikšanās. Tas prasīja būtisku atkāpšanos no slimnīcas tradīcijām. Mēs negērbāmies tā, kā parasti tiek sagaidīts no šīs profesijas. Mēs izvairījāmies no baltiem

⁴¹ *Barnard Ch.I. Organization and Management. Cambridge, 1949. Piezīme. P. 73–74.*

Šāda veida uzvedība jānošķir no rupjas valodas un uzvedības, ko izmanto priekšnieks, kas paliek kopā ar savu darbinieku komandu un tādējādi grib viņus piedabūt pie darba.

uzsvārčiem, redzama stetoskopa un izklaudzināšanas āmuriņa kā mūsu fiziskā tēla papildinājumiem.⁴²

Īstenībā, pētot divu komandu mijiedarbību ikdienas situācijās, redzēsim, ka bieži vien tiek sagaidīts, ka augstākstāvošā komanda nedaudz atslābināsies. Pirmām kārtām šāda fasādes atslābināšana veido pamatu bārtera attiecībām: augstākstāvošais saņem kaut kādus pakalpojumus vai preces, turpretim zemākstāvošais saņem iecietīgu tuvību. Piemēram, atturība, ko augstāko šķiru briti parasti ievēro saskarē ar veikalniekiem vai sīkiem ierēdņiem, uz mirkli pazūd, kad no šiem zemākstāvošajiem jāprasa kāds īpašs pakalpojums. Tāpat ar šādas distances samazināšanas palīdzību iespējams mijiedarbības procesā radīt spontanitātes un ieinteresētības iespaidu. Jebkurā gadījumā bieži vien divu komandu mijiedarbība ir saistīta ar nelielu vaļību atļaušanos, pat ja tā ir tikai iespēja izpētīt, vai attiecībā uz pretējo pusi nav iespējams iegūt kādas negaidītas priekšrocības.

Ja spēlētājs negrib ievērot viņam ierādīto vietu – vai nu tā ir augstāka, vai zemāka par publiku –, tad varam sagaidīt, ka režisors, ja tāds ir, un publika kļūs pret viņu slikti noskaņota. Daudzos gadījumos pret viņu vērsīsies arī citi, kas ieņem līdzīgu rangū vai sociālo stāvokli. Kā tika minēts iepriekš, runājot par izstrādes normu pārsniedzējiem, jebkura īpaša piekāpšanās publikai no viena komandas locekļa puses apdraud pārējo ieņemto nostāju un drošību, ko sniedz šīs nostājas izprašana un kontrole pār to. Piemēram, kad viena skolotāja izjūt lielas simpātijas pret saviem audzēkņiem, starprīžos iesaistās viņu rotaļās vai ir gatava tuvāk kontaktēties ar tiem, kam ir zemāks statuss, citiem skolotājiem liksies, ka tiek apdraudēts tas labā darba iespaids, ko viņi cenšas uzturēt.⁴³ Īstenībā, kad atsevišķs izrādes dalībnieks šķērso to līniju, kas nošķir komandas, kad kāds kļūst pārāk tuvs, pārāk iecietīgs vai pārāk naidīgs, varam sagaidīt, ka radīsies atbalsis, kas ietekmēs gan augstākstāvošo komandu, gan zemākstāvošo komandu, gan arī pašus šos robežpārkāpējus.

Mājienu par šādām atskaņām varam saskatīt nesenā pētījumā par tirdzniecības kuģu jūrniekiem. Autors min, ka tad, kad virsnieki strīdējušies par kādiem pienākumu sadales jautājumiem, jūrnieki izmantojuši šīs nesaskaņas un izteikusi līdzjūtību tam virsniekam, kam, viņuprāt, bijusi nodarīta netaisnība:

Tādējādi [pieglaimojoties vienam no strīdniekiem] ekipāžas locekļi cerēja panākt, ka virsnieks nedaudz mīkstinās savu augstākstāvošo attieksmi un pieļaus, ka, apspriežot situāciju,

⁴² Jones M. *The Therapeutic Community*. New York, 1953. P. 40.

⁴³ No personiskas sarunas ar skolotāju Helēnu Blovu.

viņiem arī tiks dota zināma vienlīdzība. Tas drīz vien noved pie tā, ka viņi sāk gaidīt noteiktas privilēģijas, piemēram, atļauju stāvēt stūresmājā, nevis tiltiņa sānos. Viņi izmanto virsnieku strīdu, lai uzlabotu savu pakļauto statusu.⁴⁴

Jaunākās psihiatriskās ārstēšanas tendences sniedz vēl citus piemērus; dažus no tiem es gribētu minēt.

Viens piemērs ņemams no Maksvela Džonsa ziņojuma, kaut arī viņš savā pētījumā cenšas iestāties par statusu atšķirību mazināšanu starp dažāda līmeņa darbiniekiem un starp pacientiem un darbiniekiem.

Medmāsu grupā vienas medmāsas uzvedība var apdraudēt visas grupas integritāti: ja medmāsa kaut kādā veidā atklāti pieļauj, ka viņas seksuālās vajadzības apmierina kāds pacients, tad pacientu attieksme pret visu medmāsu grupu būtiski mazina māsu lomu terapijā.⁴⁵

Cits piemērs rodams Betelheima komentāros par viņa pieredzi, veidojot terapeitisko vidi Čikāgas universitātes Sonjas Šenkmenas Ortogēnijas fakultātē:

Kopējā terapeitiskās vides uzbūve – personiskā drošība, adekvāta instinktu apmierināšana un atbalsta grupas – tas viss kopumā padara bērnu atvērtu pret cilvēciskām attiecībām. Protams, terapeitiskās vides mērķu sasniegšana tiktu apgrūtināta, ja bērni netiktu pasargāti arī no tāda veida vilšanās, ko viņi jau piedzīvojuši savā vidē. Tāpēc vienota darbinieku attieksme ir īpašs bērnu drošības avots, un darbinieki nepakļausies bērnu mēģinājumiem nostādīt darbiniekus citu pret citu.

Sākotnēji daudzi bērni iegūst viena no vecākiem pieķeršanos, tikai maksājot ar šādām otra no vecākiem jūtām. Uz šā pamata bieži vien izveidojas bērna iespējas kontrolēt situāciju ģimenē, sarīdot vecākus vienu pret otru, bet tas viņiem dod tikai šķietamu drošību. Bērniem, kuri veiksmīgi izmantojuši šādus paņēmienus, ir īpašas grūtības vēlāk veidot attiecības, kas nav divdomīgas. Jebkurā gadījumā, tā kā bērni atkārtoti šīs edipālās situācijas skolā, tad viņiem veidojas arī pozitīva, negatīva vai neviennozīmīga attieksme pret darbiniekiem. Ir svarīgi, lai šīs attiecības starp bērniem un atsevišķiem darbiniekiem neietekmētu darbinieku attiecības. Ja šajā jomā vide kopumā nebūtu vienota, tad šāda veida pieķeršanās varētu pāraugt neirotiskās attiecībās un iznīcināt to pamatu, uz kura veidojas identificēšanās un ilgstoša pieķeršanās.⁴⁶

Pēdējā ilustrācija ņemta no grupas terapijas projekta, kurā ieskicēti ieteikumi, kā risināt problemātisku pacientu regulāri radītās saskarsmes problēmas:

⁴⁴ Beattie. *The Merchant Seaman*. P. 25–26.

⁴⁵ Jones M. *Op. cit.* P. 38.

⁴⁶ Bettelheim B. and Sylvester E. *Milieu Therapy// Psychoanalytic Review*. XXXVI. P. 65.

Tiek izdarīti mēģinājumi iedibināt īpašas attiecības ar ārstu. Pacienti bieži vien cenšas radīt ilūziju par to, ka viņiem ar ārstu ir slepena saprašanās, piemēram, cenšas pārtvert ārsta skatienu, ja kāds pacients sāk runāt par kaut ko tādu, kas izklausās "traki". Ja pacients sagaida ārsta reakciju, ko iespējams interpretēt kā īpašu sapratni, tad tam var būt graujoša ietekme uz visu grupu. Tā kā parasti šādi bīstami mājieni tiek pausti neverbāliem līdzekļiem, tad arī ārstam ļoti jāuzmanās attiecībā uz paša neverbālo rīcību.⁴⁷

Iespējams, ka šie citāti vairāk atklāj autoru daļēji slēptos sociālos uzskatus, nevis vispārējos procesus, kas notiek, kad kāds šo līniju pārkāpj, taču jaunākajos Stentona un Švarca darbos rodams diezgan detalizēts pārskats par tām sekām, kas rodas, kad tiek pārkāpta šī abas komandas nošķirošā robeža.⁴⁸

Tika minēts, ka krīzes situācijā šī līnija var uz mirkli izzust un pretējo komandu locekļi var aizmirst savu vietu attiecībā pret otru komandu. Tāpat arī tika minēts, ka, vienai komandai pazeminot barjeras, iespējams sasniegt kādus konkrētus mērķus un ka šādu mērķu sasniegšanai augstākstāvošā komanda var uz laiku apvienoties ar zemākstāvošo. Jāpiemin kā izņēmuma gadījums, ka komandas, kas atrodas mijiedarbībā, reizēm ir gatavas iziet ārpus savas rīcības dramatiskajām robežām un ilgāku laikposmu ļauties izlaidīgām kliniskās, reliģiskās vai ētiskās analīzes orgāniem. Šausminošs šā procesa piemērs rodams evaņģēliskajās sociālajās kustībās, kas izmanto atklāto grēksūdzi. Grēcinieks – nepārprotami, ne pārāk augsta statusa – reizēm ceļas kājās un stāsta klātesošajiem tādas lietas, ko parasti viņš censtos slēpt vai izskaidrot racionāli; viņš upurē savus noslēpumus un pašaisardzības distanci, un šī ziedošanās rada klātesošajos aizkulišu solidaritāti. Grupas terapija komandas gara un aizkulišu solidaritātes veidošanai piedāvā līdzīgu mehānismu.

⁴⁷ Florence B. Powdermaker and others. Preliminary Report for the National Research Council: Group Therapy Project. P. 26.

Savas komandas nodošana, saskatoties ar otras komandas locekli, protams, ir plaši izplatīta. Jāpiezīmē, ka ikdienas dzīvē atteikumu iesaistīties šāda veida īslaicīgā slepenā saziņā, kad saņemts aicinājums to darīt, aicinājuma izteicējs uztver kā apvainojumu. Tā iespējams nonākt pie dilemmas – vai nu nodot šīs piedāvātās slepenās saziņas objektu, vai arī apvainot cilvēku, kas aicina uz šo slepeno norunu. Piemēru sniedz Aivija Komptona-Bārneta – Compton-Burnett I. A Family and a Fortune. London, 1948. P. 13:

"Bet es nekrācu," Blānša tieca, gandrīz zaudējama pašsavaldīšanos. "Es taču pati to zinātu. Ir neiespējami būt nomodā un pašai nedzirdēt tādu troksni."

Justīne viltīgi saskatījās ar katru, kas bija gatavs to darīt. Edgars atbildēja pienākuma pēc, tad ātri novērsās."

⁴⁸ Stanton A.H., Schwartz M.S. The Management of a Type of Institutional Participation in Mental Illness// Psychiatry. XII. P. 13–26. Šajā rakstā autori apraksta to, kādu ietekmi uz pacientiem, darbiniekiem, robežpārkāpējiem atstāj masu īpaša izturēšanās pret atsevišķiem pacientiem.

Psihiski slimais grēcinieks ceļas kājās, runā par sevi un aicina citus izteikties par viņu tādā veidā, kas normālā saskarē būtu neiespējami. Rodas grupas solidaritāte, un tiek uzskatīts, ka šim "sociālajam atbalstam" ir ārstnieciska vērtība. (Saskaņā ar ikdienas kritērijiem vienīgais, ko pacients šādā veidā zaudē, ir pašcieņa.) Iespējams, šā procesa atbalss atrodama iepriekš pieminētajās medmāsu un ārstu sanāksmēs.

Iespējams arī tas, ka šāda veida pāreja no nošķirtības uz tuvību notiek hroniskas spriedzes periodos. Varam arī uzskatīt, ka šie periodi pieder antidramatūrgiskai sociālai kustībai, grēksūdzes kultam. Jādoma, šāda barjeru novākšana ir dabisks posms tajās sociālajās pārmaiņās, kuru rezultātā viena komanda pārtop par otru: šķietamu pretinieku komandas apmainās ar noslēpumiem, lai varētu sākt no sākuma – veidot jaunus kopēji glabājamus noslēpumus. Lai kā arī būtu, redzam, ka ir gadījumi, kad pretinieku komandas (rūpnieciskas, ģimeņu vai nacionālas), šķiet, ir gatavas ne tikai atklāt savus noslēpumus vienam un tam pašam speciālistam, bet arī veikt šo atzīšanos ienaidnieka klātbūtnē.⁴⁹

Te varētu arī minēt, ka viena no vispateicīgākajām vietām darbības pārkārtošanas pētišanai, īpaši attiecībā uz īslaicīgām nodevībām, būtu nevis hierarhiski organizētas iestādes, bet gan samērā vienlīdzīgu pušu neformāla, saviesīga saskarsme. Šķiet, ka šāda sankcionēta agresija ir mūsu saviesīgās dzīves raksturlielums. Bieži vien tiek sagaidīts, ka šādās reizēs divi indivīdi uzsāks dzēlīgu sarunu par prieku klausītājiem un abi jokodamies mēģinās diskreditēt otra pieņemto nostāju. Mēdz izraisīties flirts, kurā vīrieši centīsies sagraut sieviešu tiklās nepieņemības pozu, turpretim sievietes centīsies izspiest no vīriešiem ieinteresētības atzīšanu, tajā pašā laikā nevājinot savu aizsardzības pozīciju. (Ja flirtējošie vienlaikus pieder arī dažādām laulību komandām, tad iespējamās arī samērā nenopietnas nodevības un neuzticības.) Ja sarunā iesaistījušies pieci, seši, tad parastā kārtība, kā, piemēram, dažādi precēti pāri, namatēvi un viesi vai vīrieši un sievietes, tiek vieglu roku atmesta un dalībnieki mazākās provokācijas gadījumā ir gatavi pāriet no vienas komandas citā, jokodami pievienojoties savai iepriekšējai publikai, nostājoties pret bijušajiem komandas biedriem, tos atklāti nododot vai arī iesaistoties nenopietnā komunikatīvā savvērestībā pret viņiem. Tāpat arī tiek uzskatīts par pieņemamu kādu no klātesošajiem, kam ir augsts statuss, piedzirdīt un sagaidīt, kā

⁴⁹ Piemērs tam ir izteikumi par Tevistokas konsultantu grupas lomu, "atrisinot" antagonismu starp darba ņēmējiem un darba devējiem rūpnieciskās iestādēs. Sk. ziņojumu par šīm konsultācijām: *Jacques E. The Changing Culture of a Factory*. London, 1951.

tas nomet savu fasādi un kā tie, kas ir zemāki par viņu, var viņam brīvāk tuvoties. To pašu agresīvo toni reizēm sasniedz ne tik izsmalcinātā veidā – spēlējot spēles vai jokojojot, lai panāktu, ka tas, kurš ir izsmiekla objekts, ieņem nostāju, kura ir līdz absurdam nepamatota.

Es gribētu pakavēties pie vispārēja secinājuma, kas izriet no šiem komandas uzvedībai veltītajiem apsvērumiem. Lai kas radītu cilvēkos vajadzību pēc sociāliem kontaktiem un sabiedrības, efekts parasti šķiet divējāds: vajadzība pēc publikas, kuras priekšā izmēģināt savu izlieloto patību, un vajadzība pēc komandas biedriem, ar kuriem veidot savzvēniecisku tuvību un kopā aizkulisēs atpūsties. Šķiet, ka te šā pētījuma struktūra kļūst pārāk ierobežojoša tiem faktiem, ko tas uzrāda. Kaut arī šīs divas funkcijas, ko pārējie var veikt attiecībā uz mums, parasti ir nošķirtas (un šis pētījums lielā mērā skar tos iemeslus, kāpēc šāda funkciju nošķiršana ir nepieciešama), bez šaubām, ir arī tādas reizes, kad abas šīs funkcijas viens un tas pats “cits” veic gandrīz vienlaicīgi. Kā jau minēts, šāda abpusēja vaļība var tikt pieļauta saviesīgos pasākumos, bet, protams, šī dubultfunkcija parādās arī kā vienpusējs pienākums, pienākums paplašināt kompanjona lomu tā, lai šo pienākumu veicējs vienmēr būtu pieejams – vai nu kā saimnieka radītā iespaids liecinieks, vai arī kā palīgs šā iespaids radīšanā. Piemēram, sen dibinātās psihiatriskajās klīnikās ir atrodams kopējs un pacients, kas kopā novecojuši, un redzams, ka pacientam jābūt gatavam vienā brīdī būt par kopēja joku objektu, taču citā – savzvēnieciski piemiegt viņam ar aci, kopējam šis terapeitiskais atbalsts tiek sniegts vienmēr, kad vien viņš to pieprasa. Iespējams, ka pašreizējā militārā amatpersona *aide-de-camp* arī daļēji uzskatāma par šādu kompanjoni, šā amata ieņēmējs ģenerālim ir arī komandas loceklis, kuru pēc patikas var atbrīvot vai izmantot kā publikas locekli. Kā vēl viens piemērs varētu tikt minēti daži ielu bandu locekļi un daži asistenti ap Holivudas producentiem izaugušajos galmos.

Šajā nodaļā tika izskatīti četri lomai neraksturīgas saziņas tipi: izturēšanās pret klātneesošajiem, iestudējumu apspriešana, komandu savzvērestības un darbības pārkārtošana. Visi šie četri uzvedības modeļi liek pievērst uzmanību vienam un tam pašam: komandas sniegtā izrāde nav spontāna, tūlītēja reakcija uz situāciju, kam vajadzētu ietvert visu komandas locekļu enerģiju un veidot viņu vienīgo sociālo realitāti; izrāde ir kaut kas tāds, no kā komandas locekļi var atkāpties pietiekami tālu, lai tajā pašā laikā iztēlotos vai izspēlētu citas izrādes, kas apliecinātu cita veida realitātes. Vienalga, vai izrādes dalībnieki uzskata, ka oficiāli piedāvātā realitāte ir “reālākā” no visām, vai ne, viņi tomēr paslepeni paudīs arī citas, daudzējādas realitātes versijas, un katra versija tieksies būt nesavienojama ar citām.

6. nodaļa

IESPAIDA ATSTĀŠANAS MĀKSLA

Šajā nodaļā es gribētu apkopot to, kas teikts vai netieši norādīts par tām īpašībām, kas izpildītājam nepieciešamas veiksmīgai lomas izrādīšanai. Tāpēc īsumā tiks pieminēti daži iespaida pārvaldīšanas paņēmieni, kuros šīs īpašības izpaužas. Tāpat ievadā ir vērts pieminēt arī galvenos izrādes traucējumu tipus, dažus – jau otro reizi, jo iespaidu vadības paņēmieni ir domāti tieši, lai izvairītos no šiem traucējumiem.

Šā darba sākumā, aprakstot vispārējās izrāžu īpašības, tika minēts, ka izpildītājam vajadzīga atbildība par paša rīcību, jo daudzas nenožīmīgas, nejaušas darbības ir veidotas tā, ka atstāj tam brīdim neatbilstīgu iespaidu. Šīs darbības tiek sauktas par “negribētiem žestiem”. Ponzonbijs sniedz ilustrāciju tam, kā režisora mēģinājumi izvairīties no negribēta žesta izsauc cita šāda žesta rašanos.

Vienam no diplomātiskās misijas atašējiem vajadzēja nest spilventiņu, uz kura bija novietots ordenis, un, lai tas nenokristu, es Zvaigzni ar saspraužamo adatu piespriedu pie samta spilventiņa. Taču atašējs ar to vien nebija apmierināts un divkāršai drošībai aiztaisīja saspraužamo adatu ciet. Tā visa rezultātā princis Aleksandrs, norunājis attiecīgo runu, mēģināja Zvaigzni paņemt, taču tā izrādījās tik stingri piestiprināta pie spilventiņa, ka viņam nācās tai veltīt diezgan daudz laika. Tās lielā mērā sabojāja visiespaidīgāko ceremonijas brīdi.¹

Jāpiebilst, ka parasti šajā negribētajā žestā vainojamais indivīds ar to galvenokārt diskreditē pats savu sniegumu, komandas biedra sniegumu vai izrādi, ko uzved viņa publika.

¹ Ponsonby. Recollections of Three Reigns. Eyre & Spottiswoode, 1951.

Ja kāds nepiederošais nejausi ienāk reģionā, kurā tiek sniegta izrāde, vai arī kad kāds no publikas negaidīti ienāk aizkulisēs, visticamāk, ka šis ienācējs pārējos pieķers *flagrante delicto*. Kaut arī nevienam nav bijis tāda nolūka, tomēr tiem, kas atrodas šajā reģionā, var likties, ka viņi tagad ir nepārprotami pieķerti darbībā, kura ir gluži nesavienojama ar to iespaidu, ko viņi citu, plašāku sociālu iemeslu dēļ spiesti uzturēt iebrucēja priekšā. Te mums ir darīšana ar situāciju, kas reizēm tiek saukta par "ienākšanu nelaikā".

Konkrētā spēlētājā pagātnē un arī pašreizējās darbībās tipiski ir vismaz daži tādi fakti, kas, parādoties izrādes laikā, diskreditētu vai vismaz vājinātu tos apgalvojumus par sevi pašu, ko spēlētājs centies projicēt kā daļu no situācijas definīcijas. Šie fakti var būt saistīti ar rūpīgi glabātiem noslēpumiem vai negatīvi vērtētām īpašībām, kuras visi redz, bet neviens nepiemin. Šo faktu atklāšanās parasti rada ļoti neērtu situāciju. Protams, šādi fakti var nonākt uzmanības lokā arī saistībā ar negribētiem žestiem vai ienākšanu nelaikā. Tomēr daudz biežāk tie parādās kā tīši vārdiski izteikumi vai neverbāla rīcība, kuras nozīmi pilnībā neapzinās tas, kurš tos ievieš saskarsmē. Sekojot tradīcijai, šādu projekciju traucējumu varam dēvēt par "*faux pas*". Tajos gadījumos, kad spēlētājs neapzināti dod skaidru ieguldījumu, kas iznīcina priekšstatu par viņa paša komandu, runājam par "neveiklām situācijām" vai "mulķīgām kļūdām". Ja spēlētājs apdraud to savu tēlu, ko projicē otra komanda, tad varam runāt par "izgāšanos" vai to, ka spēlētājs "aizšāvis galīgi garām". Labas uzvedības rokasgrāmatās rodami klasiski brīdinājumi izvairīties no šāda veida neapdomīgiem soļiem:

Ja kompānijā ir kāds, kuru nepazīstat, tad esiet ļoti uzmanīgs ar epigrammām vai nevainīgām sarkastiskām piezīmēm. Var gadīties, ka jokojat par cilpu tā cilvēka klātbūtnē, kura tēvs pakārts. Lai sarunas vestos labi, pirmais priekšnoteikums ir – labi iepazīt savus sarunu biedrus.²

Satiekot kādu laiku neredzētu draugu, nezinot jaunumus par viņa ģimenes stāvokli un notikumiem tajā, vajadzētu izvairīties no tiešu jautājumu uzdošanas vai konkrētu viņa ģimenes locekļu pieminēšanas, līdz neesat par viņiem ieguvis informāciju. Daži varbūt ir miruši, citi – uzvedušies nepiedienīgi, šķīrušies, vai arī viņus piemeklējusi kāda šausmīga liksta.³

Negribēti žesti, ienākšana nelaikā un *faux pas* rada neērtas situācijas un neatbilstības izjūtu, ko parasti vainīgā persona nav gribējusi panākt un no kuras būtu bijis iespējams izvairīties, ja indivīdi paredzētu savas rīcības sekas. Tomēr ir arī tādas situācijas, ko sauc par scēnām, kurās indivīds tā rīkojas,

² The Laws of Etiquette. Philadelphia, 1836. P. 101.

³ The Canons of Good Breeding. P. 80.

lai iznīcinātu vai nopietni apdraudētu pieklājīgo konsensa šķitumu, viņš tā rīkojas, apzinoties, ka tas novedīs pie nesaskaņām. Ierastā frāze "taisīt scēnu" ir ļoti atbilstīga, jo īstenībā tik tiešām šādu traucējumu rezultātā veidojas cita skatuviskā scēna. Iepriekš pastāvējusi un paredzētā komandu mijiedarbība pēkšņi tiek nobīdīta sāpus, un ar varu tiek uzvesta cita drāma. Zīmīgi, ka šī jaunā scēna bieži vien ir saistīta arī ar iepriekšējo komandu locekļu pārbīdīšanos un pārkārtošanos divās jaunās komandās.

Dažas scēnas norisinās tad, kad komandas locekļi vairs nespēj ilgāk paciest cits cita neveiklo spēli un nedomājot publiski kritizē tos individuus, ar kuriem dramatiskajā ziņā vajadzētu sadarboties. Šāda sliktā uzvedība graužoši iedarbojas uz izrādi, ko ķildniekiem vajadzētu izrādīt; vienas no šā strīda sekām ir tādas, ka publikai paveras ieskaits aizkulisēs, bet citas – ka rodas neuzticība visai šai izrādei kopumā, ja reiz tie, kas to vislabāk pazīst, nav vienprātīgi. Cita tipa scēna izvēršas tad, kad publika nolemj, ka tā vairs nespēj spēlēt pieklājīgās mijiedarbības spēli un konfrontē spēlētājus ar faktiem vai izteiksmīgu rīcību, kas, kā abām komandām zināms, būs nepieņemama. Tas notiek tad, kad kāds indivīds saņem visu savu sociālo drosmi un nolemj kādam citam "pateikt visu" vai "kārtīgi sadot". Šāda veida atklātas nesaskaņas ir institucionalizētas kriminālnoziedzumu tiesas prāvās, kā arī detektīvomānu pēdējās nodaļās, kurās indivīds, kas tiktāl ir uzturējies pārliecinošu nevainības pozu, citu klātbūtnē tiek konfrontēts ar neapgāžamiem, spilgtiem pierādījumiem par to, ka viņa poza nav nekas vairāk kā poza. Cita veida scēna norisinās tad, kad divu personu mijiedarbība kļūst tik skaļa, sakāpināta vai citādā veidā uzmanību piesaistoša, ka tuvumā esošās personas, kas nodevušās savām sarunām, spiestas kļūt par lieciniecēm vai pat nostāties kāda pusē un iesaistīties cīņā. Jāpiemin vēl viena pēdējā tipa scēna. Kad persona, kas darbojas kā viena cilvēka komanda, kaut kādā veidā padara sevi atkarīgu no kādas prasības vai lūguma izpildes un neatstāj sev atpakaļceļu, ja publika nepiekrīst, tad viņa parasti nodrošinās, lai šī prasība vai lūgums būtu tāds, kam publika piekrīst. Taču, ja viņa motivācija ir pietiekami spēcīga, var gadīties, ka indivīds izvirza prasības vai pieņemumus, par kuriem viņš zina, ka publika tos noraidīs. Tad viņš apzināti pavājina savu aizsardzības pozīciju, it kā atdodot sevi publikas varā. Tādējādi indivīds it kā lūdz, lai tā izturas pret sevi kā viņa komandai piederošu vai arī lai atļauj viņam izturēties pret sevi kā tās komandai piederošu. Tas vien jau rada pietiekami neērtu situāciju, taču, ja šis nepiesardzīgais lūgums tiek noraidīts viņa klātbūtnē, viņš piedzīvo to, kas tiek saukts par pazemojumu.

Esmu aplūkojis dažus galvenos izrādes traucējuma tipus – negribētos

žestus, ienākšanu nelaikā, *faux pas* un scēnas. Ikdienas valodā šos traucējumus bieži vien dēvē par "incidentiem". Incidents apdraud izpildītāju apliecināto realitāti. Visticamāk, ka klātesošie reakcijā uz to kļūs satraukti, jutīsies neērti, nokaunējušies, nervozi un tamlīdzīgi. Dalībnieki patiešām var zaudēt savaldīšanos. Tad, kad tiek uztverts šis satraukums vai neērtības izjūtas simptomi, tad izrādes radītā realitāte tiek apdraudēta un novājināta vēl vairāk, jo lielāko tiesu šīs nervozitātes pazīmes piemīt kādu lomu spēlējošajam indivīdam, bet ne viņa izrādītajai lomai, tādējādi publikai tiek uzspiests tā cilvēka tēls, kas slēpjas aiz maskas.

Lai novērstu šādu incidentu un no tiem izrietošo neērtību rašanos, vajadzīgs, lai mijiedarbības dalībniekiem, kā arī tiem, kas nepiedalās, piemistu zināmas īpašības un lai viņi spētu tās paust praksē, ja tas nepieciešams izrādes saglabšanai. Šīs īpašības un prakse tiks aplūkota trijās sadaļās: pašu izrādes dalībnieku aizsarglīdzekļi izrādes glābšanai; aizsardzības līdzekļi, ko izmanto publika un nepiederošie, lai palīdzētu izrādes dalībniekiem saglabāt savu izrādi; un, nobeigumā, tie pasākumi, kas jāizmanto izrādes dalībniekam, lai ļautu publikai un nepiederošajiem izmantot aizsardzības līdzekļus viņu labā.

AIZSARGĀJOŠĀS ĪPAŠĪBAS UN PRAKSES

1. *Dramaturģiskā lojalitāte*. Skaidrs, ka, ja komanda grib noturēt savu pozīciju, tās locekļiem jārikojas tā, it kā viņi būtu uzņēmušies zināmas morālas saistības. Izrāžu starplaikā viņi savtīguma, principu vai takta trūkuma dēļ nedrīkst atklāt komandas noslēpumus. Tāpēc, piemēram, vecākie ģimenes locekļi nedrīkst ļaut bērnam piedalīties viņu tenkošanā un atklātās sarunās, jo neviens nekad nevar būt drošs, vai bērns viņu noslēpumus neizpauž kādam citam. Tāmdēļ tikai tad, kad bērns sasniedz pilngadību, viņam ienākot istabā, vecāki vairs balsis nepieklusina. Tie, kas astoņpadsmitajā gadsimtā rakstījuši par kalpotāju problēmām, piemin līdzīgu nelojalitāti, bet šajā gadījumā – saistībā ar cilvēkiem, kas gana pieauguši, lai apzinātos savas rīcības sekas:

Šīs kalpotāju neuzticības dēļ radās daudzas sīkas ķibeles, no kurām pilnībā pasargāts nebija neviens kungs. Viena no mokošākajām bija tieksme tenkot par kungu dzīvi. Defo to atklāj, pamācot kalpones, lai tās "pievieno citiem saviem tikumiem GODBIJĪBU, kas jums iemācīs Apdomību glabāt *Ģimenes noslēpumus*; par tās trūkumu tiešām bieži dzird želojamies..".⁴

⁴ Hecht. The Domestic Servant Class in Eighteenth-Century England. P. 81, citāts no Defoe. The Maid Servant's Modest Defence.

Tāpat balsis tiek pieklusinātas, kad tuvojas kalpotāji, taču astoņpadsmitā gadsimta sākumā, lai palīdzētu nosargāt komandas noslēpumus no kalpotājiem, tika ieviesta kāda cita prakse:

“Kurlmēmais sulainis” bija grozāms galds, uz kura pirms vakariņām kalpotāji salika ēdienus, dzērienus, galda piederumus un tad devās prom, ļaujot viesiem pašiem sevi apkalpot.⁵

Kad šis dramaturģiskais paņēmieni tika ieviests arī Anglijā, lēdija Hamiltone par to ziņoja:

Mans brālēns Čārlzs Ketkārts kopā ar mums vakariņoja pie lēdijas Stormontas; mums bija “kurlmēmais sulainis”, tāpēc kalpotāju klātbūtne sarunas nekādi neierobežoja.⁶

Vakariņās mums bija tik ērtais “kurlmēmais sulainis”, tāpēc savās sarunās nevajadzēja tik apgrūtināti *piesargāties*, kas jādara, kalpotājiem klātesot.⁷

Komandas locekļiem neklājas arī izmantot uzturēšanos skatuves priekšplānā savas izrādes uzvešanai, kā mēdz darīt, piemēram, stenogrāfistes precību gados, kas mēdz apgrūtināt kantora vidi ar krāšņiem jaunākās modes demonstrējumiem. Tāpat tiem neklājas izmantot savu priekšnesuma laiku pārējās komandas atmaskošanai. Viņiem ar pašcieņu jāpieņem nenožīmīgas lomas un jāspēlē tās ar aizrautību, lai kad, kur un kam komanda izlemtu sniegt savu priekšnesumu. Viņiem pašiem arī jānotic savai izrādei vismaz tajā līmenī, lai publikai viņi nešķistu sekli un nepatiesi.

Iespējams, galvenā problēma, lai uzturētu komandas locekļu lojalitāti (un jādoma, ka tas pats attiecināms arī uz cita tipa kopienu locekļiem), ir nepieļaušana, ka tie simpatizētu publikai tik lielā mērā, lai atklātu tai, kādas sekas radīs šis viņiem radītais iespaids, vai arī kaut kādā citādā veidā liktu komandai kopumā samaksāt par šīm simpātijām. Lielbritānijā mazās vietējās kopienas (piemēram, veikalu vadītāji) bieži vien ir lojālas šai iestādei un cildinās produktus, kas tiek pārdoti pircējiem, kā arī dos nepatiesus padomus, taču bieži vien ierindas pārdevēji ne tikai šķietami iejūtas klienta lomā, dodot padomus par pirkumu, bet tik tiešām to arī dara. Piemēram, Šetlandas salās es dzirdēju pārdevēju, pasniedzot ķiršu limonādi, sakām klientam: “Es gan nesaprotu, kā kaut ko tādu var iedzert.” Neviens klātesošais to neuztvēra kā pārsteidzošu atklātību, un līdzīgas piezīmes salas veikalos bija dzirdamas ik dienu. Tāpēc arī reizēm degvielas uzpildes staciju vadītāji iebilst pret

⁵ Hecht. Op. cit. P. 208.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat.

dzeramnaudas došanu, jo tas var novest pie tā, ka darbinieki īpaši apkalpo pāris izredzētos, kamēr pārējiem klientiem jāgaida.

Viens pamatpaņēmiens, ko komanda var izmantot, lai pasargātu sevi no šādas nelojalitātes, ir spēcīgas solidaritātes attīstīšana komandas iekšienē un tādu priekšstatu par publiku radīšana aizkulisēs, lai šāda rīcība šķistu pietiekami nehumāna un spēlētājiem izveidotos emocionāla un morāla imunitāte pret tās krāpšanu. Tiktāl, cik komandas biedri un viņu kolēģi veido veselu sociālu kopienu, kas katram spēlētājam piedāvā savu vietu un morālu atbalstu, neatkarīgi no tā, vai viņam izdodas veiksmīgi uzturēt savu fasādi publikas priekšā, tiktāl arī, šķiet, spēlētāji spēj pasargāt sevi no šaubām un vainas apziņas un nodarboties ar jebkura veida krāpniecisku darbību. Varbūt mums jāsaprot Indijas slepkavu bandu nežēlīgā meistarība saistībā ar tiem reliģiskajiem uzskatiem un rituālo darbību, kuru iespaidā viņi veica laupīšanu, un varbūt mums arī jāsaprot noziedznieku cietsirdība, kas nodrošina to veiksmīgu darbošanos, atsaucoties uz sociālo solidaritāti viņu tā dēvētajā nelegālā pasaulē un viņu skaidri formulēto nicinājumu pret leģitīmo pasauli. Iespējams, šis jēdziens palīdz mums daļēji saprast, kāpēc grupas, kas ir atsvešinātas no sabiedrības vai vēl nav uzņemtas tajā, tik labi spēj iesaistīties "netīros" darbos un tādās apkalpojošās profesijās, kas saistītas ar regulāru krāpšanu.

Otrs paņēmiens, lai nepieļautu simpātiju rašanos starp spēlētājiem un publiku, ir periodiska publikas nomaiņa. Piemēram, degvielas uzpildes staciju vadītāji ir tikuši laiku pa laikam pārcelti darbā no vienas stacijas uz citu, lai nepieļautu, ka viņiem ar kādiem noteiktiem klientiem sāktu veidoties noturīgi personiski kontakti, jo bija izrādījies, ka tajos gadījumos, kad šādu kontaktu izveidošanās tika pieļauta, vadītāji reizēm pirmajā vietā lika draugu intereses, kam vajadzēja kredītu, nevis attiecīgās sociālā veidojuma intereses.⁸ Līdzīgu iemeslu dēļ regulāri rotē arī banku administratori, mācītāji, kā arī koloniālās pārvaldes darbinieki. Kā liecina fakti par organizēto prostitūciju, vēl viena ilustrācija ir dažu profesiju sievietes:

Mūsdienās ar to nodarbojas Sindikāts. Meitenes vienā vietā nepaliek tik ilgi, lai ar kādu tuvāk iepazītos. Viņām nav īpašu iespēju kādā iemilēties un izraisīt skandālu. Lai kā arī būtu, prostitūta, kas šonedēļ uzturas Čikāgā, nākamnedēļ būs Sentluisā vai arī vairākas reizes tiks pārvietota tajā pašā pilsētā no vienas vietas uz citu, pirms tiks nosūtīta tālāk. To, kurp būs jādodas tālāk, viņas uzzina tikai pašā pēdējā brīdī.⁹

⁸ Dažās komerciālās iestādēs šāda nodevība tiek regulāri tēlota, kad darbinieks klientam piedāvā īpašu "atlaidi", it kā ar mērķi panākt, lai šis cilvēks kļūtu par regulāru, personisku klientu.

⁹ *Hamilton Ch. Men of the Underworld. New York, 1952. P. 222.*

2. *Dramaturģiskā disciplīna*. Komandas izrādes uzturēšanai ir izšķirīgi, lai visi komandas locekļi būtu dramaturģiski disciplinēti un ievērotu šo disciplīnu savas lomas izrādīšanā. Es te atsaucos uz faktu, ka, lai gan izpildītājs ir šķietami aizrāvis un pilnībā spontāni un bez aprēķina nodevies spēlētajai darbībai, tik un tā viņam jābūt arī pietiekami atsvešinātam no šīs izrādes, lai spētu tikt galā ar dramaturģiskajām nejaušībām, ja tādas rastos. Viņam jāizrāda intelektuāla un emocionāla iesaistīšanās darbībā, taču īstenībā viņš ar to nedrīkst patiesi aizrauties, jo tas varētu kavēt sniegt patiesi veiksmīgu izrādi.

Disciplinēts izpildītājs, dramaturģiski runājot, ir tas, kurš zina savu lomu un, to spēlējot, neizdara negribētus žestus vai *faux pas*. Viņš ir diskrets; viņš neizjauc izrādi, nevilšus atklājot noslēpumus. Viņam piemīt savaldība, viņš spēj saglabāt situāciju, ja pārējie komandas locekļi pēkšņi spontāni rīkojas izrādei neatbilstīgi, vienlaikus saglabājot iespaidu, ka viņš tikai spēlē savu lomu. Un, ja izrādes traucējums nebūs novēršams vai noslēpams, tad disciplinēts spēlētājs būs gatavs piedāvāt ticamu pamatojumu, kāpēc šo traucējumu nevajadzētu ņemt vērā, jokojot padarīt to maznozīmīgu vai patiesi atvainoties un pazemoties, lai atjaunotu šā traucējuma izraisītāju iepriekšējo statusu. Disciplinētam spēlētājam piemīt arī "paškontrolē" Viņš spēj apspiest emocionālo reakciju uz savām privātajām likstām, pret saviem komandas biedriem, kad viņi izdara kļūdas, un pret publiku, kad tā pauž nepamatotu draudzīgumu vai naidīgumu. Viņš spēj savaldīties un nesmierties par lietām, kas definētas kā nopietnas, un neņemt nopietni lietas, kas definētas kā smieklīgas. Citiem vārdiem sakot, viņš spēj apspiest savas spontānās jūtas, lai radītu iespaidu, ka ievēro komandas izrādes iedibināto noteikto emocionālo toni, izteiksmes *status quo*, jo aizliegto emociju izrādīšana var ne tikai novest pie nevēlamu faktu atklāsmes un apdraudēt pastāvošo konsensu, bet arī netieši piešķirt publikai komandas locekļa statusu. Disciplinēts spēlētājs ir pietiekami līdzsvarots, lai varētu pāriet no privātas, neformālas vietas uz publiskām vietām ar dažādu formalitātes līmeni, no šādām pārmaiņām neapjūkot.¹⁰

Iespējams, dramaturģiskajā disciplīnā pats galvenais ir vaibstu un balss kontrole. Tā ir spēlētāja spēju smagākā pārbaude. Īstā emocionālā reakcija ir jāslēpj, bet jāizrāda situācijai atbilstīgā emocionālā reakcija. Šķiet, ka ķircināšana bieži vien ir neformāls iniciācijas paņēmieni, ko komanda izmanto, lai celtu un pārbaudītu jaunā tās locekļa spēju "reaģēt uz jokiem", proti, izturēties draudzīgi, kaut gan patiesās izjūtas varētu būt gluži citādas. Kad

¹⁰ Piemēram, sk. *Page. Bureaucracy's Other Face*. P. 91–92.

indivīds izturējies šādu jūtu izpausmes kontroles pārbaudi, vai nu to jokodamies būtu sarīkojuši viņa jaunie komandas locekļi, vai arī tas noticis, negaidīti rodoties nepieciešamībai spēlēt nopietnu izrādi, pēc tam viņš jau var darboties kā spēlētājs, kurš pats sev uzticas un uz kuru citi var paļauties. Ļoti jauka ilustrācija tam rodama Hovarda S. Bekera gaidāmajā publikācijā par marihuānas smēķēšanu. Bekers ziņo, ka neregulārs šīs narkotikas lietotājs, būdams tās ietekmē, daudz vairāk baidās atrasties vecāku vai kolēģu klātbūtnē, kas no viņa gaidītu pavisam skaidru rīcību. Acīmredzot neregulārais lietotājs nekļūst par pārliecinātu, regulāru lietotāju, iekams nav iemācījies, ka var būt "salietojies" un vienlaicīgi darboties nelietotāju klātbūtnē, sevi nenododot. Tas pats sarežģījums parādās, iespējams – ne tik dramatiskā formā, parastā ģimenes ikdienā, kad jāpieņem lēmums, vai jaunie komandas locekļi jau sasnieguši tādu līmeni savā audzināšanā, ka viņus iespējams ņemt līdzi uz oficiālām un pusoficiālām ceremonijām, jo bērns būs uzticams šādu pasākumu dalībnieks tikai tad, kad spēs savaldīties.

3. *Dramaturģiskā piesardzība.* Lojalitāte un disciplīna šo terminu dramaturģiskajā izpratnē ir komandas locekļiem nepieciešamās īpašības, ja viņi grib uzturēt savu izrādi. Turklāt arī būtu noderīgi, ja komandas locekļi būtu apdomīgi un jau iepriekš izlemtu, kā izrādi uzvest vislabāk. Piesardzībai ir liela nozīme. Ja nav īpaši lielas iespējas, ka kāds viņus varētu redzēt, tad var izmantot iespējas atslābināties; ja nepastāv īpaša iespēja, ka viņus varētu pārbaudīt, tad neizteiksmīgus faktus iespējams pasniegt spožā gaismā un spēlētāji var spēlēt savas lomas no sirds, piešķirot tām lielu cieņu. Ja tiek aizmirsta piesardzība un godīgums, tad pastāv traucējumu iespēja, ja piesardzība un godīgums ir ļoti neelastīgi, tad spēlētājus diezin vai "saprātīs pārāk labi", bet pārpratīs, nepietiekami sapratīs vai arī viņu iespējas izmantot radušos dramaturģiskos momentus kļūs ļoti ierobežotas. Citiem vārdiem sakot, komandas interesēs ir, lai spēlētāji būtu piesardzīgi un, uzvedot izrādi apdomīgi, jau laikus sagatavotos iespējamām nejaušībām un izmantotu atlikušās iespējas. Dramaturģiskās piesardzības izmantošanai vai izpausmēm ir labi zināmas formas; šeit tiks izskatīti daži no šiem iespaidu atstāšanas vadības paņēmieniem.

Viens no nepārprotamiem šādiem paņēmieniem ir tāds, ka komanda izvēlas sev lojālus un disciplinētus biedrus, bet otrs – ka komanda izveido skaidru priekšstatu par to, cik lielā mērā tā var paļauties uz visas komandas lojalitāti un disciplinētību, jo atkarībā no tā, cik lielā mērā tai piemīt šīs īpašības, tai pastāv iespēja noturēt izrādi, un tas arī noteiks, cik droši ir piešķirt šai izrādei nopietnību, svarīgumu un cienīgumu.

Piesardzīgs spēlētājs mēģinās izvēlēties arī tādu publiku, kas radīs minimālas grūtības attiecībā uz to, kādu izrādi spēlētājs gribētu uzvest un kādu negribētu. Piemēram, ir rakstīts par to, ka skolotājiem bieži vien īpaši nepatīk ne zemu šķiru skolēni, ne augstas šķiras pārstāvji, jo abu šo grupu dēļ klasē ir grūti uzturēt to situācijas definīciju, kas apliecina skolotāja profesionālo lomu.¹¹ Šo dramaturģisko iemeslu dēļ skolotāji mēdz pāriet darbā uz vidusskolas skolām. Tāpat arī tiek ziņots, ka dažām medmāsām labāk patīk strādāt operāciju zālē nekā nodaļā, jo publika, kura sastāv tikai no viena locekļa, drīz vien vairs nespēj ievērot izrādes vājās vietas, un tas ļauj operējošajai komandai atbrīvoties un koncentrēties uz darba tehnoloģiskajiem, nevis dramaturģiskajiem aspektiem.¹² Kad publika iemigusi, ir iespējams pat pieaicināt “spoku ķirurgu”, kas izdarīs to darbu, kuru vēlāk sev pierakstīs pārējie.¹³ Tāpat arī, ņemot vērā faktu, ka no vīra un sievas tiek sagaidīta laulāto solidaritāte, abiem izrādot cieņu pret viesiem, viņiem ir jāvairās aicināt ciemos tos, par kuriem viņiem ir atšķirīgs viedoklis.¹⁴ Tāpat arī, ja ietekmīgs un varens cilvēks grib panākt, lai viņš varētu draudzīgi iesaistīties biroja dzīvē, tad viņam derētu nodrošināt sev privātu liftu un aizsargājošu sekretāru loku, lai pie viņa nevarētu piekļūt neviens, pret kuru viņam nāktos izturēties cietsirdīgi vai snobiski.

Skaidrs, ka automātiski nodrošināt to, lai neviens komandas vai publikas loceklis neuzvestos nepiedienīgi, var, pēc iespējas samazinot abu šo komandu lielumu, ja pārējos aspektos situācijas ir līdzīgas – jo mazāk locekļu, jo mazāka kļūdu, “grūtību” un nodevību iespēja. Piemēram, pārdevējiem daudz labāk patīk pārdot preces pircējam, kas ir viens pats, jo pastāv vispārējs uzskats, ka, ja publika sastāv no diviem cilvēkiem, tad viņiem ir daudz grūtāk kaut ko “nopārdot”. Tāpat arī dažās skolās valda nerakstīts likums, ka neviens skolotājs nedrīkst stundas laikā ieiet cita skolotāja klasē; acīmredzot tas izriet no pieņēmuma, ka jaunais spēlētājs izdarīs kaut ko tādu, ko skolēnu publikas vērigais skatiens pamanīs kā neatbilstīgu tam iespaidam, ko cenšas uzturēt viņu pašu skolotājs.¹⁵ Tomēr vairāku iemeslu dēļ šim paņēmienam – klātesošo personu skaita ierobežošanai – pašam ir zināmi ierobežojumi.

¹¹ Becker: *Social Class Variations in the Teacher-Pupil Relationship*. Op. cit. P. 461–462.

¹² Edith Lentz npublicēts pētījums. Jāpiezīmē arī, ka vietumis pastāvošā prakse pacientam atskaņot mūziku austiņās, ja viņam nav dota vispārēja narkoze, ir veids, kā norobežot viņu no operējošās komandas sarunām.

¹³ Solomon. *Career Contingencies of Chicago Physicians*. P. 108.

¹⁴ Šī tēma izvēsta Mērijas Makartijas īsajā stāstā “Ģimenes draugs”: MacCarthy M. *Cast a Cold Eye*. New York, 1950.

¹⁵ Becker: *The Teacher in the Authority System of the Public School*. Loc. cit. 139.

Pirmkārt, dažas izrādes nav iespējams nodrošināt bez ievērojama skaita komandas locekļu tehniskas palīdzības. Piemēram, kaut arī armijas virspavēlniecība parasti apzinās, ka, jo vairāk virsniekiem būs zināms nākamais darbības posms, jo lielāka iespēja, ka kāds no viņiem ar savu rīcību atklās stratēģiskos noslēpumus, vispavēlniecībai tik un tā nāksies viņus informēt par šiem plāniem, lai nodrošinātu to īstenošanu. Otrkārt, šķiet, ka indivīdi kā izteiksmes līdzekļi dažā ziņā ir daudz iedarbīgāki nekā materiālas dekorācijas. Tātad, ja indivīds ir īpaši dramaturģiski jāizceļ, tad var nākties izmantot iespaidīgu galminieku skaitu, lai nodrošinātu ap viņu patiesi slavinošu efektu.

Es jau minēju, ka, īpaši neatkāpjoties no faktiem, izpildītājam var izdoties pasargāt savu izrādi, taču tas var kavēt viņam uzvest īpaši sarežģītu izrādi. Lai droši uzvestu sarežģītu izrādi, var gadīties, ka daudz noderīgāk ir atkāpties no faktiem nekā pie tiem turēties. Reliģiska amatpersona var uzvest svinīgu, iespaidīgu izrādi, jo nepastāv atzīts veids, kā viņa apgalvojumus apšaubīt. Līdzīgā kārtā profesionālis ieņem nostāju, ka viņa sniegtie pakalpojumi ir vērtējami nevis pēc sasniegtajiem rezultātiem, bet gan pēc tā līmeņa, kādā izmantotas pastāvošās amata iemaņas; un, protams, profesionālis apgalvos, ka par to spriest spējīga tikai kolēģu grupa. Tāpēc profesionālis var pilnībā nodoties savai izrādei ar visu savu svarīgumu un cieņu, zinot, ka radīto iespaidu varētu sabojāt tikai pavisam muļķīga kļūda. Tāpēc amatnieku pūliņus iegūt profesionālu pilnvarojumu var saprast kā mēģinājumus iegūt kontroli pār klientiem izrādīto realitāti; un savukārt redzam arī, ka līdz ar šo kontroli zūd vajadzība būt apdomīgi pazemīgam, veicot savu amatu.

Šķiet, ka pastāv saistība starp izrādīto atturību un izrādes ilgumu laikā. Ja publikai domāta tikai īsa izrāde, tad neērta incidenta izcelšanās iespēja ir maza, un tāpēc spēlētājam būs samērā droši, it īpaši anonīmos apstākļos, uzturēt nepatiesu fasādi.¹⁶ Amerikāņu sabiedrībā pastāv tā dēvētā telefona balss, izkopts runas veids, kas netiek izmantots tiešā saziņā, jo būtu bīstami tā darīt. Lielbritānijā tādos kontaktos starp svešiniekiem, kas ir ļoti īsi, kontaktos, kuros bieži atskan "paldies", "lūdzu" un "Vai es varētu runāt ar...", privātskolu akcents ir dzirdams daudz vairāk nekā ir privātskolu beidzēju. Tāpat arī angloamerikāņu sabiedrībā lielākajā daļā namu nav pietiekami daudz

¹⁶ Īsās, anonīmās servisa attiecībās apkalpotāji iemācās prasmīgi noteikt to, ko viņi uzskata par izlikšanos. Tomēr, tā kā viņu pozīciju skaidri norāda viņu apkalpojošā loma, viņi nevar uz izlikšanos atbildēt ar izlikšanos. Tajā pašā laikā klienti, kas ir tie, par kuriem uzdodas, bieži vien jūt, ka apkalpotājs nespēj to novērtēt. Tad klients jūtas nokaunējies tieši tāpat kā gadījumā, ja viņš būtu tik nepatiess, par kādu noturēts.

scenogrāfiskā aprīkojuma, lai tie spētu uzturēt pieklājības viesmīlības izrādi viesiem, kuri paliek ilgāk par pāris stundām; tikai augstākajā vidusšķirā un augstākajās šķirās sastopamies ar nedēļas nogales viesu institūciju, jo tikai šie izrādes dalībnieki ir pārliecināti, ka viņiem pietiek zīmju aprīkojuma garākas izrādes noturēšanai. Piemēram, Šetlendas salās dažiem fermeriem likās, ka viņi spēj noturēt vidusšķiras izrādi visu tējas dzeršanas laiku, citi to spēja veselās maltītes laikā, un tikai pāris – veselu nedēļas nogali; bet daudzi salinieki jutās droši uzvest izrādi vidusšķiras publikai tikai savā verandā vai, vislabāk, ciemata saietā namā, kur atbildībā un pūlēs par šādas izrādes novadīšanu varēja dalīties ar citiem.

Dramaturģiski piesardzīgs spēlētājs piemēros savu izrādi tiem informatīvajiem apstākļiem, kuros viņam tā jāuzved. Devīnpadsmītajā gadsimtā Londonā padzīvojušas prostitūtas, kuras par savu darba vietu izvēlējās tikai tumšus parkus, lai viņu sejas nemazinātu publikas prieku, praktizēja strātēģiju, kas bija pat vecāka par viņu profesiju.¹⁷ Izpildītājam jāreķinās ne tikai ar to, kas ir redzams, bet arī ar to informāciju, ko par viņu ieguvusi publika. Jo publikai ir vairāk informācijas par izpildītāju, jo mazāk ticams, ka tas, ko tā uzzina šīs mijiedarbības laikā, publiku radikāli ietekmēs. Turpretim ja šādas iepriekšējas informācijas nav, tad sagaidāms, ka saskarsmes laikā ievāktā informācija būs samērā izšķirīga. Tāpēc kopumā varam sagaidīt, ka indivīdi necentīsies tik strikti uzturēt savu fasādi, atrodoties kopā ar tiem, kurus pazīst ilgu laiku, un kopā ar tikko iepazītu publiku pievērsīs lielāku vērību priekšplāniem. Pret nepazīstamajiem sniegtu izrādi jāizturas ar lielu rūpību.

Būtu minams vēl viens ar komunikāciju saistīts apstāklis. Piesardzīgam izpildītājam vajadzēs apdomāt, kādiem informācijas avotiem ārpus mijiedarbības publikai vēl ir pieeja. Piemēram, slepkavu cilts Indijā devīnpadsmītā gadsimta sākumā esot uzvedusi šādas izrādes:

Vispārējs likums bija tāds, ka viņi, lai nemodinātu nekādas aizdomas, izlikās par tirgoņiem vai kareivjiem, kuri ceļo neapbruņoti, un tas viņiem bija lielisks iegants lūgt atļauju doties ceļā kopā ar ceļiniekiem, jo viņu ārienē nebija nekā aizdomas rosinoša. Lielākā daļa šo slepkavu bija āreji maigi un īpaši galanti, un šī maskēšanās piederēja viņu amata prasmēm, un labi apbruņotie ceļotāji nebaidījās ļaut šiem lielceļu bruņiniekiem viņiem pievienoties. Kad šis pirmais solis bija veiksmīgi paveikts, slepkavas pamazām ieguva upuru uzticību, tēlojot paze-mību un pateicību, izrādot viltus interesi, līdz bija uzzinājuši visus sīkumus par ceļinieku mājām, par to, vai viņu pazušanu kāds pamanīs, ja viņi tiks noslepkavoti, un vai viņi tuvumā

¹⁷ Mathew. London Labour and the London Poor. Vol. 4. P. 90.

kādu nepazīst. Reizēm viņi kopā veica lielus attālumus, līdz radās izdevīgs brīdis nodevībai; ir ziņas par kādu gadījumu, kad banda ceļojusi kopā ar vienpadsmit cilvēku ģimeni divdesmit dienu, nobraucot 200 jūdžu, pirms tie noslepkavojuši visus ceļotājus un nav tikuši atklāti.¹⁸

Slepkavas spēja uzvest šīs izrādes, par spīti tam, ka viņu publika modri raudzījās, vai šādi spēlētāji neparādīsies (un drīz vien nogalināja tos, kuros atpazīna slepkavu bandām piederošos), daļēji ceļojumu informatīvo apstākļu dēļ: kad ceļotāji bija devušies uz tālu mērķi, viņiem nebija iespēju pārbaudīt satikto cilvēku identitāti, un, ja ar ceļiniekiem kaut kas atgadītos, paietu mēneši, līdz viņu kavēšanās tiktu pamanīta, bet līdz tam laikam šie slepkavas, kas bija spēlējuši viņiem un pret viņiem, būtu jau tālu prom. Savos dzimtajos ciematos gan šie cilts locekļi izrādīja parauguzvedību, jo bija zināmi un viņiem būtu par saviem grēkiem jāsamaksā. Līdzīgā kārtā piesardzīgie amerikāņi, kas parasti nekad necenstos pasniegt savu sociālo statusu sagrozītā veidā, riskē to darīt, īslaicīgi uzturoties vasaras kūrortā.

Saskarē neiesaistīti informācijas avoti ir viena no nejaušībām, ar kurām jāreķinās piesardzīgam izrādes dalībniekam, otra ir šajā mijiedarbībā ietvertie informācijas avoti. Tāpēc piesardzīgs izpildītājs pieskaņos izrādi tām butaforijām un uzdevumiem, uz kuriem viņam sava izrāde jābūvē. Piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs apgērbu tirgotājiem jābūt piesardzīgiem, izsakot pārspīlētus apgalvojumus, jo klienti ar redzes un taustes palīdzību var pārbaudīt to, kas viņiem tiek piedāvāts; turpretim mēbeļu pārdevējiem nav jābūt tik piesardzīgiem, jo tikai retais publikas pārstāvis spēj novērtēt to, kas slēpjas aiz tam izrādītā lakojuuma un apšuvuma.¹⁹ Šetlendas viesnīcā darbiniekiem bija liela brīvība attiecībā uz to, kas tika likts zupās un saldajos ēdienos, jo zupu un pudiņu sastāvdaļas nav tik viegli nosakāmas. Jo īpaši viegli bija izveidot zupas, tās parasti gatavoja no dažādām izejvielām – pārpalikums no kaut kā plus viss, kas tuvumā, pasniegts kā kaut kas jauns. Attiecībā uz gaļas ēdieniem, kuru īstais raksturs ir vieglāk pamanāms, varēja atļauties mazāk vaļību; patiesībā šajā ziņā darbinieku standarti bija stingrāki nekā viesu, jo tas, kas saliniekiem "oda", iebrucējiem varēja likties "kārtīgi nokarināts". Tāpat arī salā ir tradīcija, kas atļauj novecojošiem fermeriem atteikties no smagiem darbiem, tēlojot slimību, jo tur nepastāv priekšstats, ka cilvēks kādam darbam varētu būt par vecu. Salas ārstam – kaut arī toreizējais šajā ziņā nebija visai saprotošs – bija jāatzīst fakts, ka neviens nevar droši pateikt, vai cilvēka ķermenī nav ieperinājusies kāda slimība, un no viņa tika sagaidīts,

¹⁸ *Sleman*. *Thugs or a Million Murders*. P. 25–26.

¹⁹ *Conant*. *The Borax House*. P. 169.

ka viņš nepārprotamās diagnozes taktiski attiecinās tikai uz ārēji redzamām kaitēm. Līdzīgi, ja mājsaimniece grib parādīt, ka viņa uztur augstus tīrības standartus, tad, visticamāk, viņa īpaši pievērsīs uzmanību stikla virsmām dzīvojamajā istabā, jo uz stikla visi netīrumi īpaši izceļas, bet mazāk uzmanības pievērsīs tumšajam un ne tik uzkrītošajam paklājam, kas varbūt pat izraudzīts ar domu, ka "uz tumšas krāsas netīrumi nav tik redzami". Tāpat arī māksliniekam nav vajadzības pievērst īpašu uzmanību darbnīcas iekārtojumam – īstenībā par mākslinieku darbnīcām ir izveidojies stereotips, ka tā ir vieta, kurā tiem, kas strādā aizkulišu reģionā, nerūp, kas un kādos apstākļos viņus redz, daļēji tāpēc, ka mākslinieka radītā produkta vērtību var vai vajadzētu varēt nekavējoties novērtēt ar maņām; turpretim portretu gleznotāji apsola radīt pozēšanai patīkamu vidi un tāpēc par garantijām saviem solījumiem izmanto samērā patīkamas un no skata pārtikušas darbnīcas. Līdzīgi redzam, ka krāpniekiem ir nepieciešamas ļoti sarežģītas un detalizētas personiskās fasādes, un viņi bieži arī nodrošina ļoti pedantiskas sociālās dekorācijas, ne tik daudz tāpēc, ka viņi iztiku pelna ar meliem, bet gan tāpēc, ka, nodarbojoties ar liela mēroga krāpšanu, nākas satikties ar cilvēkiem, kas ir un paliks svešinieki, un darījumi jānoslēdz pēc iespējas ātrāk. Godīgam darījumam cilvēkam, kas gribētu uzsākt legālu uzņēmējdarbību šādos pašos apstākļos, savās izpausmēs jābūt tikpat pedantiskam, jo tieši šādos apstākļos potenciālais investors izpēta piedāvātāja raksturu. Īsāk sakot, tā kā krāpnieks tirgonis apkārpj savus klientus apstākļos, kuros klienti apzinās, ka pastāv krāpšanas iespēja, krāpniekam ir ļoti rūpīgi jāraugās, lai par viņu nerastos patiesais iespaids, gluži tāpat kā godīgam tirgonim šādos apstākļos ir rūpīgi jāraugās, lai par viņu nerastos nepareizs priekšstats.

Skaidrs, ka īpaša rūpība tiks izrādīta situācijās, kurās spēlētāja uzvedība var radīt viņam ļoti būtiskas sekas. Viens tipisks piemērs ir intervija, piesakoties kādā darbā. Bieži vien intervētajam jāpieņem lēmumi, kas intervējamajam ir ļoti būtiski, balstoties tikai uz informāciju, kas gūta no viņa uzvedības sarunas laikā. Visticamāk, ka intervējamais domās (un ne bez pamata), ka katra viņa darbība tiek uztverta ļoti simboliski, un tāpēc viņam rūpīgi jāgatavojas savai izrādei un tā jāpārdomā. Tādos brīžos tiek sagaidīts, ka intervējamais pievērsīs īpašu vērību savai ārienei un uzvedībai – ne tikai tāpēc, lai radītu labu iespaidu par sevi, bet arī lai būtu drošs, ka pat netīšām neradīs nelabvēlīgu iespaidu. Iespējams minēt vēl vienu piemēru: tie, kuri darbojas raidorganizācijās – radio un it īpaši televīzijā, pievērs saasinātu uzmanību tam, kādu iespaidu rada plašai publikai, un tieši šajā komunikāciju industrijas jomā tiek pievērsta liela vērība tam, lai tiktu atstāts pareizais iespaids, un ir lielas bažas

par to, ka iespaids varētu būt nepareizs. Šīs bažas jo īpaši labi atklāj tas, kādu neceremoniālu apiešanos ir gatavi pieciest augstu stāvoši spēlētāji: kongresmeņi pieļauj, ka tiek nogrimēti un ka viņiem nosaka, kas jāvelk mugurā; profesionāli bokseri pazemojas, izrādot šovam līdzīgus, iestudētus mačus.²⁰

Spēlētāju piesardzība izpaudīsies arī viņu uzvedībā vaļasbrīžos. Kad komanda atrodas prom no vērtējošās publikas un kad nav jābaidās no negaidīta apmeklējuma, tad iespējams atbrīvoties. Piemēram, ir lasīts, ka pēdējā kara laikā Klusā okeāna salās nelielas Amerikas Jūras kara flotes bāzes tika vadītas pavisam neformāli, taču, tiklīdz vienība pārcēlās uz vietu, kur varēja ierasties publikas pārstāvji, notika pārkārtošanās un sākās likuma burta lielāka ievērošana.²¹ Ja pārbaudītājiem ir viegli piekļūt komandas darba vietām, tad tas, cik lielā mērā komanda varēs atbrīvoties, ir atkarīgs no tās trauksmes sistēmas efektivitātes un uzticamības. Jāpiezīmē arī, ka pilnīgai atpūtai ir nepieciešama ne tikai trauksmes sistēma, bet arī manāma laika distance starp brīdinājumu un apmeklējumu, jo komanda var atbrīvoties tikai tādā mērā, lai šajā laika periodā tā varētu paspēt ieiet lomās. Piemēram, kad skolotāja uz mirkli iziet ārā no klases, audzēkņi var apsēsties nevērīgākās pozās un čukstus sarunāties, jo šos pārkāpumus iespējams novērst pāris sekunžu laikā, tiklīdz saņemts brīdinājums, ka skolotāja nāk atpakaļ, bet diezin vai skolēni paspēs paslepšus uzsmēkēt, jo dūmu smaku nav tik viegli izvēdināt. Interesanti, ka skolēni, tāpat kā citi spēlētāji, "izmēģinās, cik tālu var iet", jautri aizklistot pietiekami tālu no saviem soliem, lai, saņemot brīdinājuma signālu, viņiem vajadzētu pa galvu pa kaklu mesties atpakaļ vietās un viņi netiktu pieķerti pārkāpumā. Te, protams, vides īpašības kļūst ļoti būtiskas. Piemēram, Šetlendas salās skatu neaizsedza koki un arī dzīvojamās mājas parasti bija savrupas. Kaimiņiem bija tiesības iegriezties citam pie citam, kad vien viņiem gadījās iet garām, bet parasti viņi bija redzami nākam pāris minūšu pirms ierašanās. Arī turpat tuvumā mūžam esošie fermeru suņi pastiprināja šos brīdinājuma signālus, it kā aicinot ciemiņus iekšā ar skaļu riešanu. Tāpēc te bija pieļaujama liela atbrīvotība, jo vienmēr bija dotas pāris minūtes skatuves sakārtošanai. Protams, ar šādu brīdinājuma sistēmu klauvēšana pie durvīm bija zaudējusi vienu no savām galvenajām funkcijām, un fermeri cits citam šo pieklājības žestu nemēdza izrādīt, tomēr dažiem bija ieradums kārtīgi noslaucīt kājas pirms ienākšanas, tā dodot pēdējo brīdinājuma zīmi. Viesnīcās ar apartamentiem, kuru ārdurvis atveras tikai tad, kad iemītnieks iekšpusē

²⁰ Sk. *John Lardner's* nedēļas komentāru: *Newsweek*. 22 February. 1954. P. 59.

²¹ *Page*. Op. cit. P. 92.

ir nospiedis podziņu, nodrošina līdzīgas garantijas un laicīgu brīdinājumu un pieļauj arī lielu atbrīvotību.

Es gribētu pieminēt vēl vienu dramatiskās piesardzības izpausmi. Komandām nonākot ciešā kontaktā, var notikt neskaitāmi daudz sīku notikumu, kas gluži nejauši rada vispārējo iespaidu, kurš atšķiras no tā, ko komanda gribētu uzturēt. Šāda izteiksmes nodevība ir viena no svarīgākajām nepastarpinātas komunikācijas īpašībām. Kā jau tika minēts iepriekš, viens no šīs problēmas risināšanas veidiem ir disciplinētu komandas locekļu izvēlēšanās – tādu, kas savā lomā nebūtu neveikli, netaktiski vai bikli. Otrs paņēmieni ir savlaicīga sagatavošanās visām iespējamajām izteiksmes nejaušībām. Viens no šīs stratēģijas piemērošanas veidiem ir jau pirms pasākuma panākta vienošanās par pilnīgu tā plānu, izšķirot, kam kas ir jādara vispirms un kam kas jādara pēc tam. Šādā veidā iespējams izvairīties no apjukuma un klusuma mirkļiem, kā arī no iespaids, ko šādas aizķeršanās izrādē varētu radīt publikai. (Te, protams, jāreķinās ar briesmām. Izrāde, kuras scenārijā gluži kā teātra iestudējumā ir paredzēta katra mazākā detaļa, ir ļoti iedarbīga, ja plānoto darbību un izteikumus neizjauc nekas neparedzēts, jo citādi spēlētāji var izkrist no lomas, aizmirst savu tekstu un nespēj izrādi turpināt. Tātad tie spēlētāji, kas stingri turas pie scenārija, var nokļūt daudz sliktākā stāvoklī nekā tie, kuru izrāde nav tik labi organizēta.) Vēl viens šā plānošanas paņēmiena piemērojums ir rēķināšanās ar faktu, ka nenozīmīgi notikumi (piemēram, kurš pirmais ieies istabā un kurš sēdēs līdzās namamātei, utt.) tiks uzskatīti par cieņas izpausmi, un šādas labvēlības izrādīšana saskaņā ar tādiem principiem, lai nevienš klātesošais neapvainotos, vadoties pēc viņu vecuma, ieņemamā stāvokļa hierarhijā, dzimuma, pagaidu ceremoniālā statusa utt. Tātad protokols lielā mērā ir nevis cieņas izpausmes veids saskarsmes laikā, bet gan paņēmieni, ar kura palīdzību “iezemēt” potenciāli traucējošus izpausmes veidus tā, lai tie būtu pieņemami visiem klātesošajiem (un neradītu nekādus incidentus). Trešā piemērošana ir visu ierasto darbību izmēģinājums tā, lai spēlētāji savas lomas apgūtu tik labi, ka tie spētu veiksmīgi novērst pat neparedzētas nejaušības. Ceturtais ir publikas sagatavošana, norādot, kāda reakcija no tās tiek sagaidīta. Šā veida sazvērētība īpaši bieži sastopama situācijās, kad izpildītājam ir tik augsts un svēts statuss, ka viņš nevar uzticēties publikas spontānam taktam. Piemēram, Lielbritānijā sievietes, kuras tiks ievestas galmā (un kuras uztveram kā karalisko izpildītāju publiku), tiek iepriekš rūpīgi apmācītas, kā ģērbties, kādā limuzīnā ierasties, kā kniksēt un ko teikt.

SAUDZĒJOŠIE PAŅĒMIENI

Esmu minējis trīs komandas locekļiem nepieciešamās īpašības, lai komanda varētu droši uzvest izrādi: lojalitāte, disciplinētība un piesardzība. Visas šīs īpašības izpaužas kā daudzi standarta aizsardzības paņēmieni, kurus vairāki izpildītāji var izmantot savas izrādes saglabāšanai. Daži no šiem iespaidu vadīšanas paņēmieniem jau aplūkoti. Citi, piemēram, kontrole pār ieeju aizkulišu un priekšplāna teritorijā, tika raksturoti iepriekšējās nodaļās. Šajā nodaļā es gribu uzsvērt faktu, ka vairākumam šo aizsardzības paņēmienu iespaidu vadīšanā ir līdzinieks – publikas un nepiederošo tieksme taktiski, saudzīgi uzvesties, lai palīdzētu spēlētājiem savu izrādi saglabāt. Tā kā parasti izpildītāju atkarība no publikas un nepiederošo takta tiek novērtēta par zemu, tad es šeit izklāstīšu dažus no visbiežāk izmantotajiem saudzējošajiem paņēmieniem, kaut gan no analīzes viedokļa tos visus būtu labāk izskatīt kopā ar publikas izmantotajiem aizsardzības paņēmieniem.

Visirms jānoskaidro tas, ka pieeju izrādes aizkulišu un priekšplāna teritorijām kontrolē ne tikai izpildītāji, bet arī citi. Individīdi labprātīgi turas tālāk no teritorijām, kurās ienākt viņi nav aicināti. (Šāda veida taktiskums attiecībā uz vietu ir analogs "diskrētumam", kas jau aprakstīts kā taktiskums attiecībā uz faktiem.) Un, kad nepiederošajiem ir jāieiet šādā teritorijā, viņi bieži klātesošajiem dod kādu brīdinājuma zīmi – pavēstot par savu ierašanos, piekļauvējot, noklepojoties, tā, lai nepieciešamības gadījumā šo traucējumu varētu novērst vai arī lai klātesošie varētu sakārtot dekorācijas un pieņemt piemērotu sejas izteiksmi.²² Šāda veida taktiskumu iespējams jauki izkopt. Piemēram, stādoties priekšā svešiniekam ar ieteikuma vēstules palīdzību, tiek uzskatīts par piedienīgu iepriekš adresātam nodot vēstuli un tikai tad satikties ar viņu pašu; tādējādi adresātam ir dots laiks izlemt, kādā veidā uzņemt šo individu, kā arī pieņemt šādu uzņemšanai piestāvošu izteiksmi.²³

Bieži vien novērojams, ka tajos gadījumos, kad kādai mijiedarbībai jānotiek nepiederošo klātbūtnē, nepiederošie taktiski izrāda neieinteresētību, neiesaistās notiekošajā, izliekas to neredzam, it kā tad, kad fiziska nošķirtība nav panākama ar sienu vai attāluma palīdzību, tomēr šādu nošķirtību spē

²² Kalponēm bieži vien iemāca ieiet istabā bez klauvēšanas vai arī piekļauvēt un tūlīt pat iet iekšā, laikam gan balstoties uz pieņēmumu, ka viņas nav personas, kuru klātbūtnē istabā esošajiem vajadzētu izlikties vai sagatavoties mijiedarbībai. Arī draudzīgas māsasimnieces mēdz tikpat brīvi ieiet cita citas virtuvē, tā izrādot to, ka viņām nav nekā ko slēpt citai no citas.

²³ Esquire Etiquette. P. 73.

radīt tradīcijas. Piemēram, kad divas dažādas kompānijas restorānā atrodas blakuskabīnēs, tiek sagaidīts, ka neviena no šīm grupām necentīsies izmantot iespēju noklausīties otras sarunas.

Protams, katrā sabiedrībā un subkultūrā etiķetes noteikumi par taktisku nevērību un tās sniegto privātumu ir atšķirīgi. Angloamerikāņu vidusšķiras sabiedrībā, atrodoties sabiedriskā vietā, ir pieņemts nebāzt degunu citu darīšanās un nodoties savām lietām. Tikai tad, kad sievietei izkrīt no rokām sainītis vai kad kāds braucējs ir palicis ceļa vidū, vai arī kad ratiņos atstāts bērns sāk raudāt, šiem vidusšķiras cilvēkiem šķiet pieņemami uz mirkli nojaukt šīs sienas, kas tik labi viņus izolē citu no cita. Šetlendas salās valdīja citi likumi. Ja vīrs gadījās tuvumā citiem, kas veica kādu darbu, tad no viņa tika sagaidīts, ka viņš palīdzēs, jo īpaši tad, ja šis darbs neprasīja daudz laika, bet daudz enerģijas. Šāda savstarpēja palīdzība tika uzskatīta par pašsaprotamu un ne vairāk kā par salinieku statusa apliecinājumu.

Kad izrāde tiek parādīta publikai, vajadzība būt taktiskam nemazinās. Varam novērot, ka pastāv sarežģīta etiķete, kuru ievēro indivīdi kā publikas locekļi. Tā ietver: pietiekami daudz uzmanības un intereses izrādīšanas; gatavību atlikt savu izrādi, lai izvairītos no pārāk daudzām pretrunām, pārtraukumiem un prasībām pēc uzmanības; jebkuras tādas rīcības vai izteikumu apspiešanu, kas varētu radīt *faux pas*; vēlmi katrā gadījumā izvairīties no scēnas. Publikas takts ir kaut kas tik visur izplatīts, kas to var novērot pat tādiem indivīdiem, kuri ir slaveni ar savu slikto uzvedību, proti, psihiatrisko klīniku pacientiem. Piemēram, kāda pētījuma grupa ziņo:

Kādu citu reizi darbinieki, ar pacientiem neapspriedušies, nolēma sarīkot viņiem Valentīna dienas svinības. Daudzi pacienti negribēja iet, taču tik un tā piedalījās, jo negribēja apvainot ballītes organizētājas – māsas praktikantes. Māsu aizsāktās rotaļas bija ļoti bērnišķīgas; daudzi no pacientiem, tās spēlējot, jutās ļoti muļķīgi un gaidīja ballītes beigas, lai varētu nodoties sev tīkamām nodarbēm.²⁴

Kādā citā psihiatriskajā klīnikā tika novērots, ka tad, kad etniskās organizācijas rīkoja labdarības deju sarīkojumus slimnīcas Sarkanā Krusta namā, dodot iespēju dažām savām visai populārājām meitām gūt pieredzi žēlsirdības darbā, slimnīcas pārstāvji reizēm lūdza dažus pacientus vīriešus dejot ar šīm meitenēm, lai uzturētu iespaidu, ka tās dāvā savu klātbūtni tiem, kas ir nelaimīgāki par viņām.²⁵

²⁴ Caudill W., Redlich F.C., Gilmore H.R., Brody E.B. Social Structure and Interaction Processes on a Psychiatric Ward// American Journal of Orthopsychiatry. XXII. P. 321–322.

²⁵ Autora pētījums, 1953./54. gads.

Kad izrādes dalībnieks pieļauj kādu kļūdu, kas atsedz nesaderību starp uzturēto iespaidu un atklāto realitāti, publika var taktiski "nemanīt" šo kļūdu vai arī uzreiz pieņemt tās attaisnojumus. Izpildītāju krīzes mirkļos visa publika var iesaistīties ar viņiem vārdos neizteiktā savvērestībā, lai palīdzētu viņiem tos pārvarēt. Piemēram, ir redzēts, ka tad, kad psihiatriskā klīnikā kāds pacients nomirst apstākļos, kas kaitē tam iespaidam par parasto kārtību, kādu cenšas radīt darbinieki, citi pacienti, kas parasti nemēdz padarīt darbinieku dzīvi vieglāku, var taktiski atkāpties no savas karadarbības un palīdzēt uzturēt nepatieso iespaidu, ka viņi notikušā nozīmi nav pilnībā sapratuši.²⁶ Līdzīgi arī inspekcijas laikā skolās, barakās, slimnīcā vai mājās publika mēdz demonstrēt parauguzvedību, lai arī pārbaudei pakļautie spēlētāji varētu uzrādīt savu labāko sniegumu. Tādos brīžos nedaudz un īslaicīgi mainās komandas šķirošā robeža un inspicējošais pārraugs, ģenerālis, direktors vai viesis sastapsies ar izpildītājiem un publiku, kas vienojušies savvērestībā.

Vēl minams pēdējais taktiskās izturēšanās pret izpildītāju piemērs. Kad zināms, ka izpildītājs ir iesācējs un vairāk nekā citi riskē pieļaut nepatīkamu kļūdu, publika bieži vien izrāda īpašu iejūtību, nerodot grūtības, kas tai būtu citos gadījumos.

Publika ir ieinteresēta rīkoties taktiski, ja tā tieši identificējas ar izpildītāju vai arī ja tā vēlas izvairīties no scēnas, vai arī – iemantot izpildītāju uzticību, lai viņus izmantotu. Varbūt tieši pēdējais ir vispopulārākais no izskaidrojumiem. Šķiet, ka dažas panākumus guvušas ielasmeitas ir gatavas nospēlēt skaļas atzinības izpausmes klientu sniegumam, tādējādi demonstrēdamas skumjo dramaturģisko faktu, ka patiesībā ar augstāko prostitūcijas formu spiestas nodarboties ne tikai mīļākās un sievas:

Mērija Lī atzina, ka Bleiksija kunga labā viņa darot vairāk nekā citu bagāto klientu labā.

"Es izdaru to, ko viņi, kā es zinu, vēlas, ļauju viņiem noticēt, ka esmu kā traka uz viņiem. Reizēm viņi uzvedas kā mazi puišēļi spēlējoties. Bleiksija kungs vienmēr tā dara. Viņš spēlē alu cilvēku. Viņš ienāk dzīvoklī, paceļ mani klēpī un skauj mani, līdz viņam liekas, ka man elpa aizrāvusies. Traks var palikt! Pēc tam, kad viņš beidzis ar mani mīlēties, man viņam jāsaka: "Mīļais, es ar tevi kopā esmu tik laimīga, ka man vai jāapraudas." Grūti noticēt, ka pieaugušiem vīriešiem gribas spēlēt tādas spēlītes. Bet viņam patīk. Un ne tikai viņam. Vairumam bagāto tas patīk."

²⁶ Sk. *Taxel*. Authority Structure in a Mental Hospital Ward. P. 118.

Kad divām komandām ir zināms kāds nepatīkams fakts un kad abas komandas zina, ka arī otrai tas ir zināms, un tomēr neviena no komandām neatzīst, ka tai ir šī informācija, vērojams tas, ko Roberts Dabins saucis par "organizatoriskām fikcijām".

Sk. *Dubin*. Human Relations in Administration. P. 341–345.

Mērija Lī uzskata, ka šajos darījumos ar bagātajiem klientiem viņai visvairāk palīdz spēja rīkoties spontāni, tāpēc vien viņa nesen lika sev izdarīt operāciju, lai nepieļautu grūtniecības iestāšanos. Viņa to uztvēra kā ieguldījumu savā karjerā.²⁷

Bet te atkal šajā pētījumā izmantotā analīzes struktūra kļūst ierobežojoša, jo publikas taktiskā rīcība var kļūt sarežģītāka nekā izrāde, uz kuru tā reaģē.

Es gribētu pieminēt vēl pēdējo faktu par taktiskumu. Ikreiz, kad publika izrāda taktu, pastāv iespēja, ka spēlētāji uzzinās, ka tiek taktiski saudzēti. Tādā gadījumā rodas nākamā iespēja, proti, ka publika uzzinās, ka izpildītāji zina, ka tiek taktiski saudzēti. Un tad savukārt izpildītāji var uzzināt, ka publika zina, ka izpildītāji zina, ka tiek saudzēti. Pastāvot tādai informētības stadijai, izrādē var pienākt brīdis, kad komandu nošķirtība sabruks un uz brīdi tās vietā stāsies saprotoša saskatīšanās, kad abas komandas atklāti atzīs viena otram savu informētību. Tādos brīžos visa sociālās mijiedarbības dramaturģiskā struktūra pēkšņi un skaudri atsedzas un uz mirkli pagaist tā robeža, kas šķir komandas. Neatkarīgi no tā, vai šis atklātības mirklis nes kaunu vai smieklus, komandas drīz vien atkāpsies atpakaļ sev ierādītajās lomās.

TAKTISKUMS ATTIECĪBĀ PRET TAKTISKUMU

Tika teikts, ka publika lielā mērā piedalās izrādes uzturēšanā, taktiski vai saudzīgi izturoties pret spēlētājiem. Skaidrs, ka, lai publika varētu izturēties taktiski pret izpildītāju, izpildītājam ir jārikojas tā, lai būtu iespējams viņam šo palīdzību sniegt. Tas prasīs īpašu disciplinētību un piesardzību. Piemēram, ir minēts, ka taktisks nepiederošais, kurš savas atrašanās vietas dēļ varētu dzirdēt sarunu, var izrādīt uzmanības nepievēršanu. Lai palīdzētu viņam šādi taktiski atkāpties, dalībniekiem, kuri jūt, ka pastāv iespēja, ka viņus var dzirdēt, savā sarunā un rīcībā nevajadzētu pieļaut neko tādu, kas varētu nepiederošajam radīt grūtības šīs taktiskās apņemšanas realizēšanā, bet tajā pašā laikā iekļaut tajā pietiekami daudz pa pusei konfidenciālu faktu, lai neizrādītu, ka viņi neuzticas šai nepiederošā sniegtajai atkāpšanās izrādei. Līdzīgā kārtā, ja sekretārei ir jāpasaka apmeklētājam, ka cilvēks, ko viņš vēlētos satikt, ir izgājis, tad apmeklētājs darītu gudri, ja viņš pakāptos nostāk no iekšējā telefona, lai nedzirdētu, ko sekretārei saka tas, kurš it tā nemaz neatrodas tur un neko viņai nevar pateikt.

²⁷ *Murtagh and Harris. Cast the First Stone. P. 165. Sk. arī 161.–167. lpp.*

Nobeigumā es gribētu pieminēt vēl divas vispārējas stratēģiskas nostādes attiecībā uz taktiskumu. Pirmkārt, spēlētājam jābūt spējīgam uztvert mājienu, jo tieši ar mājienu palīdzību publika var brīdināt spēlētāju, ka viņa izrāde nav pieņemama un, ja viņš vēlas saglabāt situāciju, viņam nekavējoties vajadzētu ieviest tajā kādas pārmaiņas. Otrkārt, ja izpildītājs pasniedz kaut kādā veidā sagrozītus faktus, viņam vajadzētu to darīt saskaņā ar sagrozīšanas etiķeti, vairoties nonākt situācijā, no kuras viņu nevar izvilkst pat ne visvairāk sadomātie attaisnojumi un visizpalīdzīgākā publika. Runājot nepatiesību, spēlētājam klātos balsī saglabāt jokojošu intonāciju, lai pieķeršanas gadījumā viņš varētu noliegt jebkādus nopietnus nodomus un teikt, ka tikai pajokojis. Sagrozot patiesību par savu ārējo izskatu, izpildītājam vēlams izmantot metodi, kurai atrodams nevainīgs iegansts. Piemēram, vīrietim, kam sākuši noiet mati, vairāk vai mazāk tiks piedots, ja viņš telpās nenoņems cepuri, jo iespējams, ka viņš ir saaukstējies, vienkārši aizmirsis cepuri noņemt vai arī nekad nevar zināt, kad sāks līt; taču parūka nedod valkātājam nekādu attaisnojumu un arī publikai nekādu attaisnojumu attaisnojuma meklēšanai. Īstenībā pat šķiet, ka iepriekš minētā kategorija – krāpnieks – ir definējama kā cilvēks, kurš neļauj publikai taktiski izturēties pret nepatiesībām.

Par spīti faktam, ka spēlētāji un publika izmanto visus šos un vēl daudzus citus iespaidu radīšanas vadības paņēmienus, mēs, protams, zinām, ka notiek incidenti un ka publikai ir ļauts nejauši ieskatīties izrādes aizkulisēs. Kad šādi incidenti notiek, publikas locekļi bieži vien iemācās kaut ko būtisku, daudz būtiskāku par agresīvo prieku, ko rada citu tumšās, slēptās puses vai stratēģisko noslēpumu atklāšana. Publikas locekļi var atklāt parasti slēpto fundamentālo demokrātiju. Vienalga, kāda ir spēlētā loma – nosvēta vai bezrūpīga, augsta vai zema stāvokļa –, indivīds, kas to izpilda, tiks ieraudzīts tāds, kāds viņš lielā mērā ir – vientuļš, par savu sniegumu nobažījies un uztraucies spēlētājs. Aiz dažādām maskām un dažādām lomām spēlētājiem parasti ir viena izteiksme – kaila, nesocializēta, koncentrējusies, tā izskatās cilvēks, kas viens pats veic kādu grūtu, viltīgu uzdevumu. Ilustrācija tam rodama de Bovuāras grāmatā par sievietēm:

Par spīti visai viņas piesardzībai, negadījumi notiek: vīns izlīst uz kleitas, cigarete tajā izdedzina caurumu; tas iezīmē tā greznā un sapostā radījuma pazušānu, kas ar lepnu smaidu ienāca balles zālē, jo nu viņa uzreiz parādās stingrā māsasimnieces izteiksme; vienā mirklī kļūst skaidrs, ka viņas tualete nebija kaut kas radies no nekā, kā uguņošana, krāšņuma zieds, domāts vien mirklīgai uzdizkirstēšanai. Tas ir dārgs īpašums, kapitālieguldījums; tas ir prasījis upurus, šis zaudējums ir īsta katastrofa. Traipi, plīsumi, nejēdzīgs šuvums, slikta frizūra ir

daudz nopietnākas katastrofas par piedegušu cepeti vai saplēstu vāzi; jo modes dāma ne tikai projicē sevi lietās, viņa izlēmusi pati sevi pārvērst lietā, un pasaulē viņa izjūt tiešus draudus. Viņas attiecības ar šuvēju un cepurnieci, viņas kaprīzes, viņas stingrās prasības – tas viss liecina par viņas nopietno attieksmi un par viņas nedrošības izjūtu.²⁸

Indivīds, zinādams, ka publikai par viņu varētu izveidoties slikts iespaids, var kaunēties no labi gribētas un godīgas rīcības tikai tāpēc, ka viņa darbības konteksts rada nepatiesu un sliktu iespaidu. Jūtot šo nepamatoto kaunu, viņam var likties, ka šie pārdzīvojumi ir pamanāmi; apzinoties, ka viņa izjūtas var būt redzamas, viņam šķiet, ka viņa izskats apstiprina šos nepatiesos pieņēmumus par viņu. Viņš tad var vēl vairāk pasliktināt savu stāvokli, uzsākot tādus pašaisardzības manevrus, kādus izmantotu gadījumā, ja tiešām būtu vainīgs. Tādējādi ikviens no mums var uz mirkli kļūt par ļaunāko cilvēku, par kādu, mūsaprāt, mūs var noturēt pārējie.

Tik lielā mērā, cik indivīds citiem uzved izrādi, kurai pats netic, viņš sāk izjust īpašu atsvešinātību no sevis un arī citu cilvēku piesardzību. Kāda amerikāņu koledžas studente teikusi:

Es reizēm, aizejot ar kādu uz randiņu, "spēlēju mulķīti", bet tas atstāj nepatīkamu pēcgaršu. Emocijas ir ļoti sarežģītas. Daļēji man patīk tā izlikties vīrietim, kas neko par to nenojauš. Bet šai manai pārākuma izjūtai ir piejaukta vainas apziņa par šo liekulību. Es pret vīrieti arī izjūtu zināmu nicinājumu, ja viņš tik viegli "uzraujas" uz šo manu paņēmieni, vai, ja man puisis tik tiešām patīk, tad tādu kā mātišķu visžēlīgumu. Reizēm es uz viņu dusmojos. Kāpēc viņš nevarētu būt par mani pārāks visos veidos, kā tas klātos vīrietim, lai es varētu būt tāda, kāda es īstenībā esmu? Ko es te vispār daru kopā ar viņu? Paslepšus izklaidējos graustu rajonā?

Un visjocīgākais ir tas, ka, tā man šķiet, ne jau vienmēr vīrietis neko nenojauš. Viņš saprot patieso situāciju un sāk justies nedroši. "Kāds ir mans stāvoklis? Vai viņa klusībā par mani smejas, vai arī tā bija domāta kā uzslava? Vai tiešām manis teiktais atstāja uz viņu tādu iespaidu, vai arī viņa tikai izliekas, ka neko nezina par politiku?" Vienu vai divas reizes man likās, ka es pati tieku "iznesta cauri"; puisis saprata manu viltību un nicināja mani par nolaišanos līdz tādiem trikiem.²⁹

Kopējās uzvedumu izrādīšanas problēmas, uztraukums par to, kā tas izskatīsies, pamatotas un nepamatotas kauna jūtas; nedrošība par sevi un savu publiku – lūk, daži cilvēku situācijas dramaturģiskie elementi.

²⁸ Beauvoir S. de. *The Second Sex*. London, 1953.

²⁹ Komarovskij. *Cultural Contradictions and Sex Roles*. P. 188.

7. nodaļa

NOBEIGUMS

STRUKTŪRA

Sociāls veidojums ir jebkura vieta, ko fiksē ierobežojumi uztverē un kurā regulāri notiek viena veida sociālā darbība. Es minēju, ka jebkuru sociālo veidojumu iespējams veiksmīgi pētīt no iespaidu radīšanas vadības viedokļa. Sociālā veidojuma sienās sastopamies ar spēlētāju komandu, kas sadarbojas savā starpā, lai izrādītu publikai noteiktu situācijas definīciju. Tas ietver priekšstatu par savu komandu un par publiku, kā arī pieņēmumus par to, kāds ētoss jāuztur ar pieklājības un etiķetes noteikumu palīdzību. Bieži vien redzam, ka ir atdalīta aizkulišu teritorija, kurā tiek sagatavota rutīnas izrādīšana, un priekšplāna teritorija, kurā izrāde tiek uzvesta. Pieeja šīm teritorijām tiek kontrolēta, lai nepieļautu, ka publika ierauga aizkulisēs, un lai nepieļautu, ka kāds nepiederošais ieraudzītu izrādi, kas nav domāta viņam. Redzam, ka starp komandas locekļiem valda familiāras attiecības, visticamāk, ka izveidosies solidaritāte un ka kopā tiks glabāti noslēpumi, kuru atklāšanas dēļ izrāde varētu izjukt. Izrādes dalībnieki un publika pieturas pie vārdos neizteiktas vienošanās, ka starp viņiem pastāv zināma opozīcija un zināma saskaņa. Parasti, taču ne vienmēr vienprātība tiek uzsvēta un opozīcija notušēta. Izveidojas funkcionāla vienprātība, ar kuru pretrunā ir tā attieksme pret publiku, ko izpildītājs pauž, publikai klāt neesot, kā arī ar rūpīgi kontrolētu lomai neraksturīgu saziņu, ko publikas klātbūtnē veic izrādes dalībnieki. Mēs redzam, ka veidojas lomu nesaskanība: daži indivīdi, kuri šķietami ir komandas locekļi vai publika, vai nepiederošie, iegūst informāciju par izrādi un par attiecībām ar komandu, kas nav acīmredzamas un tamdēļ sarežģī

izrādes uzvešanas uzdevumu. Reizēm traucējumu rada negribēti žesti, *faux pas* un scēnas, kas diskreditē uzturēto situācijas definīciju vai nonāk ar to pretrunā. Komandas mitoloģijā liela vieta tiks atvēlēta šādiem traucējošiem notikumiem. Noskaidrojām, ka gan izpildītāji, gan publika, gan nepiederošie – visi izmanto izrādes saglābšanas paņēmienus, vai nu izvairoties no iespējamiem traucējumiem, vai labojot nenovēršamos, vai dodot iespēju darīt to citiem. Komandas, lai radītu drošību, ka šie paņēmieni tiks izmantoti, izvēlas lojālus, disciplinētus un piesardzīgus locekļus un taktisku publiku.

Šīs īpašības un elementi arī veido to struktūru, kura, manuprāt, ir tipiska lielai daļai sociālās mijiedarbības, kāda notiek mūsu angloamerikāņu vides dabiskajā scenogrāfijā. Šī struktūra ir formāla un abstrakta tajā ziņā, ka to iespējams piemērot sociālam veidojumam; taču nav tikai statistiska klasifikācija. Šī struktūra ir saistīta ar dinamiskiem jautājumiem, kurus rada motivējums uzturēt citu priekšā projicēto situācijas definīciju.

ANALĪTISKAIS KONTEKSTS

Šajā darbā sociālie veidojumi galvenokārt aplūkoti kā relatīvi slēgtas sistēmas. Tika pieņemts, ka šo veidojumu savstarpējās attiecības pašas ir izprotama pētījumu joma un ka tās analītiski izskatāmas kā cits jautājums – institucionālās integrācijas jautājums. Būtu noderīgi mēģināt ievietot šajā darbā pieņemto pieeju to citu pieeju kontekstā, kas pašlaik, pētot sociālos veidojumus kā noslēgtas sistēmas, tiek tieši vai netieši izmantotas. Iespējams izvirzīt četrus šādus skatījumus.

Veidojumu iespējams aplūkot “tehniski”, pēc tā efektivitātes vai neefektivitātes, kā apzināti organizētu darbības sistēmu iepriekš noteiktu mērķu sasniegšanai. Veidojumu iespējams aplūkot “politiski”, pēc tā, kādas darbības katrs dalībnieks (vai katra dalībnieku grupa) ir tiesīgs pieprasīt no citiem dalībniekiem, kādus ierobežojumus un indulgences iespējams izdalīt, lai šīs prasības pastiprinātu, un kādi ir sociālās kontroles mehānismi, kas vada un nosaka šo sankciju izmantošanu. Veidojumu iespējams aplūkot “strukturāli”, pēc tā horizontālā un vertikālā statusa iedalījuma un pēc tām sociālajām attiecībām, kas savā starpā saista dažādos grupējumus. Beigu beigās veidojumu iespējams aplūkot “kulturāli”, pēc tā, kādas morālās vērtības iespaido veidojuma darbību, vērtības attiecībā uz modi, ieradumu, gaumi, pieklājību un etiķeti, galamērķiem un normatīvajiem ierobežojumiem pret mērķu sasniegšanas līdzekļiem, utt. Jāpiezīmē, ka visi fakti, ko iespējams uzzināt par kādu

veidojumu, ir būtiski visiem šiem četriem skatījumiem, taču katram skatījumam ir savas prioritātes un savs faktu izkārtojums.

Man šķiet, ka dramaturģiskā pieeja, iespējams, veido piekto skatījumu, kas jāpievieno tehniskajam, politiskajam, strukturālajam un kultūras skatījumam.¹ Tāpat kā četrus pārējos skatījumus, dramaturģisko iespējams izmantot kā analīzes galamērķi, kā noslēdzošo faktu sakārtošanas veidu. Tas liktu mums aprakstīt kādā noteiktā institūcijā izmantotos iespaidu vadīšanas paņēmienus, galvenās iespaidu vadīšanas problēmas šajā veidojumā, kā arī veidojuma darbojošos vairāku izpildītāju komandu identitāti un savstarpējās attiecības. Taču, tāpat kā tie fakti, kas tiek izmantoti visās pārējās pieejās, arī fakti, kas tieši saistīti ar iespaidu vadīšanu, ir būtiski jomās, kas attiecas uz citiem skatījumiem. Tam var sniegt īsu ilustrāciju.

Iespējams, tehniskais un dramaturģiskais skatījums visskaidrāk krustojas darba standartu gadījumā. Abiem šiem skatījumiem svarīgs būs fakts, ka viena indivīdu grupa nodarbosies ar citas indivīdu grupas darba sasniegumu neredzamo īpašību un kvalitātes pārbaudi, un otrā grupa centīsies radīt iespaidu, ka tās darbā iemiesojas šīs slēptās īpašības. Politiskais un dramaturģiskais skatījums skaidri krustojas, aplūkojot indivīda spēju vadīt kāda cita darbību. Vispirms jau, ja kādam indivīdam ir jāvada citi, tad viņš bieži vien uzskatīs par noderīgu neizpaust viņiem stratēģiskus noslēpumus. Tāpat arī, ja viens indivīds cenšas vadīt citu aktivitātes, izmantojot savu paša piemēru, izglītošanu, pierunāšanu, apmaiņu, manipulācijas, autoritāti, draudus, sodus vai piespiešanu, tad neatkarīgi no viņa stāvokļa varenības viņam vajadzēs efektīvi darīt zināmu, kas ir izdarāms, ko viņš gatavs darīt, lai tā notiktu, un kā rīkosies, ja tas netiks paveikts. Neviena vara nevar funkcionēt bez iedarbīgiem tās izrādīšanas paņēmieniem un atkarībā no tās dramatizēšanas paņēmieniem sasniegs dažādus mērķus. (Protams, spēja efektīvi izrādīt situācijas definīciju var nebūt īpaši noderīga, ja nav iespējas radīt piemēru, mainīt un sodīt utt.) Tādējādi visobjektīvākā klajas varas forma, proti, fiziskā piespiešana, bieži vien nav ne objektīva, ne klaja, bet gan funkcionē kā izrāde publikas pierunāšanai; tā bieži vien ir komunikācijas, ne tikai darbības veids. Šķiet, ka strukturālais un dramaturģiskais skatījums visskaidrāk krustojas tieši attiecībā uz sociālo distanci. Vaidols, ko vienai statusa grupai izdodas uzturēt citas statusa grupas publikas acīs, būs atkarīgs no tā, kā spēlētāji pratis ierobežot

¹ Salīdziniet Osvalda Hola nostāju pret iespējamām pieejām noslēgtu sistēmu pētīšanām: *Hall O. Methods and Techniques of Research in Human Relations*. April. 1952, par kuru ziņots *Hughes E.C. et al. Cases on Field Work*.

komunikatīvos kontaktus ar publiku. Kultūras un dramaturģiskais skatījums visskaidrāk krustojas morālo standartu ievērošanā. Veidojuma kultūras vērtības detalizēti noteiks to, kādai jābūt dalībnieku attieksmei pret daudzām lietām, un vienlaicīgi arī iedibinās ārējās uzvedības struktūru, kas jāievēro, lai kādas patiesās jūtas slēptos aiz šīs ārienes.

PERSONĪBA–MIJIEDARBĪBA–SABIEDRĪBA

Pēdējos gados redzēti rūpīgi izstrādāti mēģinājumi vienā struktūrā apvienot jēdzienus un secinājumus, kas nāk no trim atšķirīgām pētniecības jomām: atsevišķā personība, mijiedarbība un sabiedrība. Es gribētu te piedāvāt vienkāršu papildinājumu šiem starpdisciplinārajiem pētījumiem.

Kad indivīds parādās citu priekšā, viņš apzināti un neapzināti projicē tādu situācijas definīciju, kurā viņš pats tiek uztverts kā būtiska daļa. Ja atgadās kāds ar šo uzturēto iespaidu klaji nesavienojams notikums, tad būtiskas sekas tiek vienlaicīgi izjustas trijos dažādos sociālās realitātes līmeņos, kuri visi saistīti ar citu izejas punktu un citādu faktu izkārtojumu.

Pirmkārt, sociālā mijiedarbība, kas šeit izskatīta kā divu komandu dialogs, var nonākt neērtā situācijā un šajā apjukumā apstāties; situācija vairs netiek definēta, vairs nav iespējams noturēt iepriekšējo pozīciju, un dalībnieki var justies tā, it kā būtu pazaudējuši iepriekš noteikto rīcības virzienu. Parasti dalībnieki sajūt šīs situācijas nepatiesumu un jūtas neveikli, apjukuši un tiešām zaudē savaldīšanos. Citiem vārdiem sakot, detalizētā sociālā sistēma, ko radījusi un uzturējusi sakārtota sociālā mijiedarbība, kļūst neorganizēta. Šādas ir traucējumu sekas no sociālās mijiedarbības redzes viedokļa.

Otrkārt, traucējumi izrādē var radīt ne tikai apjukumu tā brīža darbībā, bet atstāt arī daudz tālejošākas sekas. Publikas parasti pieņem to patību, ko jebkuras notiekošas izrādes laikā projicē atsevišķais spēlētājs kā sava kolēģu grupējuma un savas sociālās institūcijas atbildīgs pārstāvis. Publikas parasti arī pieņem indivīda atsevišķo izrādi kā pierādījumu viņa spējai veikt šo ierasto darbību un pat kā pierādījumu viņa spējai izpildīt jebkuru ierasto darbību. Kaut kādā ziņā šīs lielākās sociālās vienības – komandas, institūcijas u.c. – tiek pārbaudītas ikreiz, kad indivīds izpilda savu darbību; ar katru šādu izrādi tiks atkal pārbaudīta šo vienību leģitīmija un apdraudēta to pastāvīgā reputācija. Daža veida izrādēs šis risks ir īpaši spilgts. Piemēram, kad gan ķirurgs, gan māsa ir aizgriezušies prom no operāciju galda un viņu pacients narkozē nejauši no tā nokrīt un nomirst, ir ne tikai ļoti nepatīkami pārtraukta operācija,

bet iespējams, ka pasliktināsies gan šā ārsta profesionālā, gan viņa kā cilvēka, gan visas slimnīcas reputācija. Šādas sekas traucējumam var būt no sociālās struktūras viedokļa.

Beidzot – bieži vien novērojams, ka indivīds var tik dziļi saistīt savu ego un identificēties ar kādu noteiktu lomu, institūciju vai grupu un priekšstatu par sevi kā tādu, kas nerada traucējumus sociālajai mijiedarbībai vai arī nerada vilšanos tiem sociālajiem veidojumiem, kas ir no šīs mijiedarbības atkarīgi. Ja notiek kāds traucējums, tad gadās, ka tiek diskreditēts šis priekšstats par sevi, ko šis cilvēks līcis kā galveno savā personībā. Šādas var būt traucējumu sekas no atsevišķas personības viedokļa.

Tāpat traucējumiem izrādē var būt sekas trijos abstrakcijas līmeņos – personības, mijiedarbības un sociālās struktūras. Kaut arī dažādām mijiedarbībām ir atšķirīga iespējamo traucējumu riska pakāpe, tomēr šķiet, ka nav tādas izrādes, kuras dalībnieki nerēķinātos ar iespēju nonākt kaut vai nedaudz neērtā situācijā vai tikt ļoti pazemoti. Varbūt dzīve nemaz nav laimes spēle, bet mijiedarbība tāda ir. Tāpat arī tam, ka indivīdi cenšas izvairīties no traucējumiem vai novērst radušos, arī vienlaicīgi radīsies sekas trijos līmeņos. Te varam vienkārši formulēt trīs abstrakcijas līmeņus un trīs pieejas sociālās dzīves pētījumiem.

SALĪDZINĀJUMI UN PĒTĪJUMI

Šajā darbā ilustrācijai izmantotie piemēri ņemti arī no citām, ne tikai mūsu angloamerikāņu sabiedrībām. Tādējādi es negribēju teikt, ka šeit aplūkotā struktūra pastāv ārpus kultūrām un ārpus Rietumu sabiedrības būtu piemērojama tieši tām pašām sociālās dzīves jomām kā mūsu sabiedrībā. Mūsu sociālā dzīve norit slēgtās telpās. Mēs specializējamies fiksētās dekorācijās, svešinieku neielaišanā un arī dodam izrādes dalībniekiem iespēju nošķirtībā sagatavoties izrādei. Kad esam sākuši izrādi, parasti to pabeidzam un tās laikā pamanām nesaskanīgās notis. Mēs ļoti kaunamies, ja tiekam pieķerti kādos sagrozījumos. Ņemot vērā mūsu vispārējos dramaturģiskos likumus un vēlmi vadīt darbību, mēs nedrīkstam atstāt bez ievērības tās dzīves jomas citās sabiedrībās, kurās acīmredzot tiek ievēroti citi likumi. Rietumu ceļotāju darbos ir daudz šādu piemēru, kad viņu dramaturģiskie priekšstati tika apvairīti vai arī viņi piedzīvoja pārsteigumu, un, ja gribam izteikt vispārējus spriedumus par citām kultūrām, tad jāņem vērā gan šie, gan pozitīvāki piemēri. Mums ir jābūt gataviem Ķīnā ieraudzīt, ka, lai arī privātās tējas istabās uzve-

dība un iekārtojums būs ļoti harmonisks un izsmalcināts, ļoti sarežģītas maltītes tiek pasniegtas pavisam vienkāršos restorānos un ka veikalos, kas izskatās kā ūķi, kuri pilni ar saīgušiem, parastiem pārdevējiem, dziļumā, vecā, brūnā papīrā ietīti, atrodami brīnišķīga, smalka zīda baķi.² Un par tautu, kura slavena ar to, ka cilvēki ļoti taktiski cenšas izturēties cits pret citu, mums jābūt gataviem izlasīt:

Par laimi, ķīnieši netic mājas dzīves noslēgtībai tā kā mēs. Viņus neuztrauc tas, ka ikdienas pieredzes sīkākās detaļas var redzēt katrs, kas to vēlas. Kā viņi dzīvo, ko ēd, un pat ģimenes ķildas, ko mēs cenšamies pieklusināt, šķiet, ir visiem pieejama informācija un nepieder tikai un vienīgi tai ģimenei, uz kuru tā attiecas.³

Tāpat mums jābūt gataviem arī ieraudzīt, ka sabiedrībā ar iedibinātu nevienlīdzīgu statusu sistēmu un spēcīgu reliģisku orientāciju indivīdi reizēm tik ļoti neaizraujas ar šo pilsonisko drāmu kā mēs un ar lakonisku žestu var šķērsot šīs sociālās barjeras, cilvēkam otrpus maskas izrādot lielāku atzinību, nekā mums tas varētu likties pieņemami.

Tāpat arī mums jābūt piesardzīgiem, kad vēlamies dot vispārēju mūsu pašu sabiedrības dramaturģiskās prakses raksturojumu. Piemēram, pašlaik attiecībā "vadība-darbinieki" ir pieļaujams, ka komanda var uzsākt sarunas ar pretinieku, zinot, ka var būt nepieciešams šķietamās dusmās pamest sanāksmi. Arī diplomātu komandām reizēm ir jāuzved šādas izrādes. Citiem vārdiem sakot, kaut arī parasti mūsu sabiedrībā komandām jāapspiež dusmas, lai neapdraudētu iedibināto konsensu, ir reizes, kad tām nākas apspiest šo nosvērtās opozīcijas ārieni un demonstrēt sašutumu. Līdzīgā kārtā ir gadījumi, kad indivīdi, vai nu viņi to vēlas vai ne, uzskata par savu pienākumu iznīcināt mijiedarbību, lai saglabātu savu reputāciju vai situāciju. Tāpēc būtu pareizāk sākt ar mazākām vienībām, ar sociālām institūcijām vai institūciju grupām, vai noteiktiem statusiem un dokumentēt salīdzinājumus un pārmaiņas bez vispārinājumiem, strādājot ar konkrētu piemēru analīzi. Piemēram, mums ir šāda informācija par izrādēm, kuras atļauts uzvest biznesmeņiem:

Pēdējā pusgadsimta laikā pieredzētas būtiskas pārmaiņas tiesu attieksmē pret pamatotas uzticēšanās jautājumu. Agrākie lēmumi, kurus ietekmēja valdošā "caveat emptor" doktrīna, lielu uzsvāru lika uz prasītāja "pienākumu" aizsargāt sevi un neuzticēties savam pretiniekam, un tika uzskatīts, ka viņš nedrīkstētu uzticēties pat pozitīvam fakta apliecinājumam, ko izdara kāds, ar kuru viņam nav ciešas sadarbības. Tika pieņemts, ka darījumos visi cenšas

² Macgowan. Sidelights on Chinese Life. P. 178–179.

³ Turpat. 180.–181. lpp.

otru apkrāpt un ka tikai mulķis varētu cerēt uz vienkāršu godīgumu. Tāpēc prasītājam vajadzētu pašam izpētīt situāciju un pieņemt lēmumu. Jaunu biznesa ētikas standartu pieņemšana, kas pieprasa, lai fakti tiktu izklāstīti godīgi un rūpīgi un lai daudzos gadījumos tiktu garantēts to patiesums, ir panākusi radikālu uzskatu maiņu šajā jomā.

Tagad tiek uzskatīts, ka sniegtajiem faktiem par zemes vai pārdoto preču kvantitāti vai kvalitāti, par korporāciju finansiālo stāvokli un līdzīgiem komercdarījumu aspektiem jāuzticas bez papildu pārbaudēm ne tikai tajos gadījumos, kad pārdotā zeme atrodas zināmā attālumā un kad tas būtu apgrūtināši un sarežģīti, bet tāpat arī tad, kad atklāt faktu nepatiesumu būtu pavisam viegli.⁴

Un, kaut arī biznesa attiecībās pieaug atklātība, ir zināmi pierādījumi, par kuriem vienisprātis ir konsultanti laulības problēmu jomā, ka indivīdam nevajadzētu uzskatīt par savu pienākumu stāstīt dzīvesbiedrei vai dzīvesbiedram par iepriekšējiem "romāniem", jo tas varētu radīt nevajadzīgu stresu. Mināmi arī citi piemēri. Ir zināms, ka līdz pat 1830. gadam britu krogi nodrošināja strādniekiem aizkulišu dekorācijas – iekārtojuma ziņā tie maz atšķīrās no pašu klientu virtuvēm, bet pēc šā datuma "džina pilis" pēkšņi uzplauka, apmēram tam pašam klientu lokam piedāvājot tādas priekšplāna teritorijas, kādas tiem pat sapņos nebūtu rādījušās.⁵ Ir dokumentēta arī dažu konkrētu Amerikas pilsētu nesenā sociālā vēsture, kas liecina par vietējās augstākās šķiras norietu attiecībā uz mājas un nodarbes fasādēm. Turpretim daži materiāli liecina par to, ka arodbiedrību organizācijas pēdējā laikā izmanto sarežģītākas dekorācijas,⁶ kā arī pieaugošo tendenci nokomplektēt šīs dekorācijas ar akadēmiski izglītotiem ekspertiem, kas rada domas un cieņas auru.⁷ Iespējams saskatīt arī izmaiņas telpu plānojumā noteiktās industriālās un komerciālās organizācijās – plašākus priekšplānus gan attiecībā uz galvenā biroja izskatu, gan apspriežu telpām, gan galvenajām zālēm un uzgaidāmajām telpām šajās ēkās. Tāpat varam novērot arī konkrētā fermeru kopienā kā lopu kūts, kas kādreiz bija virtuves aizkulišu teritorija un kurā varēja iekļūt pa mazām durtiņām līdzās plītij, pēdējā laikā tiek pārcelta tālāk no mājas, un tagad pati dzīvojamā māja, kas reiz pavisam neaizsargāta atradās dārza, saimniecības rīku, atkritumu un siena krājumu vidū, sāk kaut kādā mērā orientēties uz sabiedriskajām attiecībām – tai ir nožogots priekšpagalms, kurā tiek

⁴ Prosser. Handbook of the Law of Torts. P. 749–750.

⁵ Gorham M., Dunnett H. Inside a Pub. London, 1950. P. 23–24.

⁶ Sk., piemēram, Hunter. Community Power Structure. P. 19.

⁷ Sk. Wilensky. The Staff Expert. IV nod., tajā tiek aplūkota ekspertu "skatlogu" funkcija. Par līdzīgu parādību biznesā sk. Riesman. The Lonely Crowd. P. 138–139.

uzturēta zināma tīrība, tā kopienai izrādot uzpostu pusi, turpretim atkritumi tiek izmētāti pa roku galam nenožogotajā aizkulišu teritorijā. Izzūdot ierastajai kūtij, retāk sastopama kļūst arī trauku mazgātava pie virtuves, turpretim virtuve, kurai kādreiz mēdza būt pašai savs aizkulišu apgabals, tagad kļūst par vismazāk izrādāmo mājas daļu, kaut arī īstenībā kļūst arvien vairāk un vairāk izrādāma. Varam izsekot arī konkrētai sociālai tendencei, kas novedusi pie tā, ka fabrikas, kuģi, restorāni un mājas sakopj savas aizkulišu teritorijas tādā mērā, ka šīs sociālās institūcijas, tāpat kā mūki, komunisti vai vācu pilsētas domnieki, nekad nezaudē modrību un nav tādas vietas, kur to priekšplāni nebūtu sakopti. Vienlaikus publikas locekļi ir pietiekami aizrāvušies ar sabiedrības *id*, lai izpētītu šīs sakoptās vietas. Uz simfoniskā orķestra mēģinājumiem pārdotās biļetes ir tikai viens no jaunākajiem piemēriem. Novērojams tas, ko Evrets Hjūzs sauc par kolektīvo mobilitāti, ar kuras palīdzību kādam statusam piederošie cenšas mainīt viņu veiktos pienākumus tādējādi, lai no viņiem netiktu prasīta nekāda rīcība, kas neatbilst tēlam, ko viņi cenšas uzturēt. Tāpat ir novērojams arī paralēls process, kuru varētu saukt par "lomu uzņēmumu", kad kāds noteikts indivīds ne tik daudz tiecas ieņemt jau iedibinātu augstāku statusu, cik radīt sev jaunu stāvokli, kas saistīts ar tādiem pienākumiem, kuri ļautu izpaust viņam piemītošās raksturīgās īpašības. Varam izpētīt specializācijas procesu, kad daudzi izpildītāji izmanto vienas, ļoti sarežģītas sociālās dekorācijas uz mirkli, lai uz mirkli paslēptos nodalījumā, kurā no viņiem netiek prasīta nekāda izrādīšanās. Varam pievērsties svarīgo fasāžu izplatībai, piemēram, laboratorijas komplekss ar stiklu, ar nerūsējošo tēraudu, gumijas cimdēm, baltām flīzēm un laboratorijas uzsvārciem – kas dod aizvien lielākam cilvēku skaitam, kuri veic netīkamus uzdevumus, pašattīrīšanās iespēju. Sākot ar ļoti autoritatīvās organizācijās novērojamu tendenci, ka vienai komandai jāveltī laiks, ieviešot stingru tīrību tajās dekorācijās, kurās otra komanda uzvedīs savu izrādi, tādās iestādēs kā slimnīcās, aviācijas bāzēs un lielās mājsaimniecībās varam samanīt atkāpšanos no pārspīlētas stingrības attiecībā pret šīm dekorācijām. Un nobeigumā varam izsekot tādu kultūras modeļu kā "džezs" (*jazz*) un "rietumkrasts" (*West Coast*) uzplaukumu un norietu: sakarā ar tiem sāka lietot dažādus terminus dažādo dzīvesveidu un laika pavadīšanas apzīmēšanai, ļaujot indivīdiem uzturēt kaut ko līdzīgu skatuves mākslinieka attieksmei pret savu ikdienas izrāžu tehniskajiem aspektiem.

IZTEIKSMES LOMA – IESPAIDA RADĪŠANA PAR PATĪBU

Varbūt nobeigumā varu atļauties zināmu moralizēšanu. Šajā darbā sabiedriskās dzīves ekspresīvais komponents ir traktēts kā iespaids avots, ko citi rada vai uztver. Iespaids savukārt ir traktēts kā informācijas par neredzamiem faktiem avots un veids, kādā tā saņēmēji var veidot savu reakciju uz informantu, negaidot, kamēr iestāsies visas informanta rīcības sekas. Tātad izteiksme ir skatīta saskaņā ar tās komunikatīvo lomu sociālā mijiedarbībā un nevis, teiksim, kā patērēšanas vai spriedzes atbrīvošanas funkcija, kāda tā varētu būt tās paudējam.⁸

Šķiet, ka visās sociālās mijiedarbībās slēpjas fundamentāla dialektika. Kad viens indivīds nonāk citu klātbūtnē, viņš vēlēties noskaidrot ar šo situāciju saistītos faktus. Ja viņam šī informācija jau būtu, viņš varētu zināt un rēķināties ar to, kas notiks, un varētu klātesošajiem dot tik daudz, cik viņiem pienākas atbilstīgi viņa paša interesēm. Lai noskaidrotu faktus par šo situāciju, indivīdam būtu jāzina visi būtiskie sociālie fakti par pārējiem. Indivīdam vajadzētu arī zināt pārējo darbības reālo rezultātu vai galaproduktu šajā mijiedarbībā, kā arī to slēptākās jūtas pret viņu. Šāda veida pilnīga informācija reti kad ir pieejama; bez tās indivīds izmanto aizvietotājus – mājienus, pārbaudes, norādes, izteiksmīgus žestus, statusa simbolus u.c. – pareģošanai. Īsumā, tā kā realitāte, ar kuru indivīds saskaras, tajā brīdī nav uztverama, tās vietā nākas paļauties uz šķitumu. Un paradoksālā kārtā – jo vairāk indivīdu nodarbina uztverei nepieejamā realitāte, jo vairāk viņam jāpievērš uzmanība ārējām izskatām.

Indivīds tiecas izturēties pret citām klātesošajām personām, par pamatu ņemot to iespaidu, ko tās rada par pagātņi un nākotni. Tieši tad komunikatīvā darbība tiek pārtulkota morālajā. Citu radītais iespaids tiek uztverts kā viņu netieši doti solījumu, un solījumiem un apgalvojumiem parasti ir morāla daba. Savā prātā indivīds saka: "Es izmantoju šos iespaidus par jums kā iespēju pārbaudīt jūs un jūsu rīcību, tāpēc jums nevajadzētu mani maldināt." Šajā ziņā īpatnēji ir tas, ka indivīds tiecas pieņemt šo nostāju, kaut arī viņš sagaida, ka pārējie savu izteiksmīgo uzvedību pilnībā neapzinās, pat ja viņš, balstoties uz informāciju, kas par pārējiem iegūta, grasās viņus izmantot. Tā

⁸ Nesens šāda veida traktējums atrodams *Parsons T., Bales R.F., Shils E.A. Working Papers in Theory of Action*. Glencoe, Illinois, 1953. II nod. *The Theory of Symbolism in Relation to Action*.

kā indivīds, kas novēro pārējos, izmanto informācijas avotus, kas saistīti ar ļoti daudziem pieklājības un etiķetes standartiem, kuri attiecas gan uz sociālo mijiedarbību, gan uzdevumu veikšanu, tad atkal jau redzam, cik ļoti ikdienas dzīve ir saistīta ar morālu novērtējumu.

Tagad pievērsīsimies pārējo redzes viedoklim. Ja viņi uzvedas kā džentlmeņi un spēlē indivīda spēli, tad apzināti nepievērsīs īpašu uzmanību tam, ka par viņiem tiek veidots kāds iespaids, bet drīzāk rīkosies bez viltus un samākslotības, ļaujot indivīdam izveidot patiesu iespaidu par viņiem un viņu rīcību. Ja viņi domā par šo faktu, ka tiek novēroti, tad neļaus, ka tas viņus pārāk daudz ietekmētu, viņi būs pārliecināti, ka indivīdam par viņiem izveidosies pareizais priekšstats un ka viņi tiks attiecīgi novērtēti. Ja viņi gribētu ietekmēt to attieksmi, kāda indivīdam pret viņiem veidosies (un tas tiešām ir sagaidāms), tad viņu rīcībā ir džentlmeniski paņēmieni. Viņiem tikai vajag pašreizējā brīdī rīkoties tā, lai šīs rīcības sekas nākotnē būtu tādas, kuru dēļ šis indivīds pret viņiem izturētos tā, kā viņi vēlētos; kad tas izdarīts, viņiem atliek vien paļauties uz šā viņus novērojošā indivīda uztveres spējam un taisnīgumu.

Protams, reizēm tie, kas tiek novēroti, izmanto šos pieļaujamos ietekmēšanas līdzekļus tā, lai ietekmētu novērotāja izturēšanos pret viņiem. Taču ir vēl viens ceļš, īsāks un iedarbīgāks, kā novērojamais var ietekmēt novērotāju. Tā vietā, lai ļautu iespaidam par savu rīcību veidoties kā nejaušam blakusproduktam, viņi var pārorientēties pret savu izejas pozīciju un censties radīt vēlamu iespaidu. Tā vietā, lai ar pieļaujamiem līdzekļiem mēģinātu sasniegt zināmu mērķi, viņi var mēģināt radīt iespaidu, ka ar pieļaujamiem līdzekļiem šo mērķi sasniedz. Vienmēr ir iespējams manipulēt ar to iespaidu, ko novērotājs izmanto kā realitātes aizvietotāju, jo zīmi, kas apzīmē kaut kā klātbūtni, bet kas nav šis kaut kas, ir iespējams izmantot arī tam nepastāvēt. Tas, ka novērotājam ir jāpaļaujas uz lietu izrādi, vien var radīt zināmu pārpratumu iespēju.

Ir daudzas tādas personu grupas, kas uzskata, ka nevarētu nodarboties ar savu biznesu, lai kāds tas būtu, ja, iespaidojot viņus novērojošo indivīdu, aprobežotos tikai ar džentlmeniskajiem paņēmieniem. Kaut kādā savas darbības posmā šie cilvēki uzskata par nepieciešamu "samesties kopā" un tieši manipulēt ar iespaidu, kādu viņi atstāj. Novērotie kļūst par spēlētāju komandu, un novērotājs kļūst par publiku. Rīcība, kas it kā vērsta pret objektiem, kļūst par publikai adresētiem žestiem. Šis darbības posms tiek dramatizēts.

Tagad esam nonākuši pie pamata dialektikas. Kā izpildītāji indivīdi centīsies uzturēt iespaidu, ka viņi ievēro visus tos standartus, pēc kuriem tiks

vērtēti viņi paši un viņu produkts. Tā kā šo standartu ir tik daudz un tie ir tik vispārizplatīti, tad indivīdi, kas ir izpildītāji, vairāk, nekā mums šķiet, uzturas morāles pasaulē. Taču indivīdiem *qua* izpildītājiem rūp nevis šo standartu iemiestošanas morālie jautājumi, bet gan amorālais jautājums, kā radīt pārliecinošu iespaidu, ka šie standarti tiek iemiesoti. Tātad mūsu darbība lielā mērā ir saistīta ar morāliem jautājumiem, taču mums kā izrādes dalībniekiem par to nav morālu rūpju. Kā izpildītāji mēs esam morāles tirgoņi. Mūsu diena paiet ciešā kontaktā ar tām precēm, kuras izrādām, un mūsu prātā par tām ir skaidra izpratne; bet ir pilnīgi iespējams, ka, jo vairāk uzmanības mēs pievēršam šīm precēm, jo atsvešinātāki jūtamies no tām un no tiem, kuri ir noticējuši pietiekamā mērā, lai tās iegādātos. Citu tēlu, pienākumu un izdevīguma visu laiku parādīt sevi noturīgā morālā gaismā izmantošana, iejušanās socializētā tēlā spiež mums būt tādiem, kas ir pieraduši pie uzstāšanās uz skatuves.

INSCENĒJUMS UN PATĪBA

Vispārējais priekšstats par to, ka mēs sevi izrādām citiem, nav nekas jauns; nobeigumā vajadzētu uzsvērt, ka patības struktūru iespējams aplūkot pēc tā, kā mēs savā angloamerikāņu sabiedrībā noturam šādas izrādes.

Šajā darbā indivīds tika sadalīts it kā divās pamatdaļās: viņš tika aplūkots kā izrādes dalībnieks, nobažījies iespaidu radītājs, kas nodarbināts ar tik cilvēcisko izrādes inscenēšanas uzdevumu; viņš tika aplūkots kā *loma*, tēls, parasti cēls, kura garu, spēku un citas izcilas īpašības šai izrādei vajadzētu atklāt. Izpildītāja īpašības un lomas rakstura īpašības pieder dažādām jomām, taču abām ir sava nozīme, lai izrāde nepārtrūktu.

Vispirms jau – *loma*. Mūsu sabiedrībā kaut kādā mērā tiek likta vienlīdzības zīme starp spēlēto lomu un savu patību, un šī patība kā *loma* parasti tiek uztverta kā tās īpašniekam piederoša, varbūt tā mājā viņa ķermeņa cēlākajās daļās un ir kāds elements personības psihobioloģijā. Es uzskatu, ka šis viedoklis caurvij visu, ko cenšamies izrādīt, bet tieši tā dēļ izrādes analīzes ir sliktas. Šajā darbā izrādītā patība tika skatīta kā tēls, parasti ticams, kuru indivīds uz skatuves un lomā cenšas izrādīt citiem, lai viņi to pieņemtu attiecībā uz viņu. Ja šis tēls tiek pieņemts *attiecībā uz* indivīdu, tad šī viņam piedēvētā patība nav atvasināta no tās saimnieka, bet gan no darbības vides kopumā, ko rāda lieciniekiem interpretējami vietēji notikumi. Pareizi inscenēta un uzvesta aina panāk, ka publika izpildītājam piedēvē lomu, bet šis piedēvējums – šī

patība – ir šīs ainas *produkts*, nevis tās cēlonis. Patība, tāpat kā izrādīta loma, nav kaut kas organisks ar noteiktu atrašanās vietu, kuras liktenis ir piedzimt, sasniegt briedumu un mirt; tas ir dramatisks efekts, ko veido izrādītā aina, un galvenais, izšķirīgais jautājums un bažas ir, vai tas tiks pieņemts vai apšaubīts.

Tātad, analizējot patību, mēs izejam no tās īpašnieka, cilvēka, kurš tās dēļ būs vislielākais ieguvējs vai zaudētājs, jo viņš un viņa ķermenis ir tikai vadzis, uz kura kaut kas kopējiem spēkiem izveidots uz kādu brīdi tiks pakārts. Un patības radīšanas iespējas un līdzekļi nav meklējami vadzī; īstenībā tie bieži vien ir nesaraucjami saistīti ar sociālo veidojumu. Ir aizkulišu zona ar saviem instrumentiem ķermeņa radīšanai un fasādes apgabals – ar noteiktām butaforijām. Būs cilvēku komanda, kuras darbība uz skatuves kopā ar pieejamajām butaforijām veidos to ainu, no kuras izšķilsies izrādītās lomas patība, un būs vēl viena komanda, publika, bez kuras interpretējošās darbības šī izšķilšanās nav iespējama. Patību rada visi šie priekšdarbi, un visos tās aspektos saskatāmas tās radīšanas pēdas.

Protams, visa patību ražošanas mašīna ir smagnēja, un reizēm tā salūst, atsedzot atsevišķus komponentus: aizkulišu zonas kontroli, komandu sazvērestības, publikas taktiskumu un tā tālāk. Taču, ja tā ir labi ieeļļota, tad iespaidi plūdis pietiekami ātri, lai mūs savā varā pārņemtu viens no četriem realitātes tipiem – izrāde būs veiksmīga un liksies, ka katram izpildītājam piešķirtā nemainīgā patība izriet tieši no šā izpildītāja.

Tagad pievērsīsimies indivīdam nevis kā izrādītājai lomai, bet gan kā izpildītājam. Viņš spēj mācīties, un tas tiek izmantots, gatavojoties lomai. Viņš ļaujas fantāzijām un sapņiem, daži no tiem rāda patīkamas, triumfālas izrādes ainas, citas ainas nes bažas un bailes par iespējamu diskreditēšanos publiski, fasādes apgabalā. Viņš bieži vien ir sabiedrisks un tiecas pēc komandas biedru un publikas klātbūtnes, izrāda taktisku interesi par tās bažām; un viņš ir spējīgs uz dziļa kauna jūtām, tāpēc viņš izgāšanās iespējas samazina līdz minimumam.

Šīs indivīda *qua* izpildītāja īpašības netiek uzvestas tikai kādas noteiktas izrādes laikā; tās ir psihobioloģiskas pēc dabas, un tomēr šķiet, ka tās veidojas tuvē saskarē ar izrāžu inscenēšanas nejaušībām.

Un tagad viena pēdējā piezīme. Izstrādājot šajā darbā izmantoto sistēmu, daļēji tika izmantota teātra valoda. Es runāju par izrādes dalībniekiem un publiku, par rutīnas darbībām un lomām, par veiksmīgām izrādēm un izgāšanos, par replikām un mājieniem, skatuves dekorācijām un aizkulisēm, par dramaturģiskām vajadzībām un dramaturģiskām iemaņām, un dramaturģiskām

stratēģijām. Tagad jāatzīstas, ka šis mēģinājums tik ļoti paplašināt šo līdzību daļēji bija retorisks līdzeklis un daļēji – manevrs.

Apgalvojums, ka visa pasaule ir vien teātris, ir pietiekami izplatīts, lai lasītājiem būtu skaidrs, kādi tam ir piemērošanas ierobežojumi, un lai viņi pieņemtu tā izklāstu, zinot, ka kuru katru brīdi varēs sev pierādīt, ka tas nav pārāk nopietni ņemams. Teātrī iestudēta darbība ir gan mākslīgi radīta, gan atklāta ilūzija; atšķirībā no ikdienas dzīves ar lomu izpildītājiem nevar notikt nekas īsts vai reāls – kaut gan, kādā citā līmenī, protams, ar izpildītājiem *qua* profesionāļiem, kuru darbs ir katru dienu sniegt teātra izrādes, var notikt arī kaut kas īsts un reāls.

Un te nu jāatmet skatuves vai maskarādes valoda. Jo galu galā – sastatnes ceļ, lai varētu uzbūvēt kaut ko citu, un jau pašā sākumā tās ir jāparedz nojaukšanai. Šis darbs nepievēršas tiem teatrālajiem aspektiem, kas pavid ikdienas dzīvē. Tas skar sociālās saziņas struktūru – to sociālās dzīves vienību struktūru, kas rodas ikreiz, kad kāda persona nonāk citas personas nepastarpinātā klātbūtnē. Šīs struktūras atslēgas faktors ir vienas situācijas definīcijas uzturēšana, šai definīcijai ir jātiek izpaustai, un šai izpaušmei jāpastāv, par spīti daudziem iespējamiem traucējumiem.

Teātrī iestudēta loma nekādā veidā nav reāla, un tai nav jānes nekādas reālas sekas, kā tas ir ar pilnībā izdomātu un krāpnieka uzvestu lomu; taču šādu nepatiesu figūru *veiksmīgai* iestudēšanai ir nepieciešama *reālu* paņēmieni izmantošana – to pašu paņēmieni, ko ikdienišķi cilvēki izmanto, lai uzturētu savas reālās sociālās situācijas. Tiem, kuri izrāda tuvu mijiedarbību uz teātra skatuves, ir jāatbilst reālās situācijas galvenajām prasībām: viņiem ir ekspresīvi jāuztur situācijas definīcija, bet viņi to dara apstākļos, kas viņiem palīdzējuši izveidot precīzu terminoloģiju mums visiem kopējo saskarsmes uzdevumu apzīmēšanai.

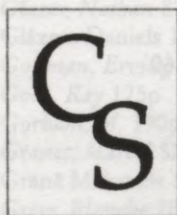
ALFABĒTISKAIS RĀDĪTĀJS

Archibald, Katherine 93p*, 108p, 145p
Arčibalda Katrīna 145
Arrowsmith, Lewis G. 132p
Aurēlijs Marks 26
Bakke, E. Wight 42p
Bales, Robert F. 192p
Barker, Roger G. 90p
Barnard, Chester I. 157p
Bārkers Rodžers 90p
Beattie, Walter M., Jr. 23p, 159p
Beauvoir, Simone de 55p, 95p, 130p,
 183p
Beck, Joan 81p
Becker, Howard S. 21p, 28p, 78p, 171p
Bekers S. Hovards 149p, 170
Bergson, Henri 51p
Bērks Kenets 31p, 62, 112, 132, 153p
Bērns Toms 15
Bērts Edvarts 40
Besant, Sir Walter 94p
Betelheims Bruno 159
Bettelheim, Bruno 159p
Blau, Peter 23p, 45p
Bogdanoff, Earl 44p
Bovuāra Simona de 54, 95, 129, 182
Brody, Eugene B. 179p
Burke, Kenneth 31p, 112p, 133p, 139p,
 153p
Caudill, William 179p

Clark, Mrs. Maurien 135p
Collans, Dev 82p, 126p
Collins, Orvis 96p
Compton-Burnett, Ivy 160p
Conant, Louise 113p, 143p, 174p
Cooley, Charles 38p, 62p
Cottrell, W. Fred 120p
Cressey, D. R. 66p
Česterfilds, lords 108
Dale H.E. 30p, 53p, 59p, 61p, 76p,
 145p, 147p, 154p, 155p
Dalton, Melville 96p, 154p
Deils H.E. 52, 145, 155
Denny, Reuel 87p
Dickens, Monica 102p
Dirkems Emils 39, 53, 63
Donovan, Francis 137p
Donovans Frensis 137
Dressler, David 60p
Dubin, Robert 137p, 180p
Dubois, J.A. abbé, 43p, 44p
Dunnett, H. 190p
Durkheim, E. 53p, 63p
Džeimss Viljams 48
Džonsons Čārlzs 70
Džonss Maksvels 157, 159
Florence, B. 160p
Flourny, Th 48p
Fox, Renee Claire 134p

- Freid, Zigmunds 51p
 Geller, David 142p, 143p
 Gilmore, Helen R. 179p
 Glaser, Daniel 138p
 Glass, Arnold 44p
 Glazer, Nathan 87p
 Glāzers Daniels 138p
 Goffman, Erving 10p, 22p, 122p, 151p
 Gold, Ray 125p
 Gorham, M. 190p
 Granet, Marcel 52p
 Granē Maksvēls 51
 Greer, Blanche 28p
 Greer, Scott 48p
 Gross, Edward 74p, 92p, 93p, 138p
 Habenstein, Robert W. 36p, 52p,
 Habenšteins R.V. 96p
 Hale, William H. 127p
 Haley, Jay 151p
 Hall Oswald 186p
 Hamilton, Charles 168p
 Hamiltone Mērija 167
 Harris, Sara 120p, 181p
 Hartog, Jan de 156p
 Hārlijs Džejs 15p
 Hecht, J.J. 88p, 150p, 166p, 167p
 Henrey, Mrs Robert 146p
 Hilton, John 37p
 Hirsch, Louis 152p
 Hjūzs Evrets 78, 103, 126, 129, 131,
 191
 Holcombe, Chester 77p
 Hols Osvalds 186p
 Hovarda S. 149p
 Hughes E.C. 58p, 79p, 126p, 129p,
 131p, 186p
 Hughes, Helen M. 126p, 129p, 131p
 Hunter, Floyd 76p, 190p
 Ichheiser, Gustav 14p
 Inheizers Gustavs 14
 Jacques, Eliot 161p
 James, William 48p
 Joad, C.E. 49p
 Johnson, Charles 41p, 70p
 Jones, Maxwell 159p
 Jones, Mervyn 32p, 158p, 159p
 Kafka Francis 82
 Kafka, Franz 83p
 Kahn, E.J., Jr. 31p
 Kincaid, Denis 137p
 King, Joe 35p
 Kinkeids Deniss 137
 Kinsey, Alfred C. 108p
 Kinsijs Alfrede 44
 Komarovskij, Mirra 41p, 183p
 Kornhauser, William 48p
 Krēbers A.L. 28
 Kroeber, A. L. 28p
 Kuper, Leo 100p
 Kūlijs Čārlzs 38, 62, 63
 LaCroix, Paul 104p
 Lang, K. and G. 58p
 Lardner, John 176p
 Lentz, Edith 36p, 171p
 Lindzey, Gardener 66p
 Lortie, Dan C. 33p
 MacCarthy, Mary 171p
 McDowell, Harold D. 59p
 Macgowan, J. 31p, 189p
 Macgregor, F.C. 57p
 Makkims Mariots 127p
 Mannheim, Karl 72p
 Martin, Clyde, E. 108p
 Mathew 173p
 Maurer, David W. 119p, 139p
 Mayhew, Henry 43p
 Melville, H. 112p
 Melvils Hermans 112
 Mencken, H.L. 57p
 Merton, R.K. 66p
 Métraux, Alfred 67p, 94p
 Miller, Charles 143p
 Miller, Warren 84p
 Moore, Gerald 76p, 144p
 Morgenstern, Oskar 24p
 Murtagh, J.M. 120p, 181p
 Neumann, John von 24p, 71p
 Orvels Džordžs 101, 102
 Orwell, George 102p
 Page, Charles Hunt 46p, 169p, 176p

- Park, Robert Ezra* 27p
Parsons, Talcott 192p
Pārks Roberts 27
Petersons, Vorens 48p
Pinelli, Babe 35p, 61p, 84p, 155p
Plant, Marjorie 40p
Pomeroy, Wardell B. 108p
Ponsonby, Sir Fredrick 23p, 52p, 63p, 101p, 110p, 145p, 163p
Ponzonbijs Fredriks, sers 52, 62, 110, 145, 163
Poters Stīvens 18p, 151p
Potter, Stephen 18p,
Powdermaker, Florence B. 160p
Prosser, William L. 59p, 190p
Radcliff-Brown, A., R. 32p
Raits Herberts 90p
Ralph, J.B. 42p
Redklifs-Brauns A.R. 32, 39
Redlich, Frederich C. 179p
Rencke, Richard 105p
Riesman, David 87p, 190p
Riezler, K. 64p, 128p
Rīsmans Dāvids 116p
Rīzlers Kurts 64
Roethlisberger, Fritz 85p, 121p
Rosenbaum, George 81p
Ross, profesors 62
Roy, Donald 96p
Sansom, William 16p
Santajana, Džordžs 54
Santayana 54p
Sarbin, T.R. 66p
Sartre, Jean-Paul 22p, 37p, 68p
Sartrs Žans Pols 68
Schaffner, B. 57p
Schein, E.H. 148p
Schwartz, M.S. 160p
Shils, E.A. 192p
Sleeman, Col., J.L. 152p, 174p
Smith, Adam 38p
Smits Ādams 44p
Solomon, David 30p, 49p, 78p, 171p
Speier, Hans 119p
Spinley, B.M. 83p
Srinivas, M.N. 40p
Stanton, A.H. 160p
Stentons Alfreds H. 160
Sterling, Stewart 82p
Stīvenss Rodžers 31
Strauss, Anselm 151p
Stryker, Perrin 47p
Suns Dzi 26
Sylvester, Emmy 159p
Špeiers Hanss 119
Švarcs Moriss S. 160
Taxel, Harold 21p, 26p, 78p, 180p
Thomas, W.I. 15p
Tomass Viljams I. 14
Trollope, Mrs 123p
Trolopa kundze 123
Vidal, Gore 153p
Vidals Gors 153p
Vo Ivlins 86
Volkhart, E.N. 15p
Vollers Vilards 15, 43
Vorners V.L. 43p
Waller, W. 15p
Waugh, Evelyn 86p
Weinlein, Anthony 46p, 82p, 113p, 127p
Westley, William 79p, 126p
White, P.W. 119p
Whyte, W., F. 20p
Wilensky, Harold 88p, 117p, 190p
Williams, W.M. 111p
Willoughby, Robert 45p, 46, 47p, 93p
Wray, Donald E. 85p
Wright, Herbert F. 90p
Zimmels Georgs 63

Ērvinga Gofmaņa "Sevis izrādīšana ikdienas dzīvē" ir divdesmit devītā grāmata Sorosa fonda – Latvijas dibinātajā tulkojumu sērijā "Cilvēks un sabiedrība". Centrālās Eiropas universitātes izstrādātās tulkojumu sērijas koncepciju ar Atvērtās sabiedrības institūta Izdevējdarbības attīstības centra un Sorosa fonda – Latvija atbalstu īsteno Latvijas izdevniecības – "AGB", "Elpa", "Intelekts", "Jumava", "Madris", "Pētergailis", "Omnia mea", "Zvaigzne ABC", kā arī LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Šā kopdarba mērķis ir ik gadu laist klajā vismaz piecu nozīmīgu sociālo un humanitāro zinātņu darbu tulkojumus, kuros laika gara meklējumi atklāti pasaulē atzītu mūsdienu zinātņu klasiku interpretācijā.

Sērijā izdotajiem Ludviga Vitgenšteina, Entonija D. Smita, Martina Heidegera, Česlava Miloša, Kliforda Ģirca, Erika Eriksona, Herberta Gudjona, Alana Dž. P. Teilora, Entonija Gidensa, Hansa Georga Gadamera, Džozefa Rotčailda, Ričarda Rortija, Žana Bodrijāra, Barija Buzana, Ernesta Gelnera, Jesajas Berlina, Hannas Ārentes un Džozefa Raza darbu tulkojumiem 2001. gadā piepulcējas ne tikai Ērvinga Gofmaņa darbs, bet arī Edmunda Huserla "Fenomenoloģija", Žana Piažē "Bērna intelektuālā attīstība", Mišela Fuko "Uzraudzīt un sodīt" un "Seksualitātes vēstures" 2. daļa "Baudu lietojums" – darbi, kas attēlo mūsdienu pasauli tās saskaldītajā daudzveidībā un sociālo procesu sarežģītībā... un šādam laikmetam atbilstīgā – nebūt ne vieglā valodā.

Latvijā atzītāko nozares speciālistu – filosofu, politologu, vēsturnieku un sociologu izvēlēto darbu tulkojumi turpina ceļu pie lasītāja, kura interese par sērijā iekļautajiem darbiem gadu gaitā augusi.

SIA "Madris" Rīgā, Tallinas ielā 36a. Reģistrācijas apliecība Nr. 40003202668.

2001.09.06
2001.09.06

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0301054004

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

2.-

Grāmatu sērija «Cilvēks un sabiedrība»

2001-4
L 302

ISBN 998459269-3

9 789984 592695